

9

Олександр АВРАМЕНКО

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

2026

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Олександр АВРАМЕНКО

УКРАЇНСЬКА література

9

ЛІТЕРАТУРНІ РОДИ Й ЖАНРИ

РОДИ		
лірика	епос	драма
ЖАНРИ		
ліричний вірш пісня сонет	новела гумореска оповідання повість кіноповість роман	комедія трагедія трагікомедія власне драма драма-феєрія
ліро-епос		
дума балада історична пісня поема пошання		

ВИДИ ЛІРИКИ

інтимна (особиста)
громадянська (патріотична)
філософська
пейзажна

КОМПОЗИЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Сюжетні елементи	Позасюжетні елементи	
<ul style="list-style-type: none"> експозиція зав'язка розвиток дії кульмінація розв'язка 	<ul style="list-style-type: none"> портрет пейзаж авторський (ліричний) відступ 	<ul style="list-style-type: none"> інтер'єр екстер'єр присвята епіграф

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ

Художній засіб	Визначення
Алегорія —	інакомовлення; яскраве втілення в конкретному образі абстрактного поняття чи думки.
Алітерація —	повторення однакових або близькозвучних приголосних для підвищення інтонаційної виразності, емоційності.
Алюзія —	натяк, що відсилає читача до певного літературного твору або історичної події та який потрібно витлумачити.
Анафора —	єдинопочаток; уживаний на початку віршових рядків звуковий, лексичний повтор.
Антитеза —	зіставлення слів або словосполучень, протилежних за змістом.
Асонанс —	повторення однакових або близькозвучних голосних для створення ефекту милозвуччя, емоційності.
Гіпербола —	художнє перебільшення.
Епітет —	художнє означення (який? яка? яке? які?).
Епіфора —	повторення однакових слів, словосполучень наприкінці віршових рядків або строф (у поетичних творах), фраз — у прозі чи драмі.
Інверсія —	непрямий, незвичний порядок слів у реченні.
Метафора —	художній засіб, який розкриває сутність одних явищ чи предметів через інші за подібністю або контрастністю.
Метонімія —	перенесення значення слів із певних явищ і предметів на інші за суміжністю, близькістю.
Оксиморон —	поєднання логічно не сумісних понять.
Паралелізм —	паралельне зображення явищ із різних сфер життя.
Персоніфікація —	олюднення; наділення неживих предметів властивостями людини.
Порівняння —	зіставлення одного предмета з іншим, подібним до нього.
Тавтологія —	спеціальне або непередбачене повторення тих самих чи спільнокоренових слів.

Олександр АВРАМЕНКО

УКРАЇНСЬКА література

Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти

*Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України*

Київ
«ГРАМОТА»
2026

УДК 375.5:821.161.2.09.+821.161.2.09](075.3)

A21

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01. 2026 № 110)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

— відтворюємо прочитане;

— гра «Так — ні»;

— аналізуємо зміст та особливості художнього твору;

— робота в групі;

— творчо мислимо;

— виконуємо домашнє завдання.

Авраменко О.

A21 Українська література : підручн. для 9 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2026. 328 с.

ISBN 978-617-559-060-7

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту та модельній навчальній програмі «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авторський колектив під керівництвом Т. О. Яценко).

У виданні подано біографічні матеріали про письменників і письменниць, відомості з теорії літератури, художні твори.

Методичний апарат підручника охоплює різноманітні завдання.

УДК 375.5:821.161.2.09.+821.161.2.09](075.3)

— інтерактивний електронний додаток до підручника.

ISBN 978-617-559-060-7

© Авраменко О. М., 2025
© Видавництво «Грамота», 2025

Дорогі друзі!

Пропонуємо вам здійснити нову літературну подорож, аби збагатити себе знаннями про свій народ, його історію, побут, традиції та звичаї, про видатних особистостей, які змінювали життя українців, присвятивши свою діяльність на благо Батьківщини.

Ліричний герой Олександра Олеся пояснить, чому потрібно дорожити кожною миттю життя, насолоджуватися нею. Новела М. Коцюбинського «На камені» перенесе вас у татарське село, що на березі Чорного моря; ви станете свідками кохання з першого погляду між Фатьмою та Алі. Оксана, головна героїня драми Лесі Українки «Бояриня», поїде за своїм коханим до Москви, де на неї чекатимуть важкі випробування. А Льонька з повісті В. Близнеця «Звук павутинки» здивує вас умінням чути й бачити те, чого не чують і не бачать інші люди. А ще на вас чекає пригодницький роман І. Багряного «Тигролови», головний герой якого зможе врятуватися від несправедливих переслідувань, урятує свою майбутню кохану від ведмеда, навчиться полювати на тигрів... А втім, не будемо розкривати всіх карт, аби зберегти інтригу.

Підручник збагатить вас новими відомостями з теорії літератури, що сприятиме виробленню навичок грамотного читання; навчить орієнтуватися в літературних течіях, що допоможе глибше й повніше розуміти художні твори, читати їх між рядками.

Перед вами постане ціла галерея творів живопису — від Архипа Куїнджі та Давида Каспара до Олександра Мурашка й Клода Моне. Малярські роботи цих майстрів підсилять розуміння різних мистецьких явищ, подарують насолоду й формуватимуть вишуканий естетичний смак.

До підручника створено й електронний додаток, що містить завдання в тестовій формі, завдання на розташування (перетягування) літературних елементів за певним принципом; гру «Так — ні» за переглянутими відео; філворди, вправи на «підписування» ілюстрацій тощо. Це зробить вашу роботу на уроці чи вдома більш різноманітною і цікавою.

Кожний елемент цієї навчальної книжки виконує свою важливу роль. Наприклад, зноски з тлумаченням маловідомих слів допоможуть повноцінно осягнути зміст художнього твору. А це важливо, бо читання художнього тексту без розуміння значення окремих слів не дає повної його картини. Рубрика «Довідка» проливає світло на особистостей, які творили мистецтво в різні часи. Завдання, що наприкінці кожного розділу, створені для того, щоб дати вам цілісне розуміння художнього твору, його змісту та форми, тобто сформувати з вас грамотного читача / грамотну читачку.

Отож цікавої вам мандрівки й успіхів!

Автор

ВСТУП

§ 1–2 ЗМІСТ І ФОРМА, ХУДОЖНІСТЬ У МИСТЕЦТВІ

Про що ви дізнаєтеся?

- Що таке зміст і форма мистецького твору?
- Що є спільного й відмінного в різних видах мистецтва?
- Як робити художній аналіз літературного твору?

1. Опрацювавши матеріал, заповніть у зошитах таблицю «Форма мистецького твору».

Художність у мистецтві.

Чому одним людям більше до вподоби поезія Л. Костенко, а іншим — В. Стуса? Чому хтось захоплюється музикою Ф. Шопена, а хтось — творами Й. С. Баха?

Звичайно ж, будь-яка людина має свої вподобання. Кожний митець має свій смак, життєвий і професійний досвід, почуття міри у висвітленні теми. Він по-своєму дивиться на світ і ділиться побаченим у художніх творах. Тут важливу роль відіграє художність. Це складне поєднання творчих і професійних якостей, які визначають кінцевий результат праці творця в мистецтві. Художності властивий артистизм, який є умовою активного впливу твору на читача, глядача та слухача.

Предметом мистецтва є людина та її дійсність. Їх зображують і розкривають за допомогою системи художніх образів, створенню яких сприяє органічне поєднання змісту та форми мистецького твору.

**Зміст і форма
в мистецтві.**

Зміст мистецького твору — це творчо відображена митцем художня дійсність. У кожного творця художня дійсність своя, адже мистецтво суб'єктивне. Він по-своєму сприймає і відтворює світ та явища в ньому. Щоб переконатися в цьому, розгляньте картини різних художників на тему весни.

Іноземний живопис XV–XVI ст.

*С. Боттічеллі.
Весна. 1478 р.*

*Дж. Арчімбольдо.
Весна. 1573 р.*

Український живопис XIX–XX ст.

*С. Васильківський.
Весна в Україні. 1883 р.*

*К. Білокур.
Напровесні. 1958 р.*

Кожний художник змальовував весняну пору з позицій своїх естетичних уподобань і свого професійного досвіду.

Складниками змісту мистецького твору є його тема й ідея.

Тема — події, життєві явища, зображені в художньому творі (*про що твір*): прихід весни.

Ідея — думка автора про зображене у творі (*що автор хотів сказати своїм твором*): оспівування краси весняної пори й прекрасного життя, яке відроджується після зимового сну.

Розгляньмо змістове наповнення творів різних видів мистецтва — художньої літератури, живопису та скульптури: 1) балади Т. Шевченка «Причинна»; 2) картини Е. Мунка «Крик»; 3) скульптури Мирона «Дискобол».

Мистецький твір			
Тема	вірне кохання, розлука й трагічна смерть закоханих	людина в стані агонії на тлі криваво-червоного неба	фігура атлета, що готується метнути диск
Ідея	возвеличення щирого почуття кохання	розкриття руйнівної сили страху, самотності й відчаю людини	захоплення досконалістю і красою людського тіла

Зміст мистецького твору нерозривно пов'язаний із його формою.

Форма — це зовнішня оболонка художнього твору, вибір митцем зображальних засобів і технічних прийомів, а саме:

- *у художній літературі*: жанр твору (ліричний вірш, пісня, балада, новела, роман), прозова чи віршована форма, композиція (сюжетні й позасюжетні елементи), художні засоби (епітет, персоніфікація, порівняння, гіпербола);

- *у живописі*: жанр твору (портрет, пейзаж, натюрморт), техніка (акварель, пастель, олійні фарби, гуаш, акрил, темпера), кольори та їхні відтінки, формозображення, анімалістичний жанр), матеріал (бронза, мармур, дерево, скло), вид скульптури (статуя, погруддя, барельєф), техніка обробки матеріалу (ліплення, лиття, карбування, висікання, кування) та ін.

Щоб зобразити історію трагічного кохання (*зміст твору*), Т. Шевченко вибрав жанр балади (*форма твору*), адже віршована форма, похмурий

колерит, екзотичний пейзаж (ніч; Дніпро, що «реве та стогне»; вітер), які властиві баладі як жанру, здатні тонко й переконливо передати ідейний задум поета. Отже, зміст обумовлює форму.

- Заповніть у зошитах таблицю елементами, які стосуються форми мистецького твору, використавши інформацію з довідки.

Форма мистецького твору		
Т. Шевченко «Причинна»	Е. Мунк «Крик»	Мирон «Дискобол»
... ..		

Довідка:

- білий мармур;
- римовані рядки;
- хвилеподібні мазки;
- контрастні кольори;
- олійні фарби й темпера;
- висікання і витісування;
- річковий нічний пейзаж;
- статуя з динамічним силуетом;
- асонанси («Ух! Ух! Солом'яний дух, дух!»).

Органічне поєднання змісту та форми сприяє створенню повноцінного художнього образу.

2. Прочитайте вголос, що таке художній аналіз літературного твору.

Художній аналіз літературного твору — це детальний розгляд твору, що передбачає розчленування його на складові частини (композиція, персонажі, мова тощо) і з'ясування взаємодії між ними для кращого розуміння та інтерпретації твору. Аналіз дає змогу виявити ідеї, які взято за основу твору, його особливості, силу та вплив на читача. Елементи художнього аналізу ви використовували, коли в попередніх класах заповнювали літературний паспорт твору.

Художній аналіз літературного твору

Епічний твір	Ліричний твір
1. Рід і жанр.	
2. Тема й ідея.	2. Мотиви.
3. Характеристика головних і другорядних героїв / героїнь твору (портрет, поведінка, вчинки та ін.).	3. Образ ліричного героя / ліричної героїні.
4. Композиція (сюжетні та позасюжетні елементи).	4. Етапи розгортання почуттів ліричного героя / ліричної героїні.
5. Мовно-виражальні засоби.	

Художній аналіз літературного твору може передбачати також з'ясування:

- 1) коротких відомостей про автора / авторку (передусім тих, що допоможуть краще зрозуміти особливості літературного твору);
- 2) особливостей історичної епохи, коли було написано твір;
- 3) історії написання твору.

3. Розкажіть про літературні роди, жанри, композицію літературних творів і мовно-виражальні засоби, перетворивши матеріал таблиць на усну розповідь.

Літературні роди та жанри		
Лірика	Епос	Драма
ліричний вірш пісня сонет послання	байка казка оповідання новела повість роман	власне драма комедія трагедія трагікомедія

Основні жанри ліро-епічних творів: *дума, балада, історична пісня, поема*.

Композиція епічного твору	
сюжетні елементи	позасюжетні елементи
експозиція, зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка	епіграф, присвята, пейзаж, інтер'єр, екстер'єр, портрет, авторський відступ
Композиція ліричного твору	
<p>У ліричних творах сюжету як такого немає, натомість увага зосереджується на певному почутті. З огляду на цю особливість виокремлюють такі композиційні етапи розгортання почуттів:</p> <p>вихідний момент у розвитку почуття; розвиток почуття; кульмінація (можлива); резюме (авторський висновок).</p>	
Мовно-виражальні засоби	
лексика	нейтральна / емоційно забарвлена; власне українська / іншомовна; синоніми, антоніми; зменшено-лестливі та згрубні слова;

тропи	епітет, метафора, гіпербола, літота, порівняння, персоніфікація, алегорія, іронія, художній паралелізм;
фігури	антитеза (протиставлення), тавтологія, рефрен, анафора, риторичні фігури (оклик, звертання, запитання);
звукові засоби	алітерація, асонанс, звуконаслідування, римування

4. Згадавши, що таке конфлікт у художньому творі, виконайте завдання.

Конфлікт у художніх творах допомагає порушити гострі соціальні й етичні питання.

Конфлікт — це протистояння інтересів, боротьба героїв, думок, емоцій або принципів. Конфлікт додає напруження, розвиває дію та допомагає розкрити характери персонажів. Він викликає цікавість читача, спонукає його відчувати емоції разом із персонажами. Конфлікт буває *зовнішній* (боротьба головного героя з ворогом чи соціальною системою) і *внутрішній* (дилема головного героя між добром і злом, внутрішня боротьба зі своїми страхами чи переконаннями).

- Виконайте завдання в тестовій формі.

Внутрішній конфлікт спостерігаємо в душі

- А** Стецька («Сватання на Гончарівці»)
Б Параски («Сорочинський ярмарок»)
В Іллі Муромця («Про Іллію Муромця та Солов'я»)
Г Івана Сірка («Іван Сірко — великий характерник»)

5. Прочитавши літературні твори, зробіть їхній художній аналіз.

Григорій СКОВОРОДА

ОРЕЛ І СОРОКА

Сорока Орлові казала:

— Скажи мені, чи тобі не набридло невпинно вихором шугати в безкраїх небесних просторах — то вгору, то вниз, наче по гвинтових сходах...

— Я б нізащо на землю не спустився, — відповів Орел, — коли б тілесна потреба не приневолювала мене до того.

— А я б нізащо не залишала міста, коли б була орлом, — сказала Сорока.

— Я б теж так робив, — мовив Орел, — коли б був лише Сорокою.

Сила. Хто народжений до того, щоб бавитися вічністю, тому приємніше жити в полях, гаях і садах, аніж у містах.

Микола ВІНГРАНОВСЬКИЙ

«ВОЛОГИЙ ЗАПАХ,
ЗАПАХ ПАШІ...»

Вологий запах, запах паші
В сухому сяєві Стожар.
Уже почав в багатті нашім
Дрімати жар, куняти жар.

Човни і ми в човнах стемніли,
Стемніла птиця на льоту,
Лише козацькі дві могили
Темніють довго у степу.

Дивись-дивись: пасуться коні!
Не намальовані — живі!
І їхні тіні в оболоні
Темніють чисто на траві.

А там за ними море грає!
Шугають зорі у Стожар!..
І в попелястий сон лягає
Червоноокий тихий пар...

6. Прокоментуйте зміст і форму мистецьких творів (усно).

Б. Мазур. Кіт Пантелеймон.
1997 р.

Ф. Кричевський. Наречена.
1910 р.

7. Зробіть художній аналіз притчі (письмово).

Запитав якось Комар Муху:

— А чи є десь поблизу квіти?

— Хм. Не знаю, не помічала я тут квітів, — відповіла йому Муха. — Але тут є стільки чудових консервних банок, багнюки та сміття!

І Муха радісно почала розповідати Комару про всі сусідні смітники, які йому неодмінно потрібно буде відвідати.

Полетів Комар у вказаному напрямку й зустрів Бджолу.

— Чи не бачила ти поблизу смітника? — запитав він у неї.

— Смітника? Ні! Я ніде не бачила смітників, — здивувалася Бджола. — Тут усюди просто безліч ароматних квітів. Летимо? Я покажу тобі їх.

І Комар полетів із Бджолою дивитися на квіти.

Важливо вибирати собі друзів, тих, з якими приємно дружити.

Подумайте й розкажіть

- Який твір мистецтва вам найбільше сподобався? Чим саме?
- У який вид мистецтва вам було б цікаво більше заглибитися?
- Що розвиває в людині вміння робити художній аналіз літературного твору?

ЛІТЕРАТУРА МОДЕРНІЗМУ

§ 3

МОДЕРНІЗМ ЯК СТИЛЬ ДОБИ Й МИСТЕЦЬКИЙ НАПРЯМ

Про що ви дізнаєтеся?

- Що таке *модернізм*?
- Які є основні течії модернізму?
- Чому митці початку XX ст. почали досліджувати не стільки вчинки, скільки душу людини?

1. Прочитайте й законспектуйте матеріал про модернізм як стиль доби та мистецький напрям.

Модернізм як стиль доби й мистецький напрям.

На межі XIX–XX ст. в європейській духовності, культурі та науці поступово утверджується новий тип світосприйняття і мистецький напрям — *модернізм*. Його появу зумовило те, що людину вже не задовольняли відповіді на головні питання буття, які давав реалізм. Природничі науки на межі століть зробили відкриття (подільність атома, поле як форма існування матерії та ін.), що спростували давні уявлення про будову світу. Ставало очевидним, що для глибшого осягнення природи та сенсу існування світу й людської душі потрібно поєднувати свідомі та позасвідомі, раціональні й емоційні, інтуїтивні ресурси психіки. Крім того, людину не задовольняла й реалістична настанова, за якою особистість була цілком залежна від суспільних умов, середовища та виховання. Людина хотіла бути вільною, мати право вибору, активно творити свою долю, виявляти неповторність.

На перший план у модернізмі виходить конкретна людина — особистість із її складним внутрішнім світом, психологією. У цей час виразно модернізуються всі сфери життя. Людина хотіла, наприклад, наблизитися до небес, тому й почала споруджувати хмарочоси (переважно — в Америці); забажалося їй швидкої їзди, повітроплавання — і 1886 року з'являється перший автомобіль, а 1903 року — перший літак. Прагнення проникнути у глибину матеріального світу привело до відкриття радіоактивності й обертальних магнітних полів; потреба в запасах хліба та вина стимулювала на півдні України вирощування нових сортів озимини (відомий меценат, агроном Євген Чикаленко), а в Криму — приборкування масандрівських водних ресурсів (гідролог Іван Сікорський — рідний дядько знаменитого в майбутньому українського авіатора, винахідника гелікоптера) та освоєння новітніх технологій виноробства. Помітним кроком уперед у психологічній науці став психоаналіз австрійця Зигмунда Фрейда, який зосередив увагу на позасвідомих основах нашої душі.

Модернізм бурхливо розвивався в мистецтві. Хоч і є різні визначення трактування модернізму, проте більшість дослідників визначають основні його ознаки.

Ознаки модернізму

- *Інтуїтивний* спосіб осягнення світу разом із логічним;
- *індивідуалізм* — зосередження на «Я» автора, героя, читача;
- заперечення залежності характеру та вчинків героя лише від зовнішніх умов його життя (якщо в реалізмі людський характер розглядається як наслідок зовнішніх впливів, обставин і подій, то в модернізмі всю увагу зосереджують на особистості, її внутрішньому світі, людина постає самодостатньою індивідуальністю зі складною душевною організацією);
- використання *символу* як засобу осягнення світу;
- потужний струмінь *ліризму* (значна увага приділяється почуттям, емоційному стану героя);
- глибокий *естетизм* (якщо реаліста насамперед цікавило, що сказати, то для модерніста головне значення мало, як сказати);
- культ сили волі, активності, боротьби;
- ідеологічність (людина здатна перебудувати, удосконалити дійсність).

Будівництво хмарочосів у США.
Початок XX ст.

Перший автомобіль.
1885 р.

2. Перетворіть інформацію з таблиці на усну розповідь.

Течії модернізму.

Основними течіями модернізму є символізм, імпресіонізм, неоромантизм та експресіонізм.

Течія модернізму та її ознаки

Ознаки **символізму**:

- заміна думок і понять відповідними знаками-символами («молодість» символісти замінюють словом «ранок», «смерть» — «ніч»);
- культ заборонених та екзотичних тем;
- недооцінювання змісту й надмірне захоплення витонченою поетичною формою.

Представники:

Олександр Олесь, М. Вороний, Б. Лепкий, П. Тичина (у літературі);
М. Жук, Ю. Михайлів (у живописі).

Живопис

Ю. Михайлів. За завісою життя. 1923 р.

Ознаки **імпресіонізму**:

- найтонші варіації настрою персонажа;
- зосередженість на відтворенні миттєвих вражень від якогось явища;
- не чіткі лінії і тони, а розмиті контури, кольорові плями, мерехтіння.

Представники:

М. Коцюбинський, В. Винниченко, М. Хвильовий, Г. Косинка (у літературі);
О. Мурашко, С. Васильківський, А. Куїнджі, П. Левченко, І. Труш (у живописі).

С. Васильківський. Захід сонця над озером. 1900 р.

Ознаки **неоромантизму**:

- увага до неповторного внутрішнього світу людини;
- культ героїзму, активності, боротьби, сильної вольової особистості;
- звернення до фольклору, міфології, біблійної, давньої історії;
- екзотизм тем;
- контрасти кольорів.

Представники:

Леся Українка, О. Кобилянська, Олександр Олесь, Ю. Яновський (у літературі);
О. Мурашко (у живописі).

О. Мурашко. Дівчина в чорвоному капелюсі. 1903 р.

Ознаки експресіонізму:

- зображення абсурдності існування, розпачу, страху, самотності, смерті;
- глибокий ліризм і всеохопний пафос;
- посилена увага до природи;
- відхід від академічних норм в образотворчому мистецтві.

Представники:

В. Стефаник, О. Турянський, Т. Осьмачка, М. Куліш (у літературі);

О. Новаківський, В. Ласовський, В. Хмелюк (у живописі).

О. Новаківський.
Гора Герит. 1931 р.

Той самий письменник чи художник може творити в різних стилевих течіях. Скажімо, у поетичному доробку Олександра Олеся є твори як символістські, так і неоромантичні, а в малярській спадщині О. Мурашка є як неоромантичні, так і імпресіоністичні полотна.

3. Перетворіть текст на таблицю.

**Українське
відродження на
початку XX ст.**

Початок XX ст. ознаменувався новим українським національним відродженням. Його особливо активізувала революція 1905 р. (на тих землях, що входили до складу Російської імперії). Розгорнули діяльність українські політичні партії, громадські організації, передусім «Просвіта»; з'явилися українськомовна преса й книгодрукування; поживалося театральне, музичне та літературне життя.

З 1907 р. в Києві починає діяти перший стаціонарний український театр під керівництвом Миколи Садовського. 1916 року Лесь Курбас засновує «Молодий театр», що модернізував сценічне мистецтво.

Формується модерний національний стиль у музиці — поєднання фольклорної традиції з ускладненням ладотональних відносин, збагачення гармонії. Новаторами цього стилю були видатні композитори того часу: М. Леонтович, К. Стеценко, О. Кошиць.

Оригінальні модерністські стилі виробляють художники й графіки, а саме: О. Мурашко, І. Труш, Василь і Федір Кричевські, Михайло та Тимофій Бойчуки, Г. Нарбут.

В архітектурі почали використовувати нові технології і матеріали: метал, бетон, залізобетонні конструкції. Класичним зраз-

О. Мурашко.
Благовіщення. 1909 р.

А. Маневич. Весна на Куренівці. 1915 р.

О. Богомазов. Пиллярі. 1925 р.

ком стилю модерн є Будинок із химерами (1901–1902) архітектора В. Городецького.

Виникло українське кіно. 1893 року механік Одеського університету Й. Тимченко спроектував перший кіноапарат, а в 1896 р. з'являються перші українські фільми — екранізації творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя.

Але найвизначніші досягнення мала *художня література*. У цей час на ниві красного письменства творили представники різних напрямів. Реалістичну традицію продовжували Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, П. Грабовський, В. Грінченко. І. Франко й М. Коцюбинський, які починали працювати як реалісти, згодом перейшли на позиції модернізму. На засадах цього мистецького напрямку будували свою творчість молодші автори: О. Кобилянська, Леся Українка, В. Стефаник, В. Винниченко, Олександр Олесь, Богдан Лепкий, М. Вороний і багато інших талановитих митців.

Оновлення мистецького світосприйняття спричинило бурхливі дискусії, що було цілком закономірно. Проте нездоланної прірви між традиціоністами та новаторами не було. Усі вони разом творили прекрасну й багатогранну рідну літературу.

Будинок із химерами.
1902 р.
(архітектор В. Городецький)

Будинок Полтавського земства.
1908 р.
(архітектор В. Кричевський)

Завдання.

1. Модернізму властиві всі перелічені ознаки, ОКРІМ
А використання символу як засобу осягнення світу
Б зображення типового героя в типових обставинах
В інтуїтивного способу осягнення світу разом із логічним
Г індивідуалізму — зосередження на «Я» автора, героя, читача
2. НЕ є течією модернізму
А романтизм
Б символізм
В імпресіонізм
Г експресіонізм
3. Імпресіоністичний пейзаж позначено буквою

А	Б	В
		
<i>Д. Каспар. Ліс у місячному світлі. 1823 р.</i>	<i>К. Лоррен. Пейзаж зі сценою відпочинку на шляху до Єгипту. 1640 р.</i>	<i>К. Моне. Краєвид. 1880 р.</i>

4. Розкажіть, які були передумови виникнення модернізму.
5. Як ви розумієте слова *позасвідоме, інтуїтивне, раціональне* (за потреби скористайтесь тлумачним словником)?
6. Що таке *символ*? Якими словами-символами можна замінити поняття «радість», «горе» та «спокій»?
7. Кого зі згаданих у цьому параграфі митців / мисткинь ви знаєте? Що про нього / неї відомо?
8. Яка зі стильових течій модернізму після загального ознайомлення з нею вас найбільше зацікавила? Чим саме?
9. Визначте на часовій шкалі орієнтовний відтинок, що позначає епоху Модернізму.

І ІІ ІІІ ІV V VI VII VIII IX X XI XII XIII XIV XV XVI XVII XVIII XIX XX XXI

10. Прочитайте уривки з творів. У якому фрагменті простежується увага до внутрішнього світу героя як ознака модернізму? Обґрунтуйте свій вибір.

I. Наум Дрот був парень на все село, де жив. Батькові і матері слухняний, старшим себе покірний, між товариством друзяка, ні пів слова ніколи не збрехав, горілки не впивався і п'яниць не терпів, з ледачими не водився. А до церкви? Так хоч би й маленький празник, тільки піп у дзвін — він уже й там: свічку обмінить, старцям грошенят роздасть і прийметься за діло. Коли прочує яку бідність — наділить по своїй силі й добру пораду дасть. За його правду не оставив же його й Бог милосердний: що б то не задумав, усе йому Господь і посилав (*Г. Квітка-Основ'яненко*).

II. Це все було просто до дрібниць: і я, і заспаний ранок, і сивий степ. Я пам'ятаю хороше тільки ранок: заплаканий у росах, молодий і трохи засоромлений сонцем, що смутне купалося в стриженні.

— Ну, ну... уже й цілуватися лізе!

Кажу це до сонця, бо воно безцеремонно грається волосинками на моїй позі, любовно оглядає забрюхану колошу на штанях і сміється з мене крильцями бджіл: дізік, дізік...

— Дізік?!

Я починаю сердитися, бо що таке «дізік»? Дізік — страшне для мене слово, бо воно нагадує мені про дійсність — раз, а друге — у нашій революційній термінології це дезертир, а я, товариші, саме до них і належав! (*Г. Косинка*).

11. Опишіть картину К. Моне «Краєвид» (с. 17) (усно).

12. **Домашнє завдання.**

Підготуйте повідомлення або мультимедійну презентацію про творчість одного з українських художників-модерністів.

Подумайте й розкажіть

- Які асоціації у вашій уяві викликає слово *модернізм*?
- Який твір живопису вам найбільше сподобався? Чим саме?
- Що в розповіді про модернізм вам було не зрозуміло?

§ 4–6

ОЗНАКИ НЕОРОМАНТИЗМУ Й СИМВОЛІЗМУ В ПОЕЗІЯХ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Про що ви дізнаєтеся?

- Якими були життя і творчість Олександра Олеся?
- Що таке романс?
- Чим переймається ліричний герой Олександра Олеся?

1. Ознайомившись із життєписом Олександра Олеся, складіть хронологічну таблицю.

Олександр Олесь

1878–
1944

Олександр Олесь (справжнє прізвище *Кандиба*) народився 5 грудня 1878 р. на Слобожанщині в с. Кризі (нині — м. Білопілля Сумської області), у сім'ї службовця, який походив із чумацького роду.

Сашко рано залишився без батька, який під час роботи на рибних промислах упав із пароплава в крижану воду й загинув. Овдовіла мати з трьома маленькими дітьми влітку приїздила до свого батька, який виховував Сашка в українському дусі.

Сільські враження благотворно вплинули на формування естетичних смаків майбутнього поета. Хлопець любив природу, мандрівки, тягнувся до науки.

У п'ятнадцять років Олександр вступив до хліборобської школи в м. Дергачах (Харківщина). У цей час померла мати. На навчання часто бракувало коштів, тому, як і всі бідні студенти, заробляв приватними уроками. З 1903 р. Олександр навчається в Харківському ветеринарному інституті. Мріяв студіювати філологію, але для цього потрібні були чималі кошти, тому довелося вступити туди, де випускник хліборобської школи мав пільги.

Визначальним у поглядах на українське питання стала поїздка Олександра до Полтави на урочисте відкриття пам'ятника І. Котляревському. Сповнений неймовірних вражень від знайомства з Панасом Мирним, М. Лисенком, М. Старицьким, Лесею Українкою, М. Коцюбинським, Б. Грінченком та іншими митцями, молодий поет писав: «Що я пережив — важко сказати! Знаю лише одне: сидів я, говорив, слухав, сміявся з тими, творчість яких так само дорога й рідна мені, як колискова пісня матері».

Українські письменники й письменниці на відкритті пам'ятника І. Котляревському в м. Полтаві. Світлина

1911 року поет переїхав до Києва й зосередився на творчо-видавничій праці. 1913 року побував в Італії, під враженнями від цієї країни він написав вірші на морські мотиви («Мов келих срібного вина», «Італійська ніч підкралась» та ін.).

1917 року виходить друком нова збірка поета, у якій ліричний герой схвилюваний бурхливими подіями будівництва української державності (цикл «З щоденника. Р. 1917»). Однак чутлива душа митця вже відчувала наближення жахливої катастрофи: незабаром оновлена, уже комуністична імперія знову загарбала Україну.

1919 року поет змушений був емігрувати за кордон: спочатку він мешкав у Відні, а з 1923 р. й до кінця життя — у Празі.

Обкладинка до першої збірки Олександра Олесея
«З журбою радість обнялась»

Улітку 1906 р. Олександр разом зі своєю нареченою Вірою Свядковською подорожує до Криму. Дівчина лагідно називала коханого Олесем. Через рік світ побачила його перша збірка «З журбою радість обнялась», підписана саме цим іменем. Читачі зустріли книжку захоплено, а ім'я Олесь стало справжнім символом кохання.

1909 року виходить друком друга збірка «Поезії. Книга II», а згодом видано було «Книжку третю».

Поет захоплювався музикою: грав на арфі, лірі, кобзі. Ця мистецька пристрасть зумовила особливу музикальність його поетичних творів. Невипадково багато знаних композиторів — М. Лисенко, К. Стеценко, Я. Степовий, С. Людкевич та ін. — зверталися до творчості Олександра Олесея.

Болючою раною в душі Олександра Олесея став Голодомор 1932–1933 рр. Одна за одною шокували вісті про арешти й розстріли видатних діячів української культури, багатьох із яких поет добре знав. 1935 року він пише драму «Земля обітована», у якій викриває пекло комуністичної диктатури.

Трагічна загибель сина Олега стала останньою краплею, якої вже не витримала душа поета. Незабаром після смерті сина відійшов у вічність і Олександр Олесь. Це сталося 22 липня 1944 р.

2. Прочитайте та законспекуйте матеріал про поетичну спадщину Олександра Олеся.

**Поетична
спадщина
Олександра Олеся.**

У перших збірках — «З журбою радість обнялась» (1907), «Поезії» (1909), «Твори» (1910) — поет вправно поєднує інтимну (передусім любовну) лірику з пейзажною та громадянською. Збірки, написані в еміграції — «Чужиною» (1919), «Кому повім печаль мою» (1931), — насамперед перейняті мотивом ностальгії. Не оминув поет і болісну тему 1921–1922 рр. у циклі «Голод».

У спадщині Олександра Олеся чимало віршованих творів для дітей: казки «Грицеві курчата», «Мисливець Хрін та його пси», «Водяничок». Переважно митець працював у неоромантичній манері.

Теорія літератури

Неоромантизм — стильова течія модернізму.

Ознаки неоромантизму

- Увага до неповторного внутрішнього світу людини, що виявилася в докладному аналізі душевних станів і настроїв;
- культ героїзму, активності, боротьби, сильної та вольової особистості;
- ліризм, який панує не тільки в поезії, а й у драматичних творах;
- звернення до фольклору, міфології, біблійної, давньої історії;
- екзотизм тем;
- емоційно-інтуїтивний пошук істини, основ буття;
- улюблений образотворчий прийом контрасту.

Більшість наведених ознак спостерігаємо у вірші, що дав назву першій збірці — «З журбою радість обнялась». Журба і радість, щастя і страждання, смерть і воскресіння, день і ніч — ці протилежності завжди переплітаються у світовідчутті та творчості митця:

В обіймах з радістю журба.

Одна летить, друга спина...

І йде між ними боротьба,

І дужчий хто, не знаю я.

У деяких творах переважає поетика символізму.

Теорія літератури

Символізм — течія модернізму, основним принципом якої є художнє осягнення за допомогою символів сутності явищ, що перебувають за межею чуттєвого сприйняття.

Ознаки символізму

- Заміна думок, понять відповідними знаками-символами, що мають прихований зміст;
- бунт проти надто консервативної суспільної моралі;

- захоплення витонченою поетичною формою, іноді недооцінювання змісту;
- культ екзотичних і заборонених суспільною мораллю тем;
- увага до позасвідомого, містичного з метою вирватися за межі буденного життя.

Український символізм був надто тісно переплетений із неоромантизмом, тому іноді практично неможливо визначити, який із двох стилів переважає в тому чи тому творі. Ця особливість простежується і в інтимній та громадянській ліриці Олександра Олеся.

3. Прочитавши матеріал, підготуйте три запитання для класу про інтимну лірику поета.

Інтимна лірика.

Олександр Олесь відомий передусім як співець кохання. Він зумів передати найтонші грані цього прекрасного почуття в поезіях. І хоча кохання не

завжди розділене, проте воно вивіщує людину над буденністю, надає сенсу людському життю, допомагає побачити красу й гармонію природи («Ти знов прийшла...», «Ти в ту ніч другим зоріла...»).

Класичний зразок любовної лірики — віршований твір «Чари ночі». За жанром це — романс, що став популярною народною піснею.

Теорія літератури

Романс — музично-поетичний твір для сольного співу з інструментальним акомпанементом.

Термін, як і сам жанр, виник у середньовічній Іспанії, де спочатку позначав побутову пісню народною мовою.

Жанрові ознаки романсу

- Обов'язковість інструментального супроводу (гітара, фортепіано, бандура, арфа, скрипка та ін.);
- інтимні мотиви (щасливе / нещасливе кохання, туга від розлуки, зустріч, прощання, ревності, зрада та ін.);
- романтична настроєвість, що проявляється в змалюванні напівказкових картин природи (романтичний пейзаж);
- ідеалізація життєвої дійсності;
- поетизація об'єкта кохання.

ЧАРІ НОЧІ

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її, —
Знов молодість не буде!

Ти не дивись, що буде там,
Чи забуття, чи зрада:
Весна іде назустріч вам,
Весна в сей час вам рада.

На мент єдиний залиши
Свій сум, думки і горе —
І струмінь власної душі
Улий в шумляче море.

Лови летючу мить життя!
Чаруйсь, хмелій, впивайся
І серед мрій і забуття
В розкошах закохайся.

Поглянь, уся земля тремтить
В палких обіймах ночі,
Лист квітці рвійно шелестить,
Траві струмок воркоче.

Відбилися зорі у воді,
Летять до хмар тумани...
Тут ллються пахощі густі,
Там гнуться верби п'яні.

Як іскра ще в тобі горить
І згаснути не встигла, —
Гори! Життя — єдина мить,
Для смерті ж — вічність ціла.

Чому ж стоїш без руху ти,
Коли ввесь світ співає?
Налагодь струни золоті:
Бенкет весна справляє.

І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, снів і млості.

Загине все без вороття:
Що візьме час, що люди,
Погасне в серці багаття,
І захолянуть груди.

І схочеш ти вернути собі,
Як Фауст, дні минулі...
Та знай: над нас — боги скупі,
Над нас — глухі й нечулі...»

Ліричний герой романсу «Чари ночі» закликає читача / слухача влити «струмінь власної душі» в «шумляче море» краси весняної природи, до дна випити чашу щастя, молодості й кохання, адже щастя швидкоплинне. Тож краса життя, краса кохання — понад усе. Такий *провідний мотив* твору.

Романс «Чари ночі» має ознаки як *неоромантизму*, так і *символізму*. Передусім упadaють в око романтична настроєвість, романтичний пейзаж (весняна ніч), символи, естетство (вишукана форма, багатство художніх засобів).

Ліричний герой культивує *активну життєву позицію*, що відповідає неоромантичній естетиці:

Лови летючу мить життя!
Чаруйсь, хмелій, впивайся

І серед мрій і забуття
В розкошах закохайся.

Наслідуючи народнопісенну традицію, поет будує вірш на *наскрізному паралелізмі* «людина — природа»:

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:

«Цілуй, цілуй, цілуй її —
Знов молодість не буде!»

Персоніфікації («земля тремтить в палких обіймах ночі; «сміються, плачуть солов'ї»; «бенкет весна справляє») підкреслюють злитість природи й людини в прагненні жити, кохати та бути щасливими. Автор майстерно використовує улюблений прийом неоромантиків — *антитезу*: «Гори! — життя єдина мить, / Для смерті ж — вічність ціла».

Теорія літератури

Антитеза — протиставлення протилежних явищ, образів, понять.

Романс рясніє символами: *солов'ї* — весна, кохання; *іскра* — душевна енергія, завзяття; *бенкет весни* — буяння природи й життя; *Фауст* — минущість, марність намагань.

Як відомо, символисти велику увагу приділяли формі художнього твору. У цьому плані романс Олександра Олеся стрункий, ритмічний, вишуканий. Поезія складається з дванадцяти катренів (чотиривіршів), римування перехресне, віршовий розмір — ямб.

До речі...

Твір Олександра Олеся «Чари ночі» поклав на музику В. Безкорований. Романс «Сміються, плачуть солов'ї...» став одним із найвідоміших українських творів цього жанру. Його виконували народний артист України Д. Гнатюк і народна артистка України Н. Матвієнко. Сучасні співаки пропонують свою інтерпретацію цього твору. Послухайте різні версії романсу (відеоресурс «Ютуб») і поділіться думками, яке виконання і чим саме вам найбільше сподобалося.

Довідка

Василь Безкоровайний (1880–1966) — український композитор, диригент, піаніст. Композиторській творчості митця близький напрям фольклоризму. Він використовував пісенно-танцювальну міську музику, тісно пов'язану з традиціями й жанрами побутового музикування. Найвідоміші твори: романс «Сміються, плачуть солов'ї...» (Олександр Олесь), музика до вистав «Тополя» (Т. Шевченко) і «Мина Мазайло» (М. Куліш).

4. Озвучте текст уголос, змінюючи манеру читання (залежно від стилю тексту).

Громадянсько-патріотична лірика.

Уже в першій збірці Олександра Олеся з'являються громадянські, національно-патріотичні мотиви, а визначальними вони стають у

другій його книжці — *«Будь мечем моїм!»* (1909). Напевно, ви помітили, що в огляді поетичної спадщини митця другу збірку було названо інакше — *«Поезії. Книга II»*. Річ у тім, що імперська цензура не пропустила б до друку книжку з такою провокаційною назвою, у якій згадується меч як символ боротьби (тим паче в часи реакції після революції 1905 р.).

У цій збірці поет, розвиваючи традиції Т. Шевченка й Лесі Українки, порушує проблему слова, картає колонізаторів і своїх безбатченків, котрі зневажають потужну мову дідів-прадідів (*«О слово рідне! Орле скутий!...»*):

«О СЛОВО РІДНЕ! ОРЛЕ СКУТИЙ!...»

О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.

О слово рідне! Шум дерев!
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...

О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! Вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

І хоча поет обіцяв не оспівувати красу як таку (*«Лишу я співи про красу»*), проте не відступив, адже в душі він символіст і неоромантик. Тож і в громадянській ліриці митець не забуває про красу (*«Яка краса: відродження країни!»*):

Чайки, чайки! Тоді не треба плачу,
Коли іде боротьба за волю, за життя,
Коли на хмарах я вже дивний відблиск бачу
І сонця жданого блискуче вороття.

У віршах на суспільно-політичну тематику Олександр Олесь дбає про вишукану форму, уникає прямого декларативного викладу, натомість нерідко вдається до символічного малюнка, як у вірші *«Айстри»*. Айстрам мариться ясна казка, *«де квіти не в'януть»*, *«де вічна весна»*. Але ранковий холод убив їх, після чого *«як на сміх, засяяло сонце над трупами їх»*. Айстри символізують людей, які прагнуть світла, життя, свободи, але зустрічають холодну реальність. Через символічний образ айстр, які замерзли на холоді, поет відгукнувся на занепадницькі настрої в суспільстві після поразки революції 1905 р.

У творчому доробку Олександра Олеся вирізняється поезія *«Коли б ми плакати могли...»*. Цей вірш розриває тишу байдужості. Кожний його рядок — це шепіт нації, яка мусить прокинутися, аби себе вберегти.

«КОЛИ Б МИ ПЛАКАТИ МОГЛИ...»

Коли б ми плакати могли,
Які б річки з очей незрячих,
Які б річки із сліз гарячих
По Україні потекли!
Коли б ми плакати могли...

Коли б ми вірити могли,
Які б ми витерпіли муки,
Яку б вагу взяли на руки,
Які б хрести ми повесли!
Коли б ми вірити могли...

Коли б ми гніватись могли,
Які б пожежі засвітили,
Які б кайдани ми розбили,
Якого б ката розп'яли!
Коли б ми гніватись могли...

Три строфи — це не лише риторика, це емоційна формула, це три гіпотези «а що, якби...». Композиційно вірш поділяється на три стани ліричного героя:

- 1) плач як прояв співпереживання (*перша строфа*);
- 2) віра як духовна опора (*друга строфа*);
- 3) гнів як рушій дії (*третьою строфою*).

Поезія багата на символи:

- *незрячі* — байдужість, внутрішня темрява людей;
- *хрести* — тягар народу; жертва, яку не хочуть нести;
- *пожежі* — гнів, протест, що міг би спалахнути;
- *кайдани* — неволя, насильство, внутрішній страх;
- *кат* — гнобитель, система зла.

У вірші використано художні засоби. Анафора «Коли б ми...» ритмізує рядки й акцентує увагу на гіпотетичності («а що, якби...»). Гіпербола «річки із сліз» поглиблює трагічний сон, у який впала Україна. Епітети «очей незрячих», «сліз гарячих» увиразнюють художні образи.

Мотив гніву через байдужість українців у нашій літературі не новий. Олександр Олесь продовжує традицію Т. Шевченка, який своїм посланням «І мертвим, і живим...» розкритикував і засудив байдужість української еліти до національних проблем, до долі Батьківщини.

Завдання.

1. Місце народження Олександра Олеся на карті позначено буквою

2. У поезії «Чари ночі» НЕМАЄ образу, позначеного буквою.

3. Визначте в уривках художні засоби.

Уривок із поезії	Художній засіб
1 «Сміються, плачуть солов'ї І б'ють піснями в груди...»	А повтор
2 «Гори! Життя — єдина мить, Для смерті ж — вічність ціла».	Б антитеза
3 «І схочеш ти вернути собі, Як Фауст, дні минулі...»	В гіпербола
4 «Цілуй, цілуй, цілуй її — Знов молодість не буде!»	Г порівняння
	Д персоніфікація

4. Через які події в Україні Олександр Олесь емігрував за кордон?
 5. Яка історія виникнення псевдоніма *Олесь*?
 6. Які види лірики поєднує поезія «Чари ночі»?
 7. Опишіть, яким ви уявляєте ліричного героя поезії «Чари ночі» (вік, характер, життєва позиція та ін.).
 8. Чому ліричний герой вірша «Коли б ми плакати могли...» використовує дієслова умовного способу?
 9. Знайдіть символи у вірші «Коли б ми плакати могли...» й розкрийте їхнє значення.
 10. Заповніть у зошитах літературний паспорт вірша Олександра Олеся «Коли б ми плакати могли...».

Літературний паспорт

Рід і жанр твору	...
Вид(и) лірики	...
Композиція	...
Художні образи	...
Художні засоби	...
Віршовий розмір	...
Тип римування	...

11. Опишіть подану картину. Використайте у своїй роботі цитати з поезії Олександра Олеся «Чари ночі» й опорні слова та фрази (письмово).

Г. Клімт. «Поцілунок».
1907–1908 рр.

Опорні слова й фрази: поцілунок, жінка (не) відповідає взаємністю, стоять на краю кручі, золоті тони, укріплення яскравих плям польових квітів.

Довідка

Густав Клімт (1862–1918) — австрійський художник і графік, символіст. Відіграв важливу роль у становленні модерну. Творам митця властиві плоский лінійний стиль і декоративність, головною особливістю яких є яскраво виражена орнаментальність і чутливість. Картини наповнені глибокими символами, їхні герої оповиті таємничістю та містикою.

Найвідоміші роботи: «Портрет Адели Блох-Бауер I», «Поцілунок», «Юдиф і голова Олоферна».

12. Створіть асоціативну «хмару» (або сенкан) до поезії Олександра Олеся «Коли б ми плакати могли...».

13. Домашнє завдання.

1. Вивчіть напам'ять одну з перелічених поезій Олександра Олеся («Айстри»; «Чари ночі»; «О слово рідне! Орле скутий!..»).
2. Знайдіть у поезії Олександра Олеся «Чари ночі» символи й розкрийте їхнє значення (письмово).
3. Напишіть есе на тему «Чи актуальний вірш Олександра Олеся "Коли б ми плакати могли..." в наші дні?».

Подумайте й розкажіть

- Що, окрім кохання і краси, можуть символізувати квіти?
- Які рядки романсу Олександра Олеся «Чари ночі» стали афоризмами?
- Яким вам запам'ятався Олександр Олесь?

§ 7–9

ОЗНАКИ ІМПРЕСІОНІЗМУ В НОВЕЛІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «НА КАМЕНІ»

Про що ви дізнаєтеся?

- Який одяг носив «елегантний європеець» Михайло Коцюбинський?
- Що таке *новела* як жанр літератури?
- Як жили татари в Криму в XIX ст.?

1. Прочитавши життєпис письменника, складіть сенкан «Коцюбинський».

Михайло
Коцюбинський

1864–
1913

Михайло Коцюбинський народився 17 вересня 1864 р. в м. Вінниці. Батько письменника був державним службовцем — губернським секретарем. Мати походила з аристократичних родів — польського (по материній лінії) і молдавського (по батьковій). Саме від неї Михайло успадкував «тонку душевну організацію», «любов і розуміння природи».

Хлопець спочатку навчався у дворічній народній школі (м. Бар), а потім — у духовному училищі (м. Шаргород).

Хоч у цей період освітньою реформою нарешті було скасовано «вологодраніє», «вуходраніє» та вистоювання коліньми на гречці, однак заняття обмежувалися тільки запитаннями й відповідями, від учнів вимагали зазубрювати тексти підручників.

У родині Коцюбинських за чиновницькою традицією панувала російська мова. Але якось у мареннях (хлопчик тоді захворів на запалення легенів) Михайло заговорив українською. Яким було здивування батьків, коли після одужання рідні розповіли про цю дивину: він загорівся цікавістю до рідного слова. Зі спогадів М. Коцюбинського дізнаємося, що дванадцятилітнім підлітком він закохався в шістнадцятирічну дівчину. Щоб привернути її увагу, вирішив стати «великою людиною», тож захопився читанням книжок. Твори Т. Шевченка й Марка Вовчка справили на нього таке сильне враження, що він і сам захотів стати письменником. Почав зі складання пісень у стилі народних, а згодом узявся за написання повісті.

Через матеріальні труднощі намір навчатися в університеті М. Коцюбинський так і не реалізував. Мати осліпла, згодом, у 1886 р.,

помер батько. Відповідальність за велику родину — матір і чотирьох молодших братів і сестер — лягла на плечі Михайла. Він дає приватні уроки й продовжує навчатися самостійно. 1891 року, склавши іспит екстерном при Вінницькому реальному училищі на народного вчителя, стає репетитором.

Літературна кар'єра письменника розпочалася з повного провалу: його першу спробу, оповідання «Андрій Соловійко» (1884), критики оцінили дуже скептично. Але це не спинило молодого митця: він шліфує свою манеру, удосконалює художню мову. 1891 року з-під його пера виходять оповідання «Харитя», «Ялинка», «П'ятизлотник», повість «На віру», віршована казка «Завидючий брат», які засвідчили, що в українську прозу прийшов талановитий автор.

Особливою сторінкою в життєписі М. Коцюбинського стала робота в Бессарабії та Криму (1892–1896) у складі спеціальної комісії, створеної для боротьби з комахами-паразитами, які знищували плантації виноградників. Тривале перебування серед молдавського та кримськотатарського народів дало багатий матеріал для нових творів: «В пугах шайтана», «На камені», «Під мінаретами» та ін. У цих оповіданнях автор чи не першим у нашій літературі вийшов за межі суто української проблематики, тонко передав колорит молдавського села та Криму з прекрасним морем, скелястими берегами, татарськими поселеннями та мінаретами.

1898 року М. Коцюбинський переїхав до Чернігова, де зустрів своє кохання — Віру Дейшу. Вона походила з дворянського роду, була високоосвіченою людиною, викладала французьку мову в Чернігівській гімназії. Віра стала не тільки дружиною митця, а й вірною подругою та помічницею.

Письменник придбав будинок для своєї великої родини — дружини, дітей Юрія, Оксани, Ірини, Романа та немічної матері. Тут він організовував творчі вечори, які стали справжньою літературною школою для молодих письменників — П. Тичини, В. Еллана-Блакитного та ін. Ці зібрання відвідували Б. Грінченко, М. Вороний та інші патріотично налаштовані митці.

М. Коцюбинський був естетом не лише в мистецтві, а й у реальному житті. Цікавим є спогад його знайомого Г. Лазаревського: «Михайло Михайлович завжди був одягнений дбайливо, навіть вишукано. Улітку — у ясно-кремовому в синю смужку костюмі, жовтих черевиках, у білій панамі із чорною стрічкою, з незмінним цівком — гуцульським топірцем у руках, з квіткою в петельці, іноді з квітами в руках. На тлі чернігівської звичайної людності він завжди здавався мені елегантним європей-

Михайло
Коцюбинський
у молодості.
Світлина

Віра Дейша.
Світлина. 1887 р.

М. Жук. Портрет
М. Коцюбинського. 1907 р.

цем, "європейським українцем", а не "малоросійським українцем". Іноді з роботи він повертався в парусиновій, модній тоді толстовці, часто в чорній пелерині поверх одягу. Узимку — у чорному пальті із чорним смушковим коміром, у високій чорній шапці».

1903 року М. Коцюбинський узяв участь у церемонії відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві, де виголосив палку промову, що набула неабиякого резонансу. Цього ж року написав першу частину знаменитої повісті «*Fata morgana*», а етюдом «*Цвіт яблуни*» (1902) письменник засвідчив остаточний перехід від реалізму до модернізму, зокрема до імпресіоністичного стилю. Після революції 1905 р. виходять друком новели «*Сміх*», «*Persona grata*», «*Intermezzo*», у яких митець розкриває трагічні події цього часу, тонко передає стан людської душі в екстремальних умовах. 1912 року була опублікована найвідоміша повість М. Коцюбинського про трагічне кохання українських Ромео та Джульєтти з Карпат — «*Тіні забутих предків*».

У цей період письменник захворів на астму й туберкульоз, лікувався в Італії. М. Коцюбинський помер 25 квітня 1913 р.

До речі...

Видатний український художник **Михайло Жук** був близьким другом родини Коцюбинських. Однією з найкращих робіт художника є пастельний портрет М. Коцюбинського. Як фон, на портреті використані улюблені квіти письменника — красольки, що відразу створюють уявлення про особистість митця, роблять акцент на внутрішньому світі портретованого — багатий, але ніжний і яскравий, як його улюблені красольки.

Портретом був задоволений і сам М. Коцюбинський, і вся родина дуже високо оцінила роботу М. Жука. Вони обмінялися подарунками — своїми найкращими досягненнями на творчій ниві. У відповідь на подарований портрет письменник презентував художникові дві свої збірки оповідань із промовистим написом: «Високоповажному Михайлові Жуку на знак визнання його таланту — 20. 09. 1907. Чернігів».

Довідка

Михайло Жук (1883–1964) — український графік, живописець, кераміст, поет, перекладач, педагог. Працював у галузі станкового живопису, книжкової і станкової графіки, художньої кераміки, плаката. *Найвідоміші роботи*: картини «Яр на околиці Чернігова» (1895), «Дівчина у кріслі» (1902); панно «Лілеї» (1908), «Біле і чорне» (1914), «Чорнобривці» (1929) та ін.

2. Прочитайте новелу М. Коцюбинського «На камені».

НА КАМЕНІ

Акварель

З садинок на ціле татарське село кав'ярні дуже добре видно було й море, і сірі піски берега. В одчинені вікна й двері на довгу, з колонками веранду так і перлась ясна блакить моря, у нескінченність продовжена блакитним небом. Навіть душе повітря літньої днини приймало м'які синяві тони, у яких танули й розпливалися контури далеких прибережних гір.

А. Куїнджі. Море. Крим. 1890-ті роки

З моря дув вітер. Солоня прохолода принадувала гостей, і вони, замовивши собі каву, тислися до вікон або сідали на веранді. Навіть хазяїн кав'ярні, кривоногий Мемет, пильно стежачи за потребами гостей, кидав своєму молодшому братові:

— Джепаре, он каве... бір каве!¹

А сам виглядав у двері, щоб удихнути вогкий холодок і зняти на мить із голови круглу татарську шапочку.

Поки червоний од задухи Джепар роздував у коминку жар і постукував рондельком, щоб вийшов добрий каймак², Мемет удивлявся в море.

— Буде буря! — обізвався він, не обертаючись. — Вітер дужчає. Он на човні складають вітрила!

Татари повернули голови до моря. На великому чорному баркасі³, що, здавалося, повертав до берега, справді складали вітрила. Вітер надував їх, і вони виривалися з рук, як великі білі птахи; чорний човен нахилився і ліг боком на блакитні хвилі.

— До нас повертає! — обізвався Джепар. — Я навіть пізнаю човен — то грек привіз сіль.

Мемет теж упізнав човен грека. Для нього це мало значення: опріч кав'ярні, він держав крамничку, також єдину на все село, і був різником. Значить, сіль йому потрібна.

Коли баркас наблизився, Мемет покинув кав'ярню і подався на берег. Гості поспішили вихилити свої філіжанки й рушили за Меметом. Вони перейшли круту вузьку вулицю, минули мечеть і спустилися каменистою стежкою до моря. Синє море хвилювалось і кипіло на бере-

¹ Одна кави... дві кави (татарськ.).

² Каймак — піна на каві.

³ Баркас — різновид човна.

зі піною. Баркас підскакував на місці, хлюпав, як риба, і не міг пристати до берега. Сивовусий грек і молодий наймит-дангалак¹, стрункий і довгоногий, вибивались із сил, налягаючи на весла, однак їм не вдавалося розігнати човен на береговий пісок. Тоді грек кинув у море котвицю², а дангалак почав швидко роззуватися та заковувати жовті штани вище колін. Татари перемовлялися з берега з греком. Синя хвиля скипала молоком біля їхніх ніг, а потім танула й шипіла на піску, тікаючи в море.

— Ти вже готовий, Алі? — крикнув грек до дангалака.

Замість відповіді, Алі перекинув голі ноги через край човна та скочив у воду. Зручним рухом він підхопив у грека мішок із сіллю, кинув собі на плече й побіг на берег. Його струнка фігура у вузьких жовтих штанах і синій куртці, здоровий, засмалений морським вітром вид і червона хустка на голові прегарно відбивалися на тлі блакитного моря. Алі скинув на пісок свою ношу та знову скочив у море, занурюючи мокрі рожеві литки в легку й білу, як збитий білок, піну, миючи їх у чистій синій хвилі. Він підбігав до грека та мусив ловити момент, коли човен опускався врівень із його плечем, щоб зручно було прийняти важкий мішок. Човен бився на хвилі й рвався з котвиці, як пес із ланцюга, а Алі все бігав од човна на берег і назад. Хвиля здоганяла його та кидала йому під ноги клубки білої піни.

Часом Алі пропускав зручний момент і тоді хапався за бік баркаса та піднімався разом із ним догори, мов краб, приліплений до кораблевого облавка.

Татари сходилися на берег. Навіть у селі, на пласких дахах осель, з'являлися, незважаючи на спеку, татарки й виглядали звідти, як купки квіток на грядках.

Море дедалі більше втрачало спокій. Чайки знімалися з одиноких берегових скель, припадали грудьми до хвилі й плакали над морем. Море потемніло, змінилося. Дрібні хвилі зливалися до купи, мов брили зеленкуватого скла, непомітно підкрадалися до берега, падали на пісок і розбивалися на білу піну. Під човном клекотіло, кипіло, шумувало, а він

А. Куїнджі. Хвилі. 1870-ті роки

підскакував і плигав, немов нісся кудись на білогривих звірах. Грек часто обертався назад і з тривогою поглядав на море. Алі прудкіше бігав од човна на берег, увесь забризканий піною. Вода при березі починала каламутитись і жовкнути; разом із піском хвиля викидала з дна моря на берег каміння і, тікаючи назад, волокла його по дну з таким гуркотом, наче там щось велике скреготало зубами й гарчало.

¹ Дангалак — весляр.

² Котвиця — якір.

Прибій за якихось пів години перескакував уже через каміння, заливав прибережну дорогу й підбирався до мішків із сіллю. Татари мусили відступити назад, щоб не замочити капців.

— Мемете! Нурло! Поможіть, люди, а то сіль підмочить! Алі! Іди ж туди! — хрипів грек.

Татари заворушилися, і, поки грек танцював із човном на хвилях, з нудгою позираючи на море, сіль опинилась у безпечному місці.

Тим часом море йшло. Монотонний ритмічний гомін хвиль перейшов у бухання. Спочатку глухе, як важке сапання, а далі сильне й коротке, як далекий гуркіт гармати. На небі сірим павутинням снували хмари. Розгойдане море, уже брудне й темне, наскакувало на берег і покривало скелі, по яких потому стікали патьоки брудної з піною води.

— Ге-ге! Буде буря! — кричав Мемет до грека. — Витягай на берег човна!

— Га? Що кажеш? — хрипів грек, намагаючись перекричати шум прибою.

— Човен на берег! — гукнув щосили Нурла.

Грек неспокійно закрутився, серед бризків і рику хвиль почав розпутувати ланцюг, зв'язувати мотуззя. Алі кинувся до ланцюга. Татари знімали капці, заковували штани й ставали на допомогу. Урешті грек підняв котвицю, і чорний баркас, підхоплений брудною хвилею, що з ніг до голови змила татар, посунув до берега. Купка зігнутих і мокрих татар галасливо витягала з моря, серед клекоту піни, чорний баркас, немов якусь морську потвору або величезного дельфіна.

Та ось баркас ліг на пісок. Його прив'язано до палі. Татари обтріпувались і важили з греком сіль. Алі помагав, хоча часом, коли хазяїн забалакувався з покупцями, він нишком позирав на незнайоме село. Сонце стояло вже над горами. По голому сірому виступу скелі ліпилися татарські халупки. Складені з дикого каміння, з пласкими земляними покрівлями, одна на одній, як хатки з карт. Без типів, без воріт, без вулиць. Криві стежки вилися по каменистій упадині, щезали на покрівлях і з'являлися десь нижче просто від мурованих сходів. Чорно й голо. Тільки на одній покрівлі росла якимось чудом тонка шовковиця, а знизу здавалося, що вона розстеляла темну корону на блакиті неба.

А. Куїнджі. Морське узбережжя. 1885 р.

Зате за селом, у далекій перспективі, відкривався чарівний світ. У глибоких долинах, зелених од винограду й повних сизої імлі, тіснилися кам'яні громади, рожеві від вечірнього сонця або синіючі густим бором. Круглі лисогори, мов велетенські шатра, кидали від себе чорну тінь, а далекі шпилі, сизо-блакитні, здавалися зубцями застиглих хмар. Сонце часом спускало з-за хмар в імлу, на дно долини, скісні пасма золотих ниток — і вони перетинали рожеві скелі, сині ліси, чорні важкі шатра та засвічували вогні на гострих шпильях.

При цій казковій панорамі татарське село здавалося грудкою дикого каміння, і тільки рядок струнких дівчат, що верталися від чішме¹ з високими кухлями на плечах, оживляв кам'яну пустелю.

Край села, у глибокій долині, поміж волоських горіхів біг струмок. Морський прибій спинив його воду, і вона розлилася поміж деревами, одбиваючи в собі їхню зелень, барвні халати татарок і голі тіла дівчор.

— Алі! — гукнув грек. — Поможі зсипати сілі!

За ревом моря Алі ледве дочув.

Над берегом висів солоний туман од дрібних бризків. Каламутне море скаженіло. Уже не хвилі, а буруни вставали на морі, високі, сердиті, з білими гребенями, од яких із луском одривалися довгі китиці піни й злітали догори. Буруни йшли невпинно, підбирали під себе зворотні хвилі, перескакували через них і заливали берег, викидаючи на нього дрібний сірий пісок. Скрізь було мокро, поналивано, у берегових ямках залишалася вода.

Раптом татари почули тріск, і рівночасно вода полилась їм у капці. То сильна хвиля підхопила човен і кинула ним на палю. Грек підбіг до човна й ахнув: у човні була діра.

Він кричав од горя, лаявся, плакав і перекрикував рев моря, і ціла людність того невеличкого закинутого села чула його лемент. Довелось витягти човен і прив'язувати знову. Грек був такий сумний, що, хоч запала ніч і Мемет кликав його в кав'ярню, не пішов у село, а залишився на березі. Мов привиди, блукали вони з Алі серед водяного пилу, сердитого бухання та сильного запаху моря, що проймав їх наскрізь. Місяць давно вже зійшов і перескакував із хмари на хмару; при його світлі берегова смуга біліла від піни, наче вкрита першим пухким снігом. Урешті Алі, зваблений вогнями в селі, підмовив грека зайти в кав'ярню.

Грек розвозив сілі по прибережних кримських селах раз на рік і звичайно боргував. На другий день, щоб не гаяти часу, він наказав Алі лагодити човен, а сам подався гірською стежкою збирати по селах борги: берегова стежка була затоплена, і з боку село було відрізане від світу.

Уже з полудня хвиля почала спадати, й Алі взявся до роботи. Вітер тріпав червону хустину на голові дангалака, а він порався коло човна та мугикав монотонну, як прибій моря, пісню. У відповідний час, як добрий мусульманин, він розстеляв на піску хустинку й ставав на коліна в бого-

¹ Чішме — фонтан, струмок, джерело.

мільному спокої. Вечорами він розкладав над морем вогонь, варив собі пілав¹ з підмоченого рижу², що залишився на баркасі, і навіть лагодився ночувати біля човна, та Мемет покликав його в кав'ярню. Там лише раз на рік, як приїздили покупці винограду, трудно було знайти місце, а тепер було вільно й просторо.

У кав'ярні затишно. Джепар дрімав коло печі, завішаної блискучою посудиною, а в печі дрімав і попелів вогонь. Коли Мемет будив брата покликом: «Каве!» — Джепар здригався, схоплювався і брався за міх, щоб відновити вогонь. Вогонь у печі скалив зуби, пирскав іскрами й поблискував по мідяному посуді, а по хаті розходилася запашна пара свіжої кави. Під стелею гули мухи. За столами, на широких, оббитих китайкою, ослонах сиділи татари; в одному місці грали в кості, в іншому — у карти, і скрізь стояли малі філіжанки із чорною кавою. Кав'ярня була серцем села, де збігались усі інтереси людності, усе те, чим жили люди на камені. Там засідали найбільш знані гості. Старий суворий мулла³ Асан, у чалмі й довгому халаті, що мішком висів на його кістлявому задубілому тілі, був темний та упертий, як віслик, і за це всі його поважали. Був тут і Нурла-ефенді, багатир, бо мав руду корову, плетену гарбу й пару буйволів, а також заможний юзбаш⁴ — власник єдиного на ціле село коня. Усі вони були родичі, як і ціла людність того невеликого закинутого села, хоча це не заважало їм ділитися на два ворожі табори. Причина ворожнечі таїлася у невеличкому джерелі, що било з-під скелі та стікало течійкою якраз посередині села, поміж татарськими городами. Тільки ця вода давала життя всьому, що росло на камені. Коли одна половина села спускала її на свої городчики, у другій боліло серце дивитися, як сонце й камінь в'ялять їм цибулю.

Дві найбагатші та найбільш впливові особи в селі мали городи на різних боках течійки: Нурла — на правому, юзбаш — на лівому. І коли останній спускав воду на свою землю, Нурла затамовував потік вище, одводив його до себе й давав воду своєму куткові.

Це гнівило всіх лівобережних, і вони, забуваючи про родинні зв'язки, боронили право на життя своїй цибулі, розбивали один одному голови. Нурла та юзбаш стояли на чолі ворогуючих партій, хоча юзбашева партія немов переважала, бо на її боці був мулла Асан. Ця ворожнеча помічалась і в кав'ярні: коли прихильники Нурли грали в кості, то юзбашеві з презирством дивилися на них і сідали до карт. В одному вороги сходилися: усі пили каву. Мемет, що не мав городу та як комерсант стояв вище партійних суперечок, шкандибав на кривих ногах од Нурли до юзбаша, зацитькував і мирив. Його гладке обличчя і голе́на голова лисніли, як в облупленого барана, а в хитрих очах, завжди червоних, бликував неспокійний вогник. Він вічно був чимось заклопотаний,

¹ Пілав, пілав — страва східних кухонь із рису; плов.

² Риж (діал.) — рис.

³ Мулла — служитель релігійного культу в мусульман.

⁴ Юзбаш — сотник.

щось вічно розмірковував, пригадував, лічив і раз у раз бігав у крамничку, у льох, то знову до гостей. Часом він вибігав із кав'ярні, піднімав лице вверх, до пласкої покрівлі, і кликав:

— Фатьмо!..

І тоді від стін його дому, що здіймався над кав'ярнею, відділялася, мов тінь, завинена в покривало жінка й тихо проходила через покрівлю до самого її краю.

Він кидав їй наверх порожні мішки або щось наказував різким, скрипучим голосом, коротко та владно, як пан служниці, — і тінь зникала так само непомітно, як і з'являлася.

Алі раз побачив її. Він стояв коло кав'ярні й стежив, як тихо ступали жовті палички по кам'яних сходах, що єднали Меметову хату із землею, а ясно-зелене фередже¹ складками спадало по стрункій фігурі від голови аж до червоних шароварів. Вона спускалася тихо, поволі, несучи в одній руці порожній кухоль, а другою притримуючи фередже так, що тільки великі довгасті чорні очі, вимовні, як у гірської сарни, міг бачити сторонній. Вона спинила очі на Алі, відтак опустила повіки та пройшла далі тихо й спокійно, як єгипетська жриця.

Алі здалося, що ті очі пірнули в його серце, і він поніс їх із собою.

Над морем, лагодячи човен і мугикаючи свої сонні пісні, він дививсь у ті очі. Він бачив їх скрізь: і в прозорій, як скло, та, як скло, дзвінкій хвилі, і на гарячому, блискучому на сонці камені. Вони дивилися на нього навіть із філіжанки чорної кави. Він частіше поглядав на село й часто бачив на кав'ярні, під самотнім деревом, невиразну фігуру жінки, що була звернена до моря, немов шукала своїх очей.

До Алі скоро звикли в селі. Дівчата, проходячи від чішме, ніби ненароком одкривали обличчя, коли зустрічалися з красенем турком, тому паленіли, ішли швидше й шепталися поміж собою. Мужській молоді подобалась його весела вдача. Літніми вечорами, такими тихими й свіжими, коли зорі висіли над землею, а місяць над морем, Алі виймав свою зурну², привезену з-під Смірни³, примощувався під кав'ярнею або деінде та розмовляв із рідним краєм сумними, хапаючими за серце вигуками. Зурна скликала молодь, мужську звичайно. Їм зрозуміла була пісня Сходу, і скоро в тіні кам'яних осель, перетканій блакитним світлом, починалася забава: зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, невиразний, безконечний, як пісня цвіркуна, аж робилося млосно, аж починало під серцем свербіти, і запаморочені татари підхоплювали в такт пісні:

— О-ля-ля... о-на-на...

¹ *Фередже* — вид плаща, у який жінки-мусульманки, виходячи з дому, закутують з голови до ніг, залишаючи відкритими тільки очі.

² *Зурна* — східний народний музичний інструмент, подібний до очеретяної сопілки.

³ *Смірна* — давньогрецька назва міста Ізмір у Туреччині. Відоме торговельне місто.

З одного боку дрімив таємний світ чорних велетнів гір, з іншого — лягло долі погідне море й зітхало крізь сон, як мала дитина, і тремтіло під місяцем золотою дорогою...

— О-ля-ля... о-на-на...

Ті, що дивилися згори, зі своїх кам'яних гнізд, бачили часом простягнену руку, що попадала під промінь місяця, або тремтячі в танці плечі й слухали одноманітний, в'їдливий приспів до зурни:

— О-ля-ля... о-на-на...

Фат'ма теж слухала.

Вона була з гір. З далекого гірського села, де жили інші люди, де були свої звичаї, де залишилися подруги. Там не було моря. Прийшов різник, заплатив батькові більше, ніж могли дати свої парубки, і забрав її до себе. Противний, неласкавий, чужий, як усі тут люди, як цей край. Тут немає родини, немає подруг, прихильних людей, це край світу, немає доріг навіть звідси...

— О-ля-ля... о-на-на...

Немає доріг навіть, бо як море розсердиться, то забирає єдину прибережну стежку... Тут тільки море, скрізь море. Уранці сліпить очі його блакить, удень гойдається його зелена хвиля, уночі воно дихає, як слаба людина... У годину дратує своїм спокоєм, у негоду плює на берег, і б'ється, і реве, як звір, і не дає спати... Навіть у хату залазить його гострий дух, од якого нудить... Од нього не втечеш, не сховаєшся... воно скрізь, воно дивиться на неї... Часом воно дратується: укриється білим, як сніг на горах, туманом; здається, немає його, щезло, а під туманом усе-таки б'ється, стогне, зітхає... Ось як тепер, о!..

— Бу-ух!.. бу-ух!.. бу-ух!..

— О-ля-ля... о-на-на...

...Б'ється під туманом, як дитина в пелюшках, а потім скидає їх із себе... Лізуть угору довгі подерті шматки туману, чіпляються до мечеті, закутують село, залазять у хату, сідають на серце, навіть сонця не видно... Та от тепер... от тепер...

— О-ля-ля... о-на-на...

...Тепер вона часто виходить на дах кав'ярні, притуляється до дерева й дивиться на море... Ні, не моря вона шукає — вона стежить за червоною пов'язкою на голові чужинця, немов сподівається, що побачить його очі — великі, чорні, гарячі, які їй сняться... Там, на піску, над морем, зацвіла тепер її улюблена квітка — гірський крокус...

— О-ля-ля... о-на-на...

А. Куїнджі.
Гори. 1890 р.

Зорі висять над землею, місяць — над морем...

— Ти здалеку?

Алі здригнувся. Голос ішов зверху, з даху, й Алі підняв туди очі.

Фатьма стояла під деревом, а тінь од нього вкривала Алі. Він спаленів і заїкнувся:

— З-під... Смірні... далеко звідси...

— Я з гір.

Мовчанка.

Кров бухала йому до голови, як морська хвиля, а очі полонила татарка й не пускала від своїх.

— Чого забився сюди? Тобі тут сумно?

— Я бідний — ні зірки на небі, ні стебла на землі... заробляю.

— Я чула, як ти граєш...

Мовчанка.

— Весело... У нас у горах також весело... музики, дівчата веселі... у нас немає моря... А у вас?

— Близько немає.

— Йохтер?¹ І ти не чуєш у хаті, як воно дихає?

— Ні. У нас замість моря пісок... Несе вітер гарячий пісок, і ростуть гори, немов горби верблужі... У нас...

— Це-с!

Вона наче ненароком висунула з-під фередже білий, випещений вид і поклала з фарбованим нігтем палець на повні рожеві уста.

Навкруги було безлюдно. Блакитне, як друге небо, дивилося на них море, і лише біля мечеті просунулась якась жіноча постать.

— Ти не боїшся, ханим², розмовляти зі мною? Що зробить Мемет, як нас побачить?

— Що він схоче...

— Він нас заб'є, як побачить.

— Як він схоче...

Сонця не було ще видно, хоча деякі шпилі яйли³ вже рожевіли. Темні скелі виглядали понуро, а море лежало внизу під сірою поволокою сну. Нурла спускався з яйли й сливе біг за своїми буйволами. Він поспішав, йому було так пильно, що він не помічав навіть, як копиця свіжої трави зсувалась із гарби на спини буйволам і розтрушувалася по дорозі, коли високе колесо, зачепившись за камінь, підкидало на бігу плетеною гарбою. Чорні присадкуваті буйволи, покручуючи мохнатими горбами й лобатими головами, звернули в селі до свого обійстя, але Нурла опам'ятався, повернув їх у другий бік і зупинився аж перед кав'ярнею.

Він знав, що Мемет там ночує, і шарпнув двері.

¹ Немає?

² Ханім, ханім — хазяйка, пані.

³ Яйла — безлісе плоске плато Кримських гір, яке використовують як літнє пасовисько.

— Мемете, Мемете! Кель мунда¹!

Мемет, заспаний, скочив на ноги й протирав очі.

— Мемете! Де Алі? — питає Нурла.

— Алі... Алі... тут десь... — і він обвів зором порожні лавки.

— Де Фатьма?

— Фатьма?... Фатьма спить...

— Вони в горах.

Мемет витріщив на Нурлу очі, спокійно перейшов через кав'ярню і виглянув надвір. На дорозі стояли буйволи, засипані травою, і перший промінь сонця лягав на море. Мемет повернувся до Нурли.

— Чого ти хочеш?

— Ти божевільний... Я тобі кажу, що твоя жінка втекла з дангалаком, я їх бачив у горах, як повертав із яйли.

Меметові очі полізли наверх. Дослухавши Нурлу, він одіпхнув його, вискочив із хати й, коливаючись на своїх кривих ногах, поліз по східцях наверх. Він оббіг свої покої і вискочив на дах кав'ярні. Тепер він справді був як божевільний.

— Осма-ане! — крикнув він хриплим голосом, приклавши долоні до рота. — Са-алі! Джепа-аре! Бекіре! Кель мунда-а! — Він обертався на всі боки й скликав, як на пожежу:

— Усе-їне! Муста-фа-о-о!

Татари прокидалися і з'являлися на пласких покрівлях.

Тим часом Нурла помагав знизу:

— Аса-не! Маму-у-те! Зекері-е-е! — гукав він не своїм голосом.

Сполох літав над селом, знімався вгору, до верхніх хатин, скочувався вниз, скакав із покрівлі на покрівлю і збирав народ. Червоні фези² з'являлися скрізь і кривими та крутими стежками збігалися до кав'ярні. Нурла пояснив, що сталося.

Мемет, червоний і непритомний, мовчки поводив по юрбі вибалушеними очима. Нарешті він підбіг до краю покрівлі й скочив униз зручно та легко, як кіт.

Татари гули. Усіх тих родичів, що ще вчора розбивали один одному голови у сварці за воду,єднало тепер почуття образи. Зачеплено було не тільки Меметову честь, але й честь усього роду. Якийсь злидений, мерзенний дангалак, наймит і заволока³. Річ нечувана. І коли Мемет виніс із хати довгий ніж, яким різав овець, і, блиснувши ним на сонці, рішуче застромив за пояс, рід був готовий.

— Веди!

Нурла рушив попереду, за ним, налягаючи на праву ногу, поспішав різник і вів за собою довгу низку обурених і завзятих родичів.

¹ Іди сюди!

² Фез, фёска — шапочка, звичайно червона, у формі зрізаного конуса з китицею; чоловічий головний убір такого зразка — належність національного костюма в деяких східних країнах.

³ Заволока (зневажл.) — зайда, заброда, волоцюга.

Сонце вже показалося і пекло камінь. Татари вилазили вгору добре відомою їм стежкою, витягшись у лінію, як колонка мандруючих мурах. Передні мовчали, і тільки ззаду сусіди перекидалися словами. Нурла виступав, як гончий пес, який нюшить¹ уже дичину. Мемет, червоний і понурий, помітніше шкандибав. Хоча було ще рано, сірі маси каміння нагрілися вже, як черинь печі. По їхніх голих випнутих боках, то круглих, як велетенські шатра, то гострих, мов вершки заклятих хвиль, слався м'ясистим листом отруйний молочай, а нижче, туди до моря, сповзав поміж синяві груди каміння яро-зелений капорець². Вузька стежка, ледве помітна, як слід дикого звіра, щезала часом серед кам'яної пустині або ховалася під виступом скелі. Там було вогко й холодно, і татари піднімали фези, щоб освіжити голені голови. Звідти вони знову вступали в піч — розпалену, душну, сіру й залиту сліпучим сонцем. Вони вперто дерлися на гори, подавшись тулубом трохи вперед, погойдуючись злегка на вигнутих дугою татарських ногах, або обминали вузькі й чорні провалля, черкаючись плечем об гострий бік скелі та ставлячи на край безодні ноги з певністю гірських мулів. І що далі вони йшли, то важче їм було обминати перешкоди, то сильніше пекло їх зверху сонце, а знизу камінь, то більше завзяття відбивалося на їхніх червоних упрілих обличчях, то сильніша запеклість випирала їм із лоба очі. Дух цих диких, ялових, голих скель, що на ніч умирали, а вдень були теплі, як тіло, обняв душі покривджених, і вони йшли обороняти свою честь і своє право з незламністю суворой яйли. Вони поспішали. Їм треба було перейняти втікачів, поки вони не добралися до сусіднього сільця Суаку та не втекли морем. Правда, й Алі, і Фат'ма були тут людьми чужими, не знали стежок і легко могли заплутатися в їхньому лабіринті — і на це розраховувала погоня. Проте, хоча до Суаку залишилося небагато, ніде нікого не було видно. Стало душно, бо сюди, у гори, не долітав вогкий морський вітер, до якого вони звикли на березі. Коли вони спускалися у провалля або залазили на гору, дрібне колюче каміння сипалося їм із-під ніг — і це дратувало їх, упрілих, стомлених і лихих: вони не знаходили того, чого шукали, а тим часом кожний із них покинув у селі якусь роботу. Задні зупинилися. Зате Мемет поривався наперед із затуманеним зором і головою, як у роз'юшеного цапа, і, шкутильгаючи, то виростав, то опадав, як морська хвиля. Вони почали втрачати надію. Нурла запізнився, це було очевидно. Проте йшли. Кілька разів заломистий берег Суаку блиснув їм згори сірим піском і зникав. Раптом Зекерія, один із передніх, сикнув і зупинився. Усі озирнулися на нього, а він, не мовлячи ні слова, простяг руку вперед і показав на високий кам'яний ріг, що виступав у море. Там, з-за скелі, на один мент мигнула червона головна пов'язка й зникла. У всіх закалатало серце, а Мемет стиха рикнув. Вони презирнулися — їм прийшла до голови одна думка: якби вдалося загнати Алі на ріг, то можна

¹ Нюшити — нюхати повітря; вистежувати, вишукувати кого-, що-небудь.

² Капорець, капарець — південний сланкий чагарник.

взяти його там голіруч. Нурла мав уже план; він поклав на уста палець, і коли всі замовкли, розділив їх на три частини, що мали оточити ріг із трьох боків; із четвертої — скеля стрімко спадала в море. Усі стали обережними, як на ловах, тільки Мемет кипів і рвався наперед, просвердлюючи жадним оком скелю. Та ось виткнувся з-за каміння краєчок зеленого фередже, а за ним залазив на гору, мов виростав із скелі, стрункий дангалак. Фат'ма йшла попереду — зелена, як весняний куп, а Алі, на своїх довгих ногах, тісно обтягнених жовтими ногамицями, у синій куртіці й червоній пов'язці, високий і гнучкий, як молодий кипарис, здавався на тлі неба велетнем. І коли вони стали на вершечку, з прибережних скель знявся табун морських птахів і вкрив блакить моря тремтячою сіткою крил.

Алі, очевидно, заблудився і радився з Фат'мою. Вони з тривогою оглядалися на кручу, шукали стежки. Здалеку виднілася спокійна бухта Суаку.

Раптом Фат'ма жахнулася і скрикнула. Фередже зсунулося з її голови й упало додолу, а вона із жахом втопила очі в налиті кров'ю скажені чоловікові баньки, що дивилися на неї з-за каменя. Алі озирнувся, і в ту ж мить з усіх боків полізли на скелю, чіпляючись руками й ногами за гостре каміння, і Зекерія, і Джепар, і Мустафа — усі ті, що слухали його музику й пили з ним каву. Вони вже не мовчали; з їхніх грудей разом із гарячим віддихом вилітала хвиля змішаних звуків та йшла на втікачів. Тікати було нікуди. Алі випростався, уперся ногами в камінь, поклав руку на короткий ніж і чекав. Од його вродливого лиця, блілого й гордого, біла відвага молодого орла. Тим часом за ним, над кручею, кидалася, як чайка, Фат'ма. З одного боку було невисне море, а з іншого — ще більш невисний, нестерпний різник. Вона бачила його побаранілі очі, недобрі сині уста, коротку ногу й гострий різницький ніж, яким він різав овець. Її душа перелинула через гори в рідне село. Зав'язані очі. Грають музики, і різник веде її звідти над море, як овечку, щоб заколоти. Вона розпучливим рухом закрила очі й утратила рівновагу. Синій халат у жовті півмісяці нахилився і зник серед крику сполоханих чайок...

Татари жахнулися: ця проста й несподівана смерть одкинула їх од Алі. Алі не бачив, що сталося позад нього. Як вовк, поводив він навкруги очима, дивуючись, чого вони ждуть. Невже бояться? Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі та білі зуби — і вся ця хвиля лютості раптом наскочила на нього, як морський прибій. Алі оборонявся. Він проколов руку Нурлі й дряпнув Османа, та в ту ж хвилю його збили з ніг, і, падаючи, він побачив, як Мемет підняв над ним ніж і всадив йому між ребра. Мемет колов куди попало, з нестямною смертельно ображеного, з байдужістю різника, хоча груди Алі перестали вже дихати, а гарне обличчя набрало спокою.

Справа була скінчена, честь роду визволена з ганьби. На камені, під ногами, валялося тіло дангалака, а біля нього стоптане й пошматоване фередже.

А. Куїнджі. Крим. Яйла. 1890 р.

Мемет був п'яний. Він хитався на кривих ногах і вимахував руками, його рухи були безглуздими та зайвими. Розіпхнувши цікавих, що товпилися над трупом, він ухопив Алі за ногу й поволік. За ним рушили всі. І коли вони йшли назад тими самими стежками, спускаючись униз і злазячи на гору, розкішна голова Алі, з обличчям Ганімеда¹, билась об гостре каміння і спливала кров'ю. Часом вона підскакувала на нерівних місцях, і тоді здавалося, що Алі із чимось згоджується і каже: «Так, так...»

Татари йшли за ним і лаялися.

Коли процесія вступила врешті в село, усі пласкі покрівлі вкрилися барвними масами жінок і дітей та виглядали, як сади Семіраміди².

Сотні цікавих очей проводили процесію аж до моря. Там, на піску, аж білому від полудневого сонця, стояв похилений трохи чорний баркас, мов викинений у бурю дельфін із пробитим боком. Ніжна блакитна хвиля, чиста й тепла, як перси дівчини, кидала на берег мереживо піни. Море зливалось із сонцем в радісний усміх, що досягав аж ген далеко, через татарські оселі, через садки, чорні ліси — до сірих нагрітих громад яйли.

Усе всміхалося.

Без слів, без наради татари підняли тіло Алі, поклали його в човен і при тривожних жіночих криках, що неслись із села, з пласких дахів, як зойк наляканих чайок, дружно зіпхнули човен у море. Шурхнув по камінцях човен, плюснула хвиля, загойдався на ній баркас і став.

Він стояв, а хвиля гралася навкруги нього, плюскала в боки, бризкала піною і тихо, ледве помітно відносила в море.

Алі плив назустріч Фатьмі...

Чернігів, січень 1902 р.

¹ *Ганімед* — у грецькій міфології юнак надзвичайної краси, син троянського володаря Троя і німфи Каллірої.

² *Сади Семіраміди* — одне з античних семи чудес світу, що було, згідно з давніми джерелами, розташоване у Вавилоні; сади, створені для легендарної цариці Семіраміди (809–806 рр. до н. е.). Вони мали форму східчастої піраміди із чотирма уступами, на кожний із яких був насипаний родючий шар ґрунту та насаджені рідкісні дерева й квіти. Споруда спиралася на безліч колон, тому здалеку вона нагадувала садок, що завис у повітрі. Саме тому ці сади називають «висячими».

Довідка

Архип Куїнджі (1841–1910) — український живописець-пейзажист грецького походження (справжнє прізвище — Куїнджі), реаліст, імпресіоніст. Його творчість тісно пов'язана з Україною. Основною картиною свого життя вважав «Місячну ніч на Дніпрі». Художника називають «блискучим колористом» і «чарівником світла».

Найвідоміші роботи: «Березовий гай» (1879), «Місячна ніч на Дніпрі» (1879), «Христос у Гетсиманському саду» (1901), «Вечір в Україні» (1901).

3. Прочитайте матеріал про новелу М. Коцюбинського «На камені» вголос, виразно декламуючи фрагменти, що є цитатами з твору (розподіліть матеріал для читання між кількома учнями / ученицями).

Ознаки імпресіонізму в новелі «На камені».

«На камені» — один із найвідоміших творів М. Коцюбинського про Крим та його корінних мешканців. Події розгортаються в татарському селі «на камені» — на скелястих берегах моря. Назва символічна: «кам'яні» душі селян жорстоко знищують прекрасне кохання Алі та Фатьми.

Алі — наймит-весляр, який працює на грека, що торгує сіллю. Природа наділила цього хлопця неймовірною красою — недарма автор порівнював його з вродливим античним красенем Ганімедом. Він із першого погляду закохується у красуню Фатьму — дівчину з «великими довгастими чорними очима, як у гірської сарни». Вона була з далекого гірського села, її купив за гроші власник кав'ярні Мемет — заплатив батькові більше, ніж могли дати місцеві парубки, і забрав її до себе. Кривоногий, неласкавий, він ставився до своєї молодої дружини, як до служниці: «Кидав їй наверх порожні мішки або щось наказував різким, скрипучим голосом, коротко та владно, як пан служниці». Закохані Алі й Фатма наважуються втекти із села, щоб бути разом, але розлучений чоловік з односельцями наздоганяють утікачів у горах. Вони жорстоко вбивають молодого красеня, а налякана дівчина закінчує життя самогубством, стрибнувши в морську прірву.

Такий несподіваний фінал є яскравою ознакою новели як літературного жанру.

Теорія літератури

Новела — невеликий прозовий твір про якусь незвичайну подію з несподіваним фіналом.

Новела подібна до оповідання, однак, на відміну від нього, вона менша за обсягом і вирізняється більш динамічним сюжетом і психологізмом.

Важливу роль у розкритті характерів героїв / героїнь відіграють мариністичні (морські) пейзажі. Море є ніби ще одним персонажем, воно одухотворене й уособлює вільний дух, який неможливо приборкати.

Усі пейзажі перегукуються з душевними станами персонажів. У творі немає прямих описів переживань і душевного настрою головних героїв / героїнь, їх ніби передають пейзажі. Так, опис моря в сприйнятті Фатьми має виразно негативне забарвлення, бо воно нагадує їй про своє горе: біля цієї водойми вона почала жити з примусу та ще й із нелюбом: *«Тут тільки море, скрізь море. Уранці сліпить очі його блакить, удень гоїдається його зелена хвиля, уночі воно дихає, як слаба людина... У годину дратує своїм спокоєм, у негоду плює на берег, і б'ється, і реве, як звір, і не дає спати... Навіть у хату залазить його гострий дух, од якого нудить... Од нього не втечеш, не сховася... воно скрізь, воно дивиться на неї»*. Фатйма бачить у морі свого мучителя. Почуття ненависті до чоловіка поширюється на весь навколишній простір, тому вона не раз наголошує, що в її краю немає моря: *«Весело... У нас у горах також весело... музики, дівчата веселі... у нас немає моря»*.

Прикметною ознакою пейзажів у новелі є їхня колористичність. Недарма М. Коцюбинський дає підзаголовок новелі — *акварель*.

Теорія літератури

Акварель (фр. aquarelle — водянистий) — коротке оповідання, у якому передано безпосереднє живе враження від дійсності в пластично-зорових образах. Напівпрозорий кольоровий малюнок, виконаний художником за допомогою пензля і водяних фарб.

Чи не кожна деталь у новелі має свій колір, що несе своє ідейно-естетичне навантаження. В описі скель переважають чорні й сірі тони та їхні відтінки (*«сірі піски берега»*, *«по голому сірому виступу скелі»*, *«чорно й голо»*). Камінь, на якому відбуваються події твору, теж передано темними барвами, він символізує холодність і навіть жорстокість людей, які живуть на ньому. На відміну від опису скель, гірський пейзаж вражає ніжними та яскравими кольорами (*«сині ліси»*, *«пасма золотих ниток»*, *«сизо-блакитні шпилі»*). Цікаво, що навіть каміння в описі не сіре, а рожеве (*«кам'яні громади, рожеві від вечірнього сонця»*). Узагалі, пейзаж — одна з прикметних ознак імпресіонізму.

Теорія літератури

Імпресіонізм — стильова течія модернізму.

Ознаки імпресіонізму

- Фіксація перших миттєвих вражень від об'єкта;

- відмова від ідеалізації;
- акцент не на сюжеті (ланцюжок подій утрачає своє колишнє значення), а на настроєвості, на переживаннях літературного героя, на його внутрішніх монологіях, потоку свідомості;
- пейзаж — не лише тло подій, а й засіб психологічної характеристики (у пейзажі підкреслюється його повсякчасна мінливість, непостійність);
- широке використання слухових, зорових і нюхових образів.

Змалювання предмета не таким, яким він є насправді (наприклад, рожеве каміння), а таким, яким його бачить літературний герой, — яскрава ознака імпресіоністичного твору, що наближає його до живопису. Скажімо, в імпресіоністичних роботах А. Куїнджі сніг, який мав би бути білим (це його природний колір), сприймаємо як піжно-бірюзовий, помаранчевий («Ефект заходу сонця»), чи блакитний («Зима»), чи кораловий («Казбек»).

А. Куїнджі.
Ефект заходу сонця.
1890 р.

А. Куїнджі.
Зима.
1895 р.

А. Куїнджі.
Казбек.
1900 р.

До речі...

Термін «імпресіонізм» (з фр. *impression* — *враження*) походить від назви картини К. Моне «Враження. Схід сонця» (1872). У цій роботі художник не намагається відтворити дійсність, наслідувати природу, а прагне передати своє враження від неї. З погляду академічного живопису картина груба й неохайна, фігури ледь намічені. К. Моне демонструє колористичний взаємозв'язок синьої води та сходу сонця, яскраві рефлекси на вранішньому морі (з вікіпедії).

К. Моне
Враження. Схід сонця. 1872 р.

Завдання.

1. Місце подій у новелі М. Коцюбинського «На камені» позначено на карті буквою

2. Увідповідніть об'єкт зображення з кольором, що його символізує.

Об'єкт зображення	Колір
1 Алі	А сірий
2 Фат'ма	Б білий
3 життя і світ, що оточує головних героїв / героїнь	В зелений
	Г червоний

3. Визначте символічне значення художніх образів новели.

Художній образ	Символічне значення
1 кави	А жорстокість, черствість душі
2 море	Б духовне багатство, кохання
3 камінь	В те, що об'єднує людей
	Г обмеженість, пастка

4. Гра «Так — ні».

- Кав'ярню в татарському селі Мемет утримував разом із греком.
- Характеристикою «*кривоногий*» наділено Джепара.
- Фат'ма розлюбила Мемета, бо закохалася в Алі.
- Грек привозив у село сіль і каву.
- Грек розвозив свій крам по прибережних селах раз на рік.
- Мешканці татарського села ділилися на два ворожі табори.
- Мемет ставився до Фат'ми з великою повагою.
- Алі грав на зурні.

5. Які особливості має новела як літературний жанр? Доведіть на конкретних прикладах, що твір М. Коцюбинського «На камені» за жанром — новела.

6. Назвіть п'ять ознак модернізму. Проілюструйте кожен з них прикладами з новели М. Коцюбинського «На камені».

7. **Розмальовка.** Перепишіть уривок у зошити. Зафарбуйте ті слова, що позначають барви або з ними асоціюються, відповідним кольором. Прокоментуйте кольорову палітру.

«...За селом, у далекій перспективі, відкривався чарівний світ. У глибоких долинах, зелених од винограду й повних сизої імлі, тіснилися кам'яні громади, рожеві від вечірнього сонця або синючі густим бором. Круглі лисогори, мов велетенські шатра, кидали від себе чорну тінь, а далекі шпилі, сизо-блакитні, здавалися зубцями застиглих хмар. Сонце часом спускало з-за хмар в імлу, на дно долини, скісні пасма золотих ниток — і вони перетинали рожеві скелі, сині ліси, чорні важкі шатра та засвічували вогні на гострих шпильях».

8. **Вільний мікрофон.** пейзажі в новелі можна охарактеризувати трьома словами: ... , ... , ...

9. Поділіть зміст новели М. Коцюбинського «На камені» на частини: експозиція — зав'язка — розвиток дії — кульмінація — розв'язка.

10. Завершіть створення тестового завдання на впізнавання героя / героїні за портретною деталлю.

Портретні деталі	Герой / героїня
1 ...	А Фат'ма
2 ...	Б Мемет
3 ...	В Нурла
	Г Алі

11. Підготуйте складний план за змістом новели М. Коцюбинського «На камені».

12. Проілюструйте слова зурна, котвиця, фез, фередже, чішме. За кожним словом визначте групу-переможця, яка найбільш вдало його проілюструвала.

13. **Домашнє завдання.**

1. Вивчіть напам'ять уривок новели М. Коцюбинського «На камені», починаючи з речення «Море дедалі більше втрачало спокій...» і закінчуючи словами «...щоб не замочити капців».

2. Підготуйте мультимедійну презентацію на одну з тем: 1) національний татарський одяг; 2) традиції і звичаї татар; 3) краса південного берега Криму.

3. Підготуйтеся до стислого переказу новели М. Коцюбинського «На камені» (за планом) з використанням заздалегідь виписаних цитат.

Подумайте й розкажіть

- Що нового ви дізналися про Крим?
- Якими новими словами поповнили свій лексичний запас?
- Яка з імпресіоністичних картин вам сподобалася найбільше? Чим саме?

§10-12

«БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ЗРАЗОК НЕОРОМАНТИЧНОЇ ДРАМИ

Про що ви дізнаєтеся?

- Яким було життя української еліти в добу Руїни?
- Що таке драматична поема як жанр літератури?
- Які ознаки має неоромантизм як стильова течія модернізму?

1. Опрацювавши життєпис Лесі Українки, складіть його хронологічну таблицю.

Леся Українка

1871–
1913

Леся Українка (справжнє ім'я та прізвище *Ларіса Косач*) народилася 25 лютого 1871 р. в м. Новограді-Волинському (нині м. Звягель Житомирської області). Родина Косачів була заможною та освіченою, входила до кола патріотичної української інтелігенції.

Батько Петро Косач мав юридичну освіту (закінчив Київський університет), захистив дисертацію і став службовцем-правником (головою з'їзду мирових посередників).

Мати Ольга Косач (більше відома під псевдонімом Олена Пчілка) походила з українського аристократичного роду, була письменницею, перекладачкою, активною громадською діячкою. Вона виховувала своїх шістьох дітей у національних традиціях, дала їм чудову домашню освіту.

Ось як згадує про виховання дітей у сім'ї Косачів Л. Старицька-Черняхівська: «Як діти, яких виховували не в гімназії, а вдома, Леся і Михайло були серйозніші й освіченіші за нас. Відрізнялися вони і мовою, й одягом... Усе свідчило про вищий рівень Лесиної освіти й узагалі про вищий настрій її душі».

На виховання майбутньої письменниці вплинув рідний брат Олени Пчілки — відомий науковець і громадський діяч Михайло Драгоманов. Леся називала його вчителем.

1879 року родина Косачів переїхала до Луцька. Тоді ж у с. Колодяжному, що поблизу Ковеля, батько купив ділянку землі й заклав заміський будинок. Відтоді цей ча-

Будинок родини Косачів
у с. Колодяжному.
Сучасна світлина

рівний і мальовничий край став для Лесі уособленням України.

Якось на свято Водохреща Леся разом із братом пішли на річку Стир подивитися обряд освячення води. Тут вона застудилася і занедужала. Пізніше виявилося, що в неї туберкульоз кісток. З того часу розпочалася, за висловом самої Лесі, «тридцятилітня війна» зі страшною хворобою.

Естетичні смаки Лесі Українки формувалися під впливом усної народної творчості та європейського письменства. Вона читала світову класику здебільшого в оригіналі, адже добре знала німецьку, французьку, англійську, болгарську, польську, грецьку та латину.

Одна за одною виходять друком поетичні збірки *«На крилах пісень»* (1893), *«Думи і мрії»* (1899), *«Відгуки»* (1902).

1903 року вже як відома письменниця Леся Українка побувала на урочистому відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. Тут вона зустрілася із найвизначнішими митцями своєї доби.

1907 року Леся Українка одружилася з фольклористом і музикознавцем Климентом Квіткою, який високо цінував і підтримував її в життєвих бурях. Подружжя спочатку мешкало в Балаклаві (Климент отримав посаду в суді цього міста), а згодом — у Ялті. Прекрасний морський клімат мав би сприяти поліпшенню здоров'я Лесі Українки, проте їй ставало гірше. Берлінський професор радив їхати до Єгипту, проте зібрані на поїздку гроші подружжя віддало на організацію етнографічної експедиції, яка записувала мелодії українських дум.

Із цією метою письменниця придбала фонограф. До речі, у фондах Національного радіо України зберігся звуковий запис народних пісень, виконаних Лесею.

У цей період з'являються основні твори письменниці: драматична поема *«Бояриня»* (1910) і драма-феєрія *«Лісова пісня»* (1911).

1911 року Квітку перевели на службу в Кутаїсі, що на Кавказі. Звідси Леся вже поїхала лікуватися до Єгипту. Передчуваючи наближення кінця, вона переслала сестрі Ользі свій архів, до повного виснаження працювала над *«Лісовою піснею»*.

Леся Українка померла 19 липня 1913 р. в грузинському м. Сурамі. Письменницю поховали на Байковому цвинтарі в м. Києві.

Леся з братом
Михайлом.
Світлина. 1881 р.

Леся Українка
з матір'ю.
Ялта, Світлина.
1898 р.

2. Прочитайте й перекажіть відомості про драматургію Лесі Українки (усно).

Драматургія Лесі Українки.

Талант Лесі Українки найповніше виявився в драматичних творах, за основу яких узято словесний турнір між двома супротивниками,

кожний із яких захищає свою правду (форма, запозичена з античної драми). Улюблені теми — античність і біблійна історія.

Сюжет драматичної поеми «Одержима» (1901) повертає читачів у євангельські часи. Мотив — пошук істинної любові. Конфлікт виразно романтичний — між одухотвореною особистістю та примітивною, корисливою масою. Головна героїня Міріам («одержима») обожає Месію, бо бачить у ньому Сина Божого, який приносить себе в жертву заради щастя людей. Натомість же поклоняється йому з корисливих мотивів, бо отримує від нього всілякі блага, сподіваючись на вічне життя. Таку любов не можна назвати щирою, тому юрба, легко зрадивши Месію, зрікається його. Лише Міріам жертвує своїм життям заради любові.

В інших драматичних поемах Леся Українка:

- осягає психологічну природу імперського поневолення; розробляє мотив непростих стосунків духовного проповідника (пророка) і народу («Вавилонський полон», «На руїнах», «Бояриня», «Кассандра»);
- обстоює ідеї особистих прав і свобод людини («У пущі»);
- доводить, що власну та національну свободу треба добувати лише самим, бо звільнення, отримане від когось, обертається новою неволею («Три хвилини»);
- осмислює проблему морального вибору представника поневоленого народу між особистим благополуччям і національними інтересами («Оргія»).

Найвищим мистецьким здобутком Лесі Українки є драма-феєрія «Лісова пісня». У ній опоетизовано красу людських взаємин: потяг до щастя, незбагненну силу великого кохання. Із цим шедевром ви ознайомитеся в старших класах.

До речі...

За мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» було знято 3D-анімаційний фентезійний фільм «Мавка. Лісова пісня» (реж. О. Рубан та О. Маламуж). Стрічка оповідає про взаємодію та протистояння двох світів: чарівного й людського; про любов між лісовою Мавкою та селянином Лукашем і водночас про їхню боротьбу з лиходійкою Килиною.

Цей фільм став найкасовішим українським кінопроектом за всю історію незалежного українського кінематографа й увійшов до двадцятки найкасовіших кінострічок за всю історію кінопрокату в Україні.

Афіша до анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня»

Єдиним твором Лесі Українки, присвяченим безпосередньо українській історії, є драматична поема «**Бояриня**» (1910). Саме його шкільна програма й радить для вивчення в 9-му класі.

3. Прочитайте драматичну поему Лесі Українки «Бояриня».

БОЯРИНЯ

Драматична поема

(Скорочено)

ДІЯ ПЕРША

Садок перед будинком не дуже багатого, але значного козака зі старшини Олексі Перебійного. Будинок виходить у садок великим рундуком¹, що тягнеться вздовж цілої стіни. На рундуку стіл, дзиглики², на столі прилагоджено до вечері. Стара Перебійниха дає останній лад на столі, їй помагає її дочка Оксана й служебка.

Через садок до рундука йдуть Перебійний і Степан, молодий парубок у московському боярському вбранні, хоча з обличчя його видно відразу, що він не москаль.

Перебійний (до гостя)

Моя стара управилась хутенько!
Дивись, уже спорудила й вечерю,
поки ми там на цвинтарі балачки
провадили.

Перебійниха

(сходить трохи з рундука назустріч гостеві)

Боярине, прошу
зажити з нами хліба-солі.

Степан (уклоняючись)

Рад би,
шановна паніматко, та не смію,
коли б не гнівались старі бояри, —
я й так уже давно від них одбився.

Перебійний

Про них ти не турбуйся. Підкоморій³
їх запросив на бенкет, а тебе
я випрохав до нас: «Я сам, — кажу їм, —
щось недугую трохи, то не можу
на бенкетах гуляти, а Степана,
по давній приязні до його батька,
хотів би пригостити в себе в хаті.

¹ Рундук — ганок.

² Дзиглик (розм.) — стільчик.

³ Підкоморій — у давнину суддя, який відповідав за межування володінь.

Він молодик, йому ще не пристало
на бенкети великі учащати*.
Боярам, видко, вже запах медок
та варенуха¹, отже, роздобрились
та й мовили: «Нехай собі парнішка
сидить у тебе хоч і до від'їзду.
Навіщо він нам здався?»

С т е п а н
От спасибі, панотченьку²!
(Сходить на рундук із господарями.)

П е р е б і й н и й
Я джурі накажу,
нехай перенесе твоє манаття
до нас, та й заберу тебе в полон,
поки не визволять бояри.

С т е п а н
Боже!
Такий полон миліший од визволу.

П е р е б і й н и х а (до Оксани)
Піди лиш, доню, там пошли Семена.
(Оксана виходить і незабаром повертається.)

С т е п а н
Якби лиш я не став вам на заваді...

П е р е б і й н и х а
Ото б таки! Ще в нас у хаті стане
для гостя місця!

П е р е б і й н и й
Ти, синашу, в мене
забудь всі церегелі³. Таж зо мною
небіжчик⁴ батько твій хліб-сіль водив,
укупі ми й козакували.
(Садовить Степана, сам сідає за стіл. До Оксани.)

Дочко, ти б нас почастувала на початок.
(Оксана наливає із сулійки дві чарки — батькові й гостеві.)

О к с а н а
Боярине, будь ласка, призволяйся.

¹ Варену́ха — горілка, зварена з медом і сухими фруктами та ягодами.

² Паноте́ць (заст.) — тут: увічлива форма звертання до поважного чоловіка старшого віку.

³ Цереге́лі — солодка ввічливість, манери в поведінці.

⁴ Небіжчик — померла людина; покійник.

Степан (*узявши чарку, устає та вклоняється Оксані*)
Дай боже, панночко, тобі щасливу
та красну долю!

Оксана
Будь здоровий, пивши.
(*Степан, випивши, знову сідає. Оксана частує батька.*
Усі вечеряють.)

Перебійний (*до Оксани*)
А він спочатку не пізнав тебе,
ти знаєш? Запитав: «Яка то панна
у першій парі корогву несе?»

Оксана (*усміхаючись і поглядаючи на Степана*)
Коли?

Перебійний
Та отоді ж, як ти на Трійцю
в процесії між братчицями йшла.

Степан
Ти завжди носиш корогву?

Оксана (*з певною самовтіхою*)
Аякже,
я перша братчиця в дівочім братстві.

Перебійний (*жартівливо підморгнувши*)
Се вже тобі не та мала Оксанка,
що ти, було, їй робиш веретенця.

Оксана
Ті веретенця й досі в мене є...
(*Замовкає засоромившись.*)

Степан (*утішений*)
Невже?

Оксана (*перебиваючи ніякову для неї розмову, до матері*)
А де се, мамо, наш Іван?

Перебійниха
Та де ж? На вулиці між товариством.

Іван
(*Оксанин брат, молодий козак, заходить із будинку.*)
Ба ні, я тут. Давайте, мамо, їсти.

Перебійниха
Ти б уперед хоч привітався з гостем!

І в а н (*сідуючи, недбало*)

Ми вже віталися там, коло церкви.

П е р е б і й н и й

Він буде мешкати в нас до від'їзду.

І в а н (*так само*)

От як? Що ж, добре... Слухай-но, Оксано,
ця страва вже простигла, принеси свіжішої.

О к с а н а (*уражена його недбалим тоном*)

Служебка зараз прийде,
то й накажи їй.

І в а н

Ба, яка ти горда.

(*До Степана.*)

У вас там на Москві, либонь, дівчата
так бришкати¹ не сміють?

С т е п а н

Я московських дівчат не знаю.

О к с а н а

Як же се?

С т е п а н

Я, власне,
недавно в Москві. Поки ще батько
живі були, я в Києві, в науці,
при Академії здебільше пробував,
а вже як батько вмерли, я поїхав
до матері на поміч.

П е р е б і й н и х а

Чом ти ліпше
сюди не перевіз матусі?

С т е п а н

Трудно.

Нема при чім нам жити на Україні.
Самі здорові, знаєте, — садибу
сплюндровано було нам до цеглини
ще за Виговщини². Були ми зроду
не дуже так мастні, а тоді
й ті невеликі добра утерiali.
Поки чогось добувся на Москві,

¹ *Брішкати* (розм.) — поводитися чванливо; задаватися.

² *Ви́говщина* — період гетьманування Івана Виговського — гетьмана Війська Запорозького в 1657–1659 рр.

мій батько тяжко бідував із нами.
На раді Переяславській¹ мій батько,
подавши слово за Москву, додержав
те слово вірне.

І в а н

Мав кому держати!
Лихий їх спокусив давати слово!

П е р е б і й н и й

Тоді ще, сину, надвоє гадалось,
ніхто не знав, як справа обернеться...
а потім... присягу не кожне зрадить...

І в а н (*іронічно*)

Та певне! Краще зрадити Вкраїну!

С т е п а н (*спалахнув, але стримався*)

Не зраджував України мій батько!
Він їй служив з-під царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
з-під польської корони.

І в а н

Та, звичайно,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські!..

С т е п а н

А багато було таких, що самостійно стали?

П е р е б і й н и й (*до Івана*)

Сутужна, сину мій, українська справа...
Старий Богдан уже ж був не дурніший
від нас з тобою, а проте ж і він
не вдержався при власній силі.
(*Перебійника, нахилившись синові до вуха,
шепоче щось. Той нетерпляче стріпне чубом.*)

І в а н

Батьку!

Що там замазувать? Кажімо правду!
Се річ не власна, се громадська справа!
Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок прочесавши,

¹ *Переяславська рада* — загальна військова рада, яку гетьман Б. Хмельницький скликав у Переяславі 1654 р., один з епізодів процесу оформлення українсько-московського військово-політичного союзу, який став початком великої трагедії на кілька наступних століть (втрата державності, економічного й інтелектуального потенціалу, занепад духовного життя).

понадились на соболі московські
та руки простягали до тієї
«казни», як кажуть москалі...

П е р е б і й н и х а
Іване! (*Сіпає сина за полу.*)

С т е п а н
Не задля соболів, не для казни
подався на Москву небіжчик батько!
Чужим панам служити в ріднім краю
він не хотів, волів вже на чужині
служити рідній вірі, помагати
хоч здалека пригнобленим братам,
єднаючи для них цареву ласку.
Старий він був обстоювати збройне
за честь України...

І в а н
Ти ж молодий,
чому ж ти не підіймеш тої зброї,
що батькові з старечих рук упала?

С т е п а н
Як поясню тобі?.. Коли ще змалку
навчав мене з Письма Святого батько,
то він мені казав напам'ять вивчити
про Каїна та Авеля. «Мій сину, —
мовляв, — пильнуй, щоб міг ти з ясним оком,
а не тьмяним, не тремтячи, мов Каїн,
Небесному Отцеві одповісти,
коли тебе спитає: «Де твій брат?»
А як же можу я на Україні
здійняти зброю так, щоб не діткнути
ніколи нею брата?.. І невже
мушкет і шабля мають більше сили
та честі, ніж перо та щире слово?
Ні, учено мене, що се не так!

П е р е б і й н и й
Не звикли якось ми такого чути...
проте... було б на світі, може, менше
гріха і лиха, якби всі гадали
по-твоему...

І в а н (*згірдно*)
Се в Києві ченці
навчають отакого!

О к с а н а

Ти ж, Іване,
у Києві не вчився. Звідки знаєш,
чого там навчають?

І в а н *(зацеплений)*

От знайшлася
зінацька оборонниця для тебе, боярине!

О к с а н а

Я тільки правду мовлю...
*(Засоромлена, подається з рундука в садок.
Заходить із будинку на рундук джура.)*

Д ж у р а

Там, пане, я приніс для гостя речі.

П е р е б і й н и й

Ходім, Степане,
покажу, де маєш в нас мешкати.

С т е п а н *(до Перебійнихи)*

Спасибі, паніматко,
за хліб, за сіль!

П е р е б і й н и х а *(з косим поглядом на сина)*

Пробач, коли що, може,
прийшлося на перший раз не до сподоби...
(Степан із Перебійним і джурою ідуть у будинок.)

П е р е б і й н и х а *(до Івана нишком)*

Ну й ти ж таки! Хто ж так говорить з гостем?

І в а н

Ат! Хай же він хоч раз почує правду!

П е р е б і й н и х а

Адже ти чув, що він казав...

І в а н

Овва!

Бурсак, та щоб не вмів замилить очі!

П е р е б і й н и х а

Мені він до вподоби, — добрий хлопець,
такий увічливий...

І в а н

Та вам вже, звісно,
язиком приподобатись недовго.

Перебійниха

Чи сьак, чи так, а вдруге ти не будь
таким до гостя гострим! Се ж неначе
на те його ми в хату запросили,
щоб ним помітувати. Незвичайно!

І в а н

Та вже гаразд, не буду зачіпати.
(Сходить із рундука.) (...)

У садку сутеніло. Степан нишком виліз через вікно зі своєї кімнати, зіскочив на землю та підійшов до Оксани. Між ними починається розмова. Степан розповідає Оксані про свої почуття до неї, освідчується в коханні. Дівчина відповідає взаємністю. Хлопець сумнівається, чи добре коханій буде на чужині, у Москві, адже може дати їй лише кохання вірне. Оксана на те каже, що ніде на цілому світі вже немає чужини, поки вони разом. Щасливий Степан відповідає: «От побачиш, яке ми там кубелечко зів'ємо, хоч і в Москві. Нічого ж там чужого в нашій хатоньці не буде, — правда?»

Фрагмент із вистави «Бояриня»
(Dnipro Art College)

ДІЯ ДРУГА

У Москві.

Світлиця в Степановім домі прибрана по-святковому. Знадвору чуто гомін дзвонів. М а т и Степанова й О к с а н а входять, убрані по-українськи: мати в намітці¹ й у темній сукні із широким виложистим коміром; Оксана — у кораблику², у шну́рівці та в кунтуші³.

М а т и (сідає на ослоні, важко дихаючи)

Спочину трохи, поки йти у терем...

Стара... не носять ноги...

О к с а н а (сідає поруч)

Ви, матусю,

казали б ліжко перенести в діл,

бо вам сутужно лазити на сходи.

¹ *Намітка* — покривало з тонкого серпанку, яким зав'язують поверх очіпка заміжні жінки.

² *Кораблик (заст.)* — старовинний жіночий головний убір.

³ *Кунтуш* — верхній розпаханий чоловічий або жіночий одяг заможного українського й польського населення XVI–XVIII ст.

М а т и

Ой, ні, голубонько, нехай вже там,
у теремі... Тут, на Москві, не звичай,
щоб жінка мешкала на долі. Скажуть:
ото, стара, а звичаю не тямить.

О к с а н а

Ви ж не в тутешніх звичаях зросли.

М а т и

То що? Вони, Оксанко, не питають,
хто як там зріс... Адже ми тута зайди, —
з вовками жий, по-вовчи й вий.

О к с а н а *(зо сміхом)*

Ой лихо!

Чи тобто й я по-вовчи маю вити?

М а т и

А ти б як думала?

Сьогодні в церкві

що шепоту було навколо нас:

«Черкашенки! Хохлуши!»

О к с а н а *(трохи посмутнівши)*

Та... я чула...

гріха десь не бояться: в церкві божій,
замість молитися, людей все гудять,
а ще й виносяться так благочестям поперед нас...

М а т и

Так скрізь воно по світі:

що сторона — то звичай, а що город —

то й норов, кажуть люди. Дивно їм

на наше вбрання. Тут жінки зап'яті,

а ми, бач, не вкриваємо обличчя.

О к с а н а

Чи ми ж туркені?

М а т и

Хай Господь боронить!

Воно ж пак і московки не туркені,

а так чомусь ото в них повелосся.

Та вже ж як ти бояриня московська,

неначебто воно тобі й годиться

вбиратися по-їхньому.

Фрагмент із вистави
«Бояриня»
(Dnipro Art College)

О к с а н а

А ви ж?

Адже ж і ви бояринова мати.

М а т и

Що мати, то не жінка. Люди бачать,

що я вже лагоджусь у божу путь,

то де ж таки мені міняти вбори.

(З лагідним і журливим усміхом.)

Не варт уже й справляти щось нового.

Адже й старенький мій — нехай царствує! —

в козацькому жупані вік дожив,

так і на смерть його я нарядила —

в мережану сорочку...

(Витирає хустинкою очі.

Оксана, зворушена, дивиться на неї.

Коротке мовчання.)

О к с а н а

І навіщо

Степан убрався в те боярське фантя¹?

От як стояв зо мною під вінцем

у кармазиновім жупані, мамо, ото був...

(Засоромившись, уриває.)

М а т и *(добродушно киває їй головою)*

Та, либонь, був до вподоби тоді комусь...

(поважніше)

Проте ж не можна, дочко,

йому царського нехтувати вбрання.

О к с а н а

А батько ж...

Фрагмент
із вистави
«Бояриня»
(Dnipro Art
College)

¹ Фантя (діал.) — одяг, білизна.

М а т и

Батько, донечко, старий
і немічний вже був, коли назвався
боярином. Не трапилось йому
виходити вже й з дому після того.
Степан же й на царські бесіди ходить,
і в думу, і в приказ.

О к с а н а

Хіба ж то сором,
якби він по-козацькому вбирався?

М а т и

Не то що сором... От чудна ти, доню,
уже ж таки твій чоловік боярин,
а не козак, чи ти ж не розумієш?

О к с а н а (смутно)

Чому не розумію?..

М а т и

Отже, бачиш,
я й Ганну по-московському вбираю,
бо Ганні вже судилась тут пара,
вона вже ж не поїде на Вкраїну.

О к с а н а

Чому ж її Степан не взяв з собою,
як був у нас?

М а т и

Та дівці мандрувати
неначе непогода; скажуть люди:
«Поїхала там женихів ловити».
Нехай вже тут шарахвани носить,
коли судилося.

О к с а н а

Та ще дівочий
той шарахван неначеб форемніший¹,
а що жіночий, то такий бахматий²
та довгий-довгий, мов попівська ряса!
Аж сумно, як се я його надіну?
Ото й на голову такий підситок³
надіти треба? Зап'ясти обличчя?

¹ Форемний (заст.) — правильний, складний.

² Бахматий (розм.) — дуже широкий, мішкуватий.

³ Підситок — негусте сито.

М а т и

Та вже ж не як.

О к с а н а (*помовчавши, ніяково*)

Боюся я, матусю.

М а т и

Чого ти, донечко, скажи, чого?

О к с а н а

Та ніяк мовити...

М а т и

Ти не соромся.

Вже ж я тобі за рідну матір тута.

О к с а н а (*цілує їй руку*)

Так, матінко. То я... собі гадаю...

коли б я не спротивилася часом

Степанові в такій одежі...

М а т и (*сміючись*)

От ще що вигадала! А тобі Степан

ще не спротивився, що не в жупані?

О к с а н а

Та то ж мені...

М а т и

І не вигадуй, дочко!

Хіба ж таки Степан мала дитина,

що інакщо вберись, то й не пізнає?

О к с а н а

Пізнати то впізнає...

М а т и (*глянувши у вікно*)

А поглянь

молодшими очима, хто то йде.

Чи не Степан, бува?

О к с а н а

Еге ж, то він,

а з ним ще два якісь.

М а т и

Тікаймо, дочко!

(*Підводиться і подається до дверей.*)

О к с а н а

Чого се, хай бог милує, тікати,

як від татар?

М а т и

Ще осміють, дитинко;
нема тут звичаю з чоловіками
жіноцтву пробувати при бесіді.
(Одчиняє двері й спішить по сходах у терем.)

О к с а н а (іде за нею)

Ой Господи, які се тут звичаї!
Оце — але!

Сцена швидко змінюється. Терем. Крім Оксани та матері, у теремі ще є Ганна, молода дівчина, сестра Степанова. Ганна вбрана як бояришня.

М а т и (підходить до великої скрині)

Отут, моя дитино,
твое боярське вбрання.
Я придбала.

О к с а н а (гrecно, але без радощів)
Спасибі, мамо.

М а т и

Хочеш подивитись або приміряти?

О к с а н а

Хай трошки згодом.
Щось я втомилася. Та вже ж нікуди
сьогодні не піду, то ще поспію перевдягтися.

М а т и

До твоєї волі.
Спочинь собі. Та й я піду спочину,
воно й годиться в свято.
(Іде в бічну кімнату.)

Г а н н а (що досі сиділа,
лузаючи гарбузове насіння)
Ой сестричко,
і нащо ті свята потрібні в світі?

О к с а н а

Ото спитала! Що тобі біг дав?

Г а н н а

Та нудно ж, Господи!

О к с а н а

Сидиш, то й нудно.

А ти піди між челядь¹, погуляй.

Фрагмент із вистави «Бояриня»
(Dnipro Art College)

¹ Чéлядь (заст.) — тут: жінки, дівчата.

Г а н н а

Куди ж се я піду? Яка там челядь?

О к с а н а

А ти хіба товаришок не маєш?

Г а н н а

Товаришок?... От декого там знаю
з бояришень... Та як до їх ходити?
Матуся вже нездужають, не хочуть
зо мною йти... А ти ще не пізналась
тут із ними... З мамкою сама не хочу,
вона така...

О к с а н а

Чого ж тебе водити?

Уже ж ти не маленька. Йди сама.

Ще й веселіше буде вам без старших.

Г а н н а

Самій не можна по Москві ходити.

О к с а н а

Хіба хто нападе?

Г а н н а

Ні, так, не звичай.

О к с а н а

Ну, вже ті звичаї отут у вас!

Г а н н а

Та й що мені бояришні ті скажуть?
Сидять по теремах, от як і я,
не бачать світа. Що з їх за веселість?

О к с а н а

Чого ж ви сидите? Пішли б укупі
кудись на вигой або в гай над річку
та заспівали б. Я, бувало, дома
годинки в хаті не просиджу святом.

Г а н н а

Ба в тебе дома! Там же не Москва.
Такого тут ізроду не чували, —
співати по гаях!..

О к с а н а

То ти й не знаєш,
як на Україні в нас гуляє челядь?

Г а н н а

Я мало що Вкраїну пам'ятаю,
а Ванька тут уже й вродився.

О к с а н а

Ванька?
Чому ж би не Івась?

Г а н н а

Так тут зовуть,
та й ми вже звикли. Він і сам так звик.
Мене ж матуся тільки та Степан
зовуть іще Ганнусею.

О к с а н а

А як же
ти тут звешся?

Г а н н а

Аннушка.

О к с а н а

Чи ба!
(немов ухвалюючи):
«Ганнушка».

Г а н н а (поправляючи)

Ні-бо, «Аннушка», Оксано.

О к с а н а

Не вимовлю. Проте ж воно нічого
і по-московському, хто добре вміє.
А як по-їхньому Оксана буде?

Г а н н а

Аксинья чи Аксюша.

О к с а н а

Щось негарно.
Оксана мовби краще. Ти, Ганнусею,
мене таки Оксаною зови.

Г а н н а (лащить до Оксани)

Як хочеш, так і зватиму, сестричко.
Я так тебе люблю! Зраділа, боже,
як брат тебе з України привіз!

О к с а н а

Ти ще мене, Ганнусенько, не знаєш,
а може ж, я лиха...

Г а н н а

Ні, ні, ти добра!

Ти, бач, усе до мене: «Погуляй,
забався, не сиди!» А ти б почула,
як інші всі боярині спиняють
своїх сестер та дочок. Їй же богу,
ні за поріг не випустять ніколи.
(Ще більше лащиться.)

Оксаночко... ріднесенька... я маю
тебе щось попрохати...

О к с а н а

Що, сестричко?

(Ганна мовчить збентежена.)
Хотіла б, може, що з моїх уборів?
Бери, що хочеш. Дам тобі й намисто,
ще й коси у дрібушки заплету,
вберу тебе, неначе гетьманівну.

Г а н н а (смутино)

Та ні, сього матуся не дозволять...
Я не об тім... Я хочу попрохати,
щоб ти... пішла зо мною у садок...

О к с а н а

Ото й всього? Було про що просити.
Ходім хоч зараз.

Г а н н а

Ні, не зараз, потім...

О к с а н а

Коли ти схочеш. Що ж там у садку?

Г а н н а

Та, бач... самій отам в садку сидіти
мені не можна...

О к с а н а

Вже й сього не можна?

Г а н н а

А з мамкою піти — вона розплеце
усім про те, чого я там сиджу.

О к с а н а (сміючись)

А ти ж там що ворожиш?
От хитруха!

Г а н н а

Та я нічого... тільки виглядаю,
чи не проїдуть вулицею часом
царські стрільці. Вони надвечір їздять.

О к с а н а

Либонь, царський стрілець тобі устрелив
дівоче серденько?

Г а н н а

Та я ж, Оксано,
заручена.

О к с а н а

За царського стрільця?

Г а н н а

Авжеж.

О к с а н а

То чом же він до нас не прийде?

Г а н н а

Хоч би й прийшов, то я ж хіба побачу?
Я в теремі, а він там, у світлиці.

О к с а н а

То вам і бачитись не можна?

Г а н н а

Де ж там!

О к с а н а

Прилюдно — ні, а тільки крадькома?

Г а н н а

Ні, як то крадькома?

О к с а н а

А ти ж хотіла
до нього вийти у садок.

Г а н н а

До нього?

Ні, я ще сорому не загубила!
І як се ти подумати могла,
що я тебе просила проваджати
мене на сходини?.. Невже, Оксано,
вважаєш ти, що я така нечесна?

О к с а н а

Та бог з тобою! Де ж, яка ж тут нечесть?

Як дівчина постоїть на розмові
з своїм зарученим, то вже й нечесна?

Г а н н а
Авжеж, тут так.

О к с а н а
Навіщо ж ти виходиш
туди в садок?

Г а н н а
Я здалека дивлюся,
як він там вулицею проїздить.
Інакше ж я його нігде не бачу,
хіба що в церкві.

О к с а н а
Де ж ви розмовляли?

Г а н н а
Нігде.

О к с а н а
А як же він тебе посватав?

Г а н н а
Як? Через сваху. Як звичайно всі.

О к с а н а
Я щось не розберу.

Г а н н а
Бо ти не знаєш
тутешніх звичаїв. Нехай лиш мати
тобі розкажуть, бо всього достоту
і я не знаю.

О к с а н а
Нібито виходить,
що ви отак, не мовивши ні слова,
і поберетесь?

Г а н н а
Так найпристойніше.

О к с а н а
Чудна тут молодь!..
(Усміхається якимсь спогадам мовчки.
Потім стиха, мрійливо.)
Я ж було щовечір
виходжу до Степана на розмову.

Г а н н а
Як заручились?

О к с а н а
Та... як заручились...
Ну, раз стояла з ним, не заручившись,
інакше хто ж засвататися може?

Г а н н а (*закриваючись*)
Ой, лихо, сором!
(*Оксана мовчки низує плечима.*)

Г а н н а
А твоя матуся
не знає й досі про твої стрівання¹?

О к с а н а
Чому не знає?

Г а н н а
Що ж, вона простила, не проклала тебе?

О к с а н а
Та за що, Ганно?
Самі ж вони були пак молоді,
то знають, що то любощі.

Г а н н а
Оксано!
Що тільки ти говориш?
(*Знову закривається.*)

О к с а н а (*сміється*)
От дурненька!

С т е п а н (*увиходить поспішно*)
Оксаночко, перевдягнися швидше
в московське вбрання. Там прийшли бояри.

О к с а н а
Та мати ж кажуть, що жінкам не можна
між чоловіцтвом бути.

С т е п а н
Бачиш, любко,
ти маєш тільки їх почастувати
та й знов у терем вернешся.

О к с а н а
Отак?

¹ Стрівання — зустріч, побачення.

А як же частувати їх, Степане?
По-нашому чи, може, як інакше?

С т е п а н

Ти винесеш їм на тарелі меду, —
матуся прилаштують, як там треба, —
уклонишся, боярин поцілує
тебе в уста...

О к с а н а

Степане! Що ти кажеш?
Мене бояри цілувати мають?
Чи се мені причулося?

С т е п а н

Ні, серце,
воно так є, та в тім нічого злого, —
то тільки звичай!

О к с а н а

Се ще так же звичай!
Нехай йому абищо! Не піду!

С т е п а н (*понура*)

Як хочеш, тільки ти нас тим загубиш.

О к с а н а

Таке вигадуєш!

С т е п а н

Ба ти не знаєш,
які тут люди мстиві... За зневагу
старий боярин візьме, як не вийдеш,
а він же думний дяк¹, він має силу —
он син його ще молодий, — вже стольник²;
він оклепає³ нас перед царем,
а там уже й готово «слово й діло».

О к с а н а

Ти не жартуєш?

С т е п а н (*ще понуріше*)

Як тобі здається?

О к с а н а (*із жахом*)

Степане, та куди ж се ми попались?
Та се ж якась неволя бусурменська.

¹ *Думний дяк* — посада в боярській думі в Московській державі.

² *Стольник* — у Росії XIII–XVII ст. придворний чин, рангом нижчий від боярського, а також особа, яка мала цей чин.

³ *Оклепувати* (розм.) — зводити наклеп на кого-небудь.

Степан

Я й не казав тобі, що тут воля.
Та якби ми негнули тут спину,
то на Україні, либонь, зігнули б
у три погибелі родину нашу
московські воеводи... Ось ти млієш
з огиди, що тебе якийсь там дід
торкне губами, а як я повинен
«холопом Стюпокою» себе взивати
та руки цілувати, як невільник,
то се нічого?

Оксана

Боже мій... Степане!
Хто ж каже, що нічого?

Степан

Отже, бачиш...
Та що я тут розводжуся? Там дяк
мене чекає. То скажи, Оксано,
ти вийдеш?

Оксана

Я не знаю...

Мати (виходить із кімнати)

Вийди, доню,
голубонько! І я тебе прошу!
Не дай мені, старій, на очі бачить
Степанової згуби!

Ганна

Ой сестричко,
якби ти знала, що за лютий дід
отой боярин!.. Я тебе благаю!
Сестриченько! Не загуби ж ти нас!
(Ридаючи, кидається до Оксани.)

Оксана (до Ганни холодно, якимось надміру спокійно)

Я вийду. Дай мені московське вбрання.

(Ганна кидається до скрині.)

А ви, матусю, наготуйте меду.

Іди, Степане, бав тим часом гості.

Степан, похиливши голову, виходить. Оксана, бліда як смерть,
здіймає з голови кораблика.

ДІЯ ТРЕТЯ

До Степана з України приїжджає гість, який розповідає про утиски України з боку Росії. Відряджені в Україну московські бояри зневажають українські звичаї, позбавляють людей волі, нав'язують свої закони. На Московщині один боярин із підозрою поглядає на іншого, намагається його на чомусь спіймати та доповісти про це. Степан має бути дуже обережним, щоб зберегти своїх близьких. Його пригнічує таке становище, він говорить про це Оксані.

О к с а н а

(Швиденько входить з інших дверей швидким кроком.)

А я тебе, Степане, скрізь шукаю.

С т е п а н

Що там таке?

О к с а н а

Порадитися треба.

Мені Яхненко тут листа привіз
від братчиці-товаришки.

С т е п а н *(з поспіхом)*

Де лист?

Його спалити треба!

О к с а н а

Бог з тобою!

Чому спалити? То вона прохає,
щоб я, по змозі, грошей їй послала,
якусь вона потребу має пильну.

С т е п а н

Не посилай. Крий боже! І не думай!

О к с а н а

Та що тобі біг дав? Я їй не гадала,
що ти такий скупий. Коли вже так,
я з посагу свого послати можу.

С т е п а н

Та я не грошей жалую, Оксано.

О к с а н а

А чом же ти не хочеш?

С т е п а н

Небезпечно. *(Нахилившись до неї, зовсім нишком.)*
Вони там з Дорошенком...

О к с а н а

(Здивована мовчить, потім загадково всміхається.)
Ну що ж, так, може, й треба.

Степан

Схаменися!

Ти ж так боялася розливу крові,
а ся війна найпаче братовбійна,
що Дорошенко зняв на Україні,
то ж він татар на поміч приєднав
і платить їм ясиром християнським.

Оксана

(Сідає, мов знесилена, на ослін і спирається на стіл.)

Скрізь горе, скрізь, куди не обернися...

Татари там... татари й тут...

Степан

Оксано!

Що мариться тобі? Татари тут?

Оксана

А що ж? Хіба я тут не як татарка
сиджу в неволі? Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану,
мов ханові? Скрізь палі¹, канчуки²...
холопів продають... Чим не татари?

Степан

Тут віра християнська.

Оксана

Тільки ж віра!

Та й то... прийду до церкви — прости,
боже! — я тут і служби щось не пізнаю:
заводять якось, хтозна й по-якому...

Степан

Оксано, се вже гріх!

Оксана

Ой чоловіче!..

Та й осоружна ж ся мені Москва!
(Схиляється головою до стола.)

Степан *(сумно стоїть над нею)*

Я так і знав... Хіба ж я не казав,
що я тобі нічого дати не можу
тут, на чужині?..

¹ *Палля* — старовинний спосіб смертної кари, при якому засудженого страчували, насаджуючи на такий кілок.

² *Канчук* — нагайка з переплєтених ремінців.

О к с а н а (кидається до нього)

Ні, моє кохання!

Се я недобра! Так, немов не знаю,
що бідний мій голубонько страждає
за всіх найгірше, — треба ж завдавати
жалю ще більше!

(Степан пригортає її.)

Ну, скажи, мій любий,

чи довго нам ще мучитися так?

С т е п а н (зітхнувши)

Бог знає, серденько!

О к с а н а

Невже й загинем у сій неволі?

С т е п а н

Май надію в Бозі.

Ще якось, може, зміняться часи.
Коли б утихомирилося трохи
там, на Вкраїні, попрошу царя,
щоб відпустив мене хоч у гостину.

О к с а н а

Тепер ніяк не можна?

С т е п а н

Ні, єдина,

тепер нема що й думати! От саме
я думаю до царя супліку нести,
що люди з України привезли, —
жаліються на утиски, на кривди...
Я маю боронити ту супліку,
то вже ж не час проситися з Москви.
«От, — скажуть, — речі солодко розводить,
а сам в ліс дивиться». Тепер, Оксано,
нам треба стерегтися так, щоб муха
не підточила носа, як то кажуть.
Крий боже схибити в чому — пропала
вся наша справа і громадська вкупі.

О к с а н а

Ну як його ще більше стерегтися?

Вже й так немов замазались у піч!

С т е п а н

Та от, наприклад, ти послати хочеш
ті гроші братчиці...

О к с а н а (опустивши очі)

Вже не пошлю.

Нехай пробачить, що ж, коли не змога...

Я напишу їй...

С т е п а н

Краще не пиши нічого, серце.

О к с а н а

Як же ж так, Степане?

Се ж навіть незвичайно!

С т е п а н

Як листа

десь перехоплять — чи то раз бувало? —

то ще готові взяти на тортури,

як викриють ту справу з Дорошенком,

щоб ти призналася, в чім накладала

З товаришками...

О к с а н а

Я перекажу через Яхненка...

С т е п а н

Мушу я просити,

щоб ти його у нас тут не приймала.

О к с а н а

Та я ж його просила, щоб прийшов!

Вже ж не прогнати!

С т е п а н

Накажи слугою, що ти нездужаєш.

О к с а н а

Не випадає.

С т е п а н

Як хочеш. Тільки як візьмуть «на дибу»¹,

то вже не жалуй!

О к с а н а

Звідки вже й «на дибу»?

С т е п а н

А що ж ти думаєш? За тим Яхненком

шпиги² московські цілим роем ходять.

Я знаю їх.

¹ Діба — середньовічне знаряддя катувань.

² Шпиг (розм.) — шпигун.

О к с а н а *(зажурена)*

Так я й не передам
родині ні листів, ні подарунків...

С т е п а н

Ти знаєш, люба, поки що, то й краще б
не озиватись, надто до Івана,
бо він в непевні справи устряває...

О к с а н а

До брата рідного не озиватись?
(У неї стають сльози на очах.)

С т е п а н

Се ж не навіки, рибонько, тим часом,
поки утихомириться...
(Знов пригортає її.)

О к с а н а *(не відповідаючи на пестощі; безвиразно)*
Гаразд, нікому не писатиму.

С т е п а н

Ти, серце, на мене гніваєшся.

О к с а н а *(так само)*

Ні, чого ж?
Ти маєш рацію. Нащо писати?

(Степан опускає руки. Оксана повагом виходить із хати.)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Терем. Оксана нехотя гаптує. Степан помічає, що в неї нездоровий вигляд. Його це турбує. Дівчина відчуває, що обманулася у своїх надіях, що вона тут чужа. Степан виявився не борцем, а пристосуванцем, покірним холопом. Оксана просить Степана відвезти її в Україну, але чоловік їй відмовляє, бо цар знайде його будь-де, щоб помститися.

ДІЯ П'ЯТА

Кволю Оксану виводять у садок попід руки. Вона змучена хворобою. Лікар порадив відвезти її з Москви в Україну, бо вона дуже тужить за рідним краєм. Степан збирається попросити дозволу в царя погостювати на Батьківщині, проте Оксана вважає, що вони не можуть цього зробити, бо зрадили Україну.

С т е п а н

Оксаночко! Поїдем на Вкраїну!
Ну, я тебе прошу! Там батько-мати,
родина, приятелі, там ти з ними
розважишся.

О к с а н а *(одвертається)*
Я й в вічі не посмію
їм глянути...

С т е п а н
Ну, в Київ подамося,
помолимось, нехай нас Бог простить,
нехай тобі здоров'я верне!

О к с а н а
Нащо?
Кому потрібне те моє здоров'я
та й я сама?

С т е п а н
Мені, моя єдина!
Я ж так тебе люблю!

О к с а н а
Тобі здається.
Ти жалуєш мене, але любити...
таки й нема за віщо... Я тепер
така недобра стала, вередлива...

С т е п а н
Ні, ні, моя хороша!

О к с а н а
Я — хороша?
Хоч би й була коли яка краса,
то вже давно вона з обличчя спала...

С т е п а н *(гладить її руку, низько похиливши голову)*
Ти шарпаєш себе речами тими.
Не треба стільки говорити...

О к с а н а
Правда...

С т е п а н
Та й що картатися словами, любя?
Нас доля так уже скарала тяжко,
що, певне, й Бог простить усі гріхи.
Хто кров із ран теряв, а ми із серця.

Хто засланий, в тюрму замкнутий був,
а ми несли кайдани невидимі.
Хто мав хвилини щастя в боротьбі,
а нас важка, страшна душила змора,
і нам не вділено було снаги
ту змору подолати...

О к с а н а (*спокійніша й лагідніша, ніж досі*)
Так, се правда.

Але ніхто цього не зрозуміє,
поки ми живі. Отже, треба вмерти.
Ти, певне, довше проживеш, ніж я, —
до рук тобі свій заповіт віддам я,
а ти його передаси родині
і братчикам, хто ще живий лишився.

С т е п а н (*з гострою тугою*)
Ой, краще б я тобі таке казав!

О к с а н а (*підводиться і прихиляє його до себе*)
Ні, любий, ти на світі потрібніший,
тобі ще є про що й про кого дбати.
Борцем не вдався ти, та після бою
подоланим подати пільгу зможеш,
як ти не раз давав... На бойовиську
не всі ж померли, ранених багато...
поможеш їм одужати, то, може,
колись там... знов зібравшись до бою,
вони тебе згадають добрим словом...
а як і ні — не жалуй, що поміг.

(*Сидять якийсь час мовчки, обнявшись.*)

С т е п а н (*підводиться і подає Оксані руку*)
Ходім, я заведу тебе до хати.
Бач, сонце вже на заході.

О к с а н а
Ходімо.

(*Спираючись на руку Степанову, іде до будинку.
Не доходячи до рундука, спиняється та обертається,
дивлячись на західне сонце, що вже зникає за обрієм.*)
Добраніч, сонечко! Ідеш на захід...
Ти бачиш Україну — привітай!

27–29. IV. 1910

4. Прочитавши матеріал, складіть і запишіть стислий конспект у формі тез.

Драматична поема як літературний жанр.

Драматична поема як літературний жанр дає змогу досліджувати психологію персонажів, їхній внутрішній

світ (одна з прикметних ознак модернізму), не обмежуючись рамками традиційної драми. У цьому жанрі поєднуються елементи драми (конфлікт, діалог) і поеми (ліризм, роздуми), а також відбувається глибинне дослідження психології персонажів. У зарубіжній літературі жанр драматичної поеми розвивали Дж. Байрон («Манфред»), Г. Ібсен («Пер Гюнт»); в українській літературі — І. Франко («Сон князя Святослава»), Леся Українка («Бояриня»), Л. Костенко («Сніг у Флоренції»).

Теорія літератури

Драматична поема — жанр, що поєднує елементи драми (твору, призначеного для постановки на сцені) і поеми (ліро-епічного твору).

Основні ознаки драматичної поеми

- Віршована форма;
- наявність внутрішнього конфлікту (незалежність Оксани — пристосуванство Степана);
- відмова від панорамного тла (у «Боярині» сфокусовано увагу на внутрішніх переживаннях і конфліктах героїв, а не на зовнішньому світі — тут він лише загальне тло);
- психологізм (розкриття психології Оксани та Степана).

Історичне тло у творі.

Події драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня» відбуваються в другій половині XVII ст. за гетьманування Петра Дорошенка.

Довідка

Петро Дорошенко (1627–1698) — український військовий, політичний і державний діяч, гетьман Війська Запорозького Правобережної України (1665–1676), очільник Гетьманщини (1668–1670). Козацький полковник, учасник Хмельниччини та московсько-української війни. Гетьманування, що припало на добу Руїни, провів у постійних війнах як із зовнішніми, так і внутрішніми ворогами.

Н. Павлусенко. Портрет Петра Дорошенка. 2017 р.

Доба Руїни — період історії України другої половини XVII ст., що характеризується розпадом української державності, загальним занепадом і кровопролитними війнами. Орієнтовні хронологічні рамки: від смерті гетьмана Б. Хмельницького (1657) до початку гетьманства І. Мазепи (1687).

Це був трагічний період в історії України. Після смерті Б. Хмельницького Московщина порушила угоди, укладені на Переяславській раді. Через войовничу політику царизму й розбрат між окремими представниками козацької старшини Україна перетворилася на руїну. Саме в цю добу й розгортаються події драматичної поеми «Бояриня»: на Лівобережній Україні (*дія перша*), у Москві (*дії друга–п'ята*).

Персонажі драматичної поеми

Сюжет твору.

Оксана, головна героїня, вихована в козацькій родині, де державницькі настрої були нормою. Закохавшись у доброго боярина Степана й одружившись із ним, вона опинилася в Москві. Батько Степана — українець, що присягнув на вірність московському цареві й переїхав до Москви. Спочатку Оксану не лякала чужина, адже там коханий оберігатиме її і дбатиме про Україну. Принаймні вона на це сподівалася. Але сталося не так, як гадалося. Надії молодій жінки швидко розтанули: у Москві вона не може звикнути до місцевих звичаїв; з подивом бачить, як принижує свою гідність її чоловік, аби догодити цареві; її засмучує те, як Степанова мати згинається під тягарем чужого побуту, розгублюючи рештки людської самоповаги. Отже, серцем і розумом Оксана відчула себе в неволі:

Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану,
мов ханові? Скрізь палі, канчуки...

Обкладинка до драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня».
(Видавництво «Молодь»). 1991 р.

Туга за Україною, холопська поведінка чоловіка ламають її остаточно. Конфлікт наростає, коли Степан наказує не приймати послань з України, забороняє Оксані «озиватись» до брата Івана, який залишився справжнім патріотом рідного краю. З вуст Оксани зривається гірке зізнання: «Я гину, в'яну, жити так не можу!»

Оксана, з одного боку, віддана рідному краю, як і брат Іван, а з іншого — щиро кохає свого чоловіка. Поєднати ці дві любові неможливо. Розв'язка твору виразно романтична: тяжка туга Оксани спричиняє смертельну хворобу.

Степан — наскрізь трагічна постать. Він усвідомлює своє холопське становище «*боярина Стьопки*», зневагу власної честі й гідності. Трагізм становища Степана ще й у тому, що навіть таким вірним прислужникам Москва не вірить — вони завжди перебувають під пильним наглядом. Степан погоджується з Оксаною, що обох їх доля «*скарала тяжко*» чужиною, обох здушила «*змора*», однак не вистачило в них сили перемогти цей чужинецький тягар.

Брат Оксани *Іван Перебийний* є представником національно свідомої старшини. Він має діаметрально протилежне ставлення до факту Переяславської угоди, засуджуючи при цьому Степана та його батька, бо ж «*лихий їх спокусив дати слово*» Москві. Так письменниця зображує дві полярно протилежні життєві настанови української еліти — войовничо-патріотичну й пристосовницьку.

Україна й Московщина у творі.

Так само діаметрально протилежними світами є Україна й Московщина. Разюче відмінні їхні традиції, звичаї, побут.

Оксана, звична до пошанування на Батьківщині жінки, дружини, її честі й гідності, не може звикнути до того, що в Москві дружину мають за «*холопку з вотчини*» її чоловіка, що етикет пригостання господинею гостя зводиться до мовчазного та фамільярного «*поцелуйного обряду*», а в рідній стороні в таких випадках звучало: «*Дай боже, панночко, тобі щасливу та красну долю!*» А від свого коханого вона чула звертання на зразок «*моя доле*», «*голубонько*», «*єдина*».

Високий естетизм, тонкий художній смак української жінки не приймає некрасивого російського жіночого вбрання: «*Той шарахан такий бахматий... мов попівська ряса!.. Ото й на голову такий підситок надіти треба?*» Влучні за своїм ідейним звучанням репліки, деталі, монологи й діалоги органічно вмотивовують і пояснюють розв'язку твору.

Авторська ідея очевидна: українці повинні боротися за свободу та незалежність рідного краю, інакше «*заржавіють*», як Степан та Оксана.

Ознаки неоромантизму в драматичній поемі «Бояриня».

У драматичній поемі Лесі Українки «Бояриня» позначилася естетика неоромантизму. У чому ж його суть?

Зі «старим» романтизмом його ріднить порив до ідеального, виняткового, конфлікт із дійсністю та індивідуалізм (згадайте вірш М. Петренка «Дивлюсь я на небо...» чи баладу Т. Шевченка «Причинна»). Відхиливши раціональне, неоромантики на перше місце поставили чуттєву сферу людини, емоційно-інтуїтивне пізнання.

Теорія літератури

Неоромантизм — стильова течія модернізму.

Основні ознаки неоромантизму

- Увага до неповторного внутрішнього світу людини, що виявляється в докладному аналізі душевних станів (Оксана — неповторна особистість із багатим внутрішнім світом, вона цінує свою незалежність, честь і гідність; героїня розкриває свої душевні переживання в діалогах із Степаном, його матір'ю та Ганною);
- культ героїзму, активності, боротьби, сильної, вольової особистості (Оксана — сильна, вольова особистість, яка не може змиритися зі ставленням до жінки як до «холопки з ватчини»; вона займає активну позицію — входить до жіночого братства, намагається допомогти українцям, навіть коли перебуває на чужині; молода жінка не може стати пристосованкою, як її чоловік; для Оксани рідний край — це та стихія, де вона почуває себе як риба у воді, тому через тугу за рідною землею її покидають сили);
- ліризм, який панує не тільки в поезії, а й у драматичних творах (душевні переживання як Оксани, так і Степана виходять на перший план, вони «рухають» сюжет);
- звернення до фольклору, міфології, біблійної, давньої історії, екзотизм тем (події «Боярині» відбуваються на тлі доби Руїни — за 250 років до епохи, у якій творила Леся Українка; у творі згадуються Виговщина — період гетьманування Івана Виговського та Петра Дорошенка; побут Московщини для героїні незвичний, новий, сама тема потрапляння українки-патріотки до заскорузлої патріархальної і шовіністичної Московщини екзотична в нашій літературі);
- емоційно-інтуїтивний пошук істини, основ буття.

Неоромантизм в українській літературі виник на початку XX ст. («новоромантизм» — за визначенням самої Лесі Українки). Започаткувала цю стильову течію модернізму О. Кобилянська новелами та повістями («Людина», «Царівна»). В естетиці неоромантизму також творили Леся Українка, Олександр Олесь, М. Вороний та ін.

Особливості художньої мови та віршової форми.

Хоча «Бояриня» і драматичний твір, проте в ньому майже немає авторських ремарок чи розлогіх описів. Уся дія розгортається у формі діалогу, однак діалог тут не прозовий, а віршований. Поему написано віршами мішаних розмірів.

Для відтворення колориту епохи, у якій відбуваються події поеми, авторка використовує застарілі слова: *підкоморій, стільник, панотіць, форемний, челядь*. Щоб передати живе мовлення, Леся Українка вкладає в уста дійових осіб розмовні елементи: *бахматий, брішкати, оклепувати, шпиг*. Органічно вплетено в канву тексту й назви тодішніх реалій, зокрема одягу: *кораблик, кунтуш, намітка, фантя*.

Емоційної виразності поетичному мовленню додають епітети й зменшено-пестливі слова («Дай боже, **панночко**, тобі щасливу та **красну** долю!»); порівняння та антоніми («**пильнуй**, щоб міг ти з **ясним** оком, а не **тьманим**, не **тремтячи**, мов **Каїн**, **Небесному** Отцеві одповісти»); риторичні фігури — звертання, оклики, запитання («**Се в Києві** ченці навчають **отакого!**», «**І навіщо** Степан убрався в те боярське **фантя?**») та ін.

Завдання.

- Події драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня» відбуваються в другій половині
А XV ст. **Б** XVI ст. **В** XVII ст. **Г** XVIII ст.

- Прочитайте уривок:
 «Мій сину, —
 мовляв, — **пильнуй**, щоб міг ти з **ясним** оком,
 а не **тьманим**, не **тремтячи**, мов **Каїн**,
Небесному Отцеві одповісти,
 коли тебе спитає: «Де твій брат?»»

В уривку НЕМАЄ

- А** епітетів
Б антонімів
В гіперболи
Г порівняння

- Визначте, яким сюжетним елементом є події драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня».

Подія твору	Сюжетний елемент
1 недуга й спустошення Оксани, її готовність прийняти смерть як невідворотність долі	А експозиція Б зав'язка В розвиток дії Г кульмінація Д розв'язка
2 життя головної героїні в Москві, її несприйняття вимоги чоловіка вжитися в роль боярині	
3 усвідомлення Оксаною власної бездіяльності й докори Степанові з приводу своєї та його пасивності	
4 згода головної героїні на одруження зі Степаном	

- Прочитавши статтю «Антей», поміркуйте, чим цей міфологічний герой близький Лесі Українці та її літературній героїні Оксані з драматичної поеми «Бояриня».

ВЕЛИКА УКРАЇНЬСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Анте́й (грецьк. Ανταίος) — у давньогрецькій міфології велетень, син бога води, моря і мореплавства Посейдона та богині землі Геї. Володар Лівії. Жив у

печері під скелею, харчувався лев'ячим м'ясом, щоб відновлювати й примножувати свою неабияку силу. Був найвродливішим і наймогутнішим із велетнів.

Анте́й викликав на двобій усіх мандрівників-чужинців, що з'являлися в його володіннях, і, здолавши їх, убивав. Черепами переможених прикрашав дах храму Посейдона. За переказом, завжди перемагав і був нездоланим доти, доки торкався до матері-землі, яка відновлювала його міць і додавала нових сил.

Учинки Антея суперечили закону гостинності верховного бога Зевса, тому син Зевса Геракл мав його покарати. Антей та Геракл зійшлися у двобой. Перед поєдинком супротивники скинули із себе левові шкури. Геракл за олімпійським звичаєм натер тіло олією. Антей посипав ноги гарячим піском для тісного контакту з матір'ю-землею. Геракл прагнув виснажити супротивника, тому кинув його на землю, однак із подивом побачив, як наливаються силою м'язи Антея. Кілька разів той сам навмисно падав на землю, тому Геракл зрештою розгадав таємницю велетня і переміг його. Він підняв Антея високо над землею, зламав йому ребра й міцно тримав у руках до останнього подиху.

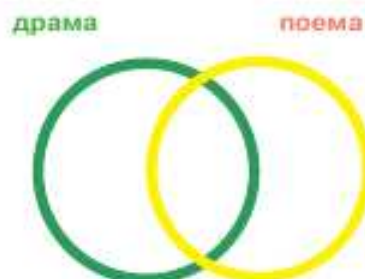
За однією з версій, Антей перетворився на морську піну, що засвідчує його спорідненість із Посейдоном. За іншою, його поховано в м. Ліксі (тепер зруйноване), поблизу заснованого Антеєм м. Танжера (тепер Марокко), де й відбувся двобій. Могилою велетня вважають пагорб неподалік від моря, що перегукується з міфологічними традиціями різних народів світу споруджувати гори-могили як ритуальні моделі світобудови (єгипетські піраміди, скіфські кургани тощо). Міф про Антея відображає боротьбу героїв зі світом земних чудовиськ. Перемогу Геракла над Антеєм зображено на фронтоні храму Геракла в м. Фівах.

Переносно Антей — символ людини, яка бере силу від народу й рідної землі. В українській поезії — людина, що любить свій край, землю-матір (зокрема, у віршах Л. Костенко, Б. Олійника). Цей образ використала Леся Українка в драматичній поемі «Оргія» (1913).

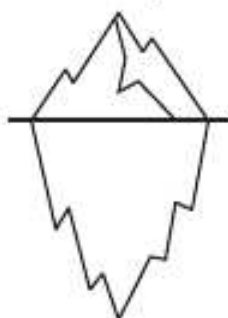
5. Метод Квінтиліана. Дайте відповіді на запитання за драматичною поемою «Бояриня».

1. **Хто** головний герой / головна героїня твору?
2. **Що** змусило головного героя та головну героїню страждати?
3. **Навіщо** Степан просив Оксану одягнутися «по-московському»?
4. **Як** Оксана почувала себе на чужині?
5. **Де** відбуваються події твору?
6. **Чим** привернув Оксанину увагу Степан?
7. **Коли** головна героїня усвідомила безвихідь?

6. **Діаграма Венна.** Заповніть кола спільними й відмінними ознаками драматичної поеми як літературного жанру.

7. **Технологія «Вільний мікрофон».** Продовжіть кількома словами речення «З московського укладу життя мене найбільше здивувало / шокувало ...».
8. **Технологія «Айсберг».** В айсберга є видима частина (вона менша й над водою) і невидима (вона значно більша й під водою). Так і в драматичній поемі «Бояриня»: на початку твору, плануючи своє життя в Москві, персонажі визначили лише видимі проблеми, а коли переїхали на чужину, виникли труднощі, яких молоді не передбачили. Перемалювавши айсберг на дошку (у зошит), заповніть його верхню та нижню частини видимими й невидимими проблемами.

9. **Гра «Так — ні»** (лексичне значення рідковживаних слів).
1. *Цергелі* — солодка ввічливість, манери в поведінці.
 2. *Бришкати* — брикатися.
 3. *Намітка* — стрічка у вінку.
 4. *Бахматий* — дуже широкий, мішкуватий.
 5. *Оклепувати* — зводити наклеп на кого-небудь.
 6. *Канчук* — старовинна цупка тканина.
 7. *Паля* — багаття, вогнище.
 8. *Шпиг* — шпигун.

10. **Літературний паспорт.** Відновіть літературний паспорт твору Лесі Українки «Бояриня», вибравши з довідки потрібну інформацію.

Літературний жанр	...
Стильова течія	...
Тема	...

Ідея	...
Герой / героїні твору	...
Композиція	...

Довідка:

- Оксана, Степан, Олекса Перебийний, Перебийниха, Іван, мати Степана, Ганна;
- неоромантизм;
- українці повинні боротися за свободу та незалежність рідного краю;
- п'ять дій із віршами мішаних розмірів; твір побудовано у формі діалогів;
- драматична поема;
- трагедія української жінки, яка не змогла прижитися в чужій культурі.

11. Складіть у своїй групі сенкан на одну з поданих тем.

- Оксана;
- Степан;
- Іван.

12. Зіграйте діалог (продекламуйте фрагмент твору).

- Між Оксаною і Степаном;
- Між Іваном і Степаном;
- Між Оксаною та матір'ю Степана.

13. **Домашнє завдання.**

1. Підготуйте мультимедійну презентацію про період Руїни в Україні.
2. Сформулюйте й запишіть п'ять порад бояринові Степану, щоб допомогти йому вийти зі складної ситуації.
3. Дайте заголовок кожній із п'яти дій драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня» (письмово).

Подумайте й розкажіть

- Що нового ви дізналися про Лесю Українку?
- Який фрагмент драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня» вам запам'ятався найбільше? Чому?
- Кого з персонажів «Боярині» ви зіграли б на сцені? Поясніть свій вибір.

§ 13

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ 1920–1940-х РОКІВ В УКРАЇНІ

Про що ви дізнаєтеся?

- Про що та як писали українські письменники у 20–40-х роках ХХ ст.?
- Як розвивався український живопис у цей період?
- Що таке «розстріляне відродження»?

1. Прочитайте відомості про українську літературу 20–40-х років ХХ ст. і стисло їх перекажіть.

Українська література ХХ ст.

Письменники ХХ ст. почали відходити від того, щоб фіксувати у своїх творах події і факти, вони вже не прагнуть

бути моралізаторами й пророками свого суспільства, а занурюються в загадкову людську душу, свідомість і підсвідомість.

У яких історичних умовах розвивалося мистецтво, зокрема й література, у ХХ ст.? Соціалістична революція, дві світові війни, колективізація, Голодомор, сталінські репресії, кілька хвиль еміграції, розпад Радянського Союзу й здобуття Україною незалежності. Так, література й інші види мистецтв розвивалися за своїми внутрішніми, естетичними законами, проте на них певною мірою впливали й зовнішні, суспільні чинники, у яких формується художня свідомість митця. Справді, у літературі ХХ ст. стають актуальними такі проблеми, як *митець і влада та свобода творчості*. Перед радянськими митцями поставав вибір — оспівувати соціалістичну дійсність чи сповідувати свободу самовираження.

У 20-х роках ХХ ст. розквітла творчість багатьох талановитих митців різних стильових уподобань і смаків. Письменники об'єднуються в літературні організації, угруповання, школи.

Поезія. У цей час заявили про себе нові поети: В. Сосюра, П. Тичина, Є. Плужник та ін. Деякі з них об'єднувалися в групи на основі своїх естетичних уподобань і світоглядних позицій.

Київські неокласики — М. Зеров, М. Рильський, М. Драй-Хмара та ін. — використовували античні теми, сюжети, міфологічні образи. Відмежувавшись від пролетарської культури, митці цієї групи зосереджували свою увагу на історії, культурі та мораль-

М. Зеров.
Світлина

них цінностях. Вони проголошували гасла «чистого» мистецтва, оспівували красу як таку; культивували вишукані поетичні форми, віртуозну ритміку:

Морозе! ти душа парнаського співця.
Так, як вона, ховаєш ти в кристалі
І подих вод, і трав завмерлі жалі,
І все, від чого міняється серця.

І хто вгадає за спокоєм ліній
Та непорочних тόνів голубих
Глибокий спів розливів весняних
Чи літні грози і одчай осінній?

М. Рильський

Авангардну літературу, яка виникла як різка реакція на традиційні напрями в літературі, представляла організація «Нова генерація» (1926–1930), яку очолював Михайль Семенко. Авангардизму як літературному напрямку властивими були схильність до експериментів, висміювання та пародіювання застарілих форм. Цей літературний напрям

М. Семенко.
Світлина. 1928 р.

виявився в різних модерних течіях — в абстракціонізмі, кубізмі, футуризмі (з ними ви ознайомитеся в старших класах). Футуристи у своїй творчості зображали епоху технічного прогресу, його спрямування можна визначити трьома *м*: місто, машина, маса. Заслугою М. Семенка й інших футуристів було використання урбаністичних (міських) мотивів, яких у поезіях попередніх епох бракувало. Показовим у цьому плані є його вірш «Місто», у якому поет сміливо експериментує з формою: розміщення рядків, довільне римування, алогічна мова, рвані слова, тавтології:

Осте сте	трамваї — люди
бі бо	автомобілібілі
бу	бігорух рухобіги
візники — люди	рухливобіги...

Проза. Найбільші літературні організації — «Плуг», «Гарт» і ВАПЛІТЕ — утворилися в тодішній українській столиці Харкові, саме тут найпотужніше вирувало культурно-мистецьке життя України.

На літературному небосхилі з'явилося багато нових імен: М. Хвильовий, Ю. Яновський, Г. Косинка, В. Підмогильний, О. Довженко. Їхній доробок тематично збагатив українську літературу. У 20-х роках ХХ ст. тема революції ще була актуальною, але поступово відходила на другий план. У 30-х роках у творах багатьох прозаїків відчувається часткова ідеологічна заангажованість. Актуальним стає зображення побуту, нових стосунків між людьми. Майстри епічних жанрів більше уваги приділяють особистості та її внутрішньому світу, людині активної дії, яка здатна протистояти хаосу світу.

Драматургія. У 1920-х роках в Україні діяло 74 професійні театри. І хоча на переважній більшості сцен ішли традиційні вистави, проте голосно про себе заявляли в цей час і нові драматурги й режисери.

м. Харків. Держпром. Світлина. 1928 р.

Виразником експериментального напрямку був талановитий режисер Лесь Курбас — представник «розстріляного відродження». Саме він створив український модерний театр «Березіль», що ставив драматичні твори на сцені ще одного представника «розстріляного відродження» — М. Куліша («Мина Мазайло», «Народний Малахій»). Цими постановками Лесь Курбас вивів український театр на європейський рівень.

У цей період з'являються п'єси В. Винниченка, якими цікавилися театри Західної Європи. 1921 року «Чорну Пантеру й Білого Ведмеда» екранізували в Берліні. На поетиці символізму будували свої п'єси Я. Мамонтов («Республіка на колесах») та І. Кочерга («Алмазне жорно», «Свіччине весілля», «Майстри часу»).

«Розстріляне відродження». Помітним явищем у мистецькому русі була літературна дискусія 1925–1928 рр., приводом для якої стала стаття М. Хвильового «Про "сатану в бочці", або Про графоманів, спекулянтів та інших просвітян», яка була спрямована проти низькопробної «червоної графоманії». М. Хвильовий та його однодумці ставили за мету витруїти рабський дух зі свідомості українського народу, вони дбали про високу художню майстерність і свободу у висловленні свого «Я», про вольову людину. Заклик М. Хвильового «Геть від Москви! Дайош психологічну Європу!» розділив літераторів на два табори: тих, хто орієнтувався на здобутки тодішнього європейського мистецтва, і тих, хто готовий був оспівувати новий соціалістичний устрій. Дискусія з літературної переросла в політичну: влада змусила ВАПЛІТЕ оголосити про свій «саморозпуск», а багатьом членам цього угруповання навісили ярлик «ворога народу».

М. Куліш.
Світлина. 1920 р.

Теорія літератури

Українську літературу 20-х років XX ст. називають «червоним ренесансом», або «розстріляним відродженням».

«Розстріляне відродження» — умовна назва літературно-мистецької генерації 20-х — початку 30-х років XX ст., репресованої більшовицьким режимом. У цей період, як відомо, було знищено більшість представників українського письменства — перспективний шар ренесансної інтелігенції, яка розбудовувала національну культуру. Серед них: М. Драй-Хмара, М. Зеров, М. Куліш, Лесь Курбас, В. Підмогильний, Є. Плужник, М. Семенко та ін. «Розстріляне відродження» було однією з найяскравіших, нагло обірваних ланок відродження, притаманних як українській літературі, так і національній історії загалом.

1932 року урядовою постановою «Про перебудову літературно-мистецьких організацій» було зупинено вільну діяльність письменницьких організацій та утворено Спілку радянських письменників України, яка й досі існує як *Національна спілка письменників України* (НСПУ). Цим кроком влада втрутилася в органічний літературний процес, що гальмувало природний естетичний розвиток і перетворювало літературне мистецтво на свою «служницю». На 1930-ті роки припадають масові репресії, зокрема 1937 р. (під сталінських репресій!): «на честь 20-ліття Жовтня» в урочищі Сандармох (на півночі Росії) було розстріляно 1111 в'язнів Соловків, серед яких було 130 письменників, а саме: М. Зеров, М. Куліш, Лесь Курбас, В. Підмогильний та ін. Протягом 1920–1930-х років жертвами масових репресій стало понад 500 українських митців.

До речі...

2004 року вийшов трисерійний документальний фільм «Червоний ренесанс» (реж. В. Шкурин та О. Фролов). Радимо переглянути на ютубі першу серію «Пролог» (50 хв). Кінострічка розповідає про долю представників «розстріляного відродження».

Літературний процес на західноукраїнських землях.

Літературний процес на західноукраїнських землях відбувався дещо автономно від Наддніпрянської (тоді вже радянської) України. Письменники орієнтувалися на європейську літературу. Продовжували творити вже знані В. Стефаник, О. Кобилянська, Б. Лепкий. Розвивалися символізм, імпресіонізм, експресіонізм, авангардизм. У цей час на літературному небосхилі з'являються нові імена та мистецькі угруповання.

У ліриці найпотужніше зазвучало ім'я Б.-І. Антонича. Його поетичні твори характеризувалися гуманістичним пафосом і колоритною образністю, міфологізмом та асоціативністю:

Стіл ясенівий, на столі
слов'янський дзбан, у дзбані сонце.
Ти поклоняйся лиш землі,
Землі стобарвній, наче сон цей!
(«Зелена Євангелія»)

З перших же збірок «Привітання життя» і «Три перстені» Б.-І. Антонич став кумиром молоді.

У 20–30-х роках ХХ ст. на західноукраїнських землях розвиваються як малі, так і великі прозові жанри: від оповідання та новели до повісті й роману. Цей період представлений такими іменами, як Ірина Вільде, О. Турянський, А. Чайковський, Б. Лепкий.

Драматичні твори характеризуються багатством тем, стилів і жанрів. У стилі символізму й неоромантизму написані п'єси В. Пачовського та Ю. Липи.

Б.-І. Антонич.
Світлина

Українська література в еміграції.

Історик В. Кравців підрахував: у 20–40-х роках ХХ ст. з України емігрували 83 письменники, рятуючись від переслідувань радянської влади.

Багато митців знайшли собі прихисток у Чехословаччині, президент якої Т. Масарик мав симпатії до українців і сприяв тому, щоб вони могли здобувати освіту рідною мовою. У Подєбрадах було відкрито Українську господарську академію, у Празі діяли Вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Український вільний університет та Українська мистецька студія.

Більшість емігрантів друкувала свої твори у львівському «Віснику», навколо цього часопису гуртувалися Є. Маланюк, Н. Лівицька-Холодна, Олег Ольжич, О. Теліга, Юрій Клен — власне, ці письменники й письменниці становили ядро *«празької школи»* поетів. Усі вони писали в річищі неоромантизму та неокласицизму. У своїй творчості «празжани» розмірковували над причинами поразки у визвольних змаганнях за Україну; вони сформулювали ідеал людини — духовно сильної та вольової, національно свідомої.

Серед прозаїків-емігрантів найпомітнішими були І. Багряний — автор пригодницького роману «Тигролови», з яким ви ознайомитеся найближчим часом, та У. Самчук, що прославився романом-трилогією «Волинь».

О. Теліга.
Світлина

2. Прочитавши текст, розкажіть, що ви знали про український живопис 20–40-х років XX ст. раніше, а що довідалися нового.

Живопис.

Після революції 1917 р. живопис, як і література, розвивався у боротьбі художніх напрямів і течій. Міцні позиції тримали імпресіоністи (М. Бурачек, О. Мурашко,

З. Серебрякова, І.Труш). Вони відтворювали витончені особисті враження та спостереження мінливих миттєвих відчуттів і переживань, природу, намагалися схопити мінливі ефекти світла.

І. Труш. Літо. Початок XX ст.

У цей час нові підходи запропонував авангардизм, що проявився в різних течіях: футуристи культивували урбаністичні мотиви, поклонялися технічним винаходам; найбільшу революцію здійснили кубісти, зображаючи дійсність за допомогою геометричних форм, а довели її до логічного завершення абстракціоністи, відмовившись від ілюзорно-предметного зображення дійсності й озброївшись кольоровими плямами, геометричними фігурами, лініями й іншими засобами. Художники-сюрреалісти сполучали майже фотографічну натуралістичність мазка з фантастичністю, поєднували несумісне. Твори конструктивістів характеризувалися суворістю, геометризмом, лаконічністю форм і монолітністю зовнішнього вигляду. Авангардизм в історії українського живопису увічнили О. Архипенко, О. Богомазов, Д. Бурлюк, О. Екстер, К. Малевич, А. Петрицький, В. Татлін та ін.

На жаль, багато видатних художників було репресовано й знищено комуністичним режимом за часів репресій. У тоталітарному суспільстві 30-х років XX ст. владою був проголошений соцреалізм — художній метод, який прийшов на зміну «буржуазному» модернізму та базувався на народності, героїзмі трудящих, монументальності й ушляхенні комуністичних вождів.

О. Богомазов.
Космос. 1910 р.

О. Екстер. Театральні декорації.
Початок XX ст.

Д. Бурлюк.
Карусель. 1928 р.

К. Трохименко.
Кадри Дніпробуду. 1937 р.

До речі...

Олександра Екстер (1882–1949) — українська художниця, реформаторка європейської сценографії, витончена інтелектуалка.

За нею назавжди закріпилося визначення «амазонка авангарду», адже вона була активною учасницею художнього життя Європи початку XX ст. Жила й працювала в Києві, Одесі, Парижі, Венеції. Її діяльність вражає: живопис, графіка, книжкове оформлення, дизайн одягу й аксесуарів, робота в театрі та кіно, викладацька й виставкова діяльність.

- Як ви розумієте характеристику «реформаторка європейської сценографії»? Знайдіть в інтернеті відомості про досягнення О. Екстер у сценографії, поділіться ними з однокласниками й однокласницями.

Завдання.

- Приводом для літературної дискусії 1925–1928 рр. стала стаття
А Леся Курбаса **В** Михайля Семенка
Б Миколи Зерова **Г** Миколи Хвильового
- Трьома **м** — місто, машина, маса — можна визначити спрямування
А футуристів **В** імпресіоністів
Б символістів **Г** неоромантиків
- Прочитайте уривок.
*«Стіл ясеновий, на столі
 слов'янський дзбан, у дзбані сонце.
 Ти поклоняйся лиш землі,
 Землі стобарвній, наче сон цей!»*
 В уривку НЕМАЄ
А епітета
Б гіперболи
В тавтології
Г порівняння

- Що таке «розстріляне відродження»? Назвіть його представників.
- Які ви знаєте літературні угруповання першої половини ХХ ст.?
- Які художні напрями й стилеві течії домінували в літературі першої половини ХХ ст.?
- У чому полягала літературна дискусія 1925–1928 рр.?
- Чому, на вашу думку, радянська влада взяла під контроль діяльність митців?
- Заповніть у зошитах таблицю прізвищами / псевдонімами найяскравіших представників літературного процесу 20–40-х років ХХ ст. на основі текстового матеріалу цього параграфа.

Письменники 20–40-х років ХХ ст.		
	Підрадянська Україна	Західноукраїнські землі
Поезія	... , ... , ...	... , ... , ...
Проза	... , ... , ...	... , ... , ...
Драматургія	... , ... , ...	... , ... , ...

- Опишіть одну з картин художників 20–40-х років ХХ ст. (письмово).
- Розгляньте репродукцію картини (с. 97). Поміркуйте, чому в соцреалістичному мистецтві на перший план виходила тема подвигів трудового народу.

Т. Яблонська. Хліб. 1949 р.

12. Прочитайте уривки з віршів П. Тичини, написані в різні періоди його творчості. Висловте свої міркування про художню вартість творів модернової й соцреалістичної естетики.

Проти мурів, проти молу
В нас бадьорість комсомолу —
Ще й підмога йде:
Збільшовиченої ери
Піонери, піонери —
Партія веде.
Партія веде
(«Партія веде», 1934).

Світає...
Так тихо, так люблю, так ніжно у полі.
Мов свічі погаслі в клубках фіміаму,
В туман загорнувшись, далекі тополі
В душі вигравають мінорну гаму.
Вже дніє поволі...
Так тихо, так люблю, так ніжно у полі
(«Світає...», 1914).

13. **Домашнє завдання.**

1. Підготуйте коротке письмове повідомлення про одне з українських літературних угруповань 20–30-х років ХХ ст. Скористайтеся відповідною літературою або інтернетом.
2. Підготуйте мультимедійну презентацію про одного / одну з художників / художниць, згаданих у тексті про український живопис 20–30-х років ХХ ст. (за бажанням).

Подумайте й розкажіть

- Чому радянська влада переслідувала митців, які орієнтувалися на зразки європейського мистецтва?
- Хто з письменників 20–40-х років ХХ ст. вас найбільше зацікавив? Чому?
- Яка картина вам сподобалася найбільше? Чим саме?

§14–15

МОТИВИ ТА ПАФОС ЛІРИКИ
ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ*Про що ви дізнаєтеся?*

- Яке походження має прізвище Сосюра?
- Чи буває так, що письменник вивчає свою ж творчість в університеті?
- Якими художніми образами наповнив інтимну й патріотичну лірику Володимир Сосюра?

1. Прочитайте життєпис В. Сосюри й стисло перекажіть (усно).

Володимир
Сосюра

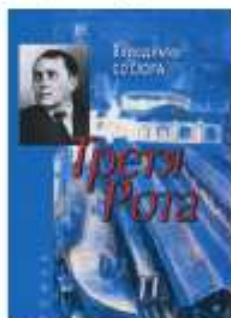
1898–
1965

Володимир Сосюра народився 6 січня 1898 р. в м. Дебальцевому Донецької області. Дитячі роки поета минули в с. Третя Рота, куди переїхали батьки.

В автобіографічному романі «Третя Рота» В. Сосюра так описує родину: «...За походженням мати була сербкою, хоча прізвище мала Локотопш, що угорською мовою означає "слюсар". Батько за походженням був француз — правильне прізвище Сосюр, навіть із приставкою *де*.

Пономаренко Пантелеймон Кіндратович, який читав початок цього роману, сказав мені, що я ніякий не француз і що моє правильне прізвище не Сосюр, а Сюсюра (і звідки він це взяв, бо в документах нашого колишнього волосного правління я дійсно записаний на прізвище Сюсюра). Але дід мій підписувався Сосюр і казав, що наше прізвище українізували писарі».

Обкладинка до
роману В. Сосюри
«Третя Рота»

Початкову освіту Володя здобув під опікою батька, який, будучи креслярем за фахом, працював і шахтарем, і писарем, і вчителем, й адвокатом.

Після двокласної сільської школи юнак навчався в ремісничому училищі, а потім в агрономічній школі. Вищу освіту здобував на робітфаці Харківського інституту народної освіти.

У романі «Третя Рота» В. Сосюра згадує цікавий випадок, який стався під час навчання в цьому закладі: «І от я на третьому триместрі робітфаку ХІНО. До класу входить викладач української літератури Єрофеїв. Між іншим, тоді вийшла друком хрестоматія

з української літератури, укладена професором Плеваком, й основники-студенти вивчали мене по всій Україні, а я вчився на робітфаці. Цікаво? Такі “казуси” могли бути тільки за диктатури пролетаріату. Єрофеїв почав за списком знайомитись із робітфаківцями. Коли він дійшов до мене й назвав моє прізвище, я підвівся.

— Сидіть, сидіть!

Я сів.

— Ви не родич того Сосюри, що пише вірші?

— Ні, це — я.

— А може, ви його брат?

— Та ні! Це — я.

А потім професор Єрофеїв, коли закінчував свою лекцію, часто питав мене:

— Ну, як? Правильно я говорив?»

Перші вірші з'явилися в пресі 1917 р., наступного року вийшла друком збірка *«Пісні крові»*. Найпомітнішим твором у ранній творчості поета вважають поему *«Махно»* (1924). Велику популярність здобули історичні поеми *«Тарас Трясило»* (1925), *«Мазепа»* (1930), у якій автор осмислив образ гетьмана, намагався розкрити психологію його особистості як борця за Україну.

В. Сосюра відомий як тонкий лірик, поезії якого багато людей знають напам'ять: *«Так ніхто не кохав...»*, *«Білі акації будуть цвісти...»*, *«Васильки»*, *«Солов'їні далі»* та ін.

Його спадщину постійно ревізувала влада та цензура. Наприклад, поеми на біблійну тематику *«Кайн»* (1948), *«Мойсей»* (1948), *«Христос»* (1949) за життя поета не побачили світ. З творів вилучали національну символіку й проблематику, згадки про участь у визвольних змаганнях, заклики любити мову.

Так, у поемі *«Червона зима»* (1921) образ *«блакитний бій сердець»* став *«гарячим»*, а *«золото-синій сон»* — *«золотобарвним»*. Неабиякі проблеми з'явилися в автора у зв'язку з публікацією вірша *«Любіть Україну»* (1944). У газеті *«Правда»* була надрукована стаття із жорсткою критикою вірша. Поетові довелося переписувати твір, аби в ньому звучала любов не лише до своєї рідної землі, а й до різних народів Радянського Союзу, а ще потрібно було прославляти індустріальні здобутки, після чого колоритний образ *«кривеньких тинів»* автор вимушений був замінити на *«електровозні»*...

В. Сосюра написав і видав понад шістдесят поетичних збірок і поем. Згаданий автобіографічний роман *«Третя Рота»* поет написав наприкінці життя, проте книжка побачила світ через десятки років після його смерті. У ній він відверто й чесно розповів не лише про романтичні дитячі роки, а й про формування та становлення людини як особистості в тоталітарній радянській країні.

В. Сосюра помер 8 січня 1965 р.

2. Опрацюйте матеріал про інтимну лірику В. Сосюри. Навчіться виразно читати подані вірші.

Інтимна лірика.

Інтимна лірика В. Сосюри — це найбільша частина його поетичної спадщини. Звичайно ж, найкращі вірші ті, що написані на основі пережитих почуттів.

Поет присвятив першій дружині Вірі Берзіній вершинні твори — «*Білі акації будуть цвісти...*» й «*Так ніхто не кохав...*».

Весна, ніч, зорі, солов'ї — улюблені художні образи поета. Настрою закоханого ліричного героя завжди суголосний пейзаж:

Білі акації будуть цвісти
в місячні ночі жагучі,
промінь морями залле золотий
річку, і верби, і кручі...

Ліричний герой вірша «*Так ніхто не кохав...*» (1922) переконаний, що справжня любов народжується лише раз на тисячі літ, тож для коханої він і зірку з неба ладен дістати: «*Я для неї зірву Оріон золотий*».

Довідка

Оріон — одне з найпомітніших сузір'їв на небосхилі. Розташоване на небесному екваторі. Назване на честь грецького міфічного мисливця Оріона. Українська назва сузір'я — Косарі. Сузір'я містить багато яскравих зірок, у розташуванні яких можна впізнати фігуру людини. В Україні сузір'я Оріон спостерігається восени й узимку.

Красу та силу кохання автор підсилює за допомогою пейзажу: «*В день такий розцвітає весна на землі / І земля убирається зрання...*» Неоромантики люблять зображати саме екзотичний пейзаж — звичайно ж, для цього автор змальовує нічне небо із зорями й місяцем. Головна думка твору: кохання — це особливий подарунок долі, що перетворює звичайні речі на диво, підносить людину над буденністю.

Віра Берзіна.
Світлина

Поезія багата на художні засоби: епітети («*зорі ясні*», «*тихий місяць*»); метафори («*земля убирається зрання*», «*серце в'яне*»); гіперболи («*Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання*»); риторичні звертання («*Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..*») і запитання («*Де ви бачили більше кохання?..*»). Композиційною особливістю твору є художнє обрамлення: перші й останні дві строфи повторюються. Вірш написано чотиристопним анапестом із перехресним римуванням.

«ТАК НІХТО НЕ КОХАВ...»

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання...

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

В'яне серце моє од щасливих очей,
що горять в тумані наді мною...
Розливається кров і по жилах тече,
ніби пахне вона лободою...

Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..
Де ви бачили більше кохання?..
Я для неї зірву Оріон золотий,
я — поет робітничої рані...

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання...

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

Поезії про любов ніжні, образні, щирі, проникливі. Сині, блакитні, волошкові... очі коханої — яскравий художній образ, оспіваний В. Сосурою у вірші «Васильки» (1939).

ВАСИЛЬКИ

Васильки у полі, васильки у полі,
і у тебе, мила, васильки з-під вій,
і гаї синіють ген на видноколі,
і синіє щастя у душі моїй.

Одсіють роки, мов хмарки над нами,
і ось так же в полі будуть двоє йти,
але нас не буде. Може, ми квітками,
може, васильками станем — я і ти.

Так же буде поле, як тепер, синіти,
і хмарки летіти в невідомий час,
і другий, далекий, сповнений привіту,
з рідними очима порівняє нас.

В. Сосюра
й М. Данилова.
Світлина

Василькові очі були в другій дружині поета — Марії Данилової. Саме їй він і присвятив цей вірш. Марія, випускниця балетної школи, була молодшою за В. Сосюру на дванадцять років. Але суттєва вікова різниця не стала на заваді почуттям. Не зашкодило їхнім стосункам і подвійне (потайне) життя Марії: 1942 року Володимир дізнався, що Марія — агент НКВС і змушена доносити на нього та його знайомих. В. Сосюра не покинув її. Разом вони прожили до кінця життя поета.

3. Прочитавши вірш В. Сосюри «Сад» (1928), заповніть його літературний паспорт, скориставшись матеріалом довідки.

Патріотична
лірика.

САД

В огні нестримної навали
рубали, різали наш сад...
А ми дивилися назад
і за минулим сумували...

Руками власними тюрму
творили ми собі одвічну...
О будьте прокляті, — кому
назад повернуте обличчя!

Кати нас брали на штики
за слово, правдою повите...
Ви ж розумієте?! Віки
не знали ми, чиї ми діти!..

Хтось застромив у серце шило
в чеканні марному весни...
В саду розкішному лишились
одні пеньки та бур'яни.

Кати на струни наші жили
тягли із рук, як сон, блідих...
І з нас співців собі купили,
щоб грали їм на струнах тих.

Ми йшли кривавими стежками,
нам тільки снівся волі гук.
І похоронно над полями
кричав і плакав чорний крук...

Він нам кричав про волі гнів,
щоб ми повстали, захотіли!..
Й кривавий дзьоб об струни-жили
в безкраїм розпачі точив...

Коли ж приходили раби
володарям на струнах грати,
серця не тисло від журби
і не обурювали грати...

А струни плакали... Не в бій —
вони нас кликали в утому...
Та от прийшов співець новий
і в струни вдарив по-новому.

І ми здригнули!.. Душі громом
залив музичний буревій,
що мчав, мов рокоти ріки,
що рвався вдаль крізь піну шалу!
І розцвіли старі пеньки,
і бур'яни травою стали...

Це вдень було, коли той спів
так схвилював серця в сім хорі...
А уночі вже сад шумів
і крізь гілля сміялись зорі...
Так несподівано і скоро
наш сад постав і зашумів...

Його рубали, а він ріс!
На місці зрубаного дуба
росли нові!.. І навіть хмиз
угору дерся!.. Краю любий!..

Ми дочекалися весни,
ми вже підходимо до брами!..
Це ти той сад, о краю мій,
колись порубаний катami!..
Над золотими берегами
ти знов шумиш, такий рясний...

Літературний паспорт вірша В. Сосюри «Сад»

Літературний рід	...
Жанр твору	...
Вид лірики	...
Стильова течія	...
Провідний мотив	...
Художні образи	...
Художні засоби	...
Віршовий розмір	...

Довідка:

- ліричний вірш;
- патріотична (громадянська) лірика;
- неоромантизм;
- ямб;

- роздуми над тернистим шляхом України та її майбутнім;
- алегорія («пеньки», «бур'яни»), персоніфікація («сміялись зорі»), епітети («в саду розкішному», «кривавими стежками»), порівняння («як сон», «мов рокоти ріки»);
- лірика;
- чорний крук, сад, весна.

Завдання.

1. Правильним є твердження

- А** Володимир Сосюра — відомий передусім як драматург
Б родина Володимира Сосюри емігрувала з Франції
В твори Володимира Сосюри зазнавали цензури
Г Володимир Сосюра служив у третій роті

2. У вірші В. Сосюри «Сад» НЕМАЄ образу, позначеного буквою

3. Визначте в кожному уривку з поезії В. Сосюри художній засіб.

Уривок із поезії	Художній засіб
1 «Одсіють роки, мов хмарки над нами, і ось так же в полі будуть двоє йти...»	А анафора
2 «Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!...»	Б гіпербола
3 «Де ви бачили більше кохання?...»	В порівняння
4 «Так ніхто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання».	Г персоніфікація
4 «А струни плакали... Не в бій — вони нас кликали в утому....»	Д риторичне звертання

4. Чи вільним був В. Сосюра у своїй творчості? Поміркуйте, чому поет вимушений був епітет «золото-синій сон» замінити на «золотобарвний».
5. Які види лірики поєднає вірш «Так ніхто не кохав...»?
6. Знайдіть у вірші «Так ніхто не кохав...» рядок, який свідчить про те, що його написано в епоху індустріалізації та будівництва комунізму. Чи органічний цей фрагмент у поезії про любов?
7. Яким ви побачили ліричного героя вірша «Так ніхто не кохав...»? Опишіть його (усно).
8. Як ви розумієте слова «І з нас співців собі купили, щоб грали їм на струнах тих» (вірш «Сад»)?

9. Згадайте, що таке *пафос* у художньому творі. У чому проявляється пафос вірша В. Сосюри «Сад»?
10. Розкрийте алегоричне значення образів саду, крука, бур'яну, пеньків.

11. Перегляньте в ютубі кліп до пісні «Так ніхто не кохав...» у виконанні А. Пивоварова та М. Барських (3 хв 40 с). Напишіть відгук на основі вражень за поданим планом.

План

1. Візуальне сприйняття:
 - а) зв'язок із сучасними подіями в Україні (виконавці присвятили свою інтерпретацію вірша В. Сосюри сучасній українській жінці, яка чекає свого чоловіка, сина чи доньку з фронту);
 - б) зорові образи в кліпі.
2. Слухове сприйняття:
 - а) голоси виконавців (тембр, діапазон, манера та ін.);
 - б) музичні інструменти;
 - в) аранжування.
3. Враження, які справляє музична композиція.

Кадр із кліпу до пісні «Так ніхто не кохав...»

12. **Інсценізація.** Інсценізуйте фрагмент життєпису, у якому В. Сосюра, будучи студентом, потрапив на лекцію, на якій вивчали його творчість.

13. **Домашнє завдання.**
 1. Вивчіть напам'ять вірш В. Сосюри «Так ніхто не кохав...».
 2. Напишіть розгорнуту відповідь на запитання «Чи можна сучасну Україну описати останніми двома рядками з вірша В. Сосюри «Сад»?». Використайте цитату зі згаданого твору.

Подумайте й розкажіть

- Чи можна В. Сосюру вважати романтиком? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Який художній образ із поезій В. Сосюри вам найбільше запам'ятався? Чим саме?
- У яких ситуаціях пафос потрібний, а в яких — зайвий?

§16–18

ПРИГОДНИЦЬКИЙ РОМАН ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Про що ви дізнаєтеся?

- Чому Іван Багряний емігрував до Німеччини?
- Що таке пригодницький роман?
- Чому саме «сміливі завжди мають щастя»?

1. Прочитайте життєпис І. Багряного та складіть хронологічну таблицю.

Іван Багряний

1907–
1963

Іван Багряний (справжнє прізвище *Лозов'ягін*) народився 2 жовтня 1907 р. в с. Куземині поблизу м. Охтирки, що на Сумщині, у родині муляра. Майбутній письменник навчався в Охтирській технічній школі, потім — у Краснопільській художньо-керамічній школі. Те, що мистецтво — покликання, юнак усвідомив уже з юних літ, тож мистецька творчість була його «сродною» працею. Молоді роки пройшли в Криму, на Кубані, у Кам'янці-Подільському й Києві. У двадцятирічному віці під

псевдонімом Багряний почав друкувати оповідання та поетичні твори.

У 1926 р. вступив до Київського художнього інституту, після закінчення якого не отримав диплом, бо був «політично неблагонадійним». Для митців цієї доби такий ярлик — типове явище. Іван привернув до себе увагу влади «ідеологічно невитриманими» творами й участю в національно зорієнтованому угрупованні МАРС.

Віршований роман «Скелька» (1930) з волелюбним і національно-патріотичним пафосом викликав шалену лютю у тодішньої влади, унаслідок чого твір було заборонено й конфісковано. Після виходу у світ збірки оповідань «Крокви над табором» І. Багряного заарештували й засудили до трьох років поселень на Далекому Сході. Письменник згадував: «Охотське море. Тайга. Тундра. Звіроловство. Були там поселення давно осілих наших людей з України... Але згодом

Будинок, у якому жив
І. Багряний. м. Охтирка.
Сучасне фото

І. Багрянний
із другою дружиною
Г. Тригуб і дітьми.
Світлина

охопила мене страшна туга за Україною. Непереможна. Отож сів я на поїзд і рушив на захід. У Томську мене перехопила залізнична агентура НКВД. Арешт, суд, вирок: за втечу із заслання — три роки ув'язнення в таборі. Так я потрапив у Бамлаг (Байкало-Амурський лагерь).

Після заслання І. Багрянний повернувся до рідної Охтирки, але 1938 р. його заарештували знову, слідство тривало до 1940 р. Усе ж таки митця звільнили через брак доказів і хворобу. Деякі події із життя І. Багрянного відображені в романах «Сад Гетсиманський» і «Тигролови».

Під час Другої світової війни І. Багрянний співпрацює з Організацією українських націоналістів (ОУН), виступає перед воїнами Української повстанської армії (УПА). У 1943 р. переїздить з Охтирки до Львова, де друкує свій найвідоміший роман «Звіролови» (1944), згодом перевиданий під назвою «Тигролови» (1946–1947). Після війни в 1945 р. митець переїхав до Німеччини, де заснував газету «Українські вісті» та видавництво, що друкувало заборонені в Радянському Союзі твори українських письменників.

Памфлет І. Багрянного «Чому я не хочу вертатися до СРСР?» (1946) було перекладено багатьма мовами світу. У ньому висвітлено становище українських емігрантів і засуджено радянську тоталітарну систему. Цікавий факт: памфлет зачитували на засіданні ООН. Від імені українських емігрантів письменник пояснював, що не хоче повертатися до рідного, але окупованого більшовиками краю.

Своє ім'я письменник уславив також романами «Сад Гетсиманський» (1950), «Людина біжить над прірвою» (1957).

І. Багрянний помер 25 серпня 1963 р. в Німеччині, де й похований.

До речі...

У листі до українського літературознавця Д. Нитченка І. Багрянний писав: «При першому арешті в ГПУ, по рокові сидіння в камері самотнього ув'язнення, мені пропонували орден, якщо я здамся, засуджу офіційно в пресі своє минуле й усіх своїх соратників, засуджу свою літературну творчість як класово ворожу й напишу велику поему про Сталіна. Я все це відкинув геть. Хотів би я знати, хто з теперішніх моїх супротивників вистояв би в такій ситуації й при виборі між орденем і смертю чи каторгою вибрав останнє».

- Прочитайте літературно-критичний матеріал про роман І. Багрянного «Тигролови» й, поділивши текст на частини за змістом, доберіть і запишіть до них заголовки.

Роман «Тигролови»

Роман «Тигролови» був написаний за чотирнадцять днів. І. Багрянний — один із небагатьох українських письменників, які здобули

широке визнання у світі: роман «Тигролови» був дуже популярним, про це свідчить той факт, що англійською мовою книжку надрукували в США, Англії та Канаді, її переклали ще й голландською, німецькою і данською мовами, цим твором зацікавилися навіть у Голлівуді.

Тематика роману широка: свобода, життя і смерть, вибір людиною свого місця в історії, межі її можливостей. *Головна ідея* — трагічність буття людини в тоталітарному суспільстві та переконання читачів, що за будь-яких обставин особистість може й повинна бути Людиною. *Григорій Многогрішний* якраз і є такою людиною: він переміг, адже не визнав себе коліщатком у механізмі тоталітарної держави, не озлобився. Григорій зберіг доброту, здатність відчувати, співпереживати та вірити до останнього, він сильна й мужня особистість, життєве кредо якої — *«ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи»*.

Основна композиційна особливість роману — наявність двох сюжетних ліній, що розгортаються паралельно. *Головна сюжетна лінія твору* — полювання майора НКВД Медвина, новітнього тигролова, за не прирученим тоталітарною системою молодим чоловіком, який знайшов у тайзі друзів і кохання. Паралельно розвивається *романтична сюжетна лінія*: зародження та розквіт високого почуття кохання, що охопило Григорія і Наталку Сірکو. Важливу композиційну роль відіграють пейзажі в тайзі: вони то контрастують із настроєм арештантів, то вияскравлюють, підсилюють розгортання подій.

«Проблема протистояння людини й системи, — пише Н. Бернадська, — увиразнюється тим, що Григорій Многогрішний — українець, його рід має славі й доблесні традиції в особі першого каторжника Сибіру Дем'яна Многогрішного. Українська тематика й пов'язана з нею проблема історичної долі нашого народу втілюються різнопланово. Україна постає зі спогадів головного героя про дитинство та юність: синьо-волошкова, дзвінкоголоса, чебрецева. Такий самий образ рідного краю — тихого й сонячного — живе в серці старої Сірчихи, яка часто згадує вишневі сади, широкі степи, зоряні ночі, наповнені чарами барвінку та чорнобривців. І хоча Григорій добре знав, що вже немає того ясного й сонячного краю, він не хотів засмучувати Сірчиху, не

Кадр із кінофільму «Тигролови» (реж. Р. Синько, 1994 р.). У головних ролях — О. Сумська й О. Савкін

Афіша до кінофільму
«Тигролови»
(реж. Р. Синько, 1994 р.)

міг знищити її солодких і щемливих спогадів. Родина Сірків серед чужого для українця світу тайги зберегла традиції та звичаї рідного народу».

Як і Григорій Многогрішний, Сірки — представники гордого козацького роду, працьовиті, витривалі, сміливі й чесні. Їхня любов до Вітчизни — непоказна, захована глибоко в серці. Тому їхнє ставлення до інших визначається загальнолюдськими критеріями, що простежується в словах Сірка, звернених до хворого Григорія: *«Ти тут удома. Зрозумів? На багато верстов кругом тут тільки праліс і звірі, а людей немає. Чи втямки? Я ще не знаю, хто ти, але моя хата — твоя хата. Лежи ж собі — такий закон тут. Наш закон. Навіть коли б ти був не християнська душа, а якийсь гольд чи навіть корець, то й тоді цей закон на твоїй стороні»*.

Тоталітарну систему у творі символізують два світи: один із них — це ешелон смерті, яким перевозять на каторжні роботи ув'язнених, серед них і Многогрішний, котрий на ходу вистрибує з вагона, а другий ешелон — комфортабельний експрес — везе партійну еліту, інженерів, прокурорів, військових, які чинили беззаконня. На такому протиставленні автор вимальовує нелюдський образ радянської імперії.

В образі Григорія І. Багряний утілює ідею перемоги добра над злом. Відважність і нескореність «гордого сокола» протистоять начальникові етапу Медвину, який уособлює тоталітарну систему, що не здатна приборкати волелюбний дух українця. Медвин не може жити й спати спокійно, він не може забути сміливих слів Григорія: *«Я тебе переслідуватиму все твоє життя. І всі ми... переслідуватимемо все життя і проводжатимемо тебе до могили — тисячі нас. Замучених, закатованих... Ти матимеш дітей, але не матимеш радості — з дитячих очей дивитимемося ми. І ти втікатимеш од них геть... І ніде від нас не втечеш...»*

Вражає фінальна сцена вироку: Многогрішний убиває Медвина й залишає на снігу напис, щоб за його вчинок не постраждали інші: *«Судив і присуд виконав я — Григорій Многогрішний. А за що — цей пес сам знає»*.

До речі...

Режисер Р. Синько зняв кінофільми «Сад Гетсиманський» (1993) і «Тигролови» (1994) за мотивами однойменних романів І. Багряного.

- Опрацюйте матеріал із теорії літератури й випишіть визначення пригодницького роману та його ознаки.

Теорія літератури

Пригодницький роман

Пригодницький роман має динамічний та наповнений незвичайними подіями сюжет із несподіваним поворотом. Пригодницькому роману властиві мотиви викрадення, утечі, переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення і розгадування. У 6-му класі ви читали пригодницькі повісті Вс. Нестайка «Тореадори з Васюківки», у 7-му класі — А. Чайковського «За сестрою», у 8-му класі — М. Коцюбинського «Дорогою ціною».

Першим в українській літературі цей жанр — пригодницький роман — почав розробляти П. Куліш («Чорна рада»). Пригодницьким є роман І. Багряного «Тигролови». Він має напружений сюжет, що стрімко розвивається, починається з кульмінації (як детектив). Письменник не подає читачеві відомостей про минуле головного героя в експозиції роману (читачеві передусім цікаво дізнатися, за які злочини засуджено Григорія Многогрішного, який тікає), а розпорошує їх по різних місцях тексту, постійно підтримуючи інтерес читача. «Тигроловами», на думку Ю. Шевельова, І. Багряний утвердив саме «український пригодницький роман, український за своїм духом, спрямуванням своїх ідей, почуттів, характерів».

- Прочитайте роман І. Багряного «Тигролови».

ТИГРОЛОВИ

Роман
(Скорочено)

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ перший

ДРАКОН

Дихаючи полум'ям і димом, дракон летів на схід. У вагонах-коробках він віз тисячі людей на каторгу. Інколи спецешелон зупинявся, і тоді сам начальник поїзда біг і перевіряв, чи на місці заарештований Григорій Многогрішний. Коли приїхали на місце, до океану, виявилось, що арештант утік, і сотні вигнанців порадили за свого мужнього товариша. Цим же шляхом їхав блискучий та комфортабельний «Тихоокеанський експрес номер один», везучи привілейованих пасажирів, шукачів пригод, у казковий край, ельдорадо. Адже там водилися уссурійські тигри, чарівний корінь женьшеню... Цим поїздом їхав майор Медвин, зверхньо поглядаючи на пасажирів, які, на його думку, рано чи пізно опиняться в нього «під слідством». Йому повідомляють, що втік засуджений на 25 років авіатор Многогрішний, котрого майор допитував і мучив два роки, а все-таки не міг здолати, тому й ненавидів.

А перед утікачем була безмежна тайга. Він біг нею до знесилення, знаходив корінці та ягоди, щоб підкріпитися. Тут не було видно ніяких ознак людського життя.

Розділ третій

НАВЗАВОДИ ЗІ СМЕРТЮ

(...) Змучений мандрівник сів на дрібне каміння і простяг ноги у воду. Потім ліг горілиць. Було приємно, аж здавалося, що ноги п'ють воду жадібно й вона поступає по жилах вище, вище, і заспокоює, і втихомирює біль у м'язах і суглобах. А як ноги напилися, тоді повернувся навпаки: ліг лицем до води й умочив спрагли губи. Вода квакала в горлянці, уливалася струменем, сповнила душу вщерть. Потім проповз аж до половини у воду та занурив голову, плечі й груди. Виліз і знову ліг горілиць.

Дивився в прозоре й до болю синє небо. Потім заплющив очі та задрімав. Сонце пекло немилосердно... Аж ураз схопився і сів. Його очі були широко витріщені й безтямні:

— На ем?! Многогрішний!.. Я зараз... Я одягаюся...

Йому привералося... Будь воно тричі прокляте!.. Його беруть на допит. «Я зараз...»

Та до свідомості дійшов плюскіт води й шум порогів, і привид зник.

— Ху-у! Погано, брате. Кепські твої справи, Робінзоне!

Почав зводитися. І враз очі впали на щось між камінням. Боже мій! Хутко простяг руку й ухопив дивну знахідку. Ніж! Мисливський ніж. Власне, піхви, з яких стирчало іржаве руків'я ножа. Піхви напівзітлілі, і руків'я аж позеленіло, але, боже мій! Це ж, можливо, порятунок.

Проте видобути ножа було нелегко. Не піддавався і сидів у піхвах, мов приріс. Потер руків'я об пісок, обмив, потер полою — руків'я засяяло мідяними, олив'яними та костяними кільцями, що були нагнані одне на одного. Добре. Далі взявся до піхов. Злегка стукав об камінь, розхитував, мочив у воді й урешті видобув ножа. (...)

Мандрівник радів, мов дитина. Це хтось загубив його тут давно. Це він тут лежав місяці, а можливо, і роки, чекаючи на нього, чекаючи свого призначення. І дочекався... Тепер мандрівник не квапився. Найперше — ніж має бути гострий. Тож сидів і гострив його об камінь. (...)

Відтак, озброївшись, пішов через річку по камінню. Можливо, той бік буде гостиніший. За річкою, продираючись на стежку, сік ножем верболіз, стинав гілки, що заважали просто йти, — шукав ножеві застосування. А ніж гострий, як бритва! Надибавши відразу за верболозом тиху ковбаньку, глянув у неї, мов у дзеркало. О, ніж

Є. Харук. Ілюстрація до роману І. Багряного «Тигролови»

мусить діяти! На нього дивилося чуже, заросле щетиною, почорніле обличчя. Боже мій! І мати не впізнала б. Тим-то й доля його цурається. Голитися!

Примостившись на камені та перемагаючи біль у суглобах і в усьому тілі, він почав голитися. Можливо, життя покращає. Дивився у воду, як у люстро, і шкріб ножем намочену щетину. Бере! Ліпше, ніж було голитися склом у в'язниці... Потім умивсь і глянув у «дзеркало». От, зовсім молодий юнак. Боже, скільки змін відтоді, як бачив себе востаннє голеним! Аж самому стало себе шкода, шкода того безжурного, молодого, веселого обличчя, що колись зводило дівчат із розуму. (...)

Але життя не змінилося.

Довго ще йшов тайгою. Йому здавалося, що йде швидко, але насправді посувався, мов тінь, хитаючись, аби не лежачи помирати. Ніж більше не ставав у пригоді. Ніяк не ставав. Спершу він стинав ним гілочки зічв'я, а потім засунув у піхви й не виймав. У руці не вистачало сили.

А надвечір сили зовсім покинули його. Край. (...)

«Так... Кінець...»

Думки плуталися в голові, що була немов гарячим оливом налита. «Який пак сьогодні день?... А, шостий... Ну, це ще здорово... Коняка б уже здохла... А якби я був конякою — було б ліпше?... Шостий... Так... Але Бог за шість днів увесь світ створив... і ці нетрі теж... Атож...» Чорна пауза. І знову: «Шостий день... Оце є він останній, уже зовсім останній день мого життя... А ще б трохи...»

Проте це вже така собі млява думка.

Не хотілося рухати ні рукою, ні ногою. Не хотілося думати. Хотілося лежати й лежати. Вічність лежати так. І хай шумлять високі кедрі. І хай розповідають під синім небом хмаркам удень і зорям уночі, як один хоробрий та сміливий... І хай слухають вивірки... Як один хоробрий та сміливий п'ять разів переміг смерть, видерся з пащі «дракона» і, гнаний буйною радістю, доніс свою голову аж сюди, доганяючи щастя, а знайшов — смерть... Чужинець. Далекий-далекі чужинець. Чужак... Пробив нетрі грудьми й ліг тут, між корчами, доніс свою голову аж сюди, за кілька тисяч кілометрів, аж на край землі...

І дзвенять кедрі... Ні, то не кедрі дзвенять, то золоте дитинство дзвонить дзвіночками в гаях, синіми волошками зоріє в полях, бризкає водою на Ворсклі... на Дніпрі... Ге-ен... І сміються, сміються дзвінки дівочі голоси, і скаче луна лугом, горою... Пахне терпкий-терпкий чебрець під бором...

Він лежить на гарячій печі й дивиться, як горить лампада та мерехтять образи під королівськими рушниками. А мати крутить веретено та снує тонюньку-тонюньку пісню. (...)

Хтось у ньому, непокірний та бунтівливий, хоче підвести голову, але вона не підводиться. То її тримає тутешній волохатий бог, лютий, скупий та ненажерливий; насідає на груди й не дає вже йому дихати...

А мати схилилася близенько-близенько...

Раптом — що це?! Він розплющив очі. Стукіт?! Постріл!

Він зводиться на руках. Йому млосно й запаморочливо, але хтось непокірний у ньому підводить його. У вухах дзвенить. Знову постріл! Постріл як грім! І враз — крик. Жахливий, нелюдський крик, дитячий чи дівочий:

— Грицьку!!!

Жахливий крик молодості, що її вхопила зубами смерть:

— Грицьку!!!

Він шпарко схоплюється на ноги. Боже мій! Мерщій!.. Кидається чимдуж, заточуючись, плутаючись у бур'яні, поспішає, поспішає. Знову крик. Близько...

Напружуючи рештки сил, він виламується на галявину. Ось!..

Величезний чорний ведмідь, ставши на задні лапи, намагається схопити пащею людину, що, забившись у розколину між камінням, люто відбивалася прикладом рушниці.

Ось він! Це він, волохатий, безжалісний та грізний бог нетрів. Ага!

Пожираючи потвору гарячковими очима й нічого не бачачи, як маніяк, пішов на неї, гнаний п'яною жагою помсти. Ага!!! А рука намацувала ніж...

Ведмідь хапнув повітря, кинув жертву й, ревнувши, повернувся на нового ворога всією тушею, посунувся на нього білою плямою «нашийника»...

Є. Харук. Ілюстрація
до роману І. Багряного
«Тигролови»

Людина в розколині тихо, по-дитячому скрикнула... Ніж із диявольською силою пірнув у білу пляму, у самісіньку горлянку й повернувся там упоперек.

Мандрівникові очі, тріумфуючи, бачили лише, як бризнула на всі боки кров, заливаючи біле, і ще бачили (коротка блискавична мить), як та людина вистрибнула з розколини, струнка, у дивному одязі звіролова, простоволоса, і кинулася до нього... Це останнє, що його погляд устиг побачити. Мить — і сили враз залишили його, в очах потемніло, і він повалився на землю під волохатою, чорною масою, що як піч накрила його...

Тільки десь у підсвідомості ще якусь мить бриніло здалеку-здалеку:

...Мати ж моя пава...

Мати ж моя вишня...

І замовкло. Як іскра, залита водою.

Місяць, що зійшов над хребтами лісистих кряжів, стояв, мов вогненний щит, низько прибитий до брами в нові краї, у невідомі світи. Він здавався живим — то яснів, то темнів, надимаючись. То обличчя! То обличчя великого демона невідомого, несходимого. Воно то хмурило, то ясніло й знову хмурило, червоніючи. З долин, з улоговин, з міжгір'їв піднімалися тумани та хвилями десь сходили вгору. Між кряжами внизу вони лежали велетенськими намітками — чи як хвилі бавовни, чи як зігнаті вітром сніги...

Над падами, над проваллями, над становиками безкраїми й покрученими, над нетрями стояла імла, проснована тьмяним, червоним багвинням.

Зацокали підкови...

По голому кряжу, по становику, вигналися три вершники чередою. І стали. Рушниці через плече. Витягнуті шиї. Ворухаються в сідлах. Маячать, як китайські тіні на тьмяному екрані.

— Батьку! — це дзвінкий, молодий голос. — Ну, як?..

— Добре... — це бас. — А підтягніть-но попругу, злізьте котрий...

Двоє метнулися з коней... А в того третього щось уперек сідла... Як давні запорожці десь на козацькій могилі, везучи бранця чи рятуючи товариша. Сідлані коні вимальовуються до дрібниць, прядуть вухами, пирскають і хапають губами бур'ян.

— Треба поспішати.

Це молодий, швидко підтягши попругу й дослухаючись до того, що вперек сідла.

— Уже? Ну, з богом, дітки.

— А ми не збилися?

— Бог із тобою...

Двоє пташками вилетіли на коней. Ураз усі зірвалися з місця і поскакали чередою. Мовби привиди чи гірські духи на тьмяному тлі. Проскакали, промигтіли рушницями, процокали підковами... і цезли.

Тиша зімкнулася знову. Напружена та зрадлива тиша нетрів. (...)

Розділ четвертий

РОДИНА ТИГРОЛОВІВ

(...) Григорій заплющує очі. Дівчина щось говорить, а йому зринає... Що це? Той голос, той шалений, передсмертний крик мисливця, припертого ведмедем, — останнє враження, що він виніс із життя. Але ж то був чоловік, у штанях, у шкіряному мисливському одязі... Так, то був чоловік, юнак...

Григорій розплющує очі — перед ним стоїть дівчина із червоною чарочкою і говорить насмішкувато:

— Грицьку! Кого ти сидлати збираєшся? Кидай та йди ось...

Парубок біля вікна, майнувши чубом, чіпляє сидло на гак, а батько:

— Поїдеш у Київ, Грицьку, та той... Іди, лишень, сидлай коней.

— Де це я?! — аж скрикнув Григорій, швидко зводячись...

— Заспокойся, ляж, бог із тобою! — це матінка, це стара, поклала руку на голову й схилила йому її назад на подушку. — Лежи, лежи, серце. Ач який, мов із хреста знятий... А ви! І не тю на вас, лоботряси! Добре, що самі, нівроку, як воли, а хлопцеві не до розмов.

Старий:

— Ото... Це хлопець із наших! Скільки я його попововк упоперек сидла, непритомного, при смерті, скільки днів тут зі смертю воює — і, диви, живий! Спасибі богу, синку, що все добре. Тепер уже все добре. А то я хотів уже відвезти тебе до Києва — це тут недалеко, — там би вмер, і я так і не знав би, хто ти.

— Де це я? — прошепотів Григорій розгублено, злякався за свій розум.

— Та в нас же, у нас, удома, сину...

На стіні — картки — дівчата у вишиваних сорочках, у намисті, парубки в шапках і киреях.

— Який... Який це район?

— Та Київський, — це дівчина. І так вона сказала те «Київський», проворкотіла, аж за серце взяла. Григорій звівся, витріщивши очі: у них і радість, і жах.

А батько:

— Можливо, ти тамтешній? Можливо, тобі краще б додому?..

— Ні-ні!.. — злякався, відчув, як у нього мороз пішов поза спиною. — Ні-ні! — У пам'яті зринула Лук'янівська в'язниця... Київське ОГПУ-НКВД... Отак! Утікав, утікав і потрапив назад... Як же це?.. Ні-ні! Він поривається іти. — Відпустіть... Відпустіть... Я не хочу... Я піду собі... То я так, то я навмисне...

Його силою втримали. Тоді він швидко й покійно ліг, натягнув ковдру аж до носа, по тілу виступив піт.

«Змилів!»

Стара перехрестилася нишком і шепотіла зі сльозою:

— Боже мій, Боже! Відолашний, несповна розуму вже... Що те лихо з людьми робить!..

«Утікати! Утікати!» — поривається в ньому все, але він удає спокійного, байдужого:

— А далеко до міста?

Батько:

— Та ні! Це близько, верст 400. Ми з Київського району. А ти звідки?

«Сказати чи не сказати?»

— Я?.. Теж... З Київського району.

— Ова! А із села?

— Та з Трипілля...

— Боже мій! — аж скрикнула та сплеснула руками матінка. — Дитино моя! Та це ти не з того Київського! Це ж ти з України... Мати моя теж із Трипілля... Земляк. Боже мій!..

І враз так ніби хто попустив страшне гальмо — чорна гора зсунулася... зсунулася... Стало легко, і радісно, і дивно. Біля нього стояли рідні, близькі люди. На далекому-далекому краєчку землі, після всього жаху — близькі й рідні люди! Стурбовані за нього, упадають біля нього, як мати, як батько, як сестра та брат. І Київ ще тут є десь один. Григорій потер чоло й засміявся. А всередині йому мовби хлоп'я танцювало та плескало в долоні: «Живий! Живий! Житимеш!» І хотілося сказати щось хороше-хороше.

— Мамо... — і затнувся, дивлячись на матір. — Дозвольте вас так називати, бо ви ж така... як і моя мати.

— Нічого, нічого, дитино, — заметушилася мати, витираючи нишком сльозу. А до Григорія повернулися його спокій, гартована мужність, давній гумор:

— Так, кажете, я вдома, мамо?

— Удома, удома, синку.

— Чудесно... Привіт вам із Трипілля.

— Спасибі, синку, спасибі. А як там?.. Як воно там, у тій Україні? Чи давно звідти? І як це сюди?

Григорій засміявся. (...)

— Не журися, синку. Вір у своє щастя! А воно в тебе є. О, я хоч і стара, і дурна, але дещо знаю. У сміливих щастя завжди є.

Григорієві хотілося враз по-дитячому обняти її та поцілувати, так, як це, напевно, зробила б Наталка. І він ледве втримався від цього. А стара з невідомим, глибоким переконанням казала далі:

— У сміливих щастя завжди є!.. От хоч би й ми. Приїхали сюди... Боже! Яка страшна й дика пуца була! І нудьга смертельна. І лихо скрізь навколо, і злигодні, і смерть... Чужа чужина... А бач, оббулися... І дивися — зажили як потім! І пуці здолали, і край скорили, ще й залюднили. І звикли, полюбили. А нові діти народилися — це вже їхня батьківщина тут, — то такі, ніби Бог знав, де їм доведеться жити, та й вдачу їм дав таку, як треба...

Григорій слухав із великою увагою, а як стара примовкла, спитав:

— Так ви пливли навколо світу?

— А пливли ж. В Одесі сіли... У якому пак? Ага, у 1887 році, навесні... Скільки тієї води, Боже! І скільки тих країв навколо людей різних! Але я тобі не можу про все розповісти. То нехай дід колись. Він хоч і не говіркий, та іноді й на нього знаходить балакучка. Тоді вже тільки слухай. Він-бо старший за мене, тоді вже парубком був, то й усе пам'ятає добре. Він тебе тут дечого навчить, а то, мабуть, ти вже занудився.

— Ні... Тут усе нове для мене... дивне.

— Дивне?

— Так. Я от скільки днів дивлюся на оцю хату вашу — і мені якось дивно. Усередині вона вибілена, ще й розмальована по-нашому, а навколо — вигляд сибірський або поліщуцький.

Мати засміялася:

— А так. Я сама, синку, довго не могла звикнути, не по-нашому це. Але ж це ми тільки тут так. А як жили в селі... Тепер це містечко, Києвом зветься... Так там, та й у всіх наших тутешніх селах, хати побілені, як в Україні. З нас за це всі тут сміялися, що от, мовляв, скільки лісу, а «хохли» хати з глини ліплять і білять. Ні, тут хати зовсім такі, як в Україні. А інколи кращі, бо на дощаному помості, укриті здебільшого цинковою бляхою. Колись, до революції, жили тут наші люди. Довго борюкались зі злиднями, але потім і жили добре. Тут край працю любить і винагороджує її щедро. Тут рай був, а не край як для робочого. І ліс, і золото, і риба, і земля хліб родить, і ягода всяка, і все — бери тільки. Лише треба рук. А наш народ робочий. То ми й жили колись! Ге, побачив би ти! І не в такій хаті. Ця хата була збудована для промислу. Мисливці наші виходили сюди на осінь і на зиму тут отаборювалися. І ми жили добре... А сім'я в нашого діда була велика... Ти такої не бачив! Понад п'ятдесят чоловік сім'я! Синів сім мав, женив — не відділяв. Дочок заміж віддавав — на сторону не відпускав, зятів у прийми брав. Двір у нього був не двір, а «окономія». Нас, невісток, було сім, а дочок було вісім, то й зятів вісім, і малих у кожного! Разом — ціла зграя, і які хочеш завбільшки, такі і є. Чоловіків і парубків — громада. Сірків куток — то ціле село. Весело жилося. Коней мав старий Сірко — він їм ліку не знав, і корів, і свиней... Та, Боже мій!.. Пасіка була вуликів із двісті... Трудилися щиро, то й мали. І те сказати — було що робити й де заробляти: хліб сіяли, продавали звірину, ходили в Маньчжурію та в Китай, копали золото, ловили рибу, брали ягоди й кедрові горіхи, ловили звіра живцем, «пантували»... Ми сірого хліба, синку, не їли! І коли навіть недорід тут був, то ми мали борошно іноземне, японське або американське, і рис із Китаю, як золото, і крам різний... А які рушніці й усіляке приладдя наші хлопці здобували!.. Жили ми тут краще, як удома. Це була наша друга Україна, нова Україна, синку, але щасливіша. І назви наші люди подавали тут свої, сумуючи іноді за рідним краєм: Київ, Чернігівка, Полтавка, Україна, Катеринославка, Переяславка тощо. Тут де не поїдеш — то з Києва виїдеш, а в Чернігівку приїдеш, із Чернігівки виїдеш — у Полтавку приїдеш, у Катеринославку, у Переяславку... По всьому Уссурі й по всьому Амуру, як удома... Але це там, де наші люди осіли понад річками, де можна сіяти хліб. Жили! Жили ми, синку!.. Ну, а потім пішло все шкереберть... Десь прогнівили Бога. Нові часи, нові порядки. І стало таке, що люди за голови хапаються. Прийшла советська власть і все перевернула.

Перевелися люди, і звелось життя нінащо... Уже немає Сіркової держави, гай-гай... А ми плюнули на все та й перебравися сюди, щоб і не чути, і не бачити та щоб по-своєму таки віку доживати. Це далеко. Сюди й ворон не часто залітає. По-гугешньому, то воно близько, якихось п'ятсот верст... Але людей тут мало, і власть не так чіпляється. А раніше, як Сірко із синами почав тут торгувати, то людей тут було ще менше. Де-не-де були тільки оті косоокі... Та їх зовсім було мало. Отак, як гори перейдеш, ото бачиш — синіє, Хехцир зветься, — то буде Хабаровськ. Як ми приїхали, то там, дід казав, була тільки халабуда, а тепер великий гóрод. А як отак перейдеш гори, на Терней вийдеш або на Ольгу, бухти такі, одна й інша. Там море. Там ми вперше на цю землю стали й до Уссурі крізь нетрі пробивалися. А як отак підеш краями та сопками — то місяць ітимеш, а з лісу не вийдеш. Нетрі, і річки, і гори... Оце вже років із десять, як оселилися ми тут зовсім. Оця річечка зветься Підхоронок і впадає в річку Хор, а той в Амур... Отам із гір розпочинаються і течуть річки в усіх напрямках — Бікин, Іман, Мухень і ще якісь, я вже й позабувала.

Григорій слухав лагідну, спокійну мову цієї жінки, цієї матері, і було йому дивно. Аж наче кров швидше пульсувала, коли слухав цю матір: така вона, як і там, в Україні, і не така. Скільки тієї мужності простої, скільки тієї певності, може, неусвідомленої, а звичайної, стихійної. І скільки тієї гордості волелюбної, природної, як оті могутні краї гір!

Тому в неї й Наталка така дика та горда.

— А за Україною ви не сумуєте? Та ви її і не пам'ятаєте, мабуть?

— Чому ж? Пам'ятаю, але... Ти колись розкажеш, синку, як мавеш охоту, про ту Україну, як там живуть тепер. Дуже цікаво мені послухати. Я часто згадую своє дитинство й рідну землю. А надто матір мою. Дуже вона тужила за рідною стороною та з того, мабуть, і померла. Усе мріяла та просила, щоб її відвезли вмирати додому, на рідну землю, на кладовище до батьків. Іноді й на мене находить туга, особливо, як згадаю матір. Але я і цю землю люблю. Тут-то зросла, тут заміж вийшла, тут діток народила, та в цій землі чотирьох і поховала. І матір, і батька поховала тут. Ні, від цієї землі вже несила відірватися. Але й туди тягне. Як згадаю материні розмови, ті сади вишневі, ті степи широкі, річки тихі, ночі ясні, зоряні й усе, про що мати розповідала, та й сама бачила, хоча малою була... От я тут живу вік, а волошок тут не бачила. А там я з них, і барвінку, і із чорнобривців вінки на Купала плела. Немає їх тут. І васильків немає тут... Зберігся пучечок, з України завезений, — якось нові переселенці подарували, — і пахнуть вони рідним краєм, тією Україною... Як напосядуть згадки про той рідний край, сонячний та тихий, — далебі, журба бере, так би й полетіла туди...

Григорієві серце стискалося. Хотілося йому сказати цій матері, що немає вже того тихого краю, тієї України, ясної, сонячної. Що вишневі

садки повирубубані, річки збаламучені, степи сльозами напоєні, і ясне небо людям потемніло... Але він мовчав. Хай любить її такою, якою пам'ятає. А мати снувала думку далі:

— Отак, синку. Ти ще повернешся туди, дитино. Ти тут не маєш коріння. Та й не матимеш його тут... І час не той, і ти не такий.

Григорій дивувався, чого в них таке ставлення до нього. Він же їм нічого не говорив, вони про нього нічого не знають, лише бачать, що не місцевий. Дивно було йому й із того, що його не розпитують, хто він і як у нетрі забився. Адже він міг бути якийсь злодюга, пройда. Щоправда, він щось говорив, хворіючи, але хіба тому можна вірити? Проте з їхнього співчуття до нього було зрозуміло, що вони про щось здогадуються. Але з природної делікатності, як це часто трапляється в простих людей, не розпитують... Це його зворушувало, і за це він був вдячний їм. (...)

Коли Григорій одужав, Сірки взяли його із собою полювати на ізюбрів (оленів), молоді роги яких були сировиною для цінних ліків. Юнак подружився з Грицьком, сином Сірка, закохався в Наталку. Проте й він, і вона були гордими, не признавалися в цьому навіть собі. Тільки змагалися між собою. Наталка володіла мисливськими навичками нарівні із чоловіками. Григорій теж виявився вправним стрільцем, сміливим і допитливим мисливцем.

Настала осінь. Грицько й Григорій оселилися на дальній Сірковій заїмці, ловили рибу, стріляли качок і носили сіно, їли виноград. Аж тут Григорія вкусила гадюка, і ніяке лікування не допомагало. Та за чотири дні організм сам подужав отруту. Сюди приїхала Наталка. Побачивши, що хлопці живі-здорові, навмисне почала вдавати байдужість до Григорія.

Узимку Сірки й Григорій полювали на білок. Одного разу, блукаючи самотою, Григорій натрапив на стадо вепрів. Довелося залізти на дерево. На морозі довго не всидиш. Пішов у завірюху, без сірників, без зброї. І заблукав. Присів відпочити та й заснув. Прокинувся від того, що його лизав Наталчин пес Заливай. Дівчина його відшукала. Пішли далі й заблукали вже вдвох. Довелося пересиджувати хуртовину в бур'яні під скелею. Наталка біля нього задрімала. А він не втримався та поцілував її крадькома.

Наталка прокинулася, спалахнула й пішла геть, а юнак довго мучився, картав себе, думаючи, що образив дівчину.

Ішли додому безупинно день і ніч, щоб устигнути на Різдво. І таки встигли, відсвяткували, дотримуючись усіх зворушливих і поетичних народних обрядів.

Після свят Гриць із Григорієм вирушили до Хабаровська — здавати хутро, поновити контракти, набрати боєприпасів та оформити дозвіл на зброю. У вагоні вони зустріли українських заробітчан, тисячі яких зірвано з місця і кинуте по всіх світах. Поряд їхали ешелони з репресованими, і Григорія обсіли чорні думки. Від Сіркового знайомого інспектора дізналися, що багато начальників заарештовано, і сюди, на край світу, дійшла хвиля арештів. Хлопці навезли Наталці цукерок, духів і гребінців, а вона назвала їх дурнями й сказала, що краще привезли б пістолет того, хто намагався на них напасти. Сірки вирушили на ловлю тигрів. Григорій замінив їм їхнього загиблого сина Миколу. Ішли з легким вантажем, просуваючись де верхи, а де на лижах. Натрапили на «лісову газету». На снігу було написано «Фйона Медвіну привіт передавала». Григорія аж струснуло: неважко тут той самий слідчий, який катував на

допитах? І пригадав розмови про те, що в тайзі збудовано безліч військових об'єктів, енкаведисти нишпорять скрізь, «очищаючи тил від ворогів народу».

ЧАСТИНА ДРУГА

Розділ одинадцятий

НА КІШКУ

(...) Раптом усе пішло несподівано швидко... В одному місці, перед густими заростями, старий раптом обливши ломаку й підкинув вінчестер... Григорій бачив, як у гущавині з'явилося щось смугасте... Пострілі! Велетенська кішка зробила скажений стрибок угору, як підкинута пружиною. У ту ж мить туди вистрелив і Григорій по ній. І позаду пролунали постріли. А старий, пронизливо й моторошно крикнувши, як це роблять татари або чеченці, і раз у раз стріляючи вгору, пустився чимдуж навздогін за іншою, що десь мелькнула й щезла. Решта, так само лементуючи, — услід.

Спущений Рушай ішов вихором уперед. За ним, пролетівши повз Григорія, покуріли ревучи Заливай та Нерпа. Собачий лемент пішов по нетрах. Далі, усе далі... Вирував, клекотів, віддаляючись.

Григорій налягав на лижі, закинув уже, як і старий, рушницю за плечі, не відстаючи, готовий до всього. А Наталка, обернувшись на ходу й ще раз вистреливши у велетенську потвору, що, перекинувшись у снігу, біла лапами в повітрі, — випередила брата та благально:

— Грицю! Братіку! Я буду за ним!.. Я буду третя. Бережи хвіст.

То була божевільна, шалена гонитва. Годину... Дві... Три... Безкінечно... Аж очі вивертало на лоба. Григорій боявся тільки, щоб не спасувати, щоб стало сили, щоб витримати, бо життя людей, життя старого тепер на його сумлінні. (...)

— Наддай!! — гукав Сірко й лементував ще пронизливіше, ще шаленіше. — Пропадуть собаки! Подере.

Де вони гнали, як вони крутилися та петляли — не було видно. Гілки били в обличчя, обдираючи шкіру. Ось лемент — рев собачий — близько. Зовсім близько. Старий Сірко нацуплював лосину рукавицю, що був скинув. Спереду вже видно, як ген крутилися, гасали пси під скелею. Миттю старий відстебнув геть лижі й, наставивши кілка, як спис, гайнув уперед. Григорій нагнувся на пів секунди до лиж... Повз пролетіла Наталка, бачив лише, як її лижі зі шкварчанням відокремились і шугнули вбік, утікаючи від його лиж.

Пізніше він часто згадував і не міг відновити точно, як воно все було.

Він-таки перший опинився біля батька. Він лише пам'ятає, як закричала Наталка... блискавичний його стрибок... Вир... Несамовитий галас — людський, собачий, тигрячий... Він затягнув петлю і вмить опинився під сподом, учепившись потворі за шкіру... Усе качалося клубком, галасувало на ньому... Здається, і він галасував... Сніг набивався в очі й у рот...

Це тривало десять секунд, але здавалося: це тривало вічність... Потім у раптовій тиші — злякане Наталчине обличчя і дихання над його лицем... Потім дружній регіт...

— Відпусти! — це старий Сірко, сміючись, розпатланий, спітнілий. — Відпусти, а то ти його задавиш...

Уже! Страшний галасливий клубок розпався, і його витягали, затоптаного в кучугуру снігу.

Тільки тепер Григорій побачив, що він голими руками вп'явся в рудий загривок і так заляк... Ага, він перед тим скинув шкіряні рукавиці й кинув їх геть, щоб не заважали...

Потвора лежала майже нерухомо, лише конвульсійно здригалася. Розчепірів одерев'янілі пальці. Його звільнили з-під снігу, і секунди загального перетворилися на дружній регіт. Так його забило снігом — повно в носі й у вухах, і геть світу білого не видно. Але все ціле, нічого не поламано й не поодкушувано. Треба бачити ці славні, хороші обличчя! Допіру лише зосереджені й суворі, а тепер такі смішливі — спітнілі, замурзані та веселі. Грицько сміявся як дурний (...).

На розметаному снігу лежала здоровенна смугаста кішка, зв'язана по лапах, а тоді ще обидві пари лап докупи, шия затягнута петлею, на морді дідова шапка... Кішка здавалася неживою, лише хвіст тремтів і корчився потихеньку... То враз уся здригалася в страшній конвульсії.

— Кінчається! — це Грицько злякано. — Дуже затягнуто!

— Нічого, — заспокоював старий, — це кішка. Її не так скоро задушиш.

Потім обдивлялися пошкодження — оглядали одне одного й собак. У старого Сірка була щока в крові, але то пусте — здряпнуто, і він навіть не пам'ятає де, чи як гнався, чи тут уже. Наталка набила синець об чийсь приклад, а можливо, об чийсь лоб, можливо, і Григоріїв. У Грицька все гаразд (...). У Григорія все в порядку... Що в нього боліли ребра й була розсічена всередині губа — то секрет.

А собаки лежали рядком на снігу, повисолоплювавши язика, ніби в Спасівку. Проте з ними гірше. У Рушая розідране вухо, у Заливая підірваний бік (...).

— Нічого, нічого, це ще щасливо: це заросте...

А з Нерпою було погано: десь накололо око, і воно сльозилося, кривавилося. Пес жалібно дивився на людей. Старий оглянув, похитав головою...

— Ну, нічого... От біда... Ну, та на війні не без убитих... Можливо, і заживе...

Після оглядин старий Сірко підійшов до вже майже не рухомої кішки й розпустив петлю на шиї. Радісно бурчав:

— Оце фарт! Хтось серед нас щасливий!..

Потім знайшов свого кілка, просунув кішці між зв'язаними лапами, а тоді взявся майструвати клітку. (...)

— Хлопці! — гукнув Сірко, поглядаючи навколо. — Та це ж пак Собор! Диви!

Дійсно. Скелі, до яких собаки приперли кішку, були старому добре відомі. Звалися вони в мисливців Собором, бо нагадували зруйновану церкву. Стояли окремо, як будівля, поруйновані, вивітрені морозами, вітрами й часом. Поміж скелями були печери. Це давня резиденція великих хижаків.

— А катніть он туди, — махнув дід сокирою.

Григорій та Грицько стали на лижі й пішли в показаному напрямку. Скоро вони натрапили на місце, де були виполохані обидві кішки, — здивувалися, підійшовши зовсім з іншого боку на те місце, де вранці відбувався початок баталії, а через хвилину знайшли вбиту кішку. Здоровенна самиця, грізний екземпляр старого уссурійського тигра, лежала на розкопирсаному снігу, задубівши. Сніг навколо був забризканий кров'ю, а на її розкритій пащі замерзла кривава піна.

Смертельно поранена першим же пострілом у груди, вона була потім продірявлена ще чотири рази. Останній раз, очевидно, у голову.

Хлопці подивувалися з такого страхіття. (...) Потім зв'язали їй передні лапи, ще й примотали мотузку за голову. Тоді запряглися і так потягли вдвох. (...)

Ось так і притягли мертву до живої. Зорієнтувалися вони, десь крутилися (та ще й як крутилися!) — і до місця прийшли. Бач, піймали живу майже там, де розпочали ганяти.

Клітка була вже готова. Уміло зв'язана з грубих, дебелих глиць, вона була довга, на три метри, але низька й тісна. Верх у ній був відкритий.

Тим часом зв'язана кішка помалу очунювала. Старий поглядав на неї та поспішав. Ось клітка готова зовсім.

— Ану, беріть, дітки!

Гуртом узялися за кілка, просуненого між лапами, підняли кішку й поклали її в клітку згори. Старий наклав заготовлені, глибоко позасікані на кінцях дрючки, позабивав кілки, попробував — добре. А тоді висмикнув кілка з-між лап. Слава богу!

— А тепер снідати, обідати, полуднувати й вечеряти...

Смеркалося. Назад вирушати пізно. Тут і заночували... Біля скель було затишно. Розгребли сніг, розклали ще одне велике вогнище, — було тепло, спалося міцніше, краще, ніж на печі.

Звечора, наївшись і напившись, ще довгенько лежали біля вогню, гомоніли про се про те. На старого Сірка трохи напала балакучка, як часто після доброї вдачі, він був у доброму гуморі. Згадував, розповідав, а то й філософствував. (...)

Уранці вони вирушили до покинутої ще вчора домівки, до намету. На чотири пари

Є. Харук. Ілюстрація до роману І. Багряного «Тигролови»

лиж, мистецьки зв'язаних і налаштованих так, як сани, поставили клітку із живою кішкою. Мертву ж потягли так, самоходом. Так і допхалися до намету в обідню пору. Але тут сталася дрібниця. Тільки така, що катастрофічно переросла у велику подію і завершила мисливську епопею. Поклала всьому край. Сталося все це швидко, непередбачено й безповоротно. Так, як це буває при раптовій пожежі, при землетрусі, при всіх стихійних лихах, що кладуть край там, де його найменше сподіваються і бажають.

Намет стояв цілий-цілісінький та чекав господарів. А коли підійшли — здивувалися. Намет цілий та порожній, але хтось був. Хтось ночував. Унизу, на льоду, либонь, стояли коні — натрушено сіно й кінський послід. Біля намету походили. У наметі ночували. Випили весь спирт із бляшанки, ще й узяли одну баклажку.

— А де ж соболь?! — кинулася Наталка.

— Та там же я чіпляв...

— Немає!.. Й однієї сокири немає, що тут залишали.

Старий насупився.

— Хтось нетутешній, — бурчав крізь зуби. — Ич, іроди! Двоє, мабуть, були. Не тайгові — тайгові не порушать закону.

Пішли всі на лід, розглядаючи сліди — куди вирушили й коли вирушили. Недавно вирушили й униз по Дуабіхе до Іману.

А Григорій розглядав біля шатра. На снігу недопалок — мундштук дорогої цигарки «Золота марка»...

Григорієві серце чомусь затіпалося. Такі цигарки завжди курила одна людина... Він мовчки, поки всі були на льоду, швиденько визволив свої лижі з-під клітки, став на них і, нікому не сказавши, подався... На ходу заклав обойму у гвинтівку. Щез. Подався швидко через нетрі навскіс, зрізаючи величезну дугу, що її тут робила Дуабіхе. (...)

Через якийсь час нарешті вискочив із розгону на річку, на лід, — немає. Послухав — не чути. Лише десь далеко стрільнуло. На льоду, певніше, на снігу Грицько помітив кінські кізяки. Недавні... Проїхали... Тільки що. Далі Дуабіхе звертала понад становиком направо. Там уже Іман. Сизий становик робив велетенську дугу. Григорій націлився на середину тієї дуги й погнав навпростець... Виломившись із тріском крізь верболіз, аж присівши на лижах, шугнув із крутого берега й зі шкварчанням вилетів посеред річки, круто завернув... Ось! Миттю зірвав гвинтівку із шиї...

З-за повороту мчала паровиця. Вітер дув Григорієві в спину. Ще зовсім недавно він тягав і мертвого, і живого тигра, — на ньому поналипали шерстинки, на унтах і на руках були плями тигрячої крові... Він пішов назустріч, стискаючи гвинтівку. На санях були дві постаті, загорнуті по самі вуха. Умить відкинули верхній одяг — замаячили будьонівка та ежовський кашкет, руки вхопилися за зброю.

Тут коні захропли, затанцювали та враз мотнули, як навіжені, убік — ухопили тигрячий дух. Ага!.. Сани перекинулися, й обидві постаті випали на сніг.

Григорій уп'явся в них очима. Не бачив, як повз нього, божевільно, обминаючи його, мчали коні, б'ючи голоблі та сани, що летіли за ними, перекидалися, деренчали...

Одна постать схопилася і хотіла кинутись упоперек до лісу. Другий шалено, хапливо вибивав сніг із цівки гвинтівки, а далі шарпнув за кобуру пістоля.

— Стій!! — гукнув Григорій. — Зброю геть! Руки вгору! Три кроки вбік! Так стояти!..

Стояти... Григорій підійшов. І раптово... Серце закалатало, шалено, а очі вп'ялися в того, хто в кашкеті... І він зареготав страшним, жаским і... радісним сміхом.

— Медвин?!

Боже мій! Мить. Мить подиву. Мить буйної радості. Є, є Бог на небі! Ось він. Ось той, з ким їх і Бог не розсудить.

А Медвин — бравий герой та грізний суддя і володар душ людей і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів — стояв і тіпався... Так, тіпався. Губа тіпалася, а очі... очі гидкого, сопливого боягуза. Три шпали на комірі — як мазки крові.

— Великий начальник?! Так... Поздоровляю...

Другий тихенько відступав назад, непомітно; з однією шпалою — якийсь начрайону. «Чорт його припарував, дурня», — подумав Григорій, а вголос промовив:

— Так... Ну, усе, таваріщ следователь! Усе. — І важко задихав. — Закінчую слідство... — І підніс голос, повільно, грізно: — Тут... я тобі... і рев, тут я тобі й трибунал! — Підкинув гвинтівку та вистрелив. Аж тому з голови пихнуло.

Другий кинувся впоперек, до лісу. Григорій дивився йому вслід, слухав, як у грудях стукає серце, напоєне помстою... Тут утікач обернувся та вистрелив із пістоля. Уже майже видряпався на урвище до лісу. Куля полетіла десь у сніг.

— Хіба так стріляють? — промовив Григорій задумливо. Пересмикнув закривку й вистрілив.

Постать підкинула руки, майнула ними в повітрі й покотилася з урвища.

Мить Григорій стояв нерухомо. Думки летіли вихором... Так. Усе. А тепер — у Маньчжурію, у Китай, у Японію, до чорта в зуби. От. Усе відтяв за одним разом — і ворогів, і друзів, і спокій — усе...

Стривай! За мої вчинки відповідати ж ніхто не повинен. Подивився на чисту пелену снігу, а тоді написав великими літерами:

«Судив і присуд виконав я — Григорій Многогрішний. А за що — цей пес сам знає».

Ще й розписався. (...)

Є. Харук. Ілюстрація
до роману І. Багряного
«Тигролови»

Григорій зрозумів, що одночасно втратив і ворогів, і друзів, і спокій. А як же Наталка? Хлопець сказав їй, що зробив те, що повинен був зробити, — убив «дракона». Вона нічого не бачила... Він піде далеко звідси, а вона потім розкаже своїм. Дівчина з болем і любов'ю в голосі спитала, куди ж він піде. Можна переховатися в нетрях. Григорій заперечив: це великий собака. Він відбивав безвинним людям печінки, ламав кістки, видряпав би їй серце, якби дістав. Він мучив його два роки, потім відправив до божевільні. І все лише за любов до своєї Батьківщини. Йому, Григорієві, удалося втекти, але його знову впіймали й мучили, потім засудили на 25 років каторги. Він знову втік — вистрибнув на ходу зі скаженого поїзда. І, на щастя, потрапив до них, Сірків. Як каже їхня мати, сміливі завжди мають щастя. Наталка припала до нього й залилася плачем, поцілувала, уклавши в цей поцілунок усю душу. Вона віддала свою зброю, показала дорогу й пішла.

Не попрощатися із Сірками Григорій не міг. Він став на коліна перед Сірчиною, як перед рідною матір'ю, прощаючись навки. Зблідла Наталка вискочила з хати, прочитавши в очах юнака відповідь на своє німе запитання. Вона повернулася, одягнена, як на полювання, узяла за руку Григорія і попросила батьків їх благословити, бо йде з ним. Батьки зрозуміли, що це щастя дочки, і благословили дітей.

Однієї ночі на Маньчжурському кордоні зчинилася тривога. Ловили порушників кордону. Це були двоє на лижах і величезний пес. Вони в одному кінці селища підпалили копицю сіна та колоду з набоями, прикордонники побігли туди, а втікачі спокійно перейшли кордон навпроти селища.

Закохані дали волю своїм почуттям. Наталка нагодувала пса, прив'язала до його нашийника записку й відправила додому, щоб повідомити, що вони в безпеці.

У всіх газетах надрукували сенсаційне повідомлення про озброєну банду ворогів народу на чолі з Григорієм Многогрішним, яка вбила начальника особового відділу НКВД Медвина, «славного та доблесного чекіста, що в боротьбі з ворогами не знав жалості й що рука в нього не дрижала ніколи...».

Незабаром прибіг схудлий та здичавілий Заливай із запискою від Наталки. Пса виходили, і він побіг доганяти свою господиню, як веліло йому його вірне собаче серце, без усякої надії наздогнати, але «сміливі завжди мають щастя».

Завдання.

1. Справжнє прізвище Івана Багряного —

А Губенко
Б Рудченко

В Тобілевич
Г Лозов'ягин

2. Дракона в романі І. Багряного нагадує

А Многогрішний
Б експрес

В Медвин
Г тигр

3. Установіть відповідність.

Репліка	Герой / героїня твору
1 «— У сміливих щастя завжди є!.. От хоч би й ми. Приїхали сюди... Боже! Яка страшна й дика пуца була!»	А Григорій Многогрішний Б майор НКВД Медвин В Денис Сірко Г Наталка Д Сірчиха
2 «— Ну, усе, таваріщ слідователь! Усе. Закінчую слідство... Тут... я тобі... і рев, тут я тобі й трибунал!»	
3 «— Я ще не знаю, хто ти, але моя хата — твоя хата. Лежи ж собі — такий закон тут. Наш закон».	
4 «— Батько все бурчали, що немає пола тебе висповідати, може, кажуть, полегшало б, бо в тебе грів, мабуть!»	

4. Коли відбуваються події в романі І. Багряного «Тигролови»? Що ви знаєте про цей час в Україні?
5. У чому проявляється автобіографізм у творі?
6. З'ясуйте, скільки сюжетних ліній має роман І. Багряного «Тигролови».
7. Чому, на вашу думку, І. Багряний назвав роман про Григорія Многогрішного «Тигролови»?
8. Розкрийте символічне значення в сюжеті роману двох потягів, що прямують на схід.
9. Що таке *пригодницький роман*? Назвіть його ознаки.
10. Чому, на вашу думку, родина Сірків, яка вже так давно покинула Україну, і далі дотримується українських звичаїв та обрядів?

11. Поміркуйте, чому автор назвав головного героя *Многогрішним*.
12. Візьміть участь у дискусії на тему «Чи можна виправдати злочин? (за романом І. Багряного «Тигролови»)».

13. **Домашнє завдання.**
 1. Випишіть цитатні характеристики головних героїв роману І. Багряного «Тигролови».
 2. Напишіть невеликий роздум на тему «Чому Григорієві Многогрішному симпатизують читачі / читачки?»

Подумайте й розкажіть

- Що найбільше сподобалося вам у головному герої роману І. Багряного «Тигролови»?
- Чи можна край, у якому відбуваються події роману, назвати *екзотичним*? Чому?
- Чи прочитаєте ви повну версію роману І. Багряного «Тигролови»?

З ЛІТЕРАТУРИ ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

§ 19

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ НА ПОЧАТКУ 1960-х років

Про що ви дізнаєтеся?

- Хто такі шістдесятники?
- Хто такий / що таке боривітер?
- Які таємниці можуть приховувати старі світлини?

1. Прочитавши відомості про шістдесятництво, законспекуйте їх.

Шістдесятництво.

Якщо перша хвиля духовного відродження розвинулася у 20-х роках ХХ ст., то друга — у 60-х роках. Після розвінчання на ХХ з'їзді КПРС культу особи Й. Сталіна в житті суспільства настала тимчасова «хрущовська відлига». З'явилася можливість читати твори будь-яких, а не тільки «ідеологічно правильних» західних письменників, переглядати кінофільми світового кінематографу, було послаблено цензуру, почали друкувати твори раніше заборонених авторів: П. Куліша, М. Зерова, М. Куліша та ін.

Саме в цю епоху заявила про себе ціла *генерація*¹ молодих талановитих письменників і письменниць: В. Симоненко, Гр. Тютюнник, Л. Костенко, І. Драч, М. Вінграновський, Вал. Шевчук, Б. Олійник, В. Дрозд, Є. Гуцало, І. Жиленко, Д. Павличко, І. Калинець та ін. Їх називають *шістдесятниками*, оскільки розквіт їхньої творчості припав на другу половину 50-х — 60-ті роки ХХ ст.

¹ *Генерація* — сукупність людей одного покоління, що поєднані спільними інтересами й діяльністю.

Теорія літератури

Шістдесятники — молоде покоління митців, яке заявило про себе в 60-х роках ХХ ст., у період тимчасового послаблення комуністичного тоталітаризму, відомого як «відлига».

Основні ознаки шістдесятництва

- Культ свободи;
- людяність;
- увага не до колективного героя, а до людської особистості;
- культ моральності як мірила людських учинків;
- патріотизм і національна самосвідомість.

У творчості шістдесятники поєднували модернізм і традиційність із новаторськими пошуками форм і зображальних засобів. Література стає національно означеною, наповненою українською ментальністю.

У розвиток літературознавства та критики зробили внесок шістдесятники та шістдесятниці І. Світличний, М. Коцюбинська, І. Дзюба, Є. Сверстюк. Серед художників і художниць цього покоління найпомітнішими є А. Горська, О. Заливаха, Л. Семикіна, І. Марчук; серед кінорежисерів — Ю. Ілленко, С. Параджанов, Л. Танюк, Л. Осика; з-поміж композиторів — М. Скорик, Л. Грабовський. Збагатили своїм талантом театральну сцену й кінематограф такі актори, як Б. Ступка, Л. Кадірова, І. Миколайчук.

Шістдесятниками були переважно молоді люди, які прагнули духовного та творчого розкріпачення. Їхній консолідації сприяв клуб творчої молоді «Сучасник», що виник у Києві наприкінці 1950-х років. До нього належали талановиті письменники, художники й театральні діячі. Клуб організовував різні зустрічі, диспути та вечори, присвячені Т. Шевченку, І. Франку, Лесі Українці, Лесю Курбасу. Під впливом київського «Сучасника» у Львові було створено клуб творчої молоді «Пролісок», до якого належали М. Косів (керівник), брати Горині, подружжя Калинців та ін. Це об'єднання молодих митців було радикальним у своїх намірах, адже пропонувало орієнтуватися на досвід підпілля ОУН. Проте вільнодумному поколінню шістдесятників протистояла інша тенденція, що знищувала національні відмінності й пришвидшувала русифікацію з метою злиття національних культур.

На протести митців влада відповідала погромами, найбільші з яких були в 1965 р. та 1972 р. За ґратами опинилися Є. Сверстюк, С. Параджанов, І. Світличний, І. Калинець, В. Чорновіл та ін. Тож нове відродження захлинулося — і в суспільстві запанувала зневіра. Збулося пророцтво В. Симоненка: «На цвинтарі розстріляних ілюзій уже немає місця для могил».

До речі...

Якщо в гуглі ввести слово *шістдесятники*, то в результаті пошуку з'явиться багато світлин, але найпопулярнішою (найчастотнішою) буде саме подана.

На фото ви бачите (зліва направо): М. Вінграновського, І. Дзюбу, І. Драча, І. Світличного, Л. Костенко та Є. Сверстюка. Чому на світлині немає найвідомішого шістдесятника — В. Симоненка?

Л. Костенко нещодавно відкрила таємницю: усі зображені на фото в цей момент дивляться на автора «Лебедів материнства», який сидить навпроти за столом і читає свої нові поезії, — ось чому В. Симоненко не потрапив у кадр.

Завдання.

- Шістдесятникам властиві всі наведені ознаки, ОКРІМ

- А** людяності
- Б** культу свободи
- В** уваги до колективного героя
- Г** патріотизму та національної самосвідомості

- НЕ належить до шістдесятників

- А** Григор Тютюнник
- Б** Ігор Калинець
- В** Олена Теліга
- Г** Лесь Танюк

- Увідповідніть творчу професію з її представниками-шістдесятниками.

Творча професія	Митці / мисткині-шістдесятники
1 композитор / композиторка	А Мирослав Скорик, Леонід Грабовський
2 актор / акторка театру й кіно	Б Сергій Параджанов, Леонід Осика
3 письменник / письменниця	В Василь Симоненко, Ліна Костенко
4 художник / художниця	Г Богдан Ступка, Лариса Кадирова
	Д Алла Горська, Іван Марчук

4. Які хронологічні рамки шістдесятництва?
5. Розкажіть про передумови виникнення покоління шістдесятників.
6. Чому шістдесятників називають «другим відродженням» української літератури?
7. Відновіть із «розгублених» букв назви творів шістдесятників, які ви читали раніше.

Гр. Тютюнник	Л. Костенко	В. Симоненко	М. Вінграновський
Л К О К И М	О К И М І Ш І Л О Р Ь О В	Е Д Л І Б Е А Т Е Р М И Т С Н А В	Б У Н Б А Н И Д Щ О

8. Поміркуйте, чому тодішня влада на протести шістдесятників відповідала погромами.
9. Кого з митців / мисткинь, згаданих у тексті «Шістдесятництво», ви знали раніше? Що ви про них знали?
10. Як ви розумієте пророцтво В. Симоненка: «На цвинтарі розстріляних ілюзій уже немає місця для могил»?

11. Оживіть світлину. Інсценізуйте момент читання В. Симоненком своїх поезій (як на знаменитій світлин, с. 130).

12. Опрацювавши матеріал про мозаїку А. Горської «Боривітер», напишіть есе на тему «Краса врятує світ».

Унікальну мозаїку «*Боривітер*» авторства шістдесятниці А. Горської, яка була пошкоджена під час бойових дій у м. Маріуполі 2022 р., вдалося відтворити з неймовірною точністю. Над її реконструкцією працювали 15 художників-монументалістів, які 3 місяці створювали нову версію в повній таємниці.

Митці поставили собі завдання зробити точну копію мозаїки. Для цього вони зібрали 700 кілограмів емалі, виробництво якої давно призупинене, плитку потрібних кольорів, металеві плити. Матеріали шукали по всій Україні, а частину — спеціально доставили з Італії.

Щоб зробити твір мобільним для міжнародних виставок, була розроблена інноваційна конструкція із 68-ми сегментів-пазлів, які збирають на металевому каркасі.

Першим містом, яке побачило оновлений «Боривітер», став Харків, потім Київ, Львів, а після цього — європейські столиці.

Цей проєкт — не лише мистецька ініціатива, а акт культурного спротиву та пам'яті, що повертає до життя спадщину, яку намагалися знищити окупанти.

У 1967 р. А. Горська створила мозаїку «Боривітер» для ресторану в м. Маріуполі. У 2022 р. під час боїв мозаїка зазнала значних пошкоджень. Також постраждало інше пано — «Дерево Життя», створене у співпраці з кількома митцями.

А. Горська. Мозаїка «Боривітер»

Боривітер — хижий птах із родини соколиних, що живиться переважно мишами й великими комахами.

Довідка

Алла Горська (1929–1970) — українська художниця-шістдесятниця, діячка правозахисного руху 1960-х років в Україні. Народилася в м. Ялті, середню та мистецьку освіту здобула в Києві. Її мистецький доробок — десятки монументальних і живописних творів, графічні роботи й ескізи. Життя художниці обірвалося раптово: її вбили в м. Василькові (під Києвом). Вважають, що це була помста КДБ за її розслідування справи розстрілів у Биківні.

13. Домашнє завдання.

1. Складіть сенкан «Шістдесятники».
2. Підготуйте постер або мультимедійну презентацію за творчістю А. Горської (за бажанням).

Подумайте й розкажіть

- З яким віком людини асоціюються у вас митці / мисткині-шістдесятники: 30+; 50+ чи 70+?
- Яка робота А. Горської вам найбільше запам'яталася? Чим саме?
- Що нині символізує мозаїка А. Горської «Боривітер»?

§ 20–21

МОТИВИ ЛІРИКИ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Про що ви дізнаєтеся?

- Що символізують червоний та чорний кольори?
- Чому вишиту сорочку вважають оберегом?
- Як через об'єкти та явища природи можна висловити високі почуття?

1. Прочитавши короткий життєпис Д. Павличка, поділіть його на частини й доберіть до них заголовки.

Дмитро Павличко

1929–
2023

Дмитро Павличко народився 28 вересня 1929 р. в с. Стопчатові, що на Івано-Франківщині, у багатодітній селянській родині. Навчався в польськомовній школі в Яблуневі, у Коломийській гімназії. Вищу філологічну освіту здобув у Львівському університеті. Працював у журналах «Жовтень» і «Всесвіт».

Перша збірка поезій «Любов і ненависть» з'явилася в 1953 р. Свого часу справжньою подією став вихід у світ книжки поета «Правда

кличе!» (1958) з віршем «Коли помер кривавий Торквемада...» з очевидними натяками на смерть тирана Й. Сталіна — «...здох тиран — але стоїть тюрма!». 18-тисячний наклад книжки знищили, але вірш став одним із перших знаків звільнення української поезії з лабет радянської цензури. «Думаю, що цей вірш не втратить актуальності й тоді, коли здохне теперішній кремлівський Торквемада», — зауважив поет І. Малкович. Пізніше побачили світ поетичні книжки «Гранослов» (1968), «Таємниця твого обличчя» (1974), «Покаянні псалми» (1994) та ін.

Д. Павличко захоплювався *перекладом художніх творів* багатьох слов'янських літератур; працював на ниві *літературознавства*; написав *сценарії для кінофільмів* «Сон» і «Захар Беркут».

Поет брав активну участь у *громадсько-політичному житті держави*: він був організатором Народного Руху України, депутатом Верховної Ради України кількох скликань, послом України в Словацькій Республіці та в Республіці Польща.

У тематичному й стильовому аспектах Д. Павличко продовжує традиції І. Франка: патетика, пошук гармонії пристрасного почуття, ясного розуму й сильної волі ліричного героя; увага до громадянсько-патріотичної, любовної та філософської проблематики; афористичність, притчевість.

Митець велику увагу приділяв сонету. Але найбільше він прославився як поет-пісняр. Багато його віршів, покладених на музику, стали популярними в народі, зокрема *«Лелеченьки»*, *«Два кольори»*, *«Впали роси на покоси»*, *«Явір і яворина»*, *«Долиною туман тече»*, *«Я стужився, мила, за тобою...»*. Найбільше Д. Павличко працював у тандемі з композитором О. Білашем.

Д. Павличко — один із найвизначніших перекладачів художньої літератури з англійської, іспанської, італійської, французької, португальської та багатьох слов'янських мов. Своїми перекладами він запропонував нове прочитання творів Данте Аліг'єрі, Ф. Петрарки, Мікеланджело Буонаротті, Ф. Г. Лорки, Г. Гейне, Р. М. Рільке та ін.

Д. Павличко помер 29 січня 2023 р.

2. Опрацюйте матеріал про ліричні твори Д. Павличка.

Мотиви лірики Дмитра Павличка.

«Два кольори» (1964) — одна з найвідоміших і найпопулярніших поезій Д. Павличка. За символікою барв і чисел, філософією життя вона наближається до фольклорної традиції: *«Червоне — то любов, а чорне — то журба»*. Провідним мотивом у творі є дорога. Мати готує свого сина до життєвої подорожі, ніби благословляючи в далеку путь. Звичайно, ця дорога не завжди буде гладенькою (червоний — колір щастя, радощів, любові), кожна людина проходить через труднощі й біди (їх символізує чорний колір на маминій сорочці). Вишита сорочка — ніби часточка маминої душі, тому ліричний герой проніс її через усе життя як оберег від злих сил, як спогад про рідний дім, стежку й дитинство. Вірш був покладений на музику О. Білашем і став народною піснею.

Довідка

Олександр Білаш (1931–2003) — український композитор жанрів класичної та популярної музики. Народився на Полтавщині. Автор романсів, балад, опер, оперет, ораторій та музики до кінофільмів. Автор поетичних збірок. Прославився передусім музикою, написаною до поетичних творів А. Малишка та Д. Павличка.

ДВА КОЛЬОРИ

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами,
Сорочку мати вишила мені
Червоними і чорними нитками.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Мене водило в безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги,
Переплелись, як мамине шиття,
Мої сумні і радісні дороги.

Мені війнула в очі сивина,
Та я нічого не везу додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя на ньому.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Провідний мотив вірша «*Ти зрікся мови рідної...*» (1964) — гнівне засудження національного відступництва. Ліричний герой пророкує, що чекає на людей, які зрікаються рідної мови: «*Ганьба тебе зустріне на шляху вузькому... / Впаде на тебе, наче сніг, журба — / Її не понесеш нікому!*» Він застерігає: відступникові не варто ждати шани від чужинця, «*в твій слід він кине сміх — погорду!*». Пафос у цій поезії органічний, виправданий належністю твору до громадянської лірики, що виявляється в чіткій позиції ліричного героя: без рідної мови людина втрачає свою духовну сутність.

Композиційно поезію поділено на три чотиривірші й рядок-анафору «*Ти зрікся мови рідної...*», який сприймається і як художнє обрамлення твору. Вірш добре ритмізований, написаний п'ятистопним ямбом.

«ТИ ЗРІКСЯ МОВИ РІДНОЇ...»

Ти зрікся мови рідної. Тобі
Твоя земля родити перестане,
Зелена гілка в лузі на вербі
Від доторку твого зів'яне!

Ти зрікся мови рідної. Ганьба
Тебе зустріне на шляху вузькому...
Впаде на тебе, наче сніг, журба —
Її не понесеш нікому!

Ти зрікся мови рідної. Нема
Тепер у тебе роду, ні народу.
Чужинця шани ждатимеш дарма —
В твій слід він кине сміх — погорду!

Ти зрікся мови рідної...

Віршу «*Я стужився, мила, за тобою...*» (1968) притаманна фольклорна образність. Ліричний герой у ньому постає в образі явора, «*паленого журбою*», який страждає через нерозділене кохання і взимку, коли «*сніг летить колючий*», і навесні, коли все пробуджується та цвіте. Автор використав два етапи метаморфози (ліричний герой спочатку постає як явір, а потім як скрипка), щоб утвердити віру в те, що з високої проби почуттів і страждань народжується нова краса — мистецтво (скрипка з її мелодією). Ці перетворення нагадують метаморфози «Лісової пісні» Лесі Українки: Мавка — верба — сопілка (із цим твором ви ознайомитеся в старших класах).

Меланхолійний настрій вірша досягається за допомогою влучних епітетів («*сніг колючий*», «*на веснянім сонці*»), інверсії («*і згорає від сльози роса*»), персоніфікації («*яворові сниться яворина*»), порівнянь («*печаль, як небеса*», «*сніг летить колючий, ніби трина*»). Вірш належить до інтимної лірики. Провідний мотив — туга через нерозділене кохання.

«Я СТУЖИВСЯ, МИЛА, ЗА ТОВОЮ...»

Я стужився, мила, за тобою,
З туги обернувся мимохіть
В явора, що, палений журбою,
Сам-один між буками стоїть.

Грає листя на веснянім сонці,
А в душі — печаль, як небеса.
Він росте й співає явороньці,
І згорає від сльози роса.

Сніг летить колючий, ніби трина,
Йде зима й бескидами гуде.
Яворові сниться яворина
Та її кохання молоде.

Він не знає, що надійдуть люди,
Зміряють його на поруби,
Розітнуть йому печальні груди,
Скрипку зроблять із його журби.

Трина (діал.) — подрібнені тертям часточки чого-небудь; тирса.

Бескиди — круте урвище, провалля; гора, скеля.

До речі...

Для виготовлення скрипки традиційно використовують смереку або явір, через їхні унікальні акустичні властивості. Щоб інструмент був якісним, явір повинен бути хвилястим. У народі кажуть: щоб скрипка жила сторіччя, явір має рости на сонці. Якщо на ньому співають пташки, тоді з нього можна виготовляти скрипку. А смереку треба брати ту, у яку влучила блискавка.

Завдання.

1. Віршу «Ти зрікся мови рідної...» відповідає народний вислів

А Розумна мова — добрий друг.
Б Від красних слів язик не відсохне.
В Від теплого слова й лід розмерзається.
Г Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається.

2. У вірші Д. Павличка «Я стужився, мила, за тобою...» НЕМАЄ образу, позначеного буквою

А	Б	В	Г

3. Визначте в кожному уривку з поезії «Я стужився, мила, за тобою...» художній засіб.

Уривок із поезії	Художній засіб
1 «А в душі печаль, як небеса».	А метаморфоза
2 «З туги обернувся мимохить в явора...»	Б порівняння
3 «...Розітнуть йому печальні груди...»	В гіпербола
4 «...Сорочку мати вишила мені...»	Г інверсія
	Д епітет

4. Про яку особливість Д. Павличка свідчать виділені в його життєписі слова?
5. Що таке *оберіг*? Чому вишитий рушник чи сорочку вважають *оберегом*?
6. Розкрийте символіку вірша Д. Павличка «Два кольори».
7. Яким ви побачили ліричного героя вірша Д. Павличка «Два кольори»?
8. Дослідивши художні засоби вірша «Ти зрікся мови рідної...», заповніть таблицю.

Художній засіб	Приклад
Алітерація	
Анафора	
Епітет	

Інверсія	
Метафора	
Порівняння	
Риторичний оклик	

9. Чи актуальною в сучасній Україні є проблема, порушена в поезії Д. Павличка «Ти зрікся мови рідної...»? Обґрунтуйте свою думку.
10. Доведіть, що віршу Д. Павличка «Я стужився, мила, за тобою...» притаманна фольклорна образність.

11. Напишіть вільне есе про поезію Д. Павличка «Два кольори», висловивши свої міркування щодо причин народної популярності цього твору.

12. **Гра «Маркетинг».** Поміркуйте, яким товарам (рукавиці, цукерки, настільна гра та ін.) або громадським закладам (спортивний центр, перукарня, кав'ярня, ательє з пошиття одягу й под.) можна дати назву «Два кольори». Визначте, яка з груп дібрала найбільше влучних назв.

Маркетинг — комплекс дій, спрямованих на створення, просування та продаж товарів і послуг із метою задоволення потреб споживачів і досягнення бізнес-планів.

13. Домашнє завдання.

1. Вивчіть напам'ять вірш Д. Павличка «Два кольори».
2. Напишіть есе, узявши за тему один із народних висловів із завдання 1 (с. 138).

Подумайте й розкажіть

- У чому виявилася багатогранність особистості Д. Павличка?
- Який художній образ Д. Павличка вам найбільше сподобався? Чим саме?
- Який фрагмент із пісні Д. Павличка «Два кольори» ви вважаєте за афоризм?

§22–23

СВОЄРІДНІСТЬ «ТИХОЇ ЛІРИКИ» ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО

Про що ви дізнаєтеся?

- Чому Володимир Підпалый найбільше жалів собак і волів?
- Яку лірику називають тихою?
- Чим наповнений ліричний герой Володимира Підпалого?

1. Прочитайте відомості про В. Підпалого вголос, вирізняючи інтонаційно пряму мову поета.

Володимир
Підпалый

1936–
1973

Володимир Підпалый народився 9 травня 1936 р. в с. Лазірках на Полтавщині в сім'ї залізничника. Коли хлопчику було сім років, батько загинув під час форсування Дніпра. Поет гірко зізнавався: «Дитинство... вкрала війна в мого покоління». У школі дуже багато читав, любив літературу й історію, але не розумів точних наук. Змалку захоплювався рослинним і тваринним світом рідного краю. Ось один із спогадів поета: «З тварин найбільше жалію собак і волів. Перших — що все

розуміють, а сказати не вміють. Волів — що терплять, хоч могли б і не терпіти, — силу яку ж мають, — але чого варте їхнє терпіння! Навіть у людей, коли вони важко живуть, не такі сумні очі».

В. Підпалый працював у тракторній бригаді, служив на флоті, а після демобілізації закінчив філологічний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка. Упродовж подальшого життя був редактором у видавництвах. У царині художньої літератури прославився як поет. Перша збірка «Зелена гілка» була опублікована 1963 р. У 1960-х і 1970-х роках вийшло друком кілька книжок поезії. Читачів полонила цікава манера В. Підпалого — так звана «тиха лірика» (або «тиха поезія»), про особливості якої ми поведемо розмову згодом.

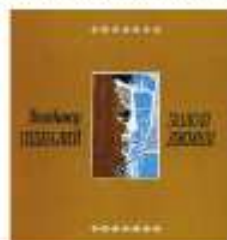
Володимир Підпалый помер 24 листопада 1973 р. від невиліковної хвороби.

В. Підпалый
із друзями дитинства
(крайній ліворуч).
1954 р.

До речі...

Більше про В. Підпалого дізнаєтеся у збірці «Золоті джмелі», що вийшла друком 2010 р. у видавництві «Твім інтер». До книжки ввійшли вірші, проза, переклади, переспіви, спогади про письменника, листи та світлини.

- Опрацювавши матеріал про «тиху лірику» В. Підпалого, законспекуйте його.

«Тиха лірика» Володимира Підпалого.

В. Підпалый належить до поетів так званої «тихої лірики».

Теорія літератури

«Тиха лірика» — умовна назва ліричного струменя в українській літературі 60-х — початку 80-х років ХХ ст., що характеризувався увагою до проблем існування людини, ролі природи в її житті.

Основні ознаки «тихої лірики»

- Обережне, приховане заперечення соцреалізму — єдиного й «правильного» художнього методу в СРСР;
- увага до проблем існування людини;
- елегійність і медитативність;
- відсутність «гучного» декларативного патріотизму;
- домінування художніх настанов тиші та мовчання;
- увага до національної історії, природи, мови, фольклору.

У «тихій ліриці» переважає життєлюбний пафос утвердження добра, краси, людяності, природності в усьому, простежується проникливий погляд у минуле та вглядання ліричного героя в себе.

В. Підпалый, як і інші представники «тихої лірики», творчо реалізував тріаду «природа—естетика—людина». Його стилю властиві фольклорні образи та мотиви; пейзажність; естетика неоромантиків. Улюблені жанри поета — елегія та медитація.

Теорія літератури

Елегія — один із жанрів лірики медитативного, меланхолійного, іноді журливого змісту; ліричний вірш задумливого, сумного характеру, часто пов'язаний зі спогадами, мотивами самотності, страждань.

Медитація — жанр лірики, у якому ліричний герой розмірковує над важливими філософськими проблемами буття, життя і смерті, сенсу людського існування, моральних цінностей, стосунків людини з природою або іншими людьми.

Любов до
Батьківщини.

«Тиху елегію» (1971) В. Підпалій написав наприкінці життя. Цей твір сприймається як сповідь перед Україною, як своєрідний гімн батьківській землі.

Ліричний герой вірша розчинений у природі, він купається в мальовничих пейзажах. На питання, чи любить він *«ріки, річки, річечки і потічки»*, він відмовчується, адже вони в ньому навіки. На запитання, чи зможе прислужитися народу, як і де, відповідає обережно, цитуючи фольклорні епітети: *«на ясні зорі, тихі води хай випадкове слово не впаде»*. Про *«тихість»* елегії свідчать не тільки слова *«відмовчуюсь», «мовчу», «знов мовчу», «співає тихо»*, а й художні образи тихих вод і колискової, тихо проспіваної синові.

ТИХА ЕЛЕГІЯ

Коли мене питають: «Любиш ріки,
річки, і річечки, і потічки?» —
відмовчуюсь: вони в мені навіки,
а для мого народу на віки...

Коли мене запитують: «Народу
чи зможеш прислужитись, як і де?» —
мовчу: на ясні зорі, тихі води
хай випадкове слово не впаде...

Коли мене питають: «Любиш землю,
стеги, озера, яблуні в саду?» —
я знов мовчу: від них не відокремлю
себе й тоді, як в землю перейду...

Коли мене питають: «Рідну мову
чи зміг би поміняти на чужу?» —
моя дружина сину колискову
співає тихо... Краще не скажу...

Коли мене питають: «Батьківщину
чи зможеш ти забути на чужині?» —
кричу: «Кладіть отут у домовину
живим!... Однаковісінько мені...»

Любов до
природи.

Ми приходимо в цей світ, щоб зростати, допомагати, дарувати, насолоджуватися, творити, любити... Але люди бувають різними: щедрими і скупими,

добрими і злими, милосердними і байдужими... Одне із завдань мистецтва — прищеплювати любов до людей, до природи, до краси як такої. В. Підпалий у своїх поезіях культивує ідею людяності та бережливого ставлення до природи. Ліричний герой вірша «Бачиш: між трав зелених...» (1968) настільки щирий і переконливий, що навіть байдужий читач змушений буде впустити в своє серце любов і тепло.

«БАЧИШ: МІЖ ТРАВ ЗЕЛЕНИХ...»

... Бачиш: між трав зелених,
як грудочки, пташата...
Станьмо ось тут навшпиньки
спокій їх берегти.

Може, не зможу батьком —
стану їм старшим братом;
будь їм, маленьким, сірим,
просто сестрою ти...

Кажеш, що не зумієм,
не маєм любові й хисту...
Що ти?! А руки?! Серце?!
Куди заховати їх?!

Яструб-розбійник свисне
раптом над беззахисними,
ляже на нашу совість
за нашу байдужість гріх...

Треба в житті любити
гаряче і багато:
сонце, дощі зернисті,
дороги в пилу,
траву!

... Бачиш: в гнізді малому,
як грудочки, пташенята,
немічні ще, невміло ворухатися
і живуть!..

Любов до матері.

Мати поета Ольга Степанівна померла 21 січня 1957 р. під час служби В. Підпалого на флоті: йому на той момент було 20 років. Їй він присвятив кілька своїх творів. У вірші *«Мамо, було, покличеш...»* (1958) ліричний герой (друге «Я» поета) згадує свою неньку, її казки, її *«долоні милі»*, що *«в праці важкій згрубіли»*. Він тримає в руках фотокартку з найріднішою людиною — і перед ним оживає її образ: *«зморшки чоло прикрили, коси не чорні — білі»*. Тональність вірша тиха, спокійна, ніжна, адже йдеться про найсвятіше — маму.

«МАМО, БУЛО, ПОКЛИЧЕШ...»

О. Підпала
(ліворуч).
1955 р.

Мати поета з онуком
Миколою.
1953 р.

Мамо, було, покличеш,
казку почнеш казати,
доленьку світлу зичиш,
років життя багато.
Зір одвести не смію:
казка — моя утіха...
Знаєш ти все і вмєш,
бачила щастя й лихо...
Мамо, долоні милі
в праці важкій згрубіли,
зморшки чоло покрили,
коси не чорні — білі...
Чомусь ніколи тільки
сліз я твоїх не бачив...
Шибки торкнеться гілка,
стукає хтось неначе.
Може, до мене мати
вечором йде імлистим —
очі осяють хату,
рідні, як совість, чисті...
Може... даремно ждати
в гості тебе, єдину:
Дивиться сумно мати
з картки на сина...

Завдання.

1. «Тихій ліриці» властиві всі наведені ознаки, ОКРІМ

А елегійності й медитативності
Б уваги до проблем існування людини
В домінування настанов тиші й мовчання
Г відкритого заперечення естетики соцреалізму

2. Прочитайте рядки.

*«Може, до мене мати
 вечором йде імлістим —
 очі осяють хату,
 рідні, як совість, чисті...»*

В уривку НЕМАЄ

А епітета
Б інверсії
В анафори
Г порівняння

3. Увідповідніть вірш В. Підпалого з художніми образами.

Назва вірша	Художні образи
1 «Тиха елегія»	А згорточок старого полотна, сорочка
2 «Мамо, було, покличеш...»	Б дощі зернисті, дороги в пилу
3 «Бачиш: між трав зелених...»	В долоні милі, коси білі Г ясні зорі, тихі води

4. Уведіть у гугл останні два слова «Тихої елегії». З'ясуйте, на чий вірш на-
 тякає цими словами автор? Прочитайте цей твір і поміркуйте, який стосу-
 нок він має до поезії В. Підпалого.

5. Доведіть на конкретних прикладах, що «Тиха елегія» має ознаки «тихої
 лірики».

6. Чи згодні ви з твердженням ліричного героя («Бачиш: між трав зеле-
 них...»), що бути байдужим — це гріх? Аргументуйте свою думку.

7. Серед художніх образів — *трави зелені, сонце, дощі зернисті* — виокрем-
 люється і образ *дороги в пилу* («Бачиш: між трав зелених...»). Невже й
 запилену дорогу треба любити? Що символізує цей образ?

8. Створіть словесний портрет мами з поезії «Мамо, було, покличеш...»
 (усно).

9. **Вільний мікрофон.** «Мене найбільше вразив художній образ ...» (з по-
 езії В. Підпалого).

10. Опишіть картину О. Шупляка «Над рідною землею» (с. 146). Викорис-
 тайте в описі цитату з вірша В. Підпалого (письмово).

11. **Сенкан.** Складіть сенкан на тему «Мама» (за поезією В. Підпалого).

О. Шупляк. Над рідною землею

12. Домашнє завдання.

1. **Метод Квінтиліана.** Доберіть запитання за змістом однієї з поезій В. Підпалого (письмово).

1. **Хто** ... ?
2. **Що** ... ?
3. **Навіщо** ... ?
4. **Як** ... ?
5. **Де** ... ?
6. **Чим** ... ?
7. **Коли** ... ?

2. **Мініпроект.** Візьміть участь у мініпроекті «Краса поезій Володимира Підпалого».

- Група літературознавців: мотиви, художні образи, тропи, особливості римування.
- Група мовознавців: емоційно забарвлена лексика, рідковживані слова, типи речень.
- Група декламаторів: виразне читання поезій.
- Група ілюстраторів: створення ілюстрацій до поезій.
- Група піарників: рекламні матеріали для соцмереж.

Подумайте й розкажіть

- Який післясмак залишили поезії В. Підпалого?
- Чи обов'язково поезії В. Підпалого потрібно читати притишеним голо-
сом?
- Який вірш цього поета вам найбільше сподобався? Чим саме?

§ 24–25

СВІТ ПРИРОДИ Й ЛЮДИНИ В ПОВІСТІ ВІКТОРА БЛИЗНЕЦЯ «ЗВУК ПАВУТИНКИ»

Про що ви дізнаєтеся?

- Який звук може видавати павутинка?
- Що таке звуконаслідування?
- Який він — український «маленький принц»?

1. Прочитавши відомості про письменника, доберіть до абзаців заголовки й запишіть їх.

Віктор Близнець

1933–
1981

Віктор Близнець народився 1933 р. в с. Володимирівці Одеської області (нині Кіровоградська область) у багатодітній хліборобській сім'ї. Точна дата народження майбутнього письменника не відома, бо під час німецької окупації його свідоцтво про народження загубилося, а архівні документи села згоріли. Мати пам'ятала, що він з'явився на світ у голодний 1933 р., напередодні Великодня, тому, коли настав час іти до школи, хлопчику в документи записали приблизну дату — 10 квітня.

Навчався старанно, багато читав, писав вірші. Закінчивши школу, отримав золоту медаль. 1952 року вступив на факультет журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка. Товаришував із В. Симоненком (вони були однокурсниками).

Здобувши вищу освіту, В. Близнець працював за фахом у різних газетах і журналах. 1963 року світ побачила його перша книжка оповідань «*Ойойкове гніздо*». Цензура втручалася в тексти письменника, оскільки його правдивий творчий голос сприймався як крамола. Митець був принциповим, понад усе цінував гідність, не мирився з несправедливістю та сірістю в літературі.

1970 року вийшла друком повість «*Звук павутинки*», що здобула із часом велику популярність серед читачів. Олесь Гончар порівняв цей твір В. Близнеця з усевітньо відомою книжкою А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Автор так писав про свій шедевр: «У житті є щось надзвичайно важливе — краса, казка, совість. Оце і є суть «Павутинки»».

А ще треба згадати казкову повість «Земля світлячків», у якій ідуть поруч реальність і вигадка, казка й легенда.

В. Близнець переказав сучасною мовою знамениту «Повість минулих літ». Ця творча робота стала лебединою піснею митця.

В. Близнець помер 2 квітня 1981 р.

Обкладинка до повісті В. Близнеця
«Звук павутинки». 1970 р.

Лебедина пісня — останній твір; останній вияв таланту, діяльності.

2. Прочитайте уривки з повісті В. Близнеця «Звук павутинки».

ЗВУК ПАВУТИНКИ

Повість
(Уривки)

*Присвячую цю повість трав'яним
коникам, хрущам, тихому дощеві,
замуленій річечці — найбільшим чу-
десам світу, які ми відкриваємо в
дитинстві.*

4. АДАМ

На нашому кутку, у Шатрищах, хлопців немає. Вважай, ми з матір'ю тут самі, бо що то за сусіди — під ярком Глипина хата (а Глипа цілими днями спить), далі забута й обшарпана оселя старої Сірохи, у якої, кажуть, після війни два хлопчики підірвалися на міні.

Від Шатрищів до села далеко, і мати не пускає мене туди. Я один блукаю в саду, сам-один купаюся на річці... А втім, чого це один? Коли я схиляюся над річкою і довго-довго дивлюся у воду, з тремтливого дна, із живої сутені випливають до мене два обличчя. То мої друзі — Адам і Ніна.

У мого друга товсте ім'я — Адам. От Ніна — тонке, прозоре ім'я. Попробуйте на язик: Ні-і-ін-на... Правда, бринить, як звук павутинки на вітрі? А тепер: Ад-ддам... Уявляєш собі величезний, немов козацька могила, дзвін та його стомлений вечірній голос: ддам!..

Не було в березі кращого місця, ніж на броду.

Тиха маленька річка, де-не-де ковбані, корчі, холодна тінь од верби, аж ось і кам'яний брід. Його видно здалеку. Берег зелений, кушир,

осока, латаття, і серед густої трави — неначе слонова спина. Горбом виступає валун. Слюдяними блискітками виграє на сонці світло-сірий камінь.

Це починається брід.

На броду мати пере білизну. Бува, як розвішає по кущах і по вербах білі покривала й наволочки, глянеш — наче спустилися на луг парашути.

Я помагаю мамі: бовтаюсь у воді — до зелених «сиріт» на тілі. Якщо не купаюся, то повзаю на колінах, вивчаю скелі-пороги, водоспади, протоки, острови й печери.

Так от, про скелі-пороги. Це не якісь там могутні скелі, це дві кам'яні плахи, рівні й гладенькі, по яких протікає річка. Одна плаха під водою, друга виступає з води, між ними глибока щілина.

Щілина — то моя протока.

Вона трохи вузька, туди ледь ноги мої пролазять, зате ні в кого іншого такої протоки немає. Річка тут широко розливається по кам'яному ложу, плюскотить, перекочує хвилячки, відсвічує живим сріблом. Погравшись на сонці, вода падає в протоку та сварливо булькоче десь під камінням.

Цілий день можна слухати, як дзюрчить вода...

Я сидів над своєю протокою. І саме пускав на воду цавлеві листки — швидкі каравели — і проводив їх поміж скелями, коли раптом упала на мене тінь. Наче птах став за спиною. Я прищулювся і ждав: хто це?

— Що ви робите, сер капітан? — пролунав голос.

Голос людський. Це могло б заспокоїти, але гримнув він так несподівано, що мене кольнуло під бік. Я пригнувся і щось замуликав собі під ніс (хай не думає той, що я злякався або дуже цікавий до зайшлої людини; у мене свій клопіт — вивести каравели з бурхливої протоки).

— Сер! Зустрівшись у морі, капітани вітають один одного... Здрастуйте!

Гм, у нашому селі ніхто не говорить, як на острові Скарбів. Я повернувся. На березі стояв тонкий, цибатий чоловік, одягнений не по-тутешньому: у світло-сірих штанах, у білій нейлоновій тенісці, на голові небесно-легкий капелюх. Одяг на сонці просвічувався, і чоловік здавався безтілесним.

— Добридень, — сказав я, зручно всідаючись (тобто обхопивши коліна руками). — Я знаю, хто ви такий. Ви той дядько, що приїхав до баби Сірохи.

І. Литвин. Обкладинка до повісті В. Близнеця «Звук павутинки». 1985 р.

— Абсолютно точно! — мовив цибатий, спустився на камінь, зняв черевики, виставив на сонце кістляві, синювато-білі ноги. — Мм, як тепло! — прижмурився він. — Тут ми погріємо кісточки.

Він зняв капелюх, поклав його поруч, рукою пригладив чуба. І тут я побачив, що в нього не наше обличчя, ну не таке, як у Глипи, у баби Сірохи, у мене. Ми за літо підсмаглявимося, як горщик на вогні. А в нього... Не те що біле, а блідо-прозоре лице, гострий ніс, гостре підборіддя, де-не-де синюваті щетинки. Здавалося, він ніколи не виходив на сонце.

— Сер! — сказав чоловік. — Не називайте мене дядьком, я не заслужив цього почесного звання. Звертайтеся просто: Адам. Так мене хлопці кликали в інституті.

— Адам? — прикахикнув я недовіриливо. — Ви не той... не дурите?

— Ані грама. Моє прізвище — Адаменко. Для зручності — Адам. Був такий перший чоловік на землі. Це ж непогано — десь і в чомусь бути першим... А вас як звати?

— Льонька.

— Не годиться. Льонька — щось бідненько. Будеш Лендом. Капітан третього рангу Ленд. Звучить?

— Ну вас... Смієтеся з мене.

— Грім на мою голову, якщо я сміюся! Ви ж капітан цієї флотилії? — І він показав на щавлеві листки, що впливли на тиху воду й низкою, як справжні каравели, приставали до берега.

«Диви, — подумав я. — А таки догадався, що це флотилія. Бо в старших так: бачить листок і каже — листок. І не знає, що той листок може бути чим завгодно: на воді — човном, у повітрі — птахом, а на грудях — орденом... Мабуть, не дурний чоловік, цей Адам», — подумав я.

Адам закотив штани (і литки в нього були синьо-білі) по коліна й сказав:

— Давай побродимо. Он там, — кивнув на чистий підводний камінь.

Як чапля, він задер і поставив у воду одну довжелезну ногу, голосно ухнув (чого? вода ж тепла), поставив другу ногу, знову примружив очі — хороше!.. І я за ним побрів на мілководдя. Течія тут світла, прудка, дзюрчить, гомонить скоромовкою. Вода швидко-швидко обтікає ноги, лоскоче між пальцями, студить розпашіле тіло.

Ми трішки постояли на камені; Адам перегнувся, наче переламався в попереку, і довгим носом націлився у воду.

— Ленде, що то таке?

Край берега стирчала трухлява гілка, чорнильно-чорна, і ту гілку обліпили такі ж чорні буруб'яшки. Обліпили густо-густо, цілими купами.

— Що то воно? — спитав Адам.

— Черепашки, — сказав я. — Присмокталися до гілки й сплять. От якби цю гілку та кинути туди на глибоке, то всі черепашки відлигнуть, бо їм насподі холодно. І виповзуть всі на мілке, на літню воду.

— А то що? — знову, як чапля, зігнувся Адам, позираючи на дно.

— Жуки-плавунці. Гляньте, не пливуть, а наче стрибають. Видно, у них моторчики є.

— А то? — показав Адам на листок лопуха, що звисав над водою.

— То жаб'яча хата. Пригляньтесь: листок не простий, з нього жаби кашук зробили. Ось так удвоє склали й добре склеїли. Зараз там ікра. А як тільки вилупляться пуголовки, кожний прорве собі дірочку і — плюсь у воду. Стрибав!

— Диви, чудасія! Нас такого й не вчили в інституті.

— А чого ж вас учили?

— Як зробити штучне сонце. Щоб світило сильніше за справжнє.

— О! — прищморгнув я носом. — Сонце!.. Більше за наше!

— А хіба тобі мало одного? І так підгорів, як папуасик.

— Але ж... два сонця. Одне вдень, друге вночі. Гуляй собі, скільки хочеш. Скажіть, скоро таке сонце зроблять?

— Розумієш, Ленде, — спохмурнів Адам, прищурих світло-сірі холодні очі. — Учені робили сонце; думали, воно світитиме людям. А сонце вийшло неживуче; воно, як сірник, спалахне вогнем і тут же погасне. Тільки сірник той страшенно величезний... Землю може спалити. Склі, річки, небо — усе згорить...

Я хотів уявити собі той страшенний вогонь. Що то за сірник, скажіть, і яка в нього головка, що може підпалити землю, небо й цілі моря?.. Проте думки мої обірвав Адам.

— Ет! — махнув він рукою. — Не морщ свого лоба. Тут, над річкою, просто рай, а ми з тобою завелися про пекло. Та й лікарі заборонили мені думати та говорити про це. Давай краще, знаєш, що зробимо? — Адам хазяйським оком оглянув кущі осоки, замулений берег нижче броду й сказав: — Давай краще зробимо греблю. І водяний млинок.

Ми вийшли на камінь. Адам звелів роздягатися. І перший скинув теніску, штани з гострими складками, зостався в самих трусах. Леле моя! Який же він білий, який незграбний! Худий, драбинчастий, під синьою шкірою видно весь кістяк — можна ребра полічити. Такої білої людини, з такими довгими руками не було ще в нас на березі. Про себе я назвав його: палка з поперечкою. І на мулистій землі, потай від нього, намалював чоловічка.

Чоловічок вийшов із секретом: унизу — маленька буква А. Значить, це не хто інший, а тільки Адам.

Я теж роздягнувся, склав на камінці одіжку, поруч з Адамовою. Прикинув собі в думці: «Що було б, якби я надів його штани? Ого, мабуть, пірнув би з головою, і ще хватило б штанів, щоб зав'язати їх на два вузли. Зростом я програвав, це точно.

Але можу ось чим помірятися — загаром. Будь ласка, у мене, як мати каже, спина в шоколаді (може, трохи й із лепом), а в нього? Гусяче тіло... Та не біда, поживе, підсмаглявіє в нас».

Отож ми склали одежу й нижче броду спустилися до річки. Тільки до води — і назад: берег тут грузький, мул, як чорна кваша, станеш ногою — буль-буль! — пішли пузири. Глибше грузнеш — більше болотних пузирів, лоскочуть тобі коліна.

Тут не те що гребельки, поганої гатки не зробиш.

Знайшли місце сухіше, Адам сказав:

— Почнемо! Замішуй круту грязюку й подавай.

Мул попався тужавий, з глиною. Я ліплю пампушки, приплескую їх, подаю Адамові. Річка тут вузенька, а в Адама ходулі довженні, він стоїть над водою, як підйомний кран.

Він хитро ліпить греблю: кладе загату з одного й з іншого берега, а посередині лишає протоку. Росте гребелька, і піднімається вода, затоплює кущ осоки; уже ціле озерце зібралося перед нашою стіною. Вода не ліньки тече, а каламутним бурчаком біжить із горловини.

— Давай, давай більше глини! — підганяє мене Адам.

Він саме загачує протоку, річка сичить, підмиває нашу споруду.

Захапався Адам. Він, мабуть, і не здогадується, як підфарбувало його: став рябий. Від ніг до голови рябий, у темно-бурих латках. Як зебра! Та це не заважало йому: кістлявими руками, наче кочергами, вихоплює в мене з-під носа кавалки глини, укладає, утрамбовує в греблю, і дивися — угамувалася річка.

— О! — каже Адам. — Де ж нам узяти лоток?

— А що це таке, — питаю, — лоток?

— Ну проста штукенція, труба чи коритце, по якому стікатиме вода.

Умгу, штукенція... Хутенько (у думках, звичайно) оббіг я свій двір, заскочив у сінні, у сарай, у погріб — не знайшов нічого підходящого. А ринва за хатою? Залізна труба, іржою побита, я з неї будував дальнобійну гармату.

— Ринва годиться? — питаю.

— Кращого й не треба. Тягни! Тільки швиденько. Думаю, поки збігаю туди й назад — і греблю рознесе. Я так припустив до хати, що мене наче вітром винесло на гору. А біг до річки — аж лопотіло за вухами. За мною стрибала й деренчала труба, така ж руда та вогниста, як Рекс; вона вимазала мені всі ребра цегляною фарбою.

Примчав на берег. Ні, стоїть ще наша загата. І вода піднялася високо, де був кущ — стирчать лиш зелені вершки. Тут вода розлилася, а за греблею зовсім спала, видно голе дно, драглистий мул, і повзають у калюжах водяні блохи, жуки, в'юнці.

Адам похвалив мене, узяв ринву й умурував її в греблю; зверху ще наклав товстенько глини. Й ось по трубі, спочатку несмілою цівкою, потім сильніше потекла вода. Сколочена, вона світлішала, набирала сили, струменем падала вниз і під греблею вибивала вирву, подібну до сліду копита. Вода неслася, бурмотіла в трубі, із шумом розкидала бризки. І здавалося: заграв під вербами весняний ручай.

— Ну як? — спитав Адам. — Як вам подобається музика?

Він стояв, палка з поперечкою, замурзано всміхаючись. Видно, був задоволений, прилизував чубчик — ріденьке волоссячко, таке, що геть просвічувалося.

— Завтра, шановний Ленде, — виголосив Адам, — завтра ми зробимо дерев'яний млинок (сьогодні вже пізно) і поставимо його під лотком. Побачиш, як працює вода на людину (...). А зараз... Зараз ми щось придумаємо.

З таємничим виглядом Адам пішов у кущі; він ступав, як білий шукач серед джунглів, тихо й обережно; назбирав паличок, з молодой верби зняв смугу кори, вирвав цупку лопушину. З нехитрою здобиччою повернувся назад. Довго мудрував: круг лотка втикав палички, на ці стирчаки настромив лопушину й корою прив'язав листок.

Він ще лаштував свою премудрацію, як вода часто, лунок, зухвало затарабанила по листку.

— Ла-та-та-та!.. — залопотів листок. Струмінь бив по краю лопушини, і вона дрижала, швидко-швидко лопочучи.

Уже вечоріло; була тиха година, коли тіні виповзають із-під верб. І в цей час на весь берег заговорила річка. Я дивився на Адама, як на майстра-чарівника. А він, схиливши голову набік, світив білими зубами, і на білому обличчі його застигла безкровна усмішка.

— Як зветься ваша річка? — спитав Адам.

— Ніяк не зветься. Річка та й годі. Хлопці дражнять — Жаб'яча.

— Погано, — сказав Адам. — Подумай: аби не було річок, ані джерельця, ані жодного струмка, що б робили люди? Вони вимерли б, як риби на піску. Річка дає нам життя. А ми лінимося дати їй навіть ім'я... Послухай зараз: як можна назвати річку?

Я нашорошив вуха: тиша, спокій на лузі, у саду туркоче горлиця, а за нашою греблею по-лелечому невгамовно лопотить річка.

— Лопотиха, — вимовив я. — Може, так назвати?

— Лопотиха, — повторив Адам. — Добре ім'я. Завтра ж нанесемо на карту нашу річку. Щоб знали по всіх світах: є на землі тихе й тепле водоймище, яке відкрили для людства два капітани — Ленд та Адам.

У мене виникла підозра: а може, цей надзвичайно довгов'язий чоловік справді прибув з острова Скарбів, де живуть матроси й продавці лимонаду? Бо в нас, у Шатрищах, таких сухоребрих людей немає, це раз. А друге, ніхто не балакає тут, як славетні капітани в книжках. Словом, я мав таємну надію, що ми з Адамом ще помандруємо кудись, невідомо куди.

А поки що ми подалися до броду й на мілководді заходилися відмивати бруд собачим милом (це така трава, схожа на лишайник). З-під кущів, з потемнілого прибережжя потягло прохолодою, гостро запахла м'ята, а вечірня вода стала ще тепліша. М'яка, добра вода, стоїш на глибоко-

му й виходити не хочеться. «Цікаво, — міркую собі, — який-то млинок зробить він завтра?»

— Адаме, — починаю розпитувати здалеку, — ви надовго до нас приїхали?

Мовчить. Одвернувся, дивиться на верхів'я дерев, підзолочені сонцем.

Розсердився на мене, так чого? Може, не дочув? Я голосніше:

— Ви на врем'я, кажу, приїхали, чи будете жити в баби?

— Ні, — голос у нього з льодком. — Я приїхав сюди... помирати.

Він сказав це спокійно, так спокійно, що я відчув: з води побігли дрижні й холодними змійками поповзли мені по спині... Жартує Адам? А голос? Таким голосом не жартують.

Адам повернувся до мене. Плечі в нього були опущені; висохлі руки, як неживі, висіли вздовж тулуба. Я тільки зараз помітив: Адам світився. Сонце кидало на нього низьке проміння, і в Адама світилося прозоре обличчя, світилися хрящуваті вуха, світилося немічне тіло.

Я зрозумів: Адам не жартує.

Його поїдає мертвий огонь.

— Розумієш, Ленде, — прищулив холодні очі Адам. — Є така невесела штука, називається білокрів'я... Ти бачив, як догорає свічка? Потроху, поволі полум'я злизує віск, аж до остатку. Так і хвороба спалює кров, краплю за краплею, до останньої кровинки. Лікарі дивуються з того, що я ще й досі живу... Та, мабуть, недовго вже...

Він махнув рукою — ет, мовляв, до біса журливі балачки! — і звелів хутенько одягатися.

Поспішали додому. Адам ривками дерся на гору, високо підкидаючи ноги. Я дріботів за ним, і мене гойдало хтосьна-чого.

А між вербами, які вкуталися теплим присмерком, сонно лопотіла річка.

5. НІНА

Ні завтра, ні післязавтра Адам не прийшов до греблі. ...То була сумна руїна. За ніч Лопотиха розмила загату, розкидала валки глини по течії. Від греблі zostалися тільки горбочки землі біля самої води. Ніби стояла фортеця, і якась орда зруйнувала її, стіни звалила в річку.

Я поплівся вздовж берега...

Минув після того і день, і другий, і от настав лункий сонячний ранок із перегуком півнів по селах.

Закортіло мені поблукати над річкою...

Поміж кущами, пригинці спускаюся до річки. Ба, знов піднялася течія, залило вже камінь, що стояв над водою.

Я бігом туди, на старе місце, де ми ліпили загату.

Так і знав — нова гребелька! Ще вище. Й озерко ще більше. І хурчить млинок.

Звідки воно взялося? Як воно виростало? Коли?.. Я боюся ворухнутися, щоб не зникло чудо. Стою, прикіпів до землі, тільки очима лупаю.

Справжній млинок...

Спираюся на лікті, кидаю погляд на річку, аж туди, де вона вибігає з-за пагорба, напружено дивлюсь і бачу: пливе... пливе човник. Тихо прямує під вербами, поминає острівці водяних лілей, безшумно виходить на плесо, ані хлюпне, ані бовтне веслом. Сонце всипало річку блискітками, і човник пливе, як місяць між зорями, і хтось підгрібав веслом, править до нашого берега.

Уже недалеко — ось він! Повертає до броду, і видно блакитний човник, і блакитне весло, і сидить у човнику — хто б ви думали? — дівчинка. Вона теж блакитна, очі великі й здивовані, у косах — біла стрічка.

Я і не стямився, як човник заплив у потоку й став. Став під скелею, на швидкій течії. Дівчинка витягла мокре весельце та поклала на дно човна. І звела на мене голубі очі.

— Ти мене кликав? — спитала вона.

— Та ні, не кликав... Просто хотів, щоб приїхала.

— Ну, добре. Прив'яжи, будь ласка, човен, а то понесе за водою.

Вона кинула мені ланцюжок, і я прив'язав його до старого кореня, що ліктем виступав із землі.

— Слухай, — сказав я. — Протока вузька, моя нога ледь пролазить між скелями. А як ти запливла сюди?

Тінь пробігла по її обличчі. Вона пригнулася, зняла білу туфельку, постукала нею об борт човна, буцімто вибиває пісок.

Мабуть, не любила, щоб її дуже розпитували. Узувши туфельку, дівчинка глянула на камінь, де я лежав, і спитала:

— Що то коло тебе?

— Млинок. Уночі потрощило його.

— Це Адам тобі зробив, правда ж?

— Адам. А звідки ти знаєш?

І знову вона промовчала. Схилила голову, пальцем підперла щоку й спитала журливим голосом:

— Скажи, чи ходить зараз Адам у капелюсі?

— Ні, — відказав я. — Не ходить у капелюсі. І взагалі не ходить. Лежить у хаті в Сірохи. Баба кутає Адама й голосить, синів своїх згадує... А Сіроха, щоб ти знала, це мати його матері, або ж баба. І каже Адам, що втік сюди від лікарів, бо ганялися вони з уколами; утік, та бач — застудився. Такий слабкий, устати не годен.

І. Литвин. Ілюстрація до повісті В. Близнеця «Звук павутинки». 1985 р.

— Я знаю, — спохмурилася дівчинка й сумно глянула на потік води, що падав із каменя в розколину. — Він безпорадний, як дитя. Йому й близько не можна підходити до річки, а він цілий день пробовтався... а вночі задихався, був гарячий, мов жар... І потім, ще зовсім хворий, нишком подався на річку, щоб збудувати млинок.

Хвилі гойдали човник, і дівчинка гойдалася чи, може, печально хитала головою.

— Передай привіт йому, — мовила вона строго, — і ще передай: я на нього сердита. Хай береже себе.

— Від кого ж передати?

— Скажи, від Ніни. Він знає мене.

— А-а! Так це ти Ніна! — підвівсь я, здивований. — Ти якось приснилася була мені. Сниться, наче бринить павутинка на вітрі й тоненько-тоненько виводить: Ні-і-іна...

— Мені час, — промовила Ніна. — Одв'яжи човен.

Коли я подав їй прив'язь, вона відштовхнулася веслом і швидко понеслася з протоки. У блакитному платті, з білою стьождкою в косі, вона стояла в човні, освітлена сонцем, і здавалося, що пливе по воді свічка з трепетним вогником.

— Прощай! — здаля махнула рукою.

— Прощай! — гукнув їй услід. — Ще приїжджай!

Човник поплив униз по течії, тінню промайнув між деревами, зник за крутим поворотом. І свічка, здавалося, погасла.

Удруге вона припливла надвечір.

Уже сутінь залягла між берегами, кумкало десь жабеня, вода була спокійна, з глянсом. І тоді показався її човник. Як і першого разу, він ішов згори, з тих країв, де заходить сонце й де починається річка.

Ще здалеку видно було, що човник у Ніни інший, не голубий, а білий із темними рисками, наче зроблений із березових лубків. Човник березово-білий, і Ніна в білому сарафанчику, із чорною стрічкою в косі.

І сьогодні вона смутна; може, навіть смутніша, ніж була вчора.

Вона причалила до берега, привіталася, склала руки на колінцях і, зажурена, дивилася із човна у воду.

— Ніно, — почав я розмову. — Це багато, коли тридцять дев'ять і п'ять?

— Тридцять дев'ять — багато, — зітхнула вона, — а якщо й п'ять — ще більше.

— Така в нього температура. Кажуть, помре...

Ніна, схиливши голову, мовчала. Щось тихо булькнуло — може, упала сльозина у воду.

— Ти був у нього? — кліпнула на мене мокрими віями.

— Був. Його перенесли у двір під яблуню. Він лежить білий як сніг. І, здається, не дише. Очі заплющені, такі сині-сині, а в куточках білі росинки... Він мене спершу не признав. Я підійшов, поторсав за плечі:

«Адаме, Адаме», — кажу. Як неживий. Тоді я ще поторсав — він ніби очнувся, рукою лап-лап... до мене потягся. «А-а-а, — каже. — Це ти, Ленде, — прошепотів губами. — Нічого, нічого, капітане. Ми ще з тобою змайструємо греблю, справжню, із цегли...» І втішає, рукою мене погладжує. Пальці в нього безсилі, тільки гарячі, з дрожем... Я хотів сказати, ну багато сказати йому, так мене відправили. Годі, мовляв, не треба, не можна його тривожити... Там, у Сірохи, якась жінка чужа, пухленька вся, у білому халаті...

— Я знаю її, — обізвалася Ніна. — То найстарша лікарка. Аж із Києва привезена.

«Ого! — подумав я. — З Києва! А хто ж її викликав? Хто привіз?» Я потайки зиркнув на Ніну, бо згадав, як учора вона спішно кудись попливла. Тінню промайнула між вербами й зникла... Може, вона?.. Може, Ніна привезла швидку допомогу, щоб рятувати Адама?

Ніч. Шумить очерет, крикає щось під кручею. Вона пливе сама-самісінька, а за нею вовки... Правда, які ж вовки на воді? Ну, тигри, ну, крокодили женуться за нею, човен хитає, заносить у ями, а вона дивиться в темряву й шепоче: «Допомогу!.. Швидку допомогу!» Так чи не так мандрувала Ніна вночі, я не питав її. Не наважився, бо зрозумів: не любить вона бабських розпитів. Очевидно, сталося з нею щось сумне, і вона не хоче про це говорити.

Не змовляючись, ми сиділи мовчки: я — на березі, Ніна — у своєму човні. (...)

І. Литвин. Ілюстрація до повісті В. Близнеця «Звук павутинки». 1985 р.

3. Прочитавши матеріал, перекажіть його стисло — двома-трьома реченнями (усно).

Світ природи та звуків у повісті «Звук павутинки».

Хлопчик Льонька живе в глухому селі, де немає однолітків, але він через це не страждає. Завдяки багатій уяві, фантазії та спостережливості він знаходить друзів: срібного чоловічка, Ніну, Адама й інших. Хтось із реального життя, а хтось — з вигаданого світу. Для Льоньки реальний і вигаданий світи зливаються на тлі чарівної природи.

В. Близнець зазначив: «Присвячую цю книжку трав'яним коникам, хрущам, тихому дощеві, замуленій річечці — найбільшим чудесам світу, які відкриває нам дитинство». По суті, це ті джерела, те середовище, що формують людину з її досвітку. І що глибше увійде ця природа в чуття, у свідомість дитини, то певніше й надійніше почуватиметься

ся, обачнішою та ошадливішою буде людина в отому буянні довкіллі. Не царем, а рівновеликою часточкою живої натури, Усесвіту. Але такою, що спроможна не тільки відчувати, а й осмислювати своє буття, свою відповідальність — і цим триматися на гребені бурхливого водограю життя.

У В. Близнеця романтичне сприйняття світу йшло від чутливості його душі, розвинутої на генному рівні: «...сів під хатою, спиною до сонця. І заворожила мене призьба... З нірок дивилися на мене такі жучки й жученята, яких я зроду не бачив». У схованку під призьбу «шмигнула ящірка», «мале жабеня... сумно глянуло мені в очі й сховалося під призьбу. Довго дзументіла оса, тикалась у лутку вікна, сердилася, щось шукала. Та ось знайшла дірочку, потрясла хоботком і полізла... куди полізла? До нас у хату?»

І перше філософське узагальнення дитини: ці істоти «з нами, наші сусіди, живуть у нашій хаті». І мають свої школи, палаці, війська, святкові паради... «Скажи, який світ! — застиг я здивований. — Скільки кругом живого народу!» (В. Біленко).

Повість «Звук павутинки» — це своєрідний оркестр природи, що створює безліч мелодій, складниками яких є природні звуки на рівні вібрацій: довго дзументіла оса; ла-та-та!.. — залопотів листочок; бринить павутинка на вітрі й тоненько-тоненько виводить: Ні-і-іна... Аби створити симфонію звуків, автор вдається до звуконаслідування.

Теорія літератури

Звуконаслідування — відтворення звуків, що існують у реальному житті: — *Ла-та-та-та!..* — залопотів листок (В. Близнець). Чути: *кру! кру! кру!* В чужині умру... (Б. Лепкий).

Цей прийом використовують у художніх творах, щоб створити реалістичне враження від описуваного.

Завдання.

1. Повість «Звук павутинки» нагадує твір

А «Пітер Пен» (Джеймс Баррі)
Б «Гаррі Поттер» (Джоан Роулінг)
В «Пригоди Тома Соєра...» (Марк Твен)
Г «Маленький принц» (Антуан де Сент-Екзюпері)

2. Прочитайте речення.

«Уявляєш собі величезний, немов козацька могила, дзвін і його стомлений вечірній голос: ддам!..»

В уривку НЕМАЄ

А звуконаслідування

Б паралелізму

В порівняння

Г епітета

3. На ілюстраціях до повісті «Звук павутинки» є

А Льонька	В Адам
Б Бакун	Г мама Льоньки

4. Із чим Льонька порівнював імена Адама та Ніни? Чи згодні ви з такими порівняннями?

5. Як Адам і Льонька назвали маленьку річку? Чому саме так?

6. Хто така Ніна? Який прихований зміст криється в її образі?

7. Прокоментуйте присвяту повісті «Звук павутинки».

8. Поясніть, як ви розумієте назву повісті «Звук павутинки». Що вона символізує?

9. **Вільний мікрофон.** У повісті мене найбільше здивував / здивувала / здивувало ...

10. **Гра «Так — ні».**

1. Друге сонце, про яке розповідав Адам, — це атомні винаходи людства.
2. Ніна — племінниця Адама.
3. Ніна мешкає в Києві.
4. Льонька не мав кількох друзів-односельців.
5. Льонька вміє по-особливому чути звуки природи.
6. Адам приїхав у село лікуватися від білокрів'я.
7. У творі багато описів природи.

11. **Читання за ролями.** Прочитайте розділ «Адам» за ролями.

12. Напишіть роздум на тему «Що важливіше — чиста й незаймана природа чи винаходи штучного сонця?». Аргументуйте свою думку. Використайте цитати з повісті В. Близнеця «Звук павутинки».

13. **Домашнє завдання.**

1. Прочитайте / прослухайте повість В. Близнеця «Звук павутинки» до кінця.

До речі...

Повість В. Близнеця «Звук павутинки» озвучила легендарна дикторка Українського радіо Ольга Лях. Запис (3 год 18 хв) знайдете на ютубі.

2. Навчіться стисло переказувати один із розділів повісті В. Близнеця «Звук павутинки» (усно).

Подумайте й розкажіть

- Чи вважаєте ви Льоньку дивакуватим? Чому?
- Чи виникло у вас після прочитання повісті «Звук павутинки» бажання піти на природу, щоб побачити й почути її так, як це робив Льонька?
- Яка головна думка повісті В. Близнеця «Звук павутинки»?

З КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

§26–27 ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ ІСМАІЛА ГАСПРИНСЬКОГО В ОПОВІДАННІ «АРСЛАН-КИЗ»

Про що ви дізнаєтеся?

- Кого з письменників кримськотатарської літератури порівнюють із Т. Шевченком?
- Хто такі кириллі?
- Як шістнадцятирічний дівчині вдалося врятувати мусульманське місто, оточене китайцями-колонізаторами?

1. Відновіть деформований текст, заповнивши прогалини (...) — умовне позначення пропущених фрагментів тексту — відповідними цитатами.

Цитати:

«Майже цілий день просидів над морем. Тихо, сонячно. Повітря таке прозоре, що Демерджи¹, здається, ось-ось за плечима. Море синє до чорноти, тільки білою піною б'є об берег... Такі дні бувають тільки в Криму».

Скрізь мінарети й дерева срібlistі
Мов стережуть цей тихий сонний рай.
У темряві та в винограднім листі
Таємно плеще тихий водограй.

З тихим плескотом на берег
Рине хвилечка перлиста;
Править хтось малим човенцем,
В'ється стежечка злотиста
(«Тиша морська»).

¹ Демерджи — гірський масив у південній частині Кримського півострова.

Крим в українській літературі.

Особливе місце в українській літературі посідає тема Криму, його краси, історії,

культури, звичаїв і традицій. Із цим мальовничим краєм пов'язана доля Степана Руданського, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Агатангела Кримського й інших українських письменників.

Значну частину свого життя в Криму прожив *С. Руданський* (1834–1873), який працював лікарем у м. Ялті. Він лікував місцеве населення; заснував першу медичну бібліотеку на Південному березі Криму; був почесним мировим суддею — захищав ялтинців від утисків і самоуправства. Саме в Криму С. Руданський переклав «Іліаду» Гомера й «Енеїду» Вергілія, тут він збирав місцевий фольклор.

Кілька років свого життя в Криму прожила *Леся Українка* (1871–1913), півострів залишив особливий слід у її житті. Крим у творах поетеси постає як край морських пейзажів, наповнених перламутром хвиль, золотом сонця, блакиттю неба, синявою моря:

(...)

У циклі «Кримські спогади» лірична героїня захоплюється казковою екзотичною красою Бахчисарая:

(...)

Незабутній слід залишив Крим у творчості *Михайла Коцюбинського* (1864–1913). Сюди він приїхав навесні 1895 р. у складі філоксерної комісії, яка боролася зі шкідниками винограду. Крим для письменника був місцем справжнього натхнення, він «ходив тут, як уві сні». І не дивно, адже знайомство з півостровом відбувалося в мальовничих місцях — в околицях Сімеїза. Ось як М. Коцюбинський ділиться одним із перших своїх вражень: (...) . І хоча багато було роботи, проте митець знаходить час і для спостережень за екзотичним для нього побутом місцевих жителів — кримських татар. Результатом цього став кримський цикл, куди ввійшли твори «В путях шайтана», «Під мінаретами», а також новела «На камені», яку ви читали в першому семестрі. Напевно, ви пам'ятаєте трагічну історію кримської татарки Фатми, насильно виданої заміж за кривоногого м'ясника Мемета. Результатом відвідин Бахчисарая стало оповідання «Під мінаретами», у якому митець рішуче виступив проти фанатизму та мракобісся того часу.

Бахчисарайський палац. XVI–XVIII ст.

В. Перета. Сонце сідає.
2025 р.

Достеменно не відомо, чи був М. Коцюбинський знайомий із видатним кримськотатарським просвітителем І. Гаспринським, але в образі вчителя Рустема явно проглядаються риси відомого бахчисарайця — борця з відсталістю і неосвіченістю своїх сучасників. З творчістю саме І. Гаспринського ви сьогодні ознайомитеся.

Однак точно відомо, що з І. Гаспринським був знайомий поліглот кримськотатарського походження, історик, мовознавець, сходознавець і письменник **Агатангел Кримський** (1871–1942). Він часто відвідував батьківщину своїх предків, де зустрічався з кримськотатарськими літературними діячами: Ісмаїлом Гаспринським, Абдулою Лятіф-заде, Бекіром Чобанзаде й ін. За редакцією А. Кримського 1930 р. вийшов друком збірник наукових праць «Студії з Криму», в окремих статтях учений досліджував історію кримських татар.

Довідка

Агатангел Кримський (1871–1942) — сходознавець, антрополог, історик, мовознавець, письменник, один із засновників Української академії наук. Народився в м. Володимирі, що на Волині, у родині етнічного кримського татарина. Знав понад 60 мов. Зазнав сталінських репресій через «український буржуазний націоналізм» — типове в тодішній тоталітарній країні звинувачення. 1957 року А. Кримського було реабілітовано.

2. Прочитавши відомості про письменника, доберіть до абзаців заголовки й запишіть їх.

Ісмаїл
Гаспринський

1851–
1914

Ісмаїл Гаспринський народився 8 березня в 1851 р. в селі, що нині зветься *Синапне*, неподалік м. Бахчисарая, у родині офіцера. Освіту здобував у Сімферопольській казенній чоловічій гімназії, а потім — у військового навчального закладі. Склавши іспити, став учителем.

Наприкінці 1860-х років, коли після кількох поразок, яких зазнали народи Сходу від європейських колонізаторів, у мусульманському світі

почала вкорінюватися думка про важливість освіти й оновлення громадського та духовного життя. У суспільстві починає відроджуватися почуття національної гідності, виникають ідеї антиколоніальної боротьби. Такі настрої сприяли появі нових лідерів, одним із яких став І. Гаспринський. Щоб розширити кругозір, він їде до Парижа — культурної столиці Європи, де ознайомлюється з новими досягненнями західної цивілізації і, спілкуючись із прогресивними мусульманськими просвітниками Середземномор'я, усвідомлює світовий масштаб мусульманського просвітницького руху. 1874 року І. Гаспринський вирушає до Каїру — центру мусульманського відродження того часу. Набутий у Франції та Єгипті досвід сприяв виробленню ціннісних пріоритетів, які визначили подальший життєвий шлях просвітителя.

Він розробив і запровадив нову систему шкільної освіти для мусульман, засновану на принципах толерантності, віротерпимості, знання і поваги до науки.

1876 року І. Гаспринського було обрано міським головою Бахчисарая. На цій посаді просвітитель і громадський діяч провів реформи, які поліпшили життя населення.

Важливе місце в його діяльності посідала наукова творчість. Він пише кримськотатарською мовою підручники для молодших читачів і читачок. Його посібник «Ходжа-і-суб'ян» («Учитель дітей») був неодноразово перевиданий і став найпопулярнішою книжкою в тюркомовному світі.

І. Гаспринського по праву вважають патріархом нової кримськотатарської літератури. Передусім він прославився повістю «Африканські листи», новелами «Лихо Сходу», «Французькі листи», «Сонце зійшло» й оповіданням-притчею «Арслан-киз» («Дівчина-левиця»).

Однак основні свої зусилля І. Гаспринський спрямовував на друк періодичних видань кримськотатарською мовою, у яких порушував проблеми мусульман Криму та всієї Російської імперії.

І. Гаспринський помер 11 вересня 1914 р., похований у м. Бахчисарай.

До речі...

І. Гаспринський наприкінці 1905 р. почав видавати перший кримськотатарський часопис для жінок «Алем-і-нісван» («Жіночий світ»). А в 1910 р. французький журнал висунув його кандидатуру на Нобелівську премію за культурно-просвітницьку, соціальну й політичну діяльність. Просвітителя І. Гаспринського називають кримськотатарським Шевченком через його внесок у літературу та культурне відродження кримли¹.

Пам'ятник
І. Гаспринському.
м. Сімферополь.
1998 р.

¹ *Кримли* — самоназва представників кримськотатарського народу, яка підкреслює їхню ідентичність як корінного народу Криму, що розмовляє кримськотатарською мовою та має власну унікальну культуру.

3. Прочитайте оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз». Упорядкуйте короткий тлумачний словник тюркізмів, ужитих у творі.

АРСЛАН-КИЗ (ДІВЧИНА-ЛЕВИЦЯ)

Оповідання

(Скорочено)

... рік, середина літа. Ось уже двадцять шість днів як оточене місто Учтурфан — одне з міст на теренах Кашгара. Близько тридцяти тисяч китайських вояків і десять тисяч калмицьких бусурманів на чолі з лютим проводирем, на ймення Чі Лінг, учинивши в навколишніх селах безжальну (аж до дітовбивства!) різанину, оточили місто. Воно було неприступним. На віддалі гарматного пострілу від нього в трьох різних місцях отаборилися нападники, а їхні піші й кінні дозорці шастали довкола вдень і вночі. Протягом дня, аби розбити кашгарські ворота й уможливити напад, на місто було спрямовано п'ять гарматних залпів. Ядра з двох гармат, сягнувши міста, убили чимало мусульман. Аби якось сповістити про себе в Кашгарі, дізнатися, що діється довкола, часом із міста вислизали гінці, та, неспроможні прокрастися крізь вороже оточення, потрапляли до рук дозорців. Їх негайно провадили до Чі Лінга на допит. Та хоч би як їх не мордували, аби дізнатися про становище в місті, вони ні пари з вуст, і тоді їх люто вбивали, а їхні голови, настромлені на списи, виставляли так, щоб із фортеці було видно. Це страшенно гнітило обложених мусульман, які все сподівалися на підмогу з Кашгара. Невже весь Кашгар, як оце Учтурфан, опинився в китайській облозі? Невідомість діймала всіх. Жодної звістки. Мусульмани б одважно кинулися в бій, та потерпали як від браку гармат, так і від того, що, не діждавшись підмоги, загинуть або з голоду (бо ж харчів зрештою не стане), або від китайською клинка.

На двадцять сьомий день облоги Чі Лінг, піднявши білі прапори та припинивши стрілянину, направив свого посланця до міста. Той наблизився до мурів зі словами: «Повернуся за відповіддю завтра», прив'язав до каменя листа й перекинув на той бік твердині. Угорі керівник узяв листа й передав його міському старшині Аладжі-беку. Багато нетерплячих довідатися про зміст листа прийшли до дому Аладжі-бека, але він відніс листа муллі шейху Іззету-Аті. Люди зібралися і біля текіє — чоловічого монастиря. Іззет-Ата прочитав листа й наказав скликати на раду вчених, емірів та інших поважних людей міста. При тому звернувся до мусульман, що зібралися біля текіє:

— Сини мої, заспокойтеся. Не треба сподіватися на хороші новини від ворога, цей лист зухвалий. У вас немає ліпшого друга, ніж ваша віра й ваш меч... Ми неодмінно переможемо, повертайтеся, пильнуйте мури... Після наради я розкажу про зміст листа й сповіщу про нашу відповідь ворогу.

Поважному зібранню, меджлісу, стало відомо, що Чі Лінг пропонує в листі не пізніше, як за двадцять чотири години, здатися і заплатити за

провину десятима тисячами, тоді всі будуть помилувані, а ні, то він візьме місто й учинить нещадну різанину. Усі задумалися. Як бути? Запитання Іззета-Ати («Друзі, що діяти?») зависло в мовчанні...

Світлицю, де проходила нарада, від сусідньої кімнати відділяла, замість дверей, шовкова запона. Там була й усе чула зовсім юна (їй ще й сімнадцяти не було) Гульджемал — єдина донька шейха Іззета-Ати. Та заклопотана приготуванням чаю для присутніх, вона вже ніби не чула подальших розмов про війну й тривоги міста.

Нарада тривала кілька годин, кожний висловлював свою думку, нарешті більшість прийняла пропозицію Чі Лінга здати місто. З огляду на те, що повідомлення про їхнє становище так нікуди й не дійшли, запаси харчів тануть на очах і дати відсіч нападникам немає змоги, тож діти їхні, однак, на краю загибелі, переважила думка здатися на милість ворога й відкупитися. Проте Іззет-Ата й міський старшина Аладжа-бек і ще кілька поважних військовиків не радили коритися ворогові, наполягали на відмові Чі Лінгу. Коли вже було зрозуміло, що більшість за те, щоб здати місто, Гульджемал, прикривши голову, увійшла до світлиці, де відбувалася нарада. Усі здивовано глянули на дівчину.

Чемно й лагідно, а водночас твердо та рішуче Гульджемал звернулася до присутніх:

— Шановні добродії, не вважайте ганьбою мою появу серед вас, хоча, може, моє місце й на кухні біля казана. Я з'явилася тут, на військовій раді, бо нині не буденний час, а особливий. Може, це наш судний день.

Усі з напруженою увагою слухали дівчину, і вона вела мову далі:

— Так, це судний день нашого Учтурфана. Ми всі спільно маємо шукати виходу, поки жорстокий ворог не заопікувався нашими чоловіками та жінками, дорослими й дітьми... Коли зводиться великий дім, годяться і тріски. Такі, як я... Як я розумію, висока рада ладна здатися, мовляв, китайці будуть милостиві... Чи в тому певність? Згадайте, що сталося тридцятиліття тому в Яркенті? Згадайте, яку милість явив тоді ворог: узяв у полон мусульман, познуцався над дівчатами. Невідомо, чи прийде підмога з Кашгара... Невідомо... І, упавши у відчай, ми силкуємося врятувати собі життя. Але який сенс у такому порятунку? Для того власними руками накладаємо на себе ярмо неволі, аби щодня ходити, понуривши голову, з протягнутою рукою, аби, не розгинаючи спини, задарма працювати, аби з наших дітей глузували? Ви хочете довіритися лютим катам? Певно, ліпше, добродії, рятувати не голову й тіло, а душу та домогтися спокою і слави... Я не з тих, що здаються! Сподіваюся, батько не заперечить! Я піду крізь оточення до Кашгара, як треба, то й далі, аби сповістити про наше становище та повернутися з відповіддю, а може, і з підмогою... Тату, ти ніжно плекав мене, не дозволяючи нікому й пальцем торкнутися твою доню Гульджемал. Невже ж хочеш бачити її рабинею в Китаї? Чи не ліпше, як пити кумис або й хлебтати горілку, ганебно догоджаючи ворогові, мужньо віддати в жертву чисту та незаплямовану

душу? Товариство, не здавайтеся! Адже ж харчів у нас вистачить ще на шістдесят-сімдесят днів і місто наше для ворога неприступне... Що ж іще може статися завтра?... У нас попереду сімдесят днів. З божою милістю я доберуся до Кашгара.

Скінчивши мову, Гульджемал висмикнула з кишені ножа, підтяла під корінь своє оксамитове, довге аж до п'ят волосся і покинула зібрання. Шейх, батько дівчини, і всі присутні були вражені її героїчною рішучістю, гідною бути прикладом для інших. Аладжа-бек перший отямився і мовив:

— Яка дівчина!... Її вустами промовляє сам Господь. Ця дівчина... ні, ця левиця зможе звільнити нас від ворога! Ворог волів до ранку почути нашу відповідь — я негайно сповіщу йому нашу відмову. В Учтурфані немає мусульман, які хотіли б здатися! Ліпше десять разів пожертвувати душею, аніж хоч раз голову схилити перед китайцем.

Усі погодилися:

— Авжеж, так і відповімо!

Ухвалу обнародували. Усі були ладні терпіти й оборонятися.

Гульджемал знову з'явилася, як ще рада не розійшлася, і мовила:

— Товариство, хай береже вас Усевишний! За кілька днів я рушу в путь. Якщо через три дні китайці не покажуть вам мою голову на списі, значить, я прорвалася (...).

Гульджемал, єдина дитина шейха, не була розніженою дівчиною: вона добре вела хатні справи (прибирала, гаптувала килими, грала на сазі) і водночас зналася на чоловічих розвагах (їздила верхи, стріляла з лука й рушниці, володіла мечем і шаблею). Арслан-киз (Гульджемал) убралася в чоловічий одяг, узяла зброю, осідлала коня та серед ночі вирушила до Кашгара. Вона хитрістю пройшла повз китайців, які обложили Учтурфан зусібіч, і дісталася до Кашгара. Дівчина мала лист, підписаний її батьком та адресований судді Нуреддіну-ходжі. Поважний суддя, вислухавши гостю, скликав нараду. На ній з'ясувалося, що кашгарці не зможуть допомогти Учтурфану, доки не розберуться з китайцями з Нового міста. А це станеться не раніше, як за місяць, поки не надійде допомога з Коканда. Гульджемал розуміла, що так довго учтурфанці не протримаються. Провівши два дні в Кашгарі, дівчина побачила, що місцевий люд не згуртований. Військову підмогу міг очолити Якуб-бек, тож Гульджемал написала йому листа з проханням надання термінової допомоги. Але між Кашгаром і Кокандом високі гори, засніжені перевали, тому військо Якуб-бека не зможе швидко пройти цей шлях. Тож Арслан-киз вирішила використати місцеві сили й можливості ще до прибуття Якуб-бека.

(...) Усе це виразно збагнула Гульджемал-ханум. Зрозумівши, що покладатися на міського старшину Таштимур-бека — річ марна, вона намірилася переконати місцевий люд у тому, що порятунок Учтурфана невіддільний від відродження Кашгара, з якого треба вигнати китайців, захопивши Нове місто. Лише в рішучому подоланні ворога — запорука змін на краще.

Була п'ятниця. На базарі й на вулицях людно. За традицією цього дня оживлялися лазні. Особливо завдяки жінкам. Майже всі жінки міста в п'ятницю йшли до лазні, аби не тільки помитися, а й обмінятися новинами за тиждень, поспілкуватися, похвалитися обновами. Після лазні жінки поверталися додому, задоволені обізнаністю з найсвіжішими чутками. Тож не уявляли собі п'ятниці без лазні. Помившись, неодмінно збиралися за часм.

Гульджемал, убравшись і, як і належить джигіту, озброївшись мечем і пістолетами, пішла на базар. Після тривалої прогулянки, подалася в одну з найбільших і найрозкішніших лазень. Помітивши за собою слугу Таштимур-бека, рвучко обернулася до нього:

— Гей ти, ще довго отак ітимеш назирці за мною, мов шпигун?

Знічений слуга відповів:

— Таж нині п'ятниця, пане, от я собі й прогулююся базаром.

— Тоді відчепися від мене та повертайся додому, передай своєму господарю, аби прислав мені новий одяг, я збираюся в лазню, поквапся...

— Але ж, пане, це жіноча лазня...

— А тобі яке діло?.. Тим ліпше, що жіноча! Попарюся з насолодою... Іди й принеси одяг! Чого стоїш як укопаний?

І Гульджемал увійшла в лазню.

Побачивши таке, слуга й інші люди, не вірячи своїм очам, стояли ошелешені.

Прийшовши до тям, слуга метнувся сповістити про все господарю. Решта очевидців, повідомляючи, що до жіночої лазні зайшов чоловік, зібрали довкола себе юрбу. За пів години чутка поширилася по базарах і вразила не одну тисячу. Розлючені мусульмани оточили лазню. Майдан і навколишні чайні були щільно залюднені. Зусібіч долинали: «Це щось нечуване! Що за поганець? Доповіли про це судді? Цей молодик з Учтурфана он який відважний...» У юрбі було чимало вкрай занепокоєних. Адже їхні дружини були саме в цій лазні, але ніхто не зважувався на якісь дії. Пославши гінців, чекали на суддю та стражника... І от один за одним до лазні прибули судді, аксакали, навіть сам Таштимурбек прискакав зі своїми озброєними служниками. Трохи порадившись, вирішили направити до дверей одного дідугана, щоб той викликав юнака. А в разі непослуху пригрозив найстрашнішою карою.

Юрба, мов бараняче стадо, товклася і гула, мов бджолиний рій. Час від часу між вершинами й пішими зчинялися сварки та колотнечі. Старий підійшов до дверей лазні й гучно промовив те, що йому доручили. За дверима залунали жіночі голоси: «У лазні немає чоловіків, сюди не заходив жодний чоловік... Хоч і сталася дивина... Зачекайте».

Відповідь із лазні ошелешено передавали з вуст в уста. Тим часом залишимо чи не десятитисячну юрбу стояти спантеличено в прагненні збагнути почуте й побачимо, що відбувалося в самій лазні.

Арслан-киз, як тільки зайшла у двері, підперла їх. У дворі нікого не було. Вона швидко зайшла до лазні й почала роздягатися... У просторому залі деякі мусульманки роздягалися, а деякі вже вдягалися. Раптом без тіні зніжковіння зайшов чоловік. Побачивши його, жінки заойкали та заайкали й не знали, куди подітися від сорому.

Арслан-киз роздяглася, і враз явилось її білосніжне тіло. Спостерігаючи це перевтілення юнака, жінки ще більше здивувалися. Вони не вірили своїм очам. Спершу зайшов озброєний джигіт, а тепер він постав такою кралею. Від думки, що зараз іще щось станеться, їх кидало то в жар, то в холод.

Господиня лазні, як і всі, була вражена. Хоча вона вже бачила, що юнак — це дівчина, але наблизитися не наважувалася. Тоді Гульджемал звернулася до неї:

— Підійдіть, бабусю, не бійтеся... Я така ж мусульманка, як і ви... Я дівчина. Лише волосся коротке, а все інше таке ж, як у всіх тут... Підійдіть, бабуню, дайте чим намаститися.

Почувши слова дівчини, усі швидко заспокоїлися. Бабуся таки насмілилася, наблизилася до дівчини й, пильно розгледівши її, розвіяла всякі сумніви:

— Ой Господи, що це? Це справді не чоловік, не бійтеся.

Усі заспокоїлися, та все ж примовляли:

— Господи, що це?

— Бабусю, дайте чим намаститися... Усьому є пояснення, своя причина. Майте терпіння, я все поясню. Господи, дай терпіння мусульманам, — казала Гульджемал.

Жінки, заспокоївшись, підійшли, розглядаючи її.

Тим часом зовні долинули схвильовані вигуки.

— Бабусю, — мовила Гульджемал, — це мене бачили, коли я сюди заходила. Усі були перелякані й здивовані... Треба піти та, не відчиняючи дверей, заспокоїти їх, сказати, що в лазні немає чоловіків, що сталося непорозуміння. Потім я їм усе поясню.

І відправила бабусю на переговори. Разом із бабусею пішли ще кілька жінок. Здійнявся гармидер. Юрба ще більше розпалилася. Ось до дверей підійшли Таштимур-бек із головним суддею:

— Гей, хто там?! Відчиніть двері... Ми направили людину, яка схопить негідника.

У відповідь почули:

— Тут немає того, кого ви хочете схопити. Шановний добродію, заспокойтеся, наберіться терпіння. Ви все дізнаєтеся про цей дивний випадок.

— Кажете, що там немає нікого? Багато людей бачили, як він заходив! — ніяк не могли за дверима вгамуватися.

У лазні всі жінки оточили Гульджемал. Усе прояснила розповідь Арслан-киз. Вона, донька шейха Іззета-Ати з Учтурфана, переконавши

мешканців міста від підкорення ворогу, прибула до Кашгара за допомогою. Жінкам лестило, що серед них була така відважна патріотка, вони її вихваляли, а дехто спльовував, щоб не зурочити.

Дівчина пояснювала жінкам, що не так і важко взяти Нове місто й вигнати ворога з Кашгара, а міський старшина Таштимур-бек, зрадивши віру та свій народ, злигався з ворогом, ласий до його дарунків і хабарів. Тому приховує правду від народу. Мусульманки були вкрай зворушені почутим і розлючені, заходилися клясти Таштимур-бека до сьомого коліна. Усі питали Арслан-киз, як діяти. Обіцяли зібрати своїх братів і піти спільно з ними на ворога. Урешті Арслан-киз, утворивши військовий жіночий загін, вийшла разом із ним із лазні. У дворі лазні наказала всім прикрити голови, згідно зі звичаєм, і пояснила, що робити далі. Сама ж, убравшись по-жіночому, але маючи зброю і не прикриваючи обличчя, скочила на кам'яний мур і постала перед юрбою, що зібралася на майдані. Вона, почувуючись цілком упевнено, пройшлася муром і стала над дверима лазні.

— Гей, мусульмани, — мовила вона, — відійдіть від дверей. Зараз виходитимуть жінки.

Помовчавши, продовжувала:

— Гей, мусульмани! Юнак з Учтурфана, що просив у вас допомоги, це я... донька Іззета-Ати Гульджемал.

Якби оце розпочався землетрус чи на місто ринули гірські потоки, люди б не були так вражені, як зараз. Слова дівчини передавали з вуст в уста, з базару на базар, вони збуджували бентегу. Тим часом на знак Гульджемал відчинили двері лазні, і жінки, що виходили, гучно промовляли:

— Годі вже... Ця невинна, відважна дівчина-левиця — божя ласка для нас.

Коли трохи стихли голоси, дівчина продовжувала:

— Гей, мусульмани! Так, мені належить бути з прикритим обличчям... Але тепер особливі дні. Вирішальні. Потрібно прогнати ворога. Сьогодні немає жінок і чоловіків, є тільки бійці... Може, хтось із вас і боїться тиранів, але сміливців значно більше. Ось ці жінки ладні піти на ворога й захищати вас. У юрбі почулися вигуки: «Молодець, оце справжня відвага!» Тим часом із дверей лазні її літня господиня передала Арслан-киз червоний прапор. Дівчина встромила його в камінний мур. На прапорі красувалося величне слово «Аллах». Цей прапор дівчина заздалегідь принесла до лазні. І прапор, і відвага дівчини справили неабияке враження на людей, запалили віру в їхніх серцях. Арслан-киз, як полководець, як ангел, що зринув із небес, продовжувала:

— Гей, мусульмани! Перед цим величним словом на прапорі схиляються світи й епохи. Покайтеся. Просіть у Всевишнього допомоги й перемоги. Шануйте Всевишнього... — І гукнула: — Усі на коліна!

Присутні на майдані мусульмани схилилися перед прапором, упали на коліна та з плачем стали благати Всевишнього. А за ними так само й ті, що були поза майданом. Арслан-киз співучим голосом прочитала молитву «Текбір», спонукала всіх покаятись і, сказавши: «Гаразд, підводьтесь!», додала:

— Гей, мусульмани! Перед цим іменем і прапором лютий китаєць буде знищений. Уже наступного вечора ми з божою поміччю вчинимо намаз у Новому місті. Та ще гірший за ворога не в Новому місті, а серед нас. Це продажний Таштимур-бек, що зрадив і віру, і народ, і наших дітей, прихилився до ворога, відвернув нас від боротьби й слави. А його слуга Ахмед — у цій чорній справі посередник. Це він перевозив від ворога дарунки й хабарі, нищо догоджаючи Таштимуру. Хай міським старшиною стане Сулейман-бек.

Усі були вражені словами дівчини, надто Таштимур-бек. Він аж пополотнів. Дехто накинувся на Ахмеда, питаючи, скільки разів він їздив у Нове місто до китайського воєначальника, скільки брав грошей і дарунків. Розлючений люд напав на Таштимура й убив його. Новим старшиною став Сулейман-бек.

Маючи неабиякий вплив на людей, Арслан-киз наказала всім після п'ятничної молитви повернутися на майдан на конях і при зброї. Відійшовши до муру із Сулейман-беком, суддею та іншими поважними особами, дівчина запропонувала створити військову раду. Усі визнали пропозицію слушною та одностайно погодилися. Гульджемал не сумнівалася в тому, що за таким успішним розвитком справи стоїть милість Усевишнього. Це надавало їй ще більшої упевненості.

Побачивши, що люд стоїть, ніби зачарований, і не розходиться, сказала:

— Ідіть і готуйтеся. Після молитви приїздіть на конях, ми поїдемо назустріч перемозі.

Люди розходилися в піднесеному настрої. Ні в кого не було жодного сумніву в перемозі. Ще дві години тому безталанні сіроми, безвольні бідолахи, кашгарці обернулися на відважних вояків.

Прибуття до Кашгара Гульджемал-ханум та її неабияке вміння надихати й згуртовувати люд пов'язувало з її превелебним батьком шейхом Іззетом. А його донька в усіх в очах була як свята.

За наказом Сулейман-бека й Арслан-киз усе майно Таштимур-бека було конфісковане й передане в казну. У Нове місто до китайського чиновника було відправлено посланця з листом, у якому була вимога добровільно здатися до ранку. Довкола нової міської фортеці було призначено чергувати пішим і кінним дозорцям, яким належало всіх підозрюваних приводити до міського старшини.

Після п'ятничної молитви озброєні люди вийшли на базари й майдани. Місто наповнилося вояками.

Увіривши правління Сулейман-беку, Арслан-киз узялася до конкретних військових справ. З кожного району міста було взято сто піших або кінних воїнів. Над кожною сотнею було призначено сотника. Кожному було дане певне завдання. Над п'ятьмастами воїнів стояв командир дивізії, над двома дивізіями — тисячник. Усі підпорядковувалися міському старшині Сулейман-бекові.

Таким чином до вечора було організовано двадцятитисячне військо, здійснено різні приготування. На військовій раді розробили тактику нападу на Нове місто. Вирішили вранці рушити в похід. Передбачалося атакувати китайців з двох боків. Аби зібрати в навколишніх селах провізію та ще людей, було створено поважну комісію. У всі сторони були розіслані оповісники.

Рано-вранці з кашгарських воріт почали виходити вояки, належно облаштовуючи широку територію. Окремий загін у кількесот бійців виніс півтори сотні драбин для облоги, сотні порожніх мішків, які треба було наповнювати землею і кидати в рів. Тільки-но китайці зауважили рух мусульман, одразу ж почали стріляти з гармат. Але цілі були недосязні, і ніхто не постраждав. Ця тактика була розрахована на залякування мусульман, у яких не було гармат, але цього разу ніхто не злякався ні гармат, ні ядер.

Разом із військом були Сулейман-бек та Арслан-киз на своєму Туркмені із червоним прапором у руці. Бійці радо вітали її, сповнюючись відвагою. Хоробрість дівчини провіщала перемогу... Арслан-киз, увійшовши в гуцу війська, звернулася до всіх:

— Гей, молодці! Чуєте гуркіт гармат? Знаєте про що вони гуркочуть? «Сьогодні до вечора мусульмани звільнять нас від китайців!» Вони підстрибують від радості, що нарешті перейдуть до мусульман. Та наші гармати — це милість Усевишнього.

Хоробрі слова дівчини, відвага й патріотизм, що променилися в її очах та осявали всіх, перетворили бійців на військо левів.

Напад на ворога цілком заповнив їхні думки. Тим часом із Нового міста на коні примчав посланець, той, що був відправлений до ворога з пропозицією здатися. Наблизившись до Сулейман-бека, він приніс відповідь китайського старшини:

— Їхній правитель передав таке: «Китайське військо не для підкорення бунтівливого населення, а для втихомирення створене».

Отже, ворог не думав здаватися. Бійці розділилися на дві колони: більшу — на чолі із Сулейман-беком і трохи меншу — на чолі з Бахадиром Бінбашою. Вони рушили до визначених теренів Нового міста. Арслан-киз почала свій газават¹, приєднавшись до меншої колони, де сподівалася принести більшу користь. У той час, як загін Сулейман-бека прийняв на себе всю силу й лють ворога, малий загін мав намір увірватися з менш захищеного боку.

¹ Газават — священна війна за іслам.

Хоча ворожі ядра часом і досягали своєї мети, усе ж бійці Сулеймана, незважаючи ні на що, вигукуючи «О Аллаху!», з драбинами й мішками, повними землі, швидко дісталися рову, що оточував твердиню китайців. А ті, що залишилися позаду, стріляли по ворогах, що були на високому мурі. Нападники швидко закидали рів мішками й, опинившись біля підніжжя фортеці, прилаштували драбини, полізли вгору. Дехто поранений падав додолу, дехто щасливо піднімався і скидав додолу ворога. Китайці завзято оборонялися, точилася запекла боротьба... Ураз ліворуч пролунали вигуки: «О Господи!» Частина ворогів метнулася в той бік. Завдяки цьому мусульман на мурі побільшало. Ворог почав відступати, тоді мусульманські вояки спустились у фортецю і відчинили одну з брам. Це дало змогу їхнім силам увірватися всередину. Ворог швидко відходив ліворуч... Значна частина ворожого війська при атаці Сулейман-бека охороняла протилежний бік муру, зрештою там залишилося небагато вартових. Арслан-киз і ще кілька бійців прокралися через сад до стіни, а дівчина на очах у всіх зі своєї англійської рушниць вбила чотирьох китайців. Бійці Бахадира Вінбаші, мов леви, піднялися на мур і за лічені хвилини вже були у фортеці. Це їхні несподівані вигуки змусили здригнутися вороже військо.

Стало зрозуміло, що мусульмани перемогли. В одній із казарм було зачинено китайського полководця та ворожих бійців, що не встигли втекти. Їх потрібно було вбити чи взяти в полон. Проте Сулейман-бек вирішив змилюватися і, якщо вони згодяться здатися, обеззброїти й відпустити їх. Із цією звісткою до дверей казарми був направлений посланець. Але він не встиг туди дійти, як усе навкруг затремтіло, як при землетрусі, після шаленого вибуху казарму охопило полум'ям — і вона злетіла в повітря... Китайці підпалили порохові склади й підірвали себе. Програвши бій, вони, аби не здаватися ворогу, вирішили скористатися давньою китайською традицією — наклали на себе руки. Каміння та уламки дощок, падаючи з неба, поранили багатьох мусульман. Одначе все сталося так, як і передбачала Арслан-киз. Ще до вечора Нове місто було взяте. Звичайно, не обійшлося без жертв, але в таких випадках без них не буває.

Оволодівши Новим містом, Сулейман-бек та Арслан-киз спорядили й направили військо на підмогу Учтурфану. Коли надійшла звістка про те, що мусульмани, оволодівши Новим містом, прямують до Учтурфана, китайці зняли облогу й відступили. Старого батька, своїх рідних і всіх знайомих Арслан-киз застала здоровими. Проте місто страшенно потерпало від голоду. Якби дівчина не прийшла ще днів два-три, обложеним довелося б здатися ворогові. Місто було врятоване.

(Переклад В. Гуменюка)

4. Законспекуйте у формі тез матеріал про оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз».

Історична основа оповідання.

Оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз» — історичне (історико-художнє), оскільки, окрім вигаданих героїв і героїнь, у ньому діють конкретні історичні персонажі, зокрема Мухаммед Якуб-бек (1820–1877) — хан Кашгарського ханства. В основі сюжету — події уйгурсько-дунганського повстання 1864–1877 рр. — спроба корінних народів Східного Туркестану й Джунгарії, які сповідували іслам, позбутися колоніального гніту китайської династії Цін, яка в середині XVIII ст. завойовувала їхні землі.

Портрет Мухаммеда Якуб-бека з книжки Н. Веселовського. 1800-ті роки

Образ Арслан-киз.

Гульджемал, головна героїня в оповіданні І. Гаспринського «Арслан-киз», — ідеальна дівчина. Вона наділена неймовірною красою; чудово знає Коран; окрім тюркської мови, опанувала арабську й перську; читає напам'ять багато віршів і поем; а ще вона захоплюється шитвом і рукоділлям, має приємні манери. Гульджемал, єдина дитина хана, виросла сміливою і вправною, адже поважний батько, який мріяв про сина, заохочував її до хлоп'ячих забав. «Прекрасна квітка» (саме так перекладають ім'я дівчини) їздила верхи, мала маленьку, але міцну руку, здатну до крові натягнути вуздечку непокірного коня, а ще вона на льоту збивала шуліку або поціляла в іншого хижака. Тож не випадково з неї вийшла своєрідна Жанна д'Арк. І Гульджемал, і Жанна зовсім юними діють у критичний для країни час, надихають своєю сміливістю народ і ведуть за собою. Обидві героїні живуть у часи, коли жінки були безправними порівняно із чоловіками, у разі потреби перевдягаються в чоловічий одяг, володіють ораторським умінням переконувати людей і вести їх за собою, своїми вчинками піднімають бойовий дух, відроджують віру в перемогу.

Цій молодій особі властива й мудрість: вона організовує в жіночій лазні добре продуману нараду, адже розуміє, що в цей момент велике значення має не стільки сила, якої поки що бракує кашгарцям, а потужний емоційний сплеск, палкий порив до волі.

В образі Арслан-киз (дівчини-левиці) утілено прагнення народу до свободи й справедливості.

А. Лінч. Жанна д'Арк. 1903 р.

Завдання.

- Картина Т. Джуса «Тиха бухта» може бути ілюстрацією до твору
А «Арслан-киз» І. Гаспринського
Б «Тиша морська» Лесі Українки
В «Студії з Криму» А. Кримського
Г «Кримські спогади» Лесі Українки

Т. Джус. Тиха бухта. 2008 р.

- Орієнтовне місце подій оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз» на контурній карті світу позначено цифрою.

А 1

Б 2

В 3

Г 4

- З'ясуйте лексичне значення запозичених слів.

Слово	Лексичне значення
1 аксакал	А чоловічий головний убір у мусульман
2 кишлак	Б духовний наставник
3 чалма	В сільське поселення
4 шейх	Г старійшина
	Д суддя

4. Розкажіть (коротко) про пов'язану з Кримом діяльність С. Руданського, М. Коцюбинського й А. Кримського.

5. Чому І. Гаспринського називають лідером духовного відродження кримли?

6. Гра «Так — ні».

1. Події оповідання відбуваються в XV ст.
2. Ім'я Гульджемал у перекладі означає «дівчина-левиця».
3. Китайці тримали в осаді Кашгар.
4. Гульджемал — дочка генерала Чі Лінга.
5. Арслан-киз родом з Учтурфана.
6. Ім'ям Арслан-киз нарік свою дочку Іззет-Ата.
7. Нараду в лазні організувала Гульджемал.
8. Гульджемал покинула рідне місто вранці, коли всі спали.

7. Розташуйте події в послідовності, у якій вони розгортаються в оповіданні.

- Повернення Арслан-киз до рідного міста;
- послання Чі Лінга учтурфанцям;
- Гульджемал у лазні;
- Гульджемал із листом у судді;
- виступ Гульджемал перед воїнами й старшинами Учтурфана.

8. Який художній засіб узято за основу наведеної нижче характеристики головної героїні оповідання?

«І справді, для дівчини, що освічена, як мулла, спритна, як акробат, стріляє, мов англійський стрілець, і говорить, як удатний поет, потрібний був і жених неабиякий».

9. Які вчинки Гульджемал свідчать про її мудрість?

10. Хто така Жанна д'Арк? Чим вона й головна героїня оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз» близькі?

11. Заповніть літературний паспорт оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз».

12. Створіть у соцмережі рекламний допис про оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз», доповнивши його дібраною з інтернету ілюстрацією (світлина, картина, кадр із кінофільму тощо).

13. Домашнє завдання.

1. Підготуйтеся до усного стислого переказу оповідання І. Гаспринського «Арслан-киз» від імені головної героїні.
2. Підготуйте презентацію про одну із жінок-українок, які прославилися своєю сміливістю і мудрістю.

Подумайте й розкажіть

- У яких кольорах ви бачите (уявляєте) Крим?
- Які асоціації у вас викликає постать І. Гаспринського?
- Що ускладнювало сприйняття оповідання «Арслан-киз» під час його читання?

§ 28–29

ТРАГЕДІЯ ДЕПОРТАЦІЇ В ОПОВІДАННІ ЕРВІНА УМЕРОВА «ЧОРНІ ЕШЕЛОНИ»

Про що ви дізнаєтеся?

- Хто такий *Ервін Умеров*?
- Як відбувалося насильницьке виселення кримських татар із рідного краю?
- Яке значення, окрім основного, може мати кінське сідло?

1. Відновивши деформований текст про Е. Умерова, виконайте завдання в тестовій формі.

Ервін Умеров

1938–
2007

□ Ці твори розповідають про страшну сторінку в житті **киримли** — депортацію з рідного Кримського півострова.

○ Коли йому виповнилося шість років, його разом із родиною, як і весь кримськотатарський народ, було **депортовано** до Середньої Азії.

△ У літературі прославився передусім завдяки оповіданням «Самотність», «Чорні ешелони» та «Дозвіл», написані в 1960-х роках.

▽ Любов до літератури привела його до Літературного інституту, по завершенню якого працював у газеті, а згодом — **редактором** на радіо.

◇ Ервін Умеров (1938–2007) народився в с. *Яни-Сала* (Кримська Автономна Республіка) у родині **службовців** (учителів).

1. Первісний текст буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А ◇ ▽ ○ △ □
Б ◇ ○ △ ▽ □
В ◇ △ ▽ ○ □
Г ◇ ○ ▽ △ □

2. Негативний відтінок має виділене слово в реченні, позначеному

А □
Б ○
В ▽
Г ◇

3. На контурній карті місце подій у реченні, позначене кружечком, відповідає номеру

А 1

Б 2

В 3

Г 4

2. Прочитайте оповідання Е. Умерова «Чорні ешелони» та випишіть із нього слова, значення яких вам невідоме.

ЧОРНІ ЕШЕЛОНІ

Оповідання

(Скорочено)

Дитина голосно плакала. Захлинаючись. Вимогливо. З останніх сил. Здавалося, у густій темряві, розірваній вузькими блискавками світла, що іноді вривалися в щілини наглухо засунутих дверей пульманівського вагона, їй викручували тендітні ручки. Плач вібрував, був наповнений нелюдським болем і, здавалося, розривав на частини чорний густий морок.

— Та заткни ти йому пельку! — заволали з темряви. Дитина заверещала ще голосніше, наче людина, яка мучила малюка, почала поспішливо ламати йому кісточки. А колеса — «так-так-так!», «так-так-так!» — котилися невідь-куди, розгойдували простір, замкнений у стіни з дощок і заліза, натоптаний задущливим, смердючим мороком, спінілими, утомленими людьми, криком хворої дитини, наляканим, знесиленим бурмотанням його матері:

— Не треба, мій маленький... Заспокойся, джаним¹... Де в тебе болять? Їсти хочеш, так? Я зараз... зараз...

І над усім цим — істеричне, злобне:

— Та заткни ти йому пельку, тобі кажуть!

¹ Джани́м — серце моє (кримськотат.).

Колеса — «так-так-так, так-так-так!» — методично прасують стики рейок, вагон хитається, рипить пересохлими дошками. Знадвору, наче ключ морзянки, самотньо, безконечно вистукує якась заліззяка об заліззяку.

Дитина починає кричати без перерви, її крик піднімається дедалі вище. Її голос, наче звук репродуктора, яким розмахують у різні боки, то віддаляється, то наближається, певно, мати пішла на останній крок — або люляє, або затискує їй рота.

— Якщо ти його не втихомириш, я відірву твоєму щеняті голову!

Голос просякнутий несамовитим гнівом, відчаєм і погрозою. Та в гуркоті коліс, скрипі дощок, плачі дитини, у перестукуванні заліззяк — ключ морзянки, яка волає «SOS!», він жалюгідний, не страшний.

— Та заткни...

— А ти сам заткнися, — радить хтось невпевнено. — Хіба ж не видно, дитина... хвора?

Наче прокинувшись від цієї сварки, хтось вигукує, другий кашляє, третій лається, четвертий божкається — різні голоси, жіночі, чоловічі, старечі, молоді...

— Ні! — несамовито верещить чоловік. — Я більше не можу! Не можу!

Хтось зіскочив на підлогу, вилаявся, стукнувся об нари, ненадовго затих у вузькому переході, потім застогнав:

— Більше не можу, з глузду з'їду!

Чоловіка не видно. Та за рухом голосу вгадується: він добирається до наглухо зачинених дверей.

— Відчиніть! Відчиніть! — дубасить кулаками в подвійні, оббиті залізними смугами дошки. — Повітря! Відчиніть!

Він гатить чоботами. Йому шалено підіграє відро, качаючись і дзенькаючи на підлозі.

— Здурів хлопець!

— Угамуйте його!

— Ай справді, дихати немає чим — хай відчинять!

Р. Емінов. Поїзд смерті. 1997 р.

— Аякже, бийся головою в стіну — відчиняй!

Чорний простір, замкнений у дерев'яні стіни, оббитий залізом, поставлений на колеса, несподівано ожив, забалакав, загомонів багатьма голосами; люди, певно, не спали, лежали, затаївши подих, відчуваючи смерть, що блукала поруч, наче боялися, що вона помилиться адресою і вибере їх...

Крізь щілини вагона зрідка залітали пасмути світла, креслили на нарах миготливі лінії, зривались і зникали, ледь устигнувши освітити розплющені очі, виснажені обличчя, наче посилювали гомін, що виривався із грузької смердючої темряви...

— Відчиніть, помираємо! Відчиніть, відчиніть...

Голос біля дверей завищав і зірвався. Почулося судомне ридання.

— Відчиніть... — тужливо, жалібно застогнав чоловік крізь сльози.

За тим, як голос поплив униз, було зрозуміло, що чоловік спустився на ворухку, хитливу підлогу. У темряві хтось знову заворушився.

— Пусти-но мене, дочко... Дай-но я пройду...

— Ну його до біса... Бачив би його брат! Лежіть, батьку, на місці... Не звертайте уваги.

— Мені сімдесят років, але такої ганьби я ще не знав. І це — мій син?!

Після короткочасного шарудіння хтось важко спустився вниз, зачепив до дверей, наштотвхуючись на краї нар.

— Устань!

— Батьку! Я більше не можу!.. — ридання, захлинаючись, дико та немічно.

— Брешеш, гівно, син гівна, можеш!

Звук ляпаса лунає голосніше за постукування коліс, дзенькотіння заліз'як, вереск хворої дитини.

— Бий, бий, я вже не можу!

— Можеш! — Удари вже не лунають, як постріли, а відлунюють глухо, протяжно, наче падають ківтяхи м'якої глини. — Можеш, кажу тобі! Можеш!

— Батьку! Не бий, не доводь до краю — руку на тебе підняти! Не винен я, що не можу більше терпіти!

Р. Емінов. Поїзд смерті. 1997 р.

У голосі сина — погроза, благання, ридання, яке застрягає в горлі, і ганьба від ударів, що обпалюють щоки.

— Устань і йди на місце. Спи.

— Не можу, батьку! Ніж гострий!

— Можеш. Усі можуть, і ти можеш.

Немовля, наче прислухаючись до того, що відбувається, притихло. Чути лише злякано-благальне бурмотіння матері, яка намагалася нагодувати дитя:

— Ти, мабуть, зголоднів, мій маленький... їж, джанім, їж...

Навіть колеса стали тихіше, обережніше пробігати через стики: «так, та-ак, так-так-так»...

— Уставай, сину... — голос старого став м'якшим, тихішим. — Іди спати.

Син мовчить. Замовкає надовго батько. Тільки гуркочуть колеса, що біжать по безконечних струнах рейок, та ще інколи заскакує самотній промінчик і затримується на мить, наче засліплений чорнильною тьмою і виглядом заляклих у різних позах людей.

...Чорний простір, замкнений оббитими залізом дерев'яними стінами, після довгого дикого бігу котиться дедалі тихіше й зупиняється (...).

Джеваїре відіслала листа сестрі в Сімферополь. Вона писала, що від чоловіка немає ніяких звісток, що залишатись у селі самій у порожній хаті, з дитиною, їй не під силу, і вона хотіла б, якщо це можливо, переїхати до неї. На деякий час, звісно, якщо це не буде обтяжливо. Вона сама влаштується куди-небудь працювати, а за хлопчиком нагляне небога. Адже вона, пам'ятає, уже тоді, ще до війни, коли Джеваїре із чоловіком приїжджали до них, допомагала матері господарювати. Поживуть разом, а там, дивися, й Екрем повернеться, війні ж, здається, скоро кінець... А залишатися вдома Джеваїре не може, особливо зараз, коли недавно поховали свекра... Куди податися їй, як не до рідної сестри?

Відповіді вона не стала чекати. Підвернулась okazія — одягнула сина тепліше, узяла вузлик харчів, своє бурштинове намисто (весільний подарунок від чоловікової рідні) і те знамените сідло, подивитися на яке приїжджали з найвіддаленіших сіл...

Більше ста років минуло, відколи прапрадід Екрема, майстерний коваль, збираючи на службу свого сина, виготовив це сідло; з любов'ю оздобив його візерунками з тонких сріблястих лусочок; на одному стремені викарбував: «Від сідла до землі — один крок, та для вершника найчастіше він буває останнім»; на другому: «Не губи стремен, що замінили рідну землю».

Сідло стало притчею во язицех не тільки через свою красу. Воно побувало у великих подіях. У 1812 році прадід Екрема прибув на своєму коні в розпорядження Сімферопольського полку. А згодом полк опинився в Росії — Наполеон ішов на Москву.

У вирішальний момент Бородинської битви козацький корпус Платова й кавалерійський корпус Уварова перейшли річку Колочу та вдарили ворога з тилу. У блискучому маневрі учасниками були Сімферопольський і Перекопський кримськотатарські кавалерійські полки. У цьому бою прадід Екрема був поранений у стегно, та стремен не загубив... Сідло чуло свист шабель і вибухи ядер при взятті фортеці Данциг і в бою під Дрезденом. Кілька коней впало під прадідом Екрема, але з найзапекліших боїв, залишившись пішим, виносив він сідло, тижнями сотні верст ніс його на собі, доки не добував нового коня. Сідло слугувало славному улану оберегом у боях і дзеркалом, у якому він бачив обличчя рідних, що чекають на його повернення. І навіть Париж, вулицями й майданами якого прогарцював служака, зсунувши набік папаху, не витруїв туги за рідним краєм, доки нарешті в 1814 році полк не повернувся до Криму й не був розпущений по домівках...

З того часу сідло стало сімейною реліквією, знаком гордості, його пильно оберігали й передавали з покоління в покоління. Їздив на ньому й Екрем. Виганяв овець і кіз на Бабуган-яйлу, виїжджав на польові роботи, був учасником кінських перегонів, летів, засунувши за пазуху зошити, у сусіднє село — до школи, учитися.

Навчання привело його до міста, відірвало від сідла. Дедалі рідше випадало сідлати коня — Екрем став учителем. Та дорожчої за це сідло в нього не було речі. Воно було частиною історії їхнього роду: срібло потьмяніло, почорніло від часу, але візерунки, як і раніше, жили, тішили зір, і досі берегли тепло рук вправного предка; жили й слова, викарбувані на стременах. Й Екрем виконував давній заповіт: стремен не губив. І землю свою не забував. А коли настав час, пішов захищати її в танку. Без сідла пішов із дому, але ж у кожного часу своє сідло. Прикро лишень: чи не забув Екрем свою Джеваїре? Писав постійно, у найважчі часи писав, а зараз наче й немає його, наче й не жив на світі...

Як тільки вигнали німців, дехто по десять листів отримав зразу. А Джеваїре — нічого. Навіть «чорного листа», похоронного, і того немає... І рушила Джеваїре з рідного села. День трясло її на підводі односельця, що погодився підвезти до Чатирдагу. Зупинялася на ніч у добрих людей. Потім пів дня проголосувала на шосе Алушта–Сімферополь, марно намагаючись зупинити яку-небудь військову машину. Нарешті один водій зглянувся. Поручуючи суворі військові приписи, посадив її між ящиками й накрив брезентом.

— Не дихай і не чхай, тітко, до Сімферополя, а то обом амба.

Добралася. На що Джеваїре сподівалася, коли їхала до сестри, від якої вже більше року не було жодної звісточки? Вона й сама не знала, на що. Узяла та й поїхала, бо не було іншого виходу. А ще, певно, на щастя своє сподівалася.

А воно, щастя, уже давно перестало їй усміхатися. На тому самому місці, де колись стояв будинок сестри, зяяла величезна вирва від фугасного вибуху.

Чи жива сестра, Джеваїре не могла дізнатися, у місті сусід сусіда не знає. У неї навіть не вистачило сили оплакати долю сестри та її дітей. Треба було подумати, куди подітися з дитиною без грошей...

Провівши ніч у зруйнованому міському саду на лаві, вона вранці знайшла базар: попереду була довга й важка дорога, без харчів вирушати не можна було. Сама б вона ще могла якось перебитися, потерпіти, а дитині без молока чи розжованого м'якуша в ганчірці не обійтися...

Люди проходили повз неї, навіть не глянувши на бурштинове намисто, що жалюгідно звисало з її тонкої долоні... Згораючи від сорому, Джеваїре улесливо вигукувала:

— Кому намисто? Візьміть намисто! Візьміть намисто, зовсім недорого!

Людам було не до прикрас, хай навіть зовсім не дорогих...

Джеваїре довго стояла в голодному кишлі людей, що м'яло її, душило й кудись відносило на своїй дикій, страшній, крикливій хвилі. І тут хтось ухопив її за лікоть:

— Покажи-но, сестрице, свої скельця...

Біля неї зупинилася циганка, чорна, з величезними сухими очима молодиця. Джеваїре, начувшись сільських оповідок про міських циган, здатних заворожити людину й обікрати до нитки, мимоволі притисла до грудей своє багатство.

— Не бійся, дурненька. Ходімо. Ану, гей ви, пропустіть! Ти, геть із дороги!

Вона спритно пробиралася крізь натовп, виводячи Джеваїре на вулицю.

— Їсти хочеш? — запитала циганка, і Джеваїре здивувалася несподіваній зміні її голосу. З нього наче спало напруження. Недавно скрипучий, сварливий, він раптом став утомленим до нестями та лагідним, наче голос турботливої матері. — Ходімо, сестрице, я тут дещо роздобула. А це намистечко сховай, за нього й лайна торішнього не дадуть.

Хвацько сплюнула та майнула подолом із безконечних складок.

Циганка жила у великому двоповерховому задрипаному будинку. У коридорі бігали діти, гриміли примуси, лаялися господині, тхнуло помями. Джеваїре аж зупинилася.

— Тут усякий люд зібрався. Не з доброго дива, звісно. Та й обізлені, сама знаєш, десятки років зад до заду... А після села сморід міський чується гостріше, — заспокійливо сказала циганка. — А барак — це майже як звіринець... За війну ми до всього звикли, дихаєш, світ божий бачиш — то й добре. — Кинула сідло на підлогу, яке сама несла, витерла рукавом піт із лоба. — Гей, лейтенанте, красунчику, зачекай, місяцю чорноокий, поможи на другий поверх цю скриню із золотом занести! Бачиш, красуне, у нас тут і наречені зі скрипучими ремнями водяться.

Поживеш трохи, то, може, генерала чи лейтенантика, денщика чи солдатика приголубиш!

Лейтенант зупинився і з посмішкою дивився на циганку, що тріскотіла, наче сорока.

— Такий язикатій та не допомогти?

Він підхопив сідло й легко пішов уперед.

Джеваїре почервоніла, ненароком оступилась і ледь не впала на сходах.

— Тримайся, сестрице, не падай, ноги поламаєш. Якби в мене були такі ноги, я б їх удома тримала!

— Дивна в тебе скриня, — добродушно зауважив лейтенант, перекладаючи з руки в руку загорнуте в картату хустку сідло. — Що це?

— Сідло, — прошепотіла Джеваїре.

Уперше, відколи знала про це сідло, уперше — тут і в цих руках — воно здалося їй недоречним і непотрібним предметом.

— Сідло? — здивовано перепитав лейтенант та украйока глянув на розчервоніле, розгублене обличчя Джеваїре.

Вона кивнула, не піднімаючи очей.

— Чи не осіддять когось ти сюди приїхала, моя мила? — реготнула циганка. — А взагалі-то, було б сідло — а жеребець знайдеться. Лейтенанте, наліво. Стоп. Ось тут я і живу. Чоловіче, відвернися, я шукаю ключі...

Вона задерла поділ і довго вовтузилася, розшукуючи в кишенях своїх широких зелених шаровар ключі (...).

Лейтенант щось хотів ще сказати, та постояв хвилину, махнув рукою і швидко пішов геть, голосно грюкаючи підкованими чобітьми об вичовгану дерев'яну підлогу.

— Заходь, люба, будь як удома... — широко розчахнула циганка двері в напівтемну кімнату з обідраними шпалерами. — А від жеребців тримайся подалі, бо вони не подивляться, що в тебе на руках уже одне є, ще одне зроблять...

Джеваїре сіла на табуреті, притисла до грудей сина й від переживань останніх днів, принизливої безцеремонності циганки гірко заридала (...).

Вечеря вийшла смачна: шматок домашнього сиру, житній хліб, цибулина, два яблука й «чорна» кава. Дитина тихо спала в ліжку. Ледь потріскував каганець із надщербленим склом, кидаючи на маленький стіл хистке кружальце червонуватого світла.

У двері несміло постукали.

Циганка здригнулася, тремтливими пальцями підкрутила ґґґґґґ.

— Хто там? — хрипло скрикнула.

У двері пошкреблися, та відповіді не було. Подивившись на стиснуту, як пружина, Джеваїре, циганка видушила із себе жалюгідну посмішку:

— Не бійся, це хтось із сусідів, напевно...

Вона підійшла до дверей, постояла, тримаючись за груди, і рушуче повернула ключ.

— Вибачте... — У кімнату боком, наче роблячи щось непристойне, ніяково протиснувся лейтенант, що допоміг їм сьогодні занести сідло. — Не лякайтеся, я на хвилину. — Він озирнувся і, упевнившись, що в кімнаті більше нікого немає, зачинив двері й притулився до них спиною.

— Вислухайте мене, заради бога, тільки не кричіть і не ревіть. Я хочу вам сказати... сказати... попередити... Ви — жінки, та ще з дитиною, — пропадете, якщо... Словом, так. Сьогодні вранці вас будуть виселяти.

Сказавши це, лейтенант замовк і подивився на жінок так, наче боявся, що вони зараз знепритомніють. Але цього не сталося. Циганка стояла, безпорадно опустивши руки, і дивилася на нього тупим, відстороненим поглядом. Очі Джеваїре округлилися і застигли. На її обличчі витанцювали відблиски полум'я від підкрученого каганця.

— Зберіть усе, що є у вас цінного, і провізію. Ну, і речі. Складіть усе. Уранці буде ніколи. Часу на збір буде дуже мало.

— Куди виселяють? — хрипло запитала циганка. — Лише циган?

— Ні. Кримських татар. І циган, звичайно...

— Для чого? Куди?

Лейтенант знизав плечима:

— Я нічого не знаю. Знаю тільки: виселяють. Збирайтеся. Без паніки. І нікому жодного слова, дуже прошу вас...

Він повернувся до дверей, узявся за ручку.

— Я мушу йти... — пробурмотів і після паузи додав: — На чергування.

Він мав вийти зі своїми солдатами за межі міста й оточити його. Те, що вони робили, йому, ще молодому чоловіку, воїну, що пережив немало горя на фронтах і випадково потрапив у війська НКВС, здавалося жахливим сном. Воювати проти цивільного населення він ще не звик...

— Прощайте, — лейтенант вийшов та обережно причинив за собою двері.

Перелякані жінки мовчали. Циганка механічно погладжувала лоба, наче прибирала з очей невидиме пасмо волосся. Потім стрепенулася, забігала по кімнаті.

— Що в нас є цінне?... Давай-но добре пошукаємо, подруго, може, щось і знайдемо. Га? Хто його зна?! Цін-не!

Вона підскочила до вікна, узяла з підвіконня маленьке люстерко та із силою кинула ним об підлогу.

— Це була найцінніша моя річ! Та їжу ще не забути, треба побільше захопити! — Циганка обережно згребла зі стола крихти й висипала на долоню. — Тепер ми не пропадемо, подруго. Можемо навіть до білих ведмедів їхати!..

Вона істерично зареготала й зробила кілька стрімких рухів танцю хайтарма.

Джеваїре набрала кварту води, підійшла до неї.

— Заспокойся, — сказала твердо. — Усе у волі Аллаха. Сядь, будь ласка.

— Побіжу, скажу знайомим. Хай збираються. У них — діти. У них — старі. У них — хворі.

— Зачекай, не біжи, — Джеваїре вхопила її за руку. — Не поспішай. На ось, візьми сірники, на вулиці, мабуть, темно, хоч підсвітиш собі. І дивися, у разі чого про лейтенанта — ні слова!

— Хай відріжуть мої руки — ось їм про лейтенанта, ось! — циганка поплескала себе по заду й вилетіла з кімнати з криком: — Я скоро буду! Лягай спати...

Джеваїре чекала її всю ніч, не склепивши очей. Тисячі думок лізли в голову, осідаючи на серці тяжким камінням. Може, циганка з відчаю наклала на себе руки? Може, вирішила втекти? Або наварлася, не доведи Аллах, на поганих людей?

Вона не думала, що чекає на них із сином уранці. Що наготувала їй доля, яка з кожною хвилиною підходила все ближче до дверей кімнати, у якій вона сиділа...

Вона не йняла віри, що можуть ось так узяти — і виселити весь народ. Півострів же спорожніє... Ким його заселять? А куди дінуть татар? Вона подумала, що, можливо, треба звільнити місто для якоїсь військової операції, бо ж війна ще не закінчилася, і деякі райони, мабуть, треба звільнити від населення. Вона майже повірила в це, та все ж дослухалася до нічних звуків, сдохвилини чекаючи стуку у двері...

Світало... Циганка не повернулася. Джеваїре раптом згадала, що навіть імені її не знає. Великі холодні сльозини набігли на очі: «Дурна я, дурна...»

До будинку під'їхала машина, кинула у вікно снопи яскравого світла. «Усе!» — вирішила Джеваїре. Підійшла до дитини. Доторкнулася губами до лоба: гарячий. Заскімлило в грудях: «Мій хлопчик заслаб!»

Вона почала одягати сина. У коридорі загупали. Постукали.

— Відчинено, заходьте, — сказала приречено. І, не озираючись, узяла дитину на руки, підняла сідло. — Я готова. — Вона подивилася до солдата, що зайшов у кімнату. Це був здоровий, з великим, роз'їденим віспою обличчям чоловік. Його голубі очі дивилися з-під вицвілих рудих брів, а вій не було видно зовсім. — Я готова, — повторила Джеваїре (...).

— Усе зібрала? — мовив солдат зніжковілим голосом. Джеваїре кивнула. — А харчі? — він бачив, що пожитків у неї, крім вузла, немає. І той, певно, що не з харчами, бо не кинула б його жінка на підлогу.

Джеваїре знизала плечима. Солдат устав і мовчки вийшов із кімнати. Через пів години він увалився з невеликим запакованим доверху мішком. Витер рукавом із лоба піт, усміхнувся:

— Ось, роздобув трохи провіанту, — і продовжив помітно повеселилим голосом: — Людина й млин — свояки. Млин не живе без води, а людина — без хліба.

Він став на коліна, вивалив усе з мішка — чотири буханці хліба й три великі паперові лійки.

— Це що? — узяв вузла солдат. — Штуку твою покладемо на дно мішка, а зверху — їжу, — і здивовано заляк: — Це що за дерев'яка?

— Сідло.

— Сідло? Яке сідло?

— Звичайне.

— Та кинь його під холеру. Краще побільше їжі запхати, а не якесь сідло.

— Ні-ні-ні! — закричала Джеваїре й вирвала сідло з рук солдата. — Я його не кину.

— Та ж місця мало, а ти ще й із дитиною — тягнуть же важко буде! І який із нього толк, із цього сідла? Їжі побільше візьми!

— Ні, я сідла не залишу.

— Ну, тоді хліб не влізе в мішок!

— Хай. А сідло... сідло я не залишу.

Солдат більше не сперечався, хоча був дуже здивований. «Хазяйська жіночка, — подумав він. — Тільки для чого тягнути за собою цей мотлох? Він і гроша ламаного не вартий! Словом, бабський розум!...» Однак запхав сідло в мішок, а зверху ще хліб.

— Борошно й крупи доведеться залишити... — пробурмотів, засмучений цим більше, ніж сама Джеваїре.

А їй здавалося, що все це відбувається десь далеко-далеко і її зовсім не стосується. Наче вві сні, ішла вона до машини, заїздила в кузов. Її під ноги кинули мішка. Дитина плакала. А вона все шепотіла:

— Що в тебе болить, джанім? Спи, сонечко моє... спи...

Машини під'їхали до вагонів, відчиняли задні борти.

Люди з кузовів пересідали в пульманівські вагони для перевезення худоби, а зараз пристосовані для людей. А вона шепотіла дитині:

— Не плач, спи...

Потяг рушив. І пішов, пішов, погойдуючись у сутінках. Для Джеваїре залишилися на світі лише хвора дитина й хисткі передсвітанкові сутінки (...).

І раптом Джеваїре чітко чує стукотіння коліс, змішане із чиймсь диханням. Відчуває важке тіло, що придушило її до нар. Дикий жах охопив її. Вона б'ється, намагається скинути це чуже, бридке тіло, хоче закричати — їй тримають рота. Вона б'ється, кусається... Утрачає сили, кричить, кличе на допомогу. Поруч лунають сонні голоси. Вона б'є когось руками, дряпається, потім дубасить чийсь важким черевиком. Хтось запалює сірника, хапає її кривдника. Клубок тіл валиться з нар на підлогу. І там, на підлозі, у вузькому переході, триває боротьба...

— Мій си-и-и-и!.. — кричить Джеваїре. Але сина їй не віддають.

Вона непритомніє. Над нею схилилося кілька жінок. Ешелон зупиняється (...).

Лунає свисток, оголошується відправлення. Паровоз гуде, шарпається ешелон.

Раптом старечий голос, наче зовсім недавно:

— Пусти мене, дочко... Дай пройду.

— Батьку, не треба! Він збожеволів...

— Ні, пусти. Хотів заховатися, щоб люди не бачили обличчя того, хто вигодував таку гадину. А тепер хай мене бачать, мені сімдесят років... хай бачать... зрікаюся.

Старий, важко сапаючи, спускається вниз.

— Устань.

У відповідь — незрозуміле бурчання.

— Іди звідси.

— Батьку!

— Я кому сказав! Іди звідси!

— Ти ж знаєш!.. Куди я піду? — молодий голос переповнений жахом.

— Геть!

— Не чіпай мене! У мене сили на тебе вистачить, батьку. Краще не чіпай. Іди від гріха подалі.

— Сила дурна в тебе є. Ти це показав. Та на тебе теж сила знайдеться. Немає в мене сина. Іди. Я тебе проклинаю. Амінь.

— Але ж вони подумають, що я втікати зібрався, — пристрелять.

— Хай краще так. Іди.

— Не піду. Не піду-у-у!

— Я відповідаю за тебе перед людьми. І я мушу це зробити. Ти підеш. Усе одно ти з нами не будеш. Не підеш — викинемо. Краще йди сам.

Ешелон рушив, ще раз загримів буферами й повільно пішов повз мовчазну станцію.

— Іди, ну!

— Ні, ні-і-і!..

— Я чекаю.

Темне важке тіло з'являється біля дверей, кидається назад.

— Вони вб'ють мене!

— Іди звідси, — голос старого безпристрасний і невблаганний. — Іди.

Тіло падає на підлогу.

— Прости мене, батьку!.. Простіть, люди!

Вагон мовчить.

— Іди, сину. Народу в чорні дні падлюки не треба. Ти зробив тяжкий гріх, який не прощають. Ти став на один рівень із нашими катями. Навіть гірший за них! Он офіцер конвою навіть... нас пожалів, двері залишив відчинені... А ти?! Іди.

Ридання заглушають слова старого, темне тіло повзе до дверей, повільно з дрожем устає.

— Іди.

Ешелон повзе повільно, угору; тіло якусь мить бовваніє у дверях і ... зникає. Тут же несподівано спалахують у тамбурах вагонів ліхтарі, у туге повітря задоволено б'ють кулеметні черги. І зривається довгий крик:

— А-а-а-а!

Потім настає тиша. Паровоз дає ще один довгий гудок, наче заявляє, що поспішає, спізнюється і набирає хід...

У відчинені двері вагона вривається вітер, зазирає шматок чорного низького неба.

Ешелон летить з усіх сил. Один із тисячі чорних ешелонів, що розтягнулись у ті весняні дні на залізницях країни.

3. За QR-кодом послухайте уривок зі статті А. Джемільової «Віддзеркалення теми депортації у творчості Ервіна Умерова». Складіть план і стисло перекажіть почутий текст, уникаючи цитат, наведених у статті (усно).

Завдання.

- Твір «Чорні ешелони» за жанром —
 - роман
 - поема
 - повість
 - оповідання
- У творі «Чорні ешелони» є всі наведені композиційні елементи, ОКРІМ
 - сну
 - діалогів
 - поділу на глави
 - розповіді від третьої особи
- Визначте художні засоби в уривках з оповідання.

Уривок з оповідання	Художній засіб
1 «А колеса — "так-так-так!", "так-так-так!" — котилися невідь-куди...»	А епітет Б гіпербола В порівняння Г персоніфікація Д звуконаслідування
2 «Знадвору, наче ключ морзянки, самотньо, безконечно вистукує якась залізняка об залізяку».	
3 «Біля неї зупинилася циганка, чорна, з величезними сухими очима молодиця».	
4 «Сідло чуло свист шабель і вибухи ядер при взятті фортеці Данциг і в бою під Дрезденом».	

- Гра «Так — ні».
 - Екрем — батько Джеваїре,
 - Екрем працював учителем.
 - Джеваїре перебула кілька днів у сестри в Сімферополі.
 - З Криму депортували не лише кримських татар, а й ромів.
 - Події твору відбуваються в ХІХ ст.
 - Діалог між Екремом і Джеваїре відбувається вві сні.
 - Про ранкове виселення головну героїню попередив лейтенант.
 - У потязі батько відрікається від свого сина.

5. **Метод Квінтиліана.** Доберіть запитання за змістом оповідання Е. Умерова «Чорні ешелони».

1. **Хто** ... ?
2. **Що** ... ?
3. **Навіщо** ... ?
4. **Як** ... ?
5. **Де** ... ?
6. **Чим** ... ?
7. **Коли** ... ?

6. Яку роль виконують звуконаслідувальні слова «так-так-так» у творі?
7. Визначте кульмінаційний момент оповідання Е. Умерова «Чорні ешелони».
8. Чому головна героїня зберігала сідло навіть у найскладніших життєвих ситуаціях? Що воно символізує?
9. Прокоментуйте назву оповідання «Чорні ешелони». Чому саме чорні?
10. Чи актуальна в наш час проблема, порушена в оповіданні Е. Умерова «Чорні ешелони»? Обґрунтуйте свою відповідь.

11. Поділіть оповідання Е. Умерова «Чорні ешелони» на частини за змістом, доберіть і запишіть до кожної з них заголовки.

12. Підготуйтеся в групах читати за ролями один із запропонованих уривків з оповідання Е. Умерова «Чорні ешелони».

Уривок 1: Від початку тексту й до слів: «Син мовчить. Замовкає надовго батько».

Уривок 2: Від слів: «Провівши ніч у зруйнованому міському саду...» до слів: «Заходь, люба, будь як удома...»

Уривок 3: Від слів: «У двері несміло постукали...» до слів: «Я скоро буду! Лягай спати...»

Уривок 4: Від слів: «До будинку під'їхала машина...» до слів: «Потяг рушив».

13. **Домашнє завдання.**

1. Підготуйте усний переказ уривка з оповідання Е. Умерова «Чорні ешелони» (на власний вибір).
2. Дайте розгорнуту відповідь на запитання: «Навіщо Росія в різні часи проводила депортації поневолених народів?» За потреби скористайтесь відомостями з інтернету.
3. Знайдіть в інтернеті та перегляньте відеоматеріал «Позбутись непокірних. Як росіяни витісняли кримських татар» (на ютуб-каналі «Ukrainian») і залишіть у коментарях під відео (або в зошиті) короткий відгук про побачене / почуте.

Подумайте й розкажіть

- Який художній образ з оповідання «Чорні ешелони» вам найбільше запам'ятався?
- Із чим у вас асоціюється сідло, яке рід Екрема передає від покоління до покоління?
- Який епізод оповідання Е. Умерова «Чорні ешелони» найсвітліший / найбільш зворушливий?

ПАНОРАМА СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ

§30–31 УКРАЇНА У ХХІ ст.

Про що ви дізнаєтеся?

- Що таке *постмодернізм*?
- Що означає *Бу-Ба-Бу*?
- Чому одні читачі захоплюються творами О. Ірванця, а інші — категорично не сприймають їх?

1. Прочитавши текст, доберіть заголовок до кожного абзаца.

Українська література й образотворче мистецтво у ХХІ столітті.

Новий етап у розвитку культури пов'язаний із проголошенням незалежності України 1991 р. Це епоха соціальних і політичних потрясінь, карколомних перетворень, яка породила, з одного боку, ностальгію за минулим, а з іншого — пошуки відповідей на питання сенсу буття в нових реаліях. Позбувшись ярма соціалістичного реалізму, митці почали творити нове мистецтво на засадах свободи, без ідеологічних настанов і провінційності. Вони розвінчують символи тоталітарної культури, їхній погляд на світ стає іронічним і навіть скептичним.

На межі ХХ–ХХІ ст. українська література представлена такими досвідченими майстрами / майстринями слова, як В. Шевчук, Л. Костенко, І. Жиленко, Б. Олійник, І. Драч. Панівним мистецьким напрямом стає *постмодернізм*, що виник як реакція на модернізм. Він характеризується скептицизмом щодо великих ідей, які претендують на абсолютну істину; іронією; грою з культурним минулим і розмиванням меж між

елітарним і масовим мистецтвом. Представники / представниці постмодернізму: Ю. Андрухович, О. Забужко, О. Ірванець, В. Медвідь, В. Неборак — вільні й епатажні, вони експериментують із формою і змістом.

У живописі талановитий постмодерніст А. Криволап пише експресивні пейзажі в яскравих кольорах. Екстравагантний І. Чічкан створює свій художній стиль, «перевигадавши» теорію Ч. Дарвіна й схрестивши її з ідеями З. Фрейда; найчастіше у своїх роботах він використовує образи мавп. І. Марчук, якого британці включили до списку «100 геніїв сучасності», заснував так званий *пльонталізм* (таку назву митець дав своєму стилю — від слів *пласти*, *пльонтати*). І. Марчук наносить фарбу тонкими лініями й переплітає їх під різними кутами, унаслідок чого досягається ефект об'ємності та світіння. О. Мась поєднує різні стилі й техніки.

І. Чічкан.
Психодарвінізм.
2005 р.

О. Леонов.
Молитва. 2009 р.

Серед сучасних скульпторів найпомітнішими є О. Леонов, який прославився майстерним зображенням жіночої краси й дитячої чистої безпосередності, та О. Пінчук — майстер бронзової скульптури й аргінсталацій.

О. Мась. Нелюдські
зв'язки. 2007 р.

О. Пінчук. Пташка щастя із
золотим яйцем у дзьобі. 2011 р.

І. Марчук.
Натюрморт, ХХ ст.

До речі...

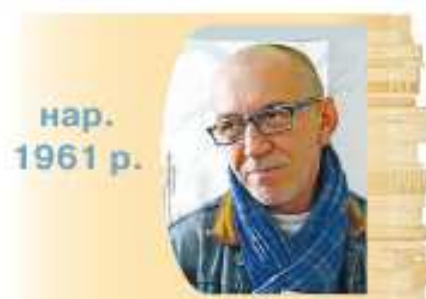
2013 року картина А. Криволапа «Кінь. Вечір» на аукціоні «Phillips» продана з молотка за 186 000 доларів США. Цей продаж став рекордним за всю історію аукціонних торгів робіт сучасних українських художників.

А. Криволап. Кінь. Вечір. 2012 р.

2. Прочитайте короткий життєпис О. Ірванця та виконайте завдання (цифра в дужках позначає абзац).

Олександр
Ірванець

(1) *Олександр Ірванець* народився 24 січня 1961 р. в м. Львові. Згодом його родина переїхала до Рівного, де й минуло дитинство майбутнього письменника. Хлопець закінчив педагогічне училище, учителював, роботу поєднував із заочним навчанням у вищій школі.

(2) 1985 року взяв участь у творчому семінарі молодих літераторів (м. Ірпін Київської обл.), про що згадує з гумором: «На той час у мене вже минула молодеча невпевненість, я чітко знав, що я найкращий молодий поет, саме

там [в Ірпені] я зустрів свої 24». На семінарі О. Ірванець познайомився з О. Забужко, Ю. Андруховичем, П. Гірником та іншими талановитими молодими митцями. Цього ж року разом із Ю. Андруховичем і В. Небораком заснував у Львові літературне угруповання «Бу-Ба-Бу» (бурлеск–балаган–буфонада), діяльність якого стала помітним явищем у тодішньому літературному процесі України.

(3) Дебютна поетична збірка О. Ірванця «*Вогнище на дощі*» вийшла друком у 1986 р. Також прикметною для новітньої української лірики стала збірка віршів «*Тінь великого класика*» (1991). З 1993 р. О. Ірванець мешкає в Ірпені, веде літературну діяльність, адже, за його словами, він «був народжений і покликаний життям для поезії». Вона стає для нього «майже єдиним заняттям, працею і відпочинком, хлібом насущним, який дарує творчу насолоду та фізичне розслаблення». Справді, митця стали називати одним із найкращих іронічних поетів, чи не єдиним українським письменником, який творить якісну політичну сатиру. Хоча з-поміж веселих і дещо знущальних текстів часом несподівано з-під пера з'являється і зворушлива лірика, про яку поет ось як пише: «Це вино, яке перебродило в оцет. Замолоду я був дуже ліричним, писав хороші любовні вірші. Не хочу хвалитися, але це правда. Я і далі пишу лірику».

(4) Серед прозових творів письменника найпомітнішими є романи «*Рівне/Ровно*» (2001), «*Очамиря*» (2003) і «*Хвороба Лібенкрафта*» (2010). О. Ірванець відомий і як драматург: його п'єси видано й перекладено багатьма іноземними мовами, вони живуть на театральних сценах Польщі, Німеччини, Люксембургу, Казахстану. Великої слави зажили п'єси «*Брехун з Литовської площі*», «*Електричка на Великдень*», «*Прямий ефір*» та ін.

(5) Вірші О. Ірванця із циклу «Уроки класики» потрапили до шкільної програми. До речі, автор якось зізнався, що він проти вивчення його творів у школі: «...страшно подумати, що якась дитина, не вивчивши напам'ять вірш Ірванця, отримає двійку. І зрештою, ця маленька людина зненавидить і його, і всю українську літературу...» Звичайно ж, самоіронія — ознака сильної, упевненої в собі людини — особистості, якій є чим поділитися з навколишнім світом.

• Доберіть до кожного абзаца (1–5) відповідну ілюстрацію (А–Д).

А	Б	В
		
Г	Д	
		

До речі...

Назва **Бу-Ба-Бу** є аббревіатурою з перших складів трьох слів: *бурлеск*, *балаган*, *буфонада*. Вона відображає ідею створення нового стилю, який поєднує іронію, театральність і гротеск, є протиставленням соцреалістичній літературі, що домінувала всі попередні роки.

Така назва утворилася випадково: Ю. Андрухович написав до Віктора Неборака, що потрібно створити якийсь новий бурлескно-балаганно-буфонадний стиль. А той скоротив ідею до короткого Бу-Ба-Бу.

Творам угруповання дійсно притаманні гротескова стихія та гра слів. Письменники поєднували постмодернізм із карнавальністю, а також висміювали пафос попередньої радянської літератури, додаючи до власних текстів елементи попкультури та пародії.

В. Неборак зазначав, що їхні колеги-шістдесятники застосовували забагато патетики, тому Бу-Ба-Бу просто хотіли «освіжити їхнє звучання» (П. Горлач, сайт «Суспільне. Культура»).

3. Прочитайте вірші О. Ірванця із циклу «Уроки класики».

УРОК І

По краплі видавлювати з себе раба.
По краплі.
Видавлювати.
З себе.
Повільно з себе його видушувати —
Та все на папір,
На папір...
Вичавлювати, витискати,
Як пасту з тюбика,
Аж поки не усвідомиш,
Що вичавив — все,
До кінця!

Отож сміливіше!
Починаємо видавлювати
З себе
Раба
Божого
Ім'ярек...

Ім'ярек — слово, яке використовують у текстах молитов та інших церковних текстах, а також у різних офіційних актах, анкетах чи наказових паперах у тому місці, де має бути поставлено ім'я того, хто читає молитву або пише документ за зразком (з вікіпедії).

УРОК ІІ

Людина родиться для щастя,
Як птах для польоту.
Як птах...
Як індик,
Як півень,
Як деркач на болоті?
Як страус,
Як ківі,
Як ему
Чи як марабу?
А може, як той, що ховає
Товсте своє тіло у скелі?
Бєі ж бо вони народились літати,
Тож плазувати вони принципово не можуть.
А може, без порівнянь?
Може, людина просто
Родиться для щастя?

4. Прочитавши матеріал про вірші О. Ірванця, стисло його перекажіть (усно).

Віршам циклу «Уроки класики» властива поетика *постмодернізму* з його наскрізною іронічністю.

Теорія літератури

Постмодернізм — мистецький напрям останньої третини ХХ ст., який стирає грані між високим мистецтвом і кітчем; переоцінює традиції авангардизму та модернізму; визнає прогрес лише у формі неспростовної ілюзії.

Основні ознаки постмодернізму

- Гра зі словом і чужим текстом;
- змішування стилів оповіді;
- наскрізна іронічність (де плачуть модерністи, там сміються постмодерністи);
- пародійність;
- закодованість тексту.

Постмодернізму властивий культ незалежної особистості, потяг до архаїки, міфу; прагнення поєднати, взаємодоповнити істини (іноді протилежні) багатьох людей, народів, культур, релігій; бачення життя як театру абсурду.

У перших двох віршах циклу «Уроки класики» закодовано вислови російських письменників, твори яких ґрунтовно вивчали багато поколінь підрадянської України. Ними прошивали мізки тодішніх школярів. Вислів «*Треба по краплі видавлювати із себе раба*» належить російському класику А. Чехову. О. Ірванець натякає на те, що радянська система виховувала в людях рабську психологію, аби мешканці країни «світлого комунізму» були покірними й не ставили собі та навколишньому світу зайвих запитань, вони були лише маленькими гвинтиками, щільно вмонтованими у великий механізм тоталітарної системи. Тож заклик ліричного героя О. Ірванця «*По краплі видавлювати з себе раба*» цілком вписується в одну з головних настанов постмодернізму — культ незалежної особистості. А вислів «*Людина родиться для щастя, як птах для польоту*» насправді є афоризмом, що належить також російському письменнику В. Короленку. Іронія О. Ірванця відчувається вже в наступному рядку, коли він вдається до порівнянь: «*як індик*», «*як півень*», «*як деркач на болоті*», «*як страус*», «*як ківі*», «*як ему*»... Низка порівнянь завершується такою милою для постмодерністів грою із чужим словом (із чужим текстом), а саме афоризмами Максима Горького. Порівняйте фрагменти.

О. Ірванець	Максим Горький (переклад А. Хуторяна)
А може, як той, що ховає Товсте своє тіло у скелі?	Дурень-пінгвін товсте тіло боязко ховає в скелях.

І завершує ліричний герой свої міркування модифікованим висловом того ж таки російського класика Максима Горького: «Усі ж бо вони народились літати. Тож плазувати вони принципово не можуть» (у «Пісні про

сокола»: «Народжений повзати — літати не зможе!»). Крапку автор ставить за допомогою риторичного запитання: «А може, без порівнянь?»

Сучасні молоді читачі / читачки, яким у вільній і незалежній Україні вже — нарешті! — не нав'язують у гігантських дозах «велику» російську літературу (тут треба зауважити, що немає великих чи малих літератур, як і мов, — є різні національні літератури, кожна з яких по-своєму цікава й цінна), навряд чи змогли б із першого прочитання віршів О. Ірванця розкодувати вислови, за якими стоїть певна епоха, певні акценти. З огляду на жорстоку й неспровоковану війну росіяни проти українців, дистанціювання від культури країни-агресорки набуває особливого значення.

Бубабіст Ірванець «грається» і з текстами українських класиків. Показовим у цьому плані є твір «Любіть!..» — своєрідна пародія на патріотичний вірш В. Сосюри «Любіть Україну». Порівняйте фрагменти.

В. Сосюра «Любіть Україну»	О. Ірванець «Любіть!..»
Любіть Україну, як сонце любіть, як вітер, і трави, і води... В годину щасливу і в радості мить, любіть у годину негоди...	Любіть Оклахому! Вночі і в обід, Як неньку і дедді достоту. Любіть Індіану. Й так само любіть Північну й Південну Дакоту...
Дівчино! Як небо її голубе, люби її кожну хвилину... Коханий любить не захоче тебе, коли ти не любиш Вкраїну.	Дівчино, хай око твоє голубе, Та не за фізичні вади — Коханий любити не стане тебе, Коли ти не любиш Невади.

Дослідник А. Фасоля зауважував: «Поезія “Любіть!..” викликає в багатьох читачів обурення. О. Ірванець зневажив найсвятіше — любов до України! Тим часом ідеться про заперечення стереотипу й мовного кліше, створеного на основі вірша В. Сосюри “Любіть Україну”... Стало звичним серед “патріотів”, не-зовсім-патріотів і зовсім-не-патріотів клястися в любові до України й закликати до цього інших. Саме мовні штампи — окремі вислови з вірша В. Сосюри, що стали ними від частого вживання, — обіграє О. Ірванець». Такі ж мовні штампи він обігравав і в поезіях циклу «Уроки класики».

До речі...

Як реакція на постмодернізм у сучасному мистецтві виникає так званий **метамодернізм**. Він остаточно оформився у 2000-х роках.

Метамодернізм — філософія та погляд на життя, що відповідає цифровій, постіндустріальній, глобалізованій епосі. Метамодернізм перебуває в невизначеності між протиставленими аспектами модернізму та постмодернізму. Це явище по-своєму цікаве, але про нього детальніше ви дізнаєтеся в старших класах. Наочним прикладом метамодернізму є Ельбська філармонія, що поєднує протиставлені ідеї.

Ельбська
філармонія.
м. Гамбург
(ФРН)

Завдання.

1. Представниками постмодернізму є всі перелічені письменники / письменниці, ОКРІМ

А Олени Теліги

В Юрія Андруховича

Б Оксани Забужко

Г Олександра Ірванця

2. Постмодернізму НЕ властиві / властива

А гра із чужим текстом

Б наскрізна іронічність

В пародійність, змішування стилів оповіді

Г орієнтація на канони класичної літератури

3. Провідним художнім засобом поезії «Урок II» (цикл «Уроки класики») є

А персоніфікація

В гіпербола

Б порівняння

Г епітет

4. Створіть асоціативний ряд до поняття «Україна ХХІ століття».

5. Охарактеризуйте постмодернізм як мистецький напрям у літературі й образотворчому мистецтві. Проілюструйте думки прикладами з поетичних творів і живопису.

6. Що ви знаєте про Бу-Ба-Бу? Хто його представники?

7. Як ви розумієте назву циклу О. Ірванця «Уроки класики»?

8. Яку роль відіграє останнє слово поезії О. Ірванця «Урок I» із циклу «Уроки класики»?

9. Над чим іронізує ліричний герой поезій «Урок I» та «Урок II» (цикл «Уроки класики»)?

10. У поетичних творах митці передають стан ліричного героя, який або 1) захоплюється красою як такою (так зване чисте мистецтво); або 2) переймається злободенними проблемами суспільства (мистецтво на злобу дня). До якої із цих категорій належать вірші О. Ірванця із циклу «Уроки класики»? Аргументуйте свою думку.

11. Створіть сенкан на тему «Постмодернізм».

12. Напишіть відгук на одну з представлених у цій темі робіт образотворчого мистецтва.

13. **Домашнє завдання.**

1. Підготуйтеся до виразного читання віршів О. Ірванця.

2. Створіть допис у соцмережі про один з українських творів образотворчого мистецтва ХХІ ст.

Подумайте й розкажіть

- Яка з робіт образотворчого мистецтва, представлених у цьому розділі, якнайкраще відтворює людину ХХІ ст.? Чому саме ця робота?
- Яким ви «побачили» О. Ірванця?
- Чи маєте бажання прочитати й інші вірші цього поета?

§32–33

ПОЕЗІЯ З ВІЙНИ

Про що ви дізнаєтеся?

- Що таке поезія в прозі?
- Які вірші пишуть учасники війни?
- Чому в поезіях про війну провідними художніми образами стали рослини — шовковиця і соняхи?

1. Прочитавши текст, виконайте завдання.

Література ніколи не була осторонь життя своєї країни, а надто в часи воєнного лихоліття. Красне письменство в художній формі фіксує кожний подвиг, кожну жертву й кожну сльозу матері, дружини, сестри, доньки... Емоційний стан і переживання найтонше здатні передавати саме

**Борис
Гуменюк****нар.
1965 р.**

ліричні твори. Поезія про російсько-українську війну сповнена різних мотивів: патріотизм і жертвність; жага справедливості; лють і протест; віра в перемогу; втрата, горе й смуток; материнські сльози й ін. Широковідомими стали вірші про війну А. Дністрового, О. Ірванця, К. Калитко, Г. Крук, А. Царук, Г. Бабіча, О. Хоменка, Б. Гуменюка й ін.

Борис Гуменюк — один із тих поетів, які з перших днів російського нападу на Україну (2014 р.) пішли захищати рідну землю.

- Прочитайте у вікіпедії статтю «Борис Борисович Гуменюк». Перенесіть зміст розділів «Життєпис» і «Доробок» у зошит, перетворивши їх на таблицю (хронологічну).

О. Шупляк. Велика битва України з Мордором. 2022 р.

2. Прочитайте твори Б. Гуменюка про війну двічі: перший раз про себе, а другий — уголос із коментуванням виділених фрагментів.

* * *

Стара шовковиця під Маріуполем
 За свій більш ніж столітній вік
 Ще не бачила стількох хлопчиків
 Які галасливою ватагою обступили її з усіх боків
 Жадібно пригорщами обривали її стиглі ягоди
 Нагинали додолу гілля **закрутили стару в танці**
 А якесь найменше хлопча
 видряпалося аж на вершечок
 РПГ кулемет автомати СВД каски бронежилети
 Лежали акуратно складені в траві під деревом
 Хлопчаки реготали
 вилазили одне одному на плечі
 Вимащували соком перестиглих ягід
 руки і обличчя
 Іноді зумисне
 Щоб бути схожими
 на героїв голлівудських фільмів
 РПГ кулемет автомати СВД каски бронежилети
 Лежали акуратно складені в траві під деревом
 Десь за обрієм запрацювали чотири міномети
 Кумедно так **«раз-два-три» «раз»**
 Наче юнак стукає умовним сигналом
 у вікно до дівчини
 (Якби то були не міномети
 було б справді кумедно)
 Зграя чорних круків
 (з боку сонця — скривавлених)
 з криком здійнялася в небо
 Хоча можливо то так кричало
 ошмаття зораної вибухами землі
 Хлопчаки в одну мить
 облишили стару шовковицю
 Покинули її саму
 ні в сих ні в тих кружляти в танці
 Щоб уже наступної миті
 перетворитися на суворих чоловіків
 (Від блиску їхньої зброї і обладунків
 у старої заболіли очі)
 Щоб уже третьої миті розчинитися там
 де до неба кричала земля

І небо здригалось за обрієм
Залишилась стара шовковиця сама
Стоїть край битого шляху
виглядає своїх хлопчиків
Ніхто до неї не приходить
Ніхто не рве її перестиглих ягід
які осипаються додолу
І розтікаються наче криваві сльози
Там де лежали
РПГ кулемет автомати СВД каски бронежилети
Поволі почала підніматися приталована трава
Тільки гілля пам'ятає їхні руки
Тільки стара порепана кора
пам'ятає їхні босі ноги
А коли на небі сходить місяць
Стара шовковиця стає навшпиньки наче дівчина
Тягнеться до неба головою
Намагається заглянути за небокрай
Чомусь так самотньо і тривожно їй
Де ви хлопці?

СОНЯХИ

Минулого року на цьому полі ріс соняшник. Ми не знаємо, хто орав і сіяв цю ниву. Нас тут не було весною. Весною ще не було війни. Війна прийшла згодом. Ми прийшли згодом. Разом із війною. Слідом за війною. Солдати завжди додаються до війни. То вже потім війна нас мінусує. Це вже згодом. Ми застали війну й поле. Такою. Таким.

Ціле літо ми ходили по цьому полю, повзали, прочісували, ховалися поміж, маскувалися соняхами, прикидалися соняхами, проскакували на бетеерах, ставили міни, розтяжки, прострілювали. Поле — це теж «зельонка». У полі соняхів теж може ховатися смерть. Воно теж може становити загрозу. Для нас. Для них.

Коли починався обстріл і вибухи рвали на шматки поле, соняхи гинули, як солдати, їм не було куди сховатися в чистому полі, у них не було саперних лопаток, щоб окопатися, ті, яким щастило вціліти після обстрілу, опускали голови додолу, щоб не дивитися на загиблих товаришів.

За війну соняхи навчилися повертати голови не в бік сонця, що природно, а туди, де гримить, туди, де горить.

Коли прийшла осінь, господар не навідався до своїх соняхів, вони почорніли, наче з горя, й осипалися додолу чорними сльозми. Соняхи виливали на землю свої сухі сльози, але тих чорних сліз, які вони наплакали, не хотіли ні птахи, ні ховрахи.

Потім цілу зиму поле переорювали танки гусеницями. То їхні, то наші. А весною соняхи знову проросли. Війна — бере своє. Життя — своє.

І от на цьому полі цього літа знову квітнуть соняхи. Тільки ці соняхи не такі, як торік. Чи то земля виснажилася два роки поспіль родити на одному місці соняхи, чи то зорана гусеницями, а не плугом, нива не того ґатунку, чи то перемерзле в холодній землі насіння не має тієї сили, але цьогорічні соняхи вродилися якісь декоративні. Такі жінкам дарують. Чи відносять на могили. Солдатам. Не такі повнотілі, як торік.

Чи то земля виснажилася не від соняхів, а від другого року війни?

Стоять соняхи, наче не на власних ногах, не на власній землі, а на протезах, стоять — красиво, крутять голівками в бік кожного вибуху. Їм цікаво. Вони нічого не розуміють. Шкода їх.

Коли підійти ближче й роздивитися, то можна помітити, що поряд із кожним молодим соняхом досі стоїть старий, минулорічний, обезголовлений, посічений осколками, попалений, як тінь. Поряд із живим стоїть мертвий, підпирає його, дає йому опору, прикриває його своїм тілом, якого, коли дивитися здалеку, спершу навіть не видно, але він є, він стоїть.

У цьому соняхи схожі на солдатів. Вони подібні до нас. Вони майже як ми.

І це за два роки. А що буде із соняхами на третій, на четвертий рік?

Теорія літератури

По́езія в про́зі — короткий ліричний твір настроєвого характеру, наближений за формою тексту до прози, а за мелодикою, підвищеною емоційністю та ліричним сюжетом — до поезії. Зразком поезії в прозі є твір Б. Гуменюка «Соняхи».

До речі...

Не лише письменники оспівують подвиги українських захисників / захисниць у несправедливій і неспровокованій війні, яку веде Росія проти України. Підтримують дух українського народу й сучасні музиканти. Радимо знайти в інтернеті й послухати музичні композиції «Україна переможе» (слова й музика О. Пономарьова); «Жовто-блакитне серце» (слова й музика А. Пивоварова).

Завдання.

3. Напишіть роздум, узявши за тему один із нижче наведених висловів. Використайте цитату з твору Б. Гуменюка.
 - «Хто взяв меч, від меча й загине» (Біблія).
 - «Можна брати міста й вигравати битви, але не можна підкорити весь народ» (Б. Шоу).
 - «Війна — варварство, коли нападають на мирного сусіда, але це освячений обов'язок, коли захищають Батьківщину» (Г. де Мопассан).
 - «Є речі, що гірші за війну: боягузтво гірше, зрада гірша, егоїзм гірший» (Е. Гемінгвей).
 - «Ми б'ємося за те, чому немає ціни в усьому світі, — за Батьківщину» (О. Довженко).

4. **Мальований скрайбінг.** Виберіть будь-яке речення з вірша Б. Гуменюка «Стара шовковиця під Маріуполем...» і створіть до нього схеми та малюнки.

5. Домашнє завдання.

1. Знайдіть в інтернеті статтю Ніни Головченко «Поезія в прозі як один із жанрових пріоритетів письменника Бориса Гуменюка». Законспектуйте у формі тез частину статті — від слів «Тепер щодо поезії в прозі Бориса Гуменюка "Соняхи..."» до слів: «...Такий зламаний композиційний ритм увиразнює головну думку твору».
2. Проілюструйте один із творів Б. Гуменюка світлинами, дібраними з інтернету.
3. За матеріалами інтернету підготуйте коротку розповідь про поета Артура Дроня. Проаналізуйте його цикл поезій «Марсове поле¹».

Артур ДРОНЬ

МАРСОВЕ ПОЛЕ

1

Солдат стає перед жінкою на коліно,
як вона перед сином,
коли зав'язувала йому шнурки
у дитинстві.

Не дивиться жінці в очі,
як її син у дитинстві,
коли відчував провину.

Солдат каже:
«Ось тобі, жінко, прапор.
Люби його».

¹ *Марсове поле* — військовий меморіал у Львові.

2

Дала йому в дорогу свій дитячий малюнок.
Кольорова квітка
на цілу сторінку шкільного зошита
і напис:
«Бог обирає нас».

Намалювала 15 років тому,
їй ще й семи не було.
Йому також.

Тепер собі думає —
смішно, звичайно, але думає собі —
а що,
якби написала без помилки?

3

Перед поверненням сина
їй приснилися бузьки.
І коли пішов її внук,
стара рано лягала спати
і пізно прокидалася.

А тепер вона часто приходить на це поле.
Стоїть собі, дивиться.
Ніби от-от полетить.

Стоїть собі, дивиться.
Ніби великий бузьок,
який не хоче,
аби його втішили.

Подумайте й розкажіть

- Який музичний твір про війну найбільше вас зворушив?
- Який факт із життя Б. Гуменюка вас найбільше вразив?
- Що символізують шовковиця і соняхи в поезіях Б. Гуменюка?

СУЧАСНА МОЛОДІЖНА ПРОЗА

§ 34–36 ІДЕЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ «РОДИННОГО ВСЕСВІТУ» В ПОВІСТІ ОЛЕКСАНДРА МИХЕДА «КОТИК, ПІВНИК, ШАФКА»

Про що ви дізнаєтеся?

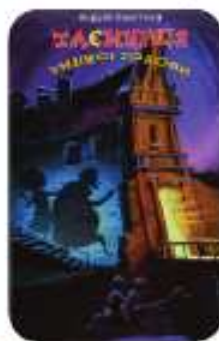
- Про що пишуть для молоді сучасні прозаїки?
- За яким принципом у назві твору поєднано слова *котик*, *півник* і *шафка*?
- Як поведуть себе люди в екстремальних умовах на початку війни?

1. Розкажіть про сучасну українську молодіжну прозу, перетворивши інформацію таблиці на текст-розповідь.

Сучасна українська підліткова та молодіжна проза

Автор і назва твору

Андрій Кокотюха
«Таємниця зміїної
голови». 2012 р.

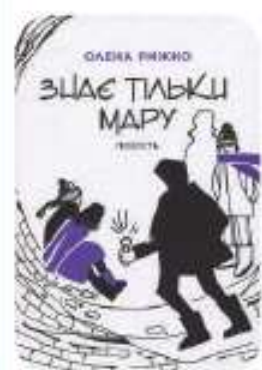
Зміст твору

Пригоди

Шукачі скарбів повертаються! Тепер герої, котрі одного разу вже розкрили таємницю козацького скарбу, вирушають на мальовниче Поділля. Тут є старовинний княжий замок і похмурі лабіринти підземних печер. Колись у цих краях гуляв народний месник Устим Кармелюк. Вороги називали його розбійником. І десь там сподвижники Кармелюка заховали великий діамант небаченої краси. За скарбом, звісно, полюють лихі люди. Вони хочуть забрати собі не лише діамант, а й увесь замок. Чи вдасться нашим героям випередити злодіїв і врятувати замок? Чи зможуть вони розгадати всі розбійницькі загадки? Про це все ви дізнаєтесь із пригодницького детективу А. Кокотюхи.

Автор і назва твору

Олена Рижко
«Знає тільки Мару»,
2018 р.

Зміст твору

Шестеро підлітків улаштували нічну адреналінову екскурсію міським підземеллям. У кожного свої причини. Серж мріє стати дигером. Ігор попався «на слабо». Лесі не терпиться довести власну дорослість. Яну погнало «розбите» серце. Мару отримала такий подарунок, та й була ще одна причина... Міка потребує грошей, тому й узявся їх супроводжувати. А ще є Рум — крутий дигер і загадкова особистість. Він — категоричний, розсудливо-рішучий і небагатослівний. Підземелля — його стихія... Перебування на межі життя і смерті випробовує їх усіх. Хтось панікує, уперто шукає вихід і сили пробиратися далі, навіть захоується... А невимолім хвилини наближають небезпеку. У цьому спресованому часі кожний відкриває в собі себе несподіваного.

Фентезі та містика

Володимир Арєнєв
«Душниця». 2012 р.

Це місто дуже подібне до нашого. Тут є мобілки, інтернет, літаки, телевізори... Школярі так само полюбують прогулювати уроки, батьки інколи надто зайняті собою. Єдина різниця — повітряні кульки, які можна частіше побачити в найрізноманітніших місцях. Після смерті душі близьких людей зберігаються в цих кульках або у величезній давній вежі, яку називають душницею.

Наталія Матолінець
«Варта у Грі». 2018 р.

Темна чаклунка Варта Тарновецька доволі спокійно жила у Львові: працювала в кав'ярні, зустрічалась із друзями й іноді потрапляла в сутички зі світляками. Але все змінилося, коли в місті почалася Гра. На кону вирішальної битви темних і світлих сил — влада в Центральноєвропейському конгломераті на наступне століття. Попри всі намагання, Варта не вдається залишитись осторонь від жорстокого змагання. Попереду в неї мітки, які чекають чародійської крові, історія про демона та про те, що сталося сто років тому... Отож тепер Варта в Грі.

Автор і назва твору

Зміст твору

Психологічна проза

Степан Процюк
«Варвари». 2015 р.

Срібна злива сипалася на голови Марти й Івана, не припиняючись уже майже тиждень. Було аж чудно та дивно, як можна вже майже тиждень жити в такому стані схвильованої урочистості. Марта знала, що його називають коханням. Ніхто не квапився розділяти відчуття Івана та Марти, мовби вони жили не в європейській частині земної суші, а в диких джунглях. Навколо ніхто не говорив про любов. Усі почуття треба було віддати на пародійний партійний вітвар.

Алевтина Шавlach
«Пампуха». 2018 р.

«Пампуха» — непересічна книжка, що розповідає про Ганю — юну дівчину, яка стикається із жорстокістю вулиці й глухом оточення. Але вона не здається і вирішує змінити своє життя. Ганя переживає неприємності, які ламають її, але відмовляється приймати таке ставлення до себе. Завдяки внутрішній силі та впевненості вона починає працювати над собою і знаходить цікаві заняття, які заповнюють її життя. У цьому процесі вона зустрічає Ярика, що може стати ключем до її особистого розвитку та щастя.

Твори про війну

Сергій Гридіні
«Сапери». 2017 р.

Вони йшли на війну не так, як добровольці й мобілізовані першої хвилі. Четверта хвиля повихоплювала зі спалень і тих, хто на війну не збирався. Звичайних чоловіків, не для війни народжених. Та, коли кличуть, вони не ховаються, ідуть, бо чоловікам інакше не личить, бо війна — чоловіча робота. Хоч і не всі такі. Випробування війною пробуджує справжність людини й солдата. Нещодавній покидьок нищить у собі себе потворного. Учорашній пофігіст, забуваючи про себе, рятує товариша. Неприятелі стають побратимами. Саме про чоловічий вимір війни ця повість. Її автор знає цю війну як командир саперного взводу.

Ольга Русіна
«Абрикоси зацвітають уночі». 2022 р.

Високо в небі над Донбасом літав безпілотник, а потім він зустрів хлопчика Устима та його собаку Жменьку. Життя поблизу окупованих територій, де живе хлопчик, — незвичне, але й там можна зустріти справжнього друга, побачити світ іншими очима та знати, що на твоїй вулиці неодмінно цвітнуть абрикоси. У цій книжці багато такого, що може здатися казкою, але вона про справжніх людей і безпілотники, які досі літають та охороняють українські землі, а ще — мріють. Тому, коли закінчиться війна...

2. Прочитайте короткий життєпис О. Михеда та виконайте завдання.

Олександр
Михед

нар.
1988 р.

Олександр Михед народився 21 квітня 1988 р. в м. Києві. Закінчив Київський національний університет ім. Т. Шевченка; захистив кандидатську дисертацію; нині — науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Гід центру сучасного мистецтва «PinchukArtCentre». Поєднує у своїй діяльності теоретичні дослідження з мистецькими практиками. Ставить за мету створити цілісне бачення сучасної масової культури: *література — кінематограф — мистецтво*.

Найвідоміші твори: автобіографічна повість «АмнезіЯ» (2013), збірка оповідань «Понтизм» (2014), психотрилер «Астра» (2015), повість «Котик, Півник, Шафка» (2022) (*з вікіпедії*).

Більше дізнатися про О. Михеда як особистість можна з його правил життя та творів, один із яких ви прочитаєте найближчим часом.

Правила життя письменника

«Мені щастило на підтримку старших людей, які бачили якийсь смисл у допомозі початківцю. Подяка їм не дозволяє “закривати” очі на справи молодших.

В Україні немає уявлення про дизайн, про красиву й функціональну річ. Ми живемо в знищеному неестетичному просторі. Користуємося жахливими речами. Окрема історія — український книжковий дизайн. Ви взагалі бачили цей сором?

Багатох дивує, що можна зберегти з батьками дружні, теплі стосунки.

До якої б аудиторії ти не приходив, у якому б просторі не робив акцію чи виставку, тобі потрібно змінювати простір, трансформувати його. І самому адаптуватися до ситуації.

Насправді я не бачу особливої різниці в написанні книжки, режисурі вистави чи роботі куратора виставки. Так чи інакше, а це — розповідання історії та розташування знаків у часі й просторі.

Я не думаю, що маю право говорити про класичну літературу. Ми багатох речей не розуміємо, губимо контексти, деталі. Нам залишаються тільки якісь позачасові речі. Здається, цього замало, щоб зрозуміти ті реальності.

Кілька місяців тому завантажив додаток на телефон. У ньому можна позначити країни, у яких побував. Цей додаток підрахував відсотки: Європа — 21 %, Північна Америка — 2 %, Африка — 1 %. Світ загалом — 5 %. Про яке розуміння світу може йтися?

Старість починається, коли усвідомлюєш, що вже не розумієш сленг молодшого покоління.

У мене фантастичні друзі.

Часом думаю, як же добре, що я не розбираюся в точних науках. Скільки приємних ілюзій про світобудову могли б так легко розвіятися.

Стівен Кінг замінив мені всю дитячу й підліткову літературу» (за матеріалами сайту «Artmisto»).

3. До окремих правил життя письменника О. Михеда доберіть інформацію, яку можна використати: 1) як аргумент; 2) як контраргумент; 3) ні як аргумент, ні як контраргумент. Обґрунтуйте свій вибір.

Інформація

- А. «Снігова королева» Г. К. Андерсена, ілюстрована **Владиславом Єрком**, 2005 р. стала лідером продажів англійського видавництва «Tempra!» і увійшла до трійки лідерів різдвяних продажів у Великій Британії. А обкладинка книжки Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га» визнана як одна з найкращих у світі.

В. Єрко. Снігова королева

В. Єрко. Гаррі Поттер і філософський камінь

- Б. Із сайту «Всім.ua».

Всім.ua
Головна сторінка | Вступ | Обговорення | Розкладання | Оновлення

Вхід

Сучасний молодіжний сленг: що таке крінж, вайб і токсік

- Ви стали помічати, що абсолютно не розумієте, про що говорить сучасна молодь? Не панікуйте. Швидше за все, ви просто відстали від сучасного сленгу.
Спеціально для вас ми підготували словник слів, які тепер активно використовує сучасна молодь. Після його перегляду ви почнете набагато краще розуміти молоде покоління.

пруф	доказ
сорян, сорі	вибач
токсичний, токсік	людина, яка принижує інших, робить життя некомфортним
стєнити	бути прихильником, фанатом
шипєрити	уявляти людей у романтичних стосунках, незважаючи на те, що вони є парою
вайб	атмосфера, відчуття

В. Цікава статистика. У світі 195 визнаних країн, 193 з яких є членами ООН. А ще у світі є: понад мільярд великих і малих річок; 5 океанів і 63 моря; 30 мільйонів островів; понад 2 мільйони видів тварин (з інтернету).

Г. Інформація, згенерована штучним інтелектом.

♦ Огляд від ШІ

Word :
 :

- Цільова аудиторія Стівена Кінга широка, але в основному це шанувальники жанрів жахів, трилера, містики та фентезі. Його читачі — це люди, які цікавляться надприродним, психологічними драмами, незвичними сюжетами й темними сторонами людської натури, а також ті, хто цінує майстерність оповідання і створення напруженої атмосфери.
- **Любителі жахів і трилерів:** — Через його репутацію «Короля жахів» значна частина аудиторії — це шанувальники містичних і лякаючих історій.
- **Фантасти та містики:** — Його твори охоплюють не лише жахи, а й наукову фантастику та містичні сюжети.
- **Шанувальники психологічної драми:** — Кінг часто досліджує людську психіку, тому його книжки приваблюють читачів, яких цікавлять глибокі характери та складні емоції.
- **Різні вікові групи:** — Хоча деякі твори Кінга можуть бути відверто страшними, його аудиторія охоплює різні вікові групи, зокрема підлітків, які зацікавилися цими історіями, і дорослих, що виросли на його книжках.

3. Прочитайте повість О. Михеда «Котик, Півник, Шафка»:

КОТИК, ПІВНИК, ШАФКА

Повість

(Скорочено)

У зеленому-зеленому селищі, у високому-високому будинку на сьомому поверсі, жили-були бабуса Ліза, дядько Андрій та онука Соня, а ще Котик, Півник і Шафка.

ШАФКА

Коричневу дерев'яну Шафку дбайливими руками зібрав сам дідусь Петро. Тоді на його голові не було жодної сивої волосинки, а руки були міцні та жилаві. Та й дідусем, власне, він тоді ще не був, і всі звали його Петрусем. Він припасовував Шафку до стіни нової квартири та всміхався вагітній дружині Лізі: «На віки будуємо, на віки». У тому житті все здавалося «назавжди» — одна квартира, машина (якщо пощастить) і величезна імперія, зшита з клаптиків.

Петрусь складав Шафку, припасовував деталі, налагоджував дверцята, і вона відразу ж постала великою, статечною, гордовитою. Усміхнені Петро й Ліза думали про неї, як про велику комору, ту, з їхніх дитячих пригод у рідному селі. До того як прийшла Велика війна.

Усередині Шафка більша, ніж здається ззовні. Вона береже сімейний крам. Витончений порцеляновий посуд, який лише зрідка діставали з особливих нагод і в якому відсвічувалося красиве життя, що колись мало би настати.

Шафка оберігає маленькі кошлаті ковдри, у яких Петро та Ліза забирали новонароджених близнюків із пологового будинку, сина й доньку — Андрія і Катю.

На іншій полиці Шафка зберігає сімейні фотоальбоми із чорно-білими світлинами. І бабуся Ліза все обіцяє собі якось упорядкувати альбоми, попідписувати фотографії, поскладати їх за роками. Бабуся думає, що, може, колись онука Соня зацікавиться їхнім життям і минулим своєї родини. Бабуся, звісно, усього не розповість, бо чи ж треба дітям знати стільки болю, і може, онука хоча б упізнає в рисах загиблих родичів себе.

Ще в іншій шухлядці Шафка береже дідусеві й бабусині медалі героїв праці Союзу, якого вже давно наче й немає, та він усе одно постійно дає про себе знати болісними корчами.

Є. Полосіна. Ілюстрація до повісті О. Михеда «Котик, Півник, Шафка»

А ще глибше, між свідоцтвами про народження, про шлюб і Петрову смерть, Шафка береже простирадла, черевики, хустку, які Ліза припасла собі на похорон. Береже Лізину вишиванку. Поруч ще бабусині серцеві краплі, які вона крапає в келишок із водою. Вона крапає їх, коли на душі стає нестерпно від спогадів. Запах крапель розлітається квартирою, і його не сплутати ні з чим.

Соня змалечку знає: так пахне горе.

У тій же шухлядці лежать бабусині гроші. Їх небагато. Та й цим кольоровим папірцям вона вже не здатна дати раду, вони лише мерехтять. Час від часу бабуся сягає по них рукою і дає вже не малій онуці Соні трохи грошенят. Так, най побалує себе чимось солод-

ким, бо Лізі вже давно лікарі не дозволяють солодкого, тож вона лише тішиться за Соною, коли та наминає шматок медівника чи «Наполеона».

І якщо сягнути верхньої полицки Шафки (такої високої, що в бабусі щоразу перехоплює подих, коли вона з ризиком для життя стає на табуретку, а Шафка вся наче нахилиється до Лізи, тільки щоб їй допомогти), то можна дістатися до найбільшого бабусиною скарбу. Сіль. Сірники. Борошно. Сухарі. Мотузка. Олія. Пачки з гречкою, уже окуповані кількома поколіннями молі.

Близнюки, коли були малими, розуміли, чому мама робить ці запаси. Вона називала себе білочкою і пояснювала, що має робити запаси на довгу-довгу зиму, яка може раптом уторгнутися.

Соня ж уже в ці історії не вірить і не може зрозуміти, чому бабуся найбільшим скарбом Шафки вважає саме ці запаси.

А Шафка береже Лізині таємниці, намагається зайвий раз не жалітися на життя і не порипувати поіржавілими завісами дверцят. Часом бабуся ніжно проводить по ній рукою, зупиняється і наче прислухається — чи хоча б на мить не відчує на поверхні Шафки тепло Петрусевих рук.

ПІВНИК

Півник родом із Василькова Київської області, хоча невпинно переконував Шафку й Котика, що сам він точно з Мальорки.

Петро подарував його Лізі на семиріччя близнюків. Колись у Петрусевому й Лізиному дитинстві, одразу по Великій війні, у селі не залишилося жодної тварини. Ні песика, ні півника, щоб провіщали ранкову годину. У школу збиралися навпомацки й угадували час навчання. Петрусь будив Лізу чеберяти до школи в сусіднє село. Бувало, що вони помилялися і приходили за годину-дві до початку уроків.

Коли Ліза побачила Півника в Петрусевих руках, то відразу зрозуміла, чому тепер із ними житиме саме він. Той, кого так бракувало в їхньому дитинстві. Гордовитий, керамічний, укритий розписами з глазурі (тут Півник не витримує і додає: «Це зветься майолікою»). Так-так, Півнику, назва ця походить із далекого іспанського острова Мальорка (Півник знову гукає до Шафки й Котика: «Я ж кажу, а ви все: Васильків-Васильків»). І справді, Півника й сотні тисяч його побратимів змайстрували на Васильківському майоліковому заводі.

Півник — куманець, себто глечик. Він мав би напувати спраглих, але був занадто гарним, щоб братися за побут.

У дитинстві близнюків Півник стояв на сімейному столі. Мав чатувати спокій роди-

Є. Полосіна. Ілюстрація до повісті О. Михеда «Котик, Півник, Шафка»

ни, попереджати про небезпеки та дзвінким голосом пробудити своїх, коли гряде найтужливіша, безпросвітна ніч. Коли зупиняться годинники, згаснуть зорі та палатиме небо. Як це було в Петрусовому й Лізиному дитинстві, коли гриміла Велика війна.

Змінювався час, змінювався запах у квартирі, і ремонт, що здавався вічним, уже теж благав про допомогу. Шпалери із зображенням дубового листя, здавалося, змарніли, і для них настала затяжна осінь. Петро мари́в, ніби всі борги перед смертю і старістю йому доводилося віддавати воднораз.

Ліза протирала Півника шматком сірої тканини та дедалі рідше намагалася відмити його до блиску. У горло Півника забивався пил і накип прожитих днів. Часом птах думав, що коли настане та мить, яку він чекав усе своє життя, і йому доведеться провіщати небезпеку, він не зможе видобути зі своєї горлянки й звуку, залишиться німим і не зможе відвернути загрозу.

Близнюки росли, і Ліза з Петром часом не могли збагнути, де ж вони схибили, що доля їхніх дітей складалася саме так.

Близнюки в усьому були протилежностями. Катря все робила, немов вихром налітала, а її брат Андрій проживав життя, ніби в енергозберігальному режимі під гаслами: «Не вилазь!», «Не висовуйся!», «Не поспішай!» і найважливіше: «Якось воно буде».

Катря вийшла заміж. Швидко, необачно, як і все, що вона робила. Коли за десяток років по тому ураган Катріна розносив Сполучені Штати, Ліза казала, що американські науковці трохи схибили з назвою: мали назвати ту нищівну силу «ураган Катерина». Мати випитувала Катрю, чому вона вийшла саме за того чоловіка, а донька розводила руками: «Так вийшло».

Андрій одружився на старшій жінці, трохи молодшій за Лізу. На весільних фотографіях, які берегла Шафка, помітно, як Андрій намагається заховатися за дружиною. Заховатися від усього. Андрієва дружина давала поради Лізі про все на світі, з особливою увагою вказуючи на помилки у вихованні сина, які тепер доводиться їй самій виправляти. Коли такі напади порад траплялися за сімейним столом, Андрій сором'язливо всімався, брав дружину за руки й тихо казав: «Не треба», а вона ще з більшим напором казала: «Треба!»

Катря народила Сою. І життя, укотре на пам'яті Шафки й Півника, рушило іншою колією. Дні стали веселішими, ночі — безсоннішими.

Країна, зшита з клаптиків, розповзалася по болісно прихвачених швах. Бракувало дитячого харчування, а підгузків тут ще й не бувало. Балкон завішаний випраними пелюшками, руки Лізи червоні й натружені від безкінечного прання.

Якою б широкою не була спина дружини, та Андрію не вдалося за нею заховатися від змін, що неслися на них у величезних картатих торбах із товарами, які вони почали перевозити з Польщі. За нечастими

сімейними вечерьми спільну мову дедалі частіше знаходили Катря та Андрієва дружина.

Катрин чоловік, Сонин тато, загинув на заробітках у столиці країни, що летіла в прірву. Його особливо не запам'ятали ні Шафка, ні Півник, ні сама Соня.

Після чергової вилазки до Польщі дружина Андрія вигнала його з дому. Сказала, що в ньому немає стержня, він заважає їй вижити та стати на ноги. І з таким слимаком жити вона не буде, тож хай повертається до своєї матері.

Так вони й жили — від черги за хлібом до черги за цвяхами, від Катриноного випадкового заробітку до затримки Лізиної пенсії. Від дев'яти поминальних днів до сорока по Петру. Від дерев'яного до камінного хреста, який вдалося дістати через нових знайомих Катерини.

Якогось дня Ліза зіп'ялася на стільчик і поставила Півника на Шафку. Раз-два: змахнула пил із куманця. Тяжко видихнула. А за мить почула ходу маленьких ніжок — улюблений світлячок, Соня, притупіла до бабусі.

Шафка й Півник дивилися на Соною і бачили її усміхнене майбутнє. Те, яке можна уявити, бо ж справжнього зла нам не дано домислити.

КОТИК

Соні сім, і вона притягнула додому Котика. Руде кошеня, у погляді — довіра, що йому ніхто не нашкодить. Від народження Котик мав тонкий слух і смішні закручені вушка, що нагадували маленькі ріжки. Вушка так і не розправилися, а слух, здається, тільки покращувався, бо дуже скоро виявилось, що в житті повно тих, хто хоче скористатися твоею довірою.

Чи хтось міг сказати Соні, що навіть така маленька пащека буде зайвою? Катря стала головною годувальницею і дедалі частіше пропадала вечорами поза домом. Андрій, як завжди, не мав сил сперечатися і щось мурмотів. (Шафка намагалася прислухатись і спробувати дошукатися хоча б якогось сенсу, та простіше було змусити Півника самотужки прочистити горлянку, ніж розібрати хоча б одне слово.) А Ліза? Коли їм із Петрусем було по сім, їхнє дитинство зруйнувала Велика війна. Тож вона хотіла вберегти онуку від зла якомога довше, і якщо добро приходить у їхній дім із такою рудою мармизкою, то хай так уже й буде. Ліза тішилася, що в Соні буде друг. Такий, що вимагає тепла й мало що може дати взамін, крім муркотіння. Але часом у дружбі саме це і є найважливішим, сказала б Ліза.

Як то буває, Котик виявився кішкою, але Соною неможливо було переконати, щоб вона вигнала якусь іншу кличку. А Котик змалечку вчилася стояти за себе. Коли Півник і Шафка намагалися жартувати над Котиковою кличкою, вона вчилася супитися і справляти загрозливе враження. І спершу це викликало усмішки її друзів, але із часом Півник

Є. Полосіна. Ілюстрація
до повісті О. Михеда
«Котик, Півник, Шафка»

почав боятися м'якої лапки, яка могла зіштовхнути його з Шафки й розбити на друзки. «Друзки майоліки!» — так, Півнику. А Шафка побоювалася Котикових кігтів-дряпалок, бо життя в цьому домі навчило її: те, що ламається, назавжди таким і залишається. Те, що трапляється, уже неможливо змінити.

Соня мріяла, щоб Котик виявилася безсмертною кішкою. І те, що дідусь Петро колись узяв борг у життя і віддавав хворобами й смертю, Котик не мусила б віддавати ніколи. Хай би хтось тільки зважився видряпати тепло її життя із цих шкряботушок.

Поступово проявлявся справжній характер Котика. Вона дозволяла Соні себе любити, тримала нейтралітет з Андрієм і розуміла, що краще ластитися до Лізи: усе одно більшість тепла й комфорту забезпечувала бабуся. Коли до Соні приходили друзі, Котик ховалася в Шафці. Сповивалася в кублі з ковдр Каті й Андрія — доводилося, звісно, перетерпіти їхній запах, але для тимчасового прихистку — саме те.

У цій квартирі боялися змін. Хотіли призупинити час, бо ж щоразу невідомо, чи майбутнє віщує щось добре.

Катя поїхала за кордон на заробітки. Зрідка присилала грошей. Частіше — листівки. Одного разу навіть із Мальорки. Про півників із Мальорки в листівці не було ані слова. Щоправда, на тих листівках узагалі слів не було.

Андрій часто виходив на довгі прогулянки, а решту часу зливався з речами кімнати. Здавалося, ставав одного й того самого кольору з припорошеними покривалами й килимом на стіні. Часто Соня не зауважувала свого дядька в кімнаті — так розтікалося його тіло по поверхні дивана.

Ліза сиділа на кухні, часто доливала м'ятні краплі до кухлика з водою.

Нова незалежна Україна, від'єднана від решти гамівних клаптиків, пережила революції, утратила півострів Крим, який пахнув ялівцем, а на сході країни Росія відкрила рани війни, яку багато хто не наважувався називати війною. Сотні тисяч родин утратили домівки, поїхали шукати прихистку деінде й знайшли нове життя в зеленому-зеленому селищі, а дехто поселився в їхньому високому-високому будинку.

Півник підбирався до краю Шафки й просив Котика розповісти, що вона чує з підвіконня, підглядаючи за родинами, що ставали їхніми сусідами. Котик муркотіла про біль і втрачене відчуття безпеки, і серце їй стискалося від туги.

Ліза бачила в тих дітках війни відображення Петруся і себе. Та вже нікому було про це розповісти, ні з ким поділитися болем.

Соня закінчила університет. Серце їй розбивалося кілька разів, кілька разів вона починала все спочатку й усе не могла знайти себе. А як почалася та пандемія, якої Лізі треба було особливо берегтися, онучка повернулася додому й зажила з бабусею, колекцією листівок від Катерини, непомітним дядьком Андрієм і своїми улюбленими друзями — Шафкою, Півником і Котиком.

А потім була та Війна, якій уже ніхто не шукав якихось інших назв, бо така війна не питає тебе, чи ти готовий до неї. Вона просто прилітає снарядом у твій дім.

НАЙТЕМНІШОЇ НОЧІ

Усе розпочинається в найтемнішу пору ночі, коли смерть приходить на косовицю душ, і якщо ти всю ніч був у дорозі, то саме тієї миті не можеш дочекатися перших ранкових промінців. То час, коли злодії вдіраються в чужий дім. Далеке гуркотіння вибухів, ніби десь стугоняють ешелони травневих гроз. Та за вікном — лютий.

Півник не може бити на сполох, крику не прорватися крізь пил і порох, що забив йому горлянку. Шафка здригається. Кліпає сервізами й про всяк випадок дбайливо обгортає дверцятами сімейні скарби. Кішка схоплюється з Лізиного ліжка й застрибує в кубельце всередині Шафки: нічого доброго це гуркотіння не віщує.

Лізін слух і зір погіршуються, та вона відчуває тривогу свого дому й прокидається першою. Ліза підходить до шибки, удивляється в безпросвітну ніч. Намагається роздивитися далеку блискавицю вибухів. Ліза знає, що на них насувається. Вона боїться поворухнутися і розбудити любу онуку. Дитина Великої війни береже останні секунди мирного життя дитини, що війни не знала.

Ліза знає: щойно Соня прокинеться, усе життя її розірветься навпіл — на «до» й «після». І Ліза боїться, що нова війна вкраде їхнє життя «до»: усе буде знищено — кожному щасливу мить, кожному лиху годину.

Півник притискається до Шафки, Шафка огортає Котика. Вони чують: Соню будить бадьора пісенька рингтону, що здається зараз такою недоречною. Сонна дівчина піднімає слухавку, здивовано щось перепитує.

І вони з бабусею, кожна у своїй кімнатці, водночас шепочуть найстрашніші слова їхнього життя: «Почалося». Соня забігає до бабусі в сусідню кімнату, обіймає її.

Довкола Лізи зникає все. Вир пам'яті схоплює її. Їй знову сім. Вона у своїй хаті. Їй страшно, у вухах дзвін, і червоне скрапує її скронею. Дівчинка боїться дізнатися, чия ця кров. Рідний дім горить. Червоні півники вогню розповзаються будинком, і все, що вона любить, зникає в полум'ї.

У хату вбігає її найкращий друг, якого вона знає зі своїх перших кроків по землі. Її Петрусь кричить:

— Лізо! Лізо!

Він прикриває їй голову, затуляє собою від вогню і благає лише про одне:

— Не дивися!

Їй не треба того бачити. Вона бачила, як мати рубала голову півню і патрала курку. Бачила, як батько різав свиню. Бачила мертвих старих. Маленька Ліза знає, що трапилося з її батьками. Та бачити їй того не треба. Жодній дитині того не треба, бо й сама смерть скривилася б від такого жорстокого сінокосу.

Коли закінчилася Велика війна, Ліза й Петро вирости та побралися, переконані, що їм вдалося втекти й видурити в життя десятки років. І цієї миті — у зеленому-зеленому селищі, на сьомому поверсі високого-високого будинку — без доньки, з непримітним сином, в обіймах онуки, під пильним поглядом Котика, Шафки й Півника Ліза раптом розуміє, що насправді нікуди їй не вдалося втекти від Війни. Та сама навіжена червона орда, що вбивала й гвалтувала, а ще називалася героями, які нищать інших потвор, суне на маленьку Лізу.

Соня збирає валізку, метушиться. Одна за одною з'являються новини про наступ російських окупантів. Щоразу, прочитавши звістку, Соня скрикує, але не наважується розповідати бабусі. Та Лізі не потрібні деталі — вона знає: ця війна дістане до найвіддаленішого куточка її землі.

Ліза думає про рідне село. Сіверщина. Про міста, у які мандрувала з Петрусем. Луганщина й Донеччина. Про місцини, які завжди хотіла відвідати, та все якось не випадало. Слобожанщина. Про села, звідки родом були її батьки та батьки Петруся. Київщина. Їй болить ціла країна.

До них виходить Андрій. Його обличчя, що завжди мало вираз подивування та образи, змінилося. На ньому проступають раніше не звідані риси й борозни. Та це зауважують лише Котик, Півник і Шафка.

Соня підбігає до Лізи й просить збиратися. Ліза здивовано дивиться на онуку:

— Що мені збирати?

— Найнеобхідніше. Хустки свої, черевики, фотографії. Що тобі буде треба?

— Навіщо?

— Нам треба забиратися звідси.

Соня іде до Шафки, дістає бабусині краплі. Хочє швидко накрапати заспокійливого. Та Ліза впевнено каже:

— Не треба. Мені не треба.

Ще мить тиші. Покручені вуха Котика вловлюють: вибухи вже ближче.

Ліза сумно всміхається онуці. У темному світлі настільної лампи Соня бачить глибокі зморшки під очима старенької. Ліза каже:

— Куди нам тікати? У нас немає нікого. Нікого.

Соня стає навколішки перед Лізою:

— Бабусю, по нас приїдуть. Поїдемо до моїх друзів у Карпати. Там повітря, там тихо.

Андрій мовчки збирає свій наплічник. Котик, Півник і Шафка зачудовано вдивляються в Лізине обличчя. Півник тільки хоче з відчаєм прошепотіти до Шафки запитання, та бабуся вже на нього відповідає:

— Куди я поїду? Тут усе моє життя. Усе, що маю я. Ти їдь. Не переживай за нас. Усе буде добре, — на мить вона замовкає і запитує: — А як я залишу Котика?

— Забереш її з нами.

Котик виповзає зі свого сховку. Горнеться до Півника й Шафки.

— Як я залишу Півника?

— І Півника заберемо, бабусю, — наче до малої дитини говорить Соня.

Ліза знову всміхається до онуки.

— Як я залишу Петрусеvu Шафку?

Соня вдивляється в бабусині очі й не може повірити, чи вона зараз це серйозно каже.

— Бабусю, це ж просто шафка.

Із зібраним наплічником повз них проходить Андрій і відповідає:

— Це не просто шафка, Соню.

Андрій підходить до матері. Ліза підводиться зі стільчика. Син обіймає її і каже:

— Дам знати, як зможу. Усе буде добре. Люблю тебе.

Андрій, здається, уперше у своєму житті знає, що точно має робити.

Соня зачудовано дивиться на нього. Андрій виходить у ніч.

На подвір'ї метушаться люди. Гарячково пакують речі до машин. Хапають дітей, домашніх тварин, найцінніше, що вдається спакувати в кілька валізок.

Соня дивиться у вікно, озирається рідними кімнатами, підходить до Шафки, змахує пил із Півника, бере Котика на руки. Котик відчуває, як Соня тремтить. Тварина хотіла б заспокоїти дівчину, та їй самій так страшно, що жодним мурчанням не заглушити той страх.

Соня каже бабусі:

— А де ключі від нашого підвалу?

Ліза дає їй ключі й хоче нагадати, котрий ключ від котрих дверей, та Соня її випереджає:

— Я розберуся. Скоро буду.

КОСОЛАПАЯ

Соня облаштовує сховище в підвалі їхнього багатопверхового будинку, куди вже ніхто десятиок років не заглядав. Сталактити й сталагміти поламаних диж, ковзанів, санок, запасних шпалер із зображен-

ням дубового листя, недомазаної чорної фарби для огорожки на кладовищі, банки затверділого клею ПВА, бурштиново-застиглих консервацій минулих життів, що стали нині рядами отрути, а ще повні зібрання творів класиків політичної думки, що призвела до мільйонів закатованих і загиблих. Бо ж книжки ніби й викидати не можна, але й тримати цю бридь удома теж не випадає.

Сусіди намагаються втекти з будинку якомога далі, залишаючи все цінне, а Соня шар за шаром занурюється дедалі глибше в підвал, ніби вкорінюється у свій дім. Сумна усмішка на її устах: перебираючи речі, вона ніби перебирає намистини свого дитинства й минулого родини. Ось цього дерев'яного коника змайстрував дідусь Петро. А ось цю Барбі з виламаюю ніжкою, казали, подарував їй загиблий тато, якого особливо не пам'ятали ні Котик, ні Півник, ні Шафка. Та й сама Соня ледь могла пригадати риси його обличчя.

По всій країні гинуть люди. Можливо, вони бачать спогади про ще не прожите майбутнє, яке крадуть у них окупанти. А Соня закопується в рештки минулого своєї родини, щоб розчистити їхнє з бабусею теперішнє і спробувати вигризти майбутнє.

Чи знає Соня щось про війну? Чи може розрізнити на слух тип снаряда, що летить у її бік? Чи може взагалі відрізнити колір форми окупантів? Чи цікавилася вона політикою? Чи слухала російську музику, дивилася російські передачі й шанувала російську літературну класику? З першим російським снарядом, що влучає в сусідній із ними будинок, Соня усвідомлює — її ненависті до ворога вже вистачить на все життя.

Соня недовго пробула в підвалі, та відчуває, що, розчистивши завали сімейних історій, починає краще розуміти свою бабусю. Перші вибухи, перший десяток окупантів із білою літерою Z на техніці заходять до їхнього подвір'я, де вчора ще гралася малеча, а Соня вже розуміє, про що всі ці роки мовчала Ліза, чого вимовити не могла.

Ліфт не працює. Соня забігає до квартири на сьомому поверсі. І відчуває такий звичний запах дому — бабуся готує сирники. А на інших конфорках уже булькає борщ і вариться картопля в мундирах.

— Треба наготувати наперед. Набери води, дочко, — звертання вихоплюється мимоволі.

Бабуся наче б хотіла перепросити Соню, але онука підходить до старенької ззаду, обіймає її і прихиляється скронею до сивої потилиці.

Котик, Півник і Шафка спостерігають і думають одну думку. Так у світі повелось: родину ми не можемо обрати, але найрідніших людей обираємо самі.

Дев'ятеро окупантів заходять у сусідній під'їзд. Виганяють людей на вулицю. Ставлять сусідів на коліна під дула автоматів. У двір в'їздить танк, виразна біла V на його башті. Танк їде по автівках, спресовуючи їх, мов алюмінієві бляшанки з-під колі.

Хтось із сусідів скрикує, намагається попередити — танк зупиняється перед маленькою темно-блакитною машиною. У машині люди. Їх тут

знають усі. Цю родину кілька разів показували по телебаченню, і через них була не одна сварка на кухнях. Іван, айтішник, пішов у декрет і доглядав дітей — дванадцятирічного Даню і трьохлітню Наточку. А дружина Марина робила карколомну кар'єру ейчарки, яка шукала найкращих працівників для міжнародних компаній. Словом, усе в них не як у людей. Для когось приклад, для когось привід для жартів. Та їхня родина була насправду щасливою. І Ната нарешті почала говорити. І Даня записався на брейк-данс. І цього ранку вони просто хочуть вберегти життя.

Танк загрозливо гарчить і рушає просто на машину. Іван здає назад. Соня не може через шибки почути, але точно знає: Ната розгублено плаче. Даня підбадьорює: «Давай, тату». Марина зіплює зуби: «Швидше, швидше».

Танк із розмаху наповзає на машину. Перемелює її. Буденно. Ніби техніка, що зачищає вулицю. Родину зводять зі світу лише за те, що вони українці. Усе прожите й непрожите вмиль знищено. Просто брухт. Хором плакальниць завивають сигналізації.

Скрикує Півник. Соня відступає від вікна.

Ліза пакує їжу в пластикові судочки.

Шафка раптом відчиняє дверцята. Чи то хоче обійняти Соню, чи то змахнути сльози.

До вечора всіх сусідів-чоловіків, яких окупанти знаходять у будинку, садять у трикімнатній квартирі в сусідньому під'їзді. Росіяни кажуть, що будуть їх катувати. Виколють їм очі. Коли один із полонених випльовує їм в обличчя прокляття, упереміш із харкотинням і згустками крові з розбитого рота, йому прострелюють ліве коліно, а потім праве — просто так, бо можуть.

Росіяни йдуть від квартири до квартири. Зламують їх, як ящики зі скарбами. Шукають дівчат і жінок. Шукають чоловіків, підлітків і хлопчиків. Вишукують їжу. Їх хочеться назвати звірами, та, твоя правда, Котику, не варто так ображати тварин.

Важкі кроки на сходах. Ліза бере онуку за руку, підводить до Шафки. Соня зі здивуванням дивиться на бабусю. Ліза намагає ручку, заховану в Шафці, і під Шафкою вмиль відчиняються маленькі дверцята. Ті перші шпалери були поклеєні просто поверх них. І ніби в купі дубового листа прочинився таємний хідник.

— Вони весь час були тут? — перепитує Соня.

Ліза сумно всміхається:

— Петрусь знав, що то була не остання війна. Тоді такі сховки врятували багатьох.

Соня заповзає в сховок, Котик в останню мить застрибує до неї.

— Сподіваюся, це буде швидко, — каже Соня.

— Війна ніколи не буває швидко, — із сумом відповідає Ліза.

Невдовзі окупанти стукають у їхні двері. Ліза відчиняє. На порозі двоє. Брудна болотна форма. Гострі вилиці. Колючі погляди. Одному під сорок, другий — молодший за Сою, зовсім підліток.

— О, косолапая, — каже хлопець до Лізи.

Кожен його рух, кожне слово має робити його більшим, дорослішим, страшнішим. Хоча б у власних очах.

— Есть тут кто? — запитує старший.

Маленька Ліза бачила таких окупантів. Уроки, як говорити до них, вона добре вивчила. Як мовчати, як опускати очі, як зображати усмішку вибачення за свою дурість, як вдавати страх перед ними, як просити вибачення за вчинки, які не зробила. Як відмовлятися від батьківщини. Як проклинати батьків. Як робити все, аби не втратити себе й урятувати найдорожчу людину поруч.

Маленька Ліза все це знала. Та ще тоді пообіцяла: ніколи знову жодним звуком, жодним порухом кутика губ не принижуватися і не зраджувати собі.

Ліза дивиться на чоловіків:

— Ні, немає тут нікого.

— А нормально отвечать будеш?

— Зі своєю матір'ю будеш так говорити, — відповідає молодшому Ліза.

Старший хоче замахнутися на неї, та молодший зупиняє його.

— Не надо, меня самого такая косолапая растила.

Старший опускає руку, озирається на сходи.

— Пожрать есть че?

— Та точно есть, я уже чую.

Окупанти не входять у квартиру — вони вдираються. Усе твоє — уже не твоє. Воно — виломлене. Усе життя — відкритий перелом.

Окупанти винохують простір. Очі-гачки, які не пропускають найменшої речі, яку можна потягнути. Орда приходила на ці землі забирати людей, чорнозем і зерно. Нишпорили в найтонших шпаринах, шурувала в копицях металевими прутами. Сараною нищила поля, голодним ротом припадала, до останньої краплини висмоктувала все й, смачно прицмокуючи, казала: «Ми брати навік».

Котик відчуває, як Соня тамує подих, боїться поворухнутися.

Хто тепер — кішка, хто — мишка.

Хто — у засідці, хто — наживка.

Хто накладе головою на цій землі.

Окупанти гребуть усе, що потрапляє під руку: і тостер із попаленими крихтами білого хліба, і прозорий пластмасовий гребінець, і рожеву гумку для волосся.

— Чего так дико смотришь, косолапая? Я что, совсем зверь, по-твоему? У меня дома жена, дочь. Я что, с пустыми руками приеду?

Молодший підходить до Шафки, тягнеться рукою. Соня сильніше притискається до Котика.

Раптом Шафка різко прочиняється і дверцятами навідмаш б'є окупанта по обличчю.

З рота росіянина вихлюпується потік брудної лайки. Півник завмирає — що буде далі?

Старший сміється.

— Я тут все сожгу к чертям, — каже молодший, цівка крові з кутка рота.

— Це у вас земля під ногами горітиме, — твердо мовить Ліза за його спиною.

— Что ты сказала, косая?

— Вас буде нищити кожна пташка, кожна билинка цієї землі. У ній ви й поляжете.

Старший підходить впритул:

— Не борзей, ведьма. Еще слово — и сожжем тебя и твою проклятую халупу. Пошли отсюда.

Окупанти йдуть геть.

За деякий час Соня з Котиком виходять зі сховку. Соня сміється, ніжно проводить по дверцятах Шафки й каже:

— Молодець, Шафко. Якоїсь миті я його навіть пожаліла.

— Не варто, доню. Не варто.

Лунають автоматні черги: окупанти розстрілюють сусідів і всіх, хто невчасно опинився на вулиці. В одного зі знавсієлих стрільців — щойно розбите обличчя.

Над Україною здіймається кривава повня. Ніби бог війни навис над цілою країною. Той червоний місяць не забути, не стерти зі спогадів сотень тисяч українців, які тягнуться безкінечними дорогами в пошуках життя, подалі від смерті.

Глибокою ніччю Котик чує, як окупанти телефонують своїм рідним і хваляться награваним. Вони тягнуть просто все, і навіть будку пса Джека, який жив у дворі біля пісочниці та майданчика й так тішив дітей.

Котик не вірить власним покрученим вушкам, але з тієї темної країни долітають утішені вигуки гордоців. Котик супиться, уявляє, як видряпає їм усім очі, переводить погляд на Півника й гадає думку.

— Чого ти на мене так дивно дивишся? — перепитує Півник.

— Маю план, — задумливо відповідає Котик.

— Щось мені це не подобається. Шафко, скажи їй.

Шафка хотіла би втрутитися, але відчуває, як Котик на мить випускає кігті.

— Тобі сподобається, Півнику.

Півник відсувається на самий край Шафки.

— Коли вони прийдуть за нами...

— Не прийдуть, — перебиває Шафка.

Котик лише всміхається хижою посмішкою.

— Коли вони прийдуть за нами, коли схоплять Соню. І якщо хоч волосинка впаде з Лізиної голови... — На цих словах Півнику хочеться горлати від відчаю. — Я зроблю все, що можу. Кількох я точно заберу на той світ. Але ти, Півнику...

— Я тебе зрозумів. Вони відчують усю важкість Василькова.

— Тобто вже не Мальорки? — хитро перепитує Котик.

— Ніколи й не було ніякої Мальорки, — з гордістю відповідає Півник.

ГҀЛІ, ЧИНКИ, ЧАТА

За тими окупантами прийшли ще інші, з ненависними літерами V і Z, вирізнаними на їхніх серцях. Навала безсердечних вампірів і безмозких зомбі. Ці вже російської мови не знали. Та й навіщо знати мову, щоб виконати злочинний наказ?

Убивці. Мародери. Гвалтівники. Зло, яке криється в найтемніших куточках людини. І навіть Котику, Півнику й Шафці було зрозуміло, що хто б не віддавав вищі накази, виконували їх прості люди, які були чиймись сусідами, чоловіками, синами, онуками. І, певно, вони люблять свої родини та свою батьківщину. Та насправді вони просто різники з руками по лікті в крові.

Дні окупації зливаюються в один. Світло не з'являється. «Тобто електропостачання», — поправляє мене Півник. Технічно, Півнику, так і було. Та все ж зникло саме світло. Здається, сама темрява наповнює легені, Ліза й Соня дихають ненавистю. Пилом, змішаним із люттю, припадає Півник. Шафка порипує рішучістю. І навіть Котик відчуває, наскільки недоречні її спроби заспокоїливо муркотіти, бо ж усі вони хочуть одного, щоб російські окупанти згинули з їхньої землі.

Часом серед ночі або раптово вдень вони чують стихшені вибухи гранат і розгублений крик окупантів. Місцеві партизани не дають їм спокою.

Коли час бігти до підвалу й ховатися від обстрілів, Соня не розмислює, чи побачать її ворожі солдати, чи донесуть сусіди окупантам, що, мовляв, таку красуню стара баба ховає в коморі. Онука бере однією рукою бабусин лікоть, другою хапає переноску й кличе Котика (яка не береться пояснювати, що вона вже панна поважного віку й здатна ухвалювати самостійні рішення, розраховувати ризики та нести відповідальність...).

— Немає часу, Котику. Давай, до мене, — кличе її Соня, ніби все ж чує бідкання кішки.

Котик застрибує в переноску.

Коли вони збігають із сьомого поверху до підвалу, то не беруть торбу з документами. Це все якось неважливо, бо ж немає нічого значнішого за порятунок Котика.

— Віжіть, ми тут прикриємо, — кажуть їм услід Півник із Шафкою.

У підвалі Соня знайомиться із сусідами, які всі добре знають її бабусю. У Лізи, виявляється, до війни було своє, цікаве життя, про існування якого онука й не здогадувалася.

Ліза кожного із сусідів перепитує про якусь особливу чуйну детальку, яку можна знати лише при хорошому знайомстві. «Як ви, Неоніло Петрівно? Коліна вже не крутить? “Долобене” допомогло? Як успіхи в Лесі? Як фікус бенджаміна, який вам подарували на роботі? Чи Радомирчик уже вміє ходити без човгання? Як Мальвіна справляється зі звуками вибухів, не скавулить? Як прийняли вашу Наталочку? Ї Олюся вже пішла на курси іспанської?»

Жінки облаштовуються в підвалі. Котик прислухається до їхніх внутрішніх монологів.

Соня зачудовано дивиться на бабусю.

— Ба, здається, ця війна мала початися, щоб ми з тобою нарешті познайомилися.

— Ну, в іншому житті ми були занадто зайняті.

Цієї миті вони б точно всміхнулися, та десь поруч із їхнім будинком лунає гучний вибух. Той, що вже звикли називати «приліт». Той жак пекельної випадковості, про яку знеособлено кажуть «прилетіло». Так сталося. Так російське зло обирає цілі серед мирного населення, ніби в дитячій лічилочці, якої Ліза колись учила Соню.

Ще вибух. Соня притискає Котика. Мерехтить ліхтарик — єдине джерело світла в підвалі.

Час надломлюється. Усе зникає. Лізі знову сім. Вона розгублено блукає розбомбленим будинком. За мить прибіжить Петрусь.

Маленька й доросла Ліза — обидві в горнілі безжальних воєн — промовляють лічилочку. Ту, якої мама навчила Лізу:

Гулі, гулі —	такі очі, як мисчинки.
такі очі, як моргулі.	Чата, чата —
Чинки, чинки —	такі очі, як горща.

Ту, якої Ліза вчила онуку. Ліза шепоче лічилку, і за кожним сказаним уголос рядком — неказаний.

Гулі, гулі —
пролетіли кулі, вирвали чиясь життя
такі очі,
голодної ночі нипають у пошуках жертв
як моргулі,
тіла своїх вони не забирають, морги наші повні їхнім падлом
Чинки, чинки —
і війна кожного спитає за його вчинки, де він був
і що робив
такі очі,
бездонні очі поряд, де синочок мій Андрій, де блукає його душа ці дні
як мисчинки.
ми всі лише піщинки цієї перемоги

Чата, чата —

Петрусю, де донька наша Катря, де ти, Боже милий, наш чатовий
такі очі,
рідні, ми вищі за наш страх.
як горща.

скільки, Боже, витримати можу я, чи горя пригорщу, чи оберемок.

ЩЕРБИНА

Зелене-зелене селище горить. З високих-високих будинків танкові й мінометні постріли вигризають величезні шматки, будинки падають, ховають під завалами людей. Росіяни полюють на людей. Для них це розвага. Вправи в стрільбі та катуванні.

Серце Соні сповнене люті. Після всіх воєн ще одна війна? Вона ненавидить поганих чужих і поганих своїх.

Серце Соні сповнене любові. До людей довкола. До сховку в Шафці, зробленого дідусевими руками. До Котика й Півника. До Лізи. Соні складно навіть подумки називати її бабусею. Ніби Соню війна зістарила. Ніби Лізу війна омолодила. І тепер вони рухаються назустріч одна одній у своєму віці. Просто дві рідні жінки із сивим волоссям.

Дядько Андрій першого ж дня записався до Територіальної оборони. Він із побратимами постійно десь поруч. Котик, Півник і Шафка дивуються, як війна проявляє людей, як спонукає спокутувати провини мирного життя. Андрій, що зливався з килимом, тепер злився зі своєю військовою формою і рідними пагорбами.

Катерина спершу ледь не щогодини писала істеричні повідомлення: «Як ви? Не прилітало? Живі?» Кожне повідомлення садило батареї телефонів, які так складно заряджати. Коли Соня знайшла слова, щоб пояснити, що ці повідомлення ніяк не допомагають, Катя заспокоїлася, ніби донька дала їй дозвіл далі жити своїм життям і нічим не перейматися. Тепер Катерина все обіцяє надіслати щось «смачненьке». Вона завжди вміла робити те, що точно нікому не знадобиться.

Закінчуються запаси дитячого харчування. Запаси ліків для старших. Запаси корму для тварин. Запаси бинтів для поранених. Дедалі складніше діставати воду. Добре, що ще лежить сніг. Дедалі складніше діставати продукти. Окупанти порозносили місцеві магазини. Покрали все. Рештки дозачищали погані свої.

Ліза дедалі частіше заглядає до своїх припасених скарбів усередині Шафки. Сіль. Сірники. Борошно. Сухарі. Мотузка. Олія. Пачки з гречкою, з яких уже навіть міль устигла евакуюватися.

Сусіди готують їсти на вогні просто у дворі. Допоки не починається черговий обстріл.

Змінюються Лізині розмови із сусідами. «Як ви, Неоніло Петрівно? Нічого, прострелене коліно в чоловіка заживе, буде тепер на погоду крутити та, як гідрометцентр, буде вам казати прогнози. У мене теж почало випадати волосся, пошукаю якийсь рецепт. Так прикро, що

ваш фікус бенджаміна засох. У мене теж усі квіти не слава богу. Нічого-нічого, зарядимо телефони, і поговорите зі своїм Радомирчиком. Так прикро, що серце Мальвіни не витримало. Мої співчуття. Нічого-нічого, звільнять нас, то приїде Олюся і вшкварить нам іспанське фламенко».

Загиблих сусідів ховають теж просто тут, біля дитячого майданчика, де раніше стояла Джекова будка. Сам пес тепер розгублено ходить двором. Безпритульний, тулиться до людей. Труситься. Боїться обстрілів.

Саморобні хрести. На грубій деревині вугіллям записують хоча б дату загибелі й номер квартири, якщо ще мають сили таке пам'ятати. На братській могилі Івана, Марини, Дані й Наталочки — поламаний номерний знак від їхньої темно-блакитної машини.

Росіяни з кожним днем дедалі більше лютують. Кожний день приносить жахливі новини їхніх звірств.

Аж урешті одного дня обстріл застає Соню і Лізу на вулиці, біля вогнища. Жінки біжать до підвалу. Подвір'я накривають російські снаряди.

Соня кричить:

— Лізо! Лізо!

Прикриває її голову, затуляє собою від вогню і благає лише про одне:

— Не дивися! Не дивися!

Лізі не треба того бачити. Вона бачила, як нацисти розстрілювали євреїв, і ті падали замертво у викопані траншеї. Бачила, як комуністи вішали українців за те, що ті насмілилися бути українцями. Бачила мертвих. Ліза знає, що сталося з її друзями й подругами, їхніми дітками й онуками. Їй бачити того не треба. Жодній людині того не треба.

Ліза й Соня застрибують у підвал.

Наступної миті снаряди влучають у будинок. Час зупиняється. Котик застигає у стрибку на Шафку. Півник тягнеться до Котика. Шафка простягає дверцята до Котика. Небеса розриваються навпіл. Земля стає небом.

Вибухи зчесують частину будинку, ніби кількома шкребками величезного надщербленого ножа. Котик хапається за Шафку. Півник допомагає їй підтягнутися.

Усе попереднє життя стає брукхтом. Усі життя, що жевріли в будинку, поховано під купою завалів. Просто хмара ніщо.

З ПОПЕЛУ

Хмара попелу затуляє сонце. Осідає в маленьких легенях Котика, припорошує Півника. Вони вдихають рештки чийогось життя.

Попіл спадає. Двоє друзів опиняються на знелюдненому острові. Й остров цей — Шафка.

Котик питає Шафку:

— Шафко, ти як?

— Тримаюся, — відповідає Шафка.

— Я теж, — подає хриплий голос Півник, забитий пилом.

Руде тіло Котика припорошене брудом. Вона заглядає за край Шафки. Величезна сльоза сповзає її брудною розлюченою мордочкою.

Шафка хоче волати, та має зберігати спокій, берегти друзів і бабусині скарби.

Котик горнеться до Півника. Півника прошиває холодний вітер і видобуває з нього приглушений, тужливий свист. Так пронизливо виють самотні вітри зими в спустошених будинках.

Шафка голосно й розпачливо видихає.

Дві найдорожчі людини поховані в уламках. Усі, кого вони знали й любили, — там.

Здається, на цілому світі їх лише троє. Вони гублять лік часу. Життя стає безкраїм океаном болю. Та раптом чути шурхіт крил. Прилітають двійко солов'їв-базікал. Ні Котик, ні Півник, ні Шафка так і не навчилися розуміти їхнє щебетання. Та найважливіше вони вловлюють: летить підмога. Так, Півнику, їде, а не летить. Але крила в них точно є.

Уже дуже скоро біля руїн починають метушитися хлопці й дівчата з ДСНС — служби надзвичайних ситуацій.

Котик, Півник і Шафка вдивляються в натовп і бачать Андрія. Здається, ніколи й не було іншого життя до війни. Ніби ніколи іншим він не був. Упевнені, чіткі, стрімкі рухи. То просто його чергова довга прогулянка рідними місцинами трохи затягнулася. Біля нього — побратими й посестри — люди, яких він знає кілька тижнів, та рідніших у нього немає.

Розбирають завали. З темряви й покручених пальців смерті-костомаси витягають ще живих. З попелу відкопують тіла вже мертвих, щоб поховати їх як годиться. Шафка не стримує сліз. Дверцята судомлять болем. Тепло Лізиних скарбів ще гріє її зсередини. Тепло Петрових рук ще відчувається на дерев'яній поверхні. І Шафка чує Лізин голос:

Скільки ще невинно вбитих прийме рідна земля?

Скільки полів стануть кладовищами?

Скільки ворожих тіл прийме чорнозем?

І скільки братських могил ми знайдемо?

Чи зможемо запам'ятати всі імена?

І наче назустріч цим словам із-під завалів постає Лізина рука. Ніби сама вона йшла на поклик голосу свого, що лунав у Шафці. І ця війна голодна до її життя, та Ліза вкотре постає з мертвих.

Коли вона розплющує очі, бачить Андрія, і вперше в його обличчі впізнає рідні риси Петруся. Ніби й той самий її синочок, та нині загартований, як криця в руках вправного коваля.

Андрій обіймає матір.

Котик із Півником підстрибують від радощів, а Шафка тримає на своїх плечах друзів та їхній маленький світ.

Лізі надають допомогу, хочуть забрати до лікарні.

— Вас треба обстежити, — каже їй молодий хлопчина-рятувальник, який теж завчасу подорослішав, і в його блакитних очах туга, що навряд чи колись мине.

— Куди я поїду? Тут усе моє життя. Усе, що маю я. Як я залишу її? — відповідає Ліза.

— Кого?

— Там Соня. — До них підходить Андрій.

— Там ще люди. І не тільки, — додає тихенько Котик, намагаючись не думати, скільки тваринок загинули в завалах. І в декого з них ніколи не було дев'яти життів про запас.

Рятувальник залишає Лізу сидіти на дивом уцілілому стільчику. Такі речі, що пройшли крізь вогонь війни, — безцінні. Колись по Великій війні вони з Петрусем багато років спали на деренчливому металевому ліжку, кожна пружина якого була загартована у вогні, що знищив дім її дитинства.

Ліза сидить перед завалами та знає: вона не зрушить із місця, допоки не побачить Соню живою.

Час уповільнюється. Серце Лізи сповнене втомленої люті: по стількох роках вона знову опиняється на згарищі рідного дому.

Серце Лізи сповнене любові: вона знає, що побачить Соню. Просто інакше не може бути. Ліза відчуває пульсацію любові. Поруч ті, на кого вона може опертися.

Слабкими очима Ліза не може роздивитися в сутінках Котика, Півника й Шафку, та може розпізнати спогади про три покоління її родини, сховані в них.

Лізі залишається тільки вірити, що вони вціліли.

— Ми тут, — беззвучно кричить їй у відповідь Півник.

Спливає час. Соня десь там, під завалами. Та кожна секунда наближає їх — двох найрідніших жінок.

Рятувальники розгрібають завали. Дістають уламки життя. Витягають людей настільки сильних, що їх не зламали тижні окупації.

Аж раптом, уже глибокої ночі, лунає крик:

— Сюди, сюди!

Якби Петрусь був поруч, він сказав би: «Не дивися, Лізо». Він би вірив разом із нею, що Соня жива і її врятують. Та Петрусь готувався б до найгіршого. Такого вчило їх життя і виживання у Великій війні.

Ліза поволі встає зі стільчика, що вцілів. Робить твердий крок і, ніби відмахуючись від примар минулого, каже вголос:

— Я більше не ховатиму очей.

Крок. Долітають слова:

— Медика! Медика сюди!

Ще крок. Хтось командує:

— Швидше! Швидше!

Ліза карбує кроки та йде назустріч своєму страху.

Вона підходить до Соні, яку щойно витягли з темряви на світло ліхтарів. Руки й ноги онуки перебиті, ніби крила підбитої пташки. Ліхтарі довкола вихоплюють навіжені вихри пилюки. Соня непритомна.

Рятувальник із блакитними очима разом із колегами кладуть Соню на носі. Вони з Андрієм підходять до Лізи. Хлопець каже їй:

— Яка сильна дівчина.

Ліза киває.

— Тепер уже все? Ви поїдете з нами?

— Ні, не можу.

У рятувальника немає сил дивуватися.

— Що тепер?

— Там Котик, Півник і Шафка, — відповідає Андрій.

— Там кішка? Ви що, птаха вдома тримаєте? Треба забрати речі?

— Це не просто речі, — каже Ліза.

Рятувальник розгублено дивиться на прищелепкуватих матір і сина, які пізнали стільки горя, що жодне серце витримати не ладне. А Ліза просто не може інакше: має бути врятована вся її родина.

— Я залишаюся. Повертайтеся з підмогою, коли зможете.

Ліза сідає на стілець, що врятувався, загортається в сусідську ковдру, гріє руки чашкою теплого чорного чаю з термоса та вдивляється в ніч, намагаючись побачити своїх друзів.

І то найдовша ніч на видиху березня, коли весна йде в контратаку.

Росіян женуть. Вони хапають попід пахви пральні машинки, кроівки, мобільні телефони, ноутбуки й усе, що можуть потягнути. Та вони залишають своїх поранених і загиблих. Утікають і гинуть, залишаючи розруху й спомин про насилля, яке не досягнути, бо воно за межами зла.

То найдовша ніч у житті Котика, Півника та Шафки. Здається, порятунк — ось він. І їхня найрідніша Ліза з ними.

Шафка поскрипує і тримає нелегку ногу — пласку поверхню світу, за який тримаються друзі.

Шпичастий вітер продуває Півникові горлянку, і він сповнюється волі, намагає свій чистий голос.

Котик сидить на краєчку Шафки, мов горгуля-захисниця давнього храму. Вона прислухається.

Київщина гримить. У лісах лютує Андрій із побратимами. З підвалів і криївок виходять люди, яких війна й окупація змінили назавжди. Кров, сльози, сивина та перебиті лінії долі. Братські могили.

Та весна відвойовує своє.

Уранці рятувальник із блакитними очима... Так, Півнику, уже дуже скоро ми дізнаємося, що його звати Петро. І в житті цієї родини з'явиться новий Петрусь, а новий моток пряжі закрутиться на життєвому веретені. Та спершу треба вас урятувати, Півнику.

Тож уранці рятувальник із блакитними очима повертається з підмогою. Здається, на безкінечному крані, що дотягнувся б і до вершечка Вавилонської вежі, рятувальники добираються до Півника та Котика, обережно ховають їх у теплі м'які ковдри, мов двох дивовижних близнюків, які цієї ночі отримали нове життя.

— Тримайся, Шафко, — каже на прощання Півник.

— Передайте Лізі, що я збережу її скарби. Й обійміть за мене Соню, — відповідає Шафка.

— Ми скоро повернемося. І будемо разом. Де б тепер не був наш дім, — каже Котик.

У зеленому-зеленому селищі, у високому-високому будинку на сьомому поверсі, жили бабуся Ліза, дядько Андрій та онука Соня, а ще Котик, Півник і Шафка.

Найтемнішої лютої ночі по восьми роках жорстокого тління Росія розпалила війну. Забрала життя і дім.

Як закінчиться ця казка, нам не знати, але Котик каже, що бачила дивовижний сон. У ньому поламана дівчинка Соня, яка все життя шукала себе, нарешті залікувала рани й стала сильнішою, ніж будь-коли.

У тому сні був Петрусь із блакитними очима, і Котик каже, що перше побачення їхнє з Лізою було таким, що розтоплює серце, загартоване безкінечним холодом цієї війни.

У тому сні Ліза знайшла новий дім, і Котик бачила, як маленька Ліза, котра всі ці роки жила всередині Лізи дорослої, нарешті відчула спокій.

Дядько Андрій та його побратими повернулися цілими й неушкодженими героями війни. І він посадив на галявині перед домом молоденький дуб.

І Шафка була в тому домі, і зберігала скарби родини й пам'ять про тепло Лізиною Петруся. І Півник стояв на столі, начищений до блиску й зацілований сонцем.

І Котик там була. І чула тупотіння маленьких дитячих ніжок. І як Соня розповідала янголятку, що вона білочка, яка завжди має робити припаси, — раптом зима колись повернеться.

І Котик каже, що кожен із тієї війни вийде іншим, з ранами, яких не залікувати.

Та все одно пролунає сміх, від якого серце сповнюватиметься надією і теплом, що навіть після безкінечного жаху настане нове життя.

Життя, що берегтиме пам'ять про зло.

Життя, що берегтиме пам'ять про добро, любов і дружбу.

Як закінчиться ця казка, нам не знати. Але ця війна точно закінчиться нашою Перемогою.

P. S.

Зелене-зелене селище, у якому живуть наші герої, — це квітуча Бородянка Бучанського району на Київщині. До повномасштабного вторгнення Росії тут було три школи, технікум і музичне училище. Війна зруйнувала це все.

Бородянку звільнили від російських окупантів на початку квітня 2022 року. З 30-ти багатоповерхівок повністю знищено 8, а решту пошкоджено. За місяць після окупації з-під завалів витягнули тіла 41-го загиблого, але під уламками можуть залишатися ще й інші наші полегли.

Знищено близько 500 приватних будинків і близько 450-ти частково зруйновані чи пошкоджені.

У реальному житті Шафка й Півник живуть в одній квартирі, а Котик — в іншій. Та в реальному житті обидві квартири були зчищені, ніби кількома шкребками величезного надщербленого ножа. Єдине, що вціліло в обох помешканнях, — це Котик, Півник і Шафка.

Шафку з Півником передали до Національного музею Революції гідності.

Котик провела два місяці в зруйнованій квартирі, чекала на допомогу й боролася за своє життя, поки її не врятували волонтери організації «ЗооПатруль UA».

Дякую нашим захисникам і захисницям, рятувальникам і рятувальницям із Державної служби з надзвичайних ситуацій, волонтерам і волонтеркам, державним органам і всім, хто тримає наше небо та землю, за те, що поміж тривогами ми все ще можемо бачити сні. І любити.

4. Прочитайте фрагменти наукової статті та виконайте завдання.

**Ідея збереження «сімейного всесвіту» в казці
Олександра Михеда «Котик, Півник, Шафка».**

Письменник означає свій твір «Котик, Півник, Шафка» як казку. (...) У творі реальне поєднується з фантастичним. Реальними є описи подій початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, психологічних станів, які переживали мирні мешканці під час обстрілів та окупації, історії з кішкою, півником і шафкою, хоч автор вдався до домислу й вимислу, об'єднавши їхні долі в одну (насправді — це історії двох зруйнованих бородянських помешкань). Казковими у творі є персоніфіковані образи Котика, Півника, Шафки, які співчують своїм господарям, разом із ними переживають жах війни, тримають стрій нескореності (...).

У центрі родини — *бабуся Ліза* — берегиня роду. Автор знайомить читача з долею жінки, яка пережила голод і репресії, Другу світову війну, пізнала «щастя» життя в Радянському Союзі. Біль минулого цієї жінки захований у речах, які вона зберігає в шафі, змайстрованій

колись її чоловіком Петрусем. Найбільшою цінністю жінки є альбом із фотографіями родичів, знищених владою. Жінка має надію, що колись «онука Соня зацікавиться їхнім життям і минулим своєї родини» й «хоча б упізнає в рисах загиблих родичів себе» (...).

Вона є наставницею своїх дітей — Каті й Андрія, проте реалії життя «зшиті з клаптиків» країни нещасливо намалюють їхні долі. Запальна за натурую Катерина шукає свого особистого й фінансового щастя в чужих краях. Її доля типова для багатьох українок, які не змогли знайти себе на Батьківщині, покинули родину для забезпечення матеріального комфорту. Інертний Андрій, «що зливався з килимом», у часи Великої війни став на захист Батьківщини як воїн Територіальної оборони («тепер злився своєю військовою формою з рідними пагорбами»). На наш погляд, ці герої символізують покоління тих українців, з яких система прагнула витворити радянську людину. Відмова жити на Батьківщині, байдужість до своєї долі й майбутнього України пояснюється тим, що часи залежності від Росії не виховали в них національної свідомості. Прикметно, що прозріння прийде до Андрія, коли розпочнеться Велика війна. Герой стане на захист своєї землі, усвідомить цінність державної свободи, потребу її відстояти.

Образ Соні в казці О. Михеда втілює шлях покоління українців, які вирости в добу незалежності, до усвідомлення себе як вільних від імперських впливів людей. Зростання дівчинки відбулося під впливом бабусі Лізи (...). Зміна світогляду героїні відбудеться тоді, коли вона ховатиметься від ворожих снарядів у Шафці, у підвалі, коли відчує цінність кожної речі, яку бабуся з дідусем, дядько й мати зберігали як радість чи біль роду. «А Соня закопується в рештки минулого своєї родини, щоб розчистити їхнє з бабусяю теперішнє і спробувати вигризти майбутнє», — зауважує автор (...).

Антитезою до образів українців у казці О. Михеда «Котик, Півник, Шафка» постають образи *завойовників*. У «найтемнішу ніч» Ліза розуміє, що на територію України знову прийшли ті зайдя, які понівечили життя народу в часи радянської влади: «Та сама навіжена чорна орда, що вбивала й гвалтувала, а ще називалася героями, які нищать інших потвор, суне на маленьку Лізу». Поведінка ворога змальована реалістично. Воєнна техніка з літерами V і Z нищить мирні будинки, автомобілі, людей. Автор констатує: «Родину зводять зі світу лише за те, що вони українці» (...).

Основу незламного українського роду поряд із героями-людьми презентують персоніфіковані образи Шафки, Котика, Півника. Вони — сімейні обереги й у часи миру, і в часи війни. Шафка символізує світ домашнього затишку. Коли прийшла Велика війна, вона стала захистом для родини: «Шафка раптом відчиняє дверцята. Чи хоче обійняти Соню, чи то змахнути сльози». Вона чинить опір ворогам, як і всі люди, проте по-своєму: «Раптом Шафка різко прочиняється і дверцятами навідмаш б'є окупанта по обличчю» (...).

Образом-оберегом родини в казці є також **Півник** — керамічний куманець, виготовлений на Васильківському майоліковому заводі. Історія його появи в родині, як, власне, й інших речей, особлива. Півника придбав Петро як спогад про дитинство, про часи Другої світової війни, коли в їхньому селі не залишилося жодної тварини. Керамічний куманець стояв на столі, а згодом на шафі. *«Мав чатувати спокій родини, попереджати про небезпеки та дзвінким голосом пробудити своїх, коли гряде найтужливіша, безпросвітна ніч»*. Він — очі родини (...). Автор наголошує, що в мирні часи Півник намагався довести своє неукраїнське походження, а війна змінила думку куманця. На прикладі цього персоніфікованого образу О. Михед показує зміни у свідомості українців, що позбавляються колоніального мислення, які усвідомлюють те, що треба плекати свої здобутки, щоб зберегти державу.

Якщо Шафка — обійми, Півник — очі, то **Котик** — вуха родини. Руда кішка з'явилася в домі, бо так захотіла Соня. Котик стала захистом для сім'ї, бо все чула й прийшла до думки, що в житті *«повно тих, хто хоче скористатися твоєю довірою»*. Через відчуття Котика автор передає той внутрішній біль, який переживає Україна й кожна людина з початком війни: *«Котик муркотіла про біль і втрачене відчуття безпеки, і серце їй стискалося від туги»*, *«Тварина хотіла б заспокоїти дівчину, та їй самій так страшно, що жодним мурчанням не заглушити той страх»* (М. Лаврусенко, О. Романюк).

Легендарна кухонна шафа з керамічним півником, яка вистояла під час вибуху російської авіабомби, у деокупованій Бородянці. Світлина

- За змістом прочитаної статті складіть план із восьми пунктів, кожен із яких має передавати зміст відповідного абзаца. Доповніть кожен пункт двома-трьома ключовими словами (словосполученнями). Перекажіть статтю, орієнтуючись на пункти плану та ключові слова (усно).

Завдання.

1. Час основних подій казки О. Михеда «Котик, Півник, Шафка» —

А 2014 р.

В 2023 р.

Б 2022 р.

Г 2024 р.

2. Основні події казки відбуваються в частині України, позначеній на контурній карті буквою

3. Прочитайте речення.

«Півник родом із Василькова Київської області, хоча невпинно переконував Шафку й Котика, що сам він точно з Мальорки».

В уривку використано

А персоніфікацію

В гіперболу

Б порівняння

Г епітет

4. Чому автор визначає жанр твору «Котик, Півник, Шафка» як казку?

5. Що у творі — реальне, а що — казкове?

6. Випишіть із казки «Котик, Півник, Шафка» цитати, які характеризують бабусю Лізу, дядька Андрія та Сою.

7. Чому автори статті в реченні «Автор знайомить читача з долею жінки, яка пережила голод і репресії, Другу світову війну, пізнала на собі **«щастя»** життя в Радянському Союзі» видлене слово взяли в лапки? Обґрунтуйте свою думку.

8. Яку роль у творі відіграють персоніфіковані герої — Котик, Півник, Шафка?

9. Поміркуйте, чому в ілюстраціях Є. Полосіної багато сірого кольору, брудних тонів.
10. **Вільний мікрофон.** «На мою думку, причиною популярності казки «Котик, Півник, Шафка» є...».
11. Заповніть літературний паспорт казки О. Михеда «Котик, Півник, Шафка».
12. Поміркуйте, яку роль родина відіграє в умовах війни (усно). Проілюструйте свої думки прикладами-цитатами з казки О. Михеда «Котик, Півник, Шафка».

До речі...

У місті Березному, що на Рівненщині, установили скульптуру стійкості та незламності «Півник із Бородянки». Ініціатива створення належить скульпторові з Харкова Олександру Сердюку, якого прихистило місто Березне.

13. Домашнє завдання.

1. Що спільного та відмінного між творами І. Гаспринського «Чорні ешелони» та О. Михеда «Котик, Півник, Шафка». Оформіть порівняння як діаграму «Кола Венна».
2. Створіть постер або рекламний допис про один із сучасних українських прозових творів для юних читачів.
3. Створіть асоціативну «хмару» до твору О. Михеда «Котик, Півник, Шафка».
4. Підготуйте мультимедійну презентацію про вцілілих кота, керамічного півника та кухонну шафу.

Подумайте й розкажіть

- Які враження справив на вас О. Михед як особистість і письменник?
- Хто з героїв / героїнь казки О. Михеда «Котик, Півник, Шафка» вас найбільше вразив / вразила? Чим саме?
- Для кого написано казку «Котик, Півник, Шафка» — для дітей чи дорослих?

§ 37–39 ТЕМА ШКОЛИ Й РОДИННИХ ЦІННОСТЕЙ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ДУМАНСЬКОЇ «ШКОЛЯРКА З ПЕРЕДМІСТЯ»

Про що ви дізнаєтеся?

- Що таке бестселер?
- Чому Оксана Думанська змінила назву свого бестселера?
- Як живеться старшокласниці, котру виховує бабуся?

1. Прочитавши відомості про О. Думанську, виконайте завдання.

Оксана
Думанська

нар.
1951 р.

Оксана Думанська народилася 25 січня 1951 р. в с. Локні Сумської області. Зростала в учительській родині. Нині вона мешкає у Львові. Пише книжки як для дорослих, так і для дітей та підлітків.

Про своє дорослішання і становлення сама письменниця розповідає з іронією: виховував її не дитячий садок, а шкільне подвір'я (у ті часи батькам-педагогам надавали житло в комунальній квартирі на території школи) і радіопрограма «Театр перед мікрофоном», яку транслювали з круглого приймача-колгоспника, як

кажуть навіть тепер. Так що «Запорожця за Дунаєм» і «Наталку Полтавку» знала напам'ять із малого віку.

Першою книжкою для читання став «Буквар», який опанувала самотійно. Потім були казки Г. К. Андерсена: «Найбільше мене вразила книжка в синій оправі з білими сніжинками й оленячою упряжкою, яка везе Герду. Те видання в мене збереглося і досі. Для мене Андерсен — це було щось незвичайне, бо я жила в селі й бачила навколо зовсім не казкове оточення. Мріяла навіть потрапити в Крижаний палац, незважаючи на небезпеку».

1973 року закінчила філологічний факультет Київського університету. Першу книжку О. Думанська видала в п'ятдесят років. Відомою стала завдяки книжкам «Графиня з Куткора», «Спосіб існування білкових тіл» (нині ця книжка має назву «Школярка з передмістя»: авторці здалося, що читачів збиває з пантелику назва, яка асоціюється з хімією, тому вирішила перейменувати цей бестселер), «Оповідки з жіночої торібки», «Романи на одну ніч», «Хроніки пригод Геня Муркоцького» та «Дитя епохи». О. Думанська також є авторкою психотерапевтичних оповідок серії «Казка — не казка, а батькам підказка». Зізнається,

що прототипом головної героїні книжки *«Бабусина муштра»* стала її онучка Марійка.

Вважає, що українській сучасній літературі для дітей дуже важливо звернутися до реальності: «Книжки потрібні різні, але коли переважає літературна казка та якась, перепрошую, суцільна чортівня, то виникає враження, що ми намагаємося відтрити дітей від реального життя, — розповіла О. Думанська в одному з інтерв'ю. — Кудись зник такий жанр, як шкільна повість чи роман, у якому письменник, наприклад, оповів би про дітей з особливими потребами, що вчаться краще за інших, чи про конфлікт підлітків-неформалів із залишками радянської педагогіки» (із сайту *«Варабука»*).

Гра «Так — ні».

1. О. Думанська народилася і нині мешкає у Львові.
2. «Колгоспником» письменниця називає «Театр перед мікрофоном».
3. Першу свою книжку *«Школярка з передмістя»* О. Думанська видала в п'ятдесят років.
4. Авторка перейменувала повість «Спосіб існування білкових тіл», бо читачі не хотіли купувати, як їм здавалося, підручник із хімії.
5. Написати книжку *«Казка — не казка, а батькам підказка»* письменниця допомогла освіта психотерапевта.
6. Письменниця вважає, що сучасні книжки для дітей та підлітків повинні розповідати про реальне життя читачів і читачок.
7. На думку О. Думанської, нині зник такий жанр, як шкільна повість.

2. Прочитайте уривки з повісті О. Думанської *«Школярка з передмістя»*.

О. Думанська доклала творчих зусиль, аби заповнити порожню нішу в сучасній підлітковій літературі. Для цього вона написала кілька шкільних повістей, серед яких і *«Школярка з передмістя»*, що стала справжнім бестселером. Приємного вам читання!

Бестселер — популярна книжка, що потрапила до списку тих, які найбільше продають. Термін «бестселер» не визначає літературної (художньої) якості твору: він лише говорить про його велику популярність.

ШКОЛЯРКА З ПЕРЕДМІСТЯ

Щоденник, дописаний з уяви

(Уривки)

НАСАМПЕРЕД

Колись (може, і в іншому житті) моя бабуса привчала мене до щоденника, мотивуючи це тим, що я повинна розвивати писемний стиль. Мені було в облом під вечір сідати за свій товстий зошит і записувати в нього пісні шкільні події. Урешті-решт, кого це зацікавить?

Але бабусю не слухатися було неможливо, бо вона завжди мала рацію. Щоб її не засмучувати, я нашвидкуруч шкрябала короткі речення, пам'ятаючи, що стислість — сестра таланту. Яка ж я була дурна! Зараз, знайшовши того щоденника серед своїх перших поетичних спроб, конспектів і шкільних творів, які бабуся зберігала в чотирьох коробках із-під чобіт, я мало не ревіла. Сухі факти залишилися, а мої рефлексії з того чи іншого приводу почали забуватися. Щоправда, вони частково поновлювалися, коли я заплющувала очі й уявляла себе школяркою...

ПОЧАТОК ВЕРЕСНЯ

Як і всі нормальні люди, я не любила понеділка. Після вихідних і вчителі мляві, хоча не витанцювують на дискарях до глибокої ночі. Тому вони ніби ще й гніваються на нас, що ми посходилися до школи. Ось і кера¹ вчепилася в мене: їй, бачте, не подобаються мої негритянські кіски. Можна подумати, що я в захваті від її укладки часів молодості моєї бабусі! Ну, я і сказонула, що не долар, щоб усім подобатися. І тут почалося... Найбільше дісталось моїй мамі, яка вже шостий рік сидить у Греції на заробітках. Тобто вона, звичайно, не сидить, а працює: доглядає одну стару жилаву пані, яка щоранку купається в морі за будь-якої погоди. Мама теж мусить бовтатися в холодній воді, щоб та пані, не дай боже, не пірнула востаннє. Старій після такої купелі нічого, а мама застудила нирки. І кера їй заздрить!

— Твоя мама там заробляє гроші, а ми тут за копійки вчимо таких сиромудрих, як ти! І ніякої подяки! Тільки пискують! Обвішалися мобілками та плеєрами, а в головах порожньо!

Мене понесло, і я порадила кері також поїхати в Грецію... Її заклонило. Я вкусилася за язика, та було пізно: вона вже строчила в щоденнику зауваження. Смішна жінка! Хто читатиме її приписи! Бабуся? Так ми з нею домовилися, що вона берегтиме своє серце й не переступить порога школи, а також не зазиратиме в щоденник. (До речі, серед моїх однокласників багато хто навіть не носить його в заплічнику.) Мама б ніколи не підписалася під такою угодою, а бабуся пропозицію прийняла в обмін на мою стовідсоткову правдивість. Тому я завжди все їй кажу так, як є. І сьогодні повідомлю, що мене виховували в школі. Бабуся зреагує спокійно (я це передбачаю!): якщо не можна вплинути на ситуацію, то треба її прийняти як необхідність. Була б я не така лінива, записувала б за бабусею всі її крилаті вислови, щоб потім повчати своїх онуків. Але до цього в мене не доходять руки...

Моя бабуся колись теж учителювала, тому в неї на школу алергія. І в мене! Особливо зараз, коли в класі ніхто не вчиться, а відвойовує «бали». Кожний уже визначився з майбутнім, зубарить по суботах і неділях під наглядом репетиторів, а на уроках від нудьги гортає під партою журнали з ідеальними тілами, обличчями й усмішками. Коли я про

¹ Кера — класний керівник.

це кажу бабусі, вона сплескує руками, від чого окуляри сповзають на носа: не може бути! Може, бабусю! Вона згодом переконалася, що так воно і є, коли до неї зателефонував голова батьківського комітету й запросив на збори, щоб «поговорити про оцінки». Він так, не криючись, і сказав! Бабуся зауважила, що оцінки учням — то справа вчителів. І почула у відповідь: «Ось так ви дбаєте про свою онуку!» І тоді моя бабуся не витримала й написала до кери записку. Я здогадуюся, що там було. Кера аж зблідла, коли її читала й, незважаючи на мою присутність, згарячу вигукнула: «От придурок!» Це, звичайно, про батька моєї однокласниці...

Мені шкода бабусю. У нашій школі вона не витримала б і тижня. Навіть знаю, із чого б почався конфлікт: син завуча пролетів би, як фанера над Парижем, бо бабуся не поставила б йому омріяні дванадцять балів, оскільки знання його не перейшли межі шостого класу. Але цього ніхто з учителів не помічає, як не помічає і дерік¹, який намагається витягти з нього кліщами хоча б кілька речень бодай раз на місяць. Хоча запитання ставить примітивні. Як у тому анекдоті... «Своїх» питають: «Коли відбувалася Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького 1648–1654 років?» А неблатових: «Назвіть поіменно всіх учасників тих славних подій!» Я співчуваю деріку: йому теж важко. Він дуже зайнята людина: має приватний базарчик, депутатствує в міському парламенті та ще й у якійсь партії серед провідників. Він під'їздить до школи на іномарці, обережно оминаючи вічні баюри перед входом, не забуває перехреститися до Матері Божої (її біла статуя — причина йому пишатися перед батьками), входить із запізненням до класу й виходить із нього задовго до кінця уроку... Але це так, до слова...

Отож про бабусю. Вона колись розповіла мені, як єдиний раз узяла гріх на душу, бо йшлося про дуже талановитого й мудрого хлопчика, який не особливо напружувався з розділовими знаками, оскільки його мізки були зайняті винаходами. Тоді випускники-медалісти мали пільги: їх зараховували до інститутів без іспитів. І бабуся (так і не зізналася, яким чином) «вирівняла» йому оцінки. «Але граматику він знав!» — виправдовувалася бабуся. У мене немає причин їй не вірити...

Одна біда: бабуся консервативна щодо мого одягу та макіяжу. (Вона й сама довго кремпувалася², доки ми з мамою переконали її, що штани — це тепло та зручно, ще й на колготах можна зекономити, тому наважися-таки одягти джинси, щоб ходити у дворі, а потім у них влипла — не знімеш...) Вона жахається облич і написів на футболках, топиків до пупа, шортів і чорних бюстгальтерів під білими блузками. Вона благально позирає на мене, коли я сідаю перед дзеркалом з усім асортиментом помад, тіней, рум'ян і туші.

— Бабусю! — застерігаю я. — Без нервів!

І вона, зітхаючи, виходить із кімнати.

¹ Дерік — директор школи.

² Кремпуватися — вагатися, ніяковіти.

Бідна моя! (Ну, це я даремно, бабуся не потребує такого співчуття: вона самодостатня кобита з молодим голосом та іронічним поглядом. Причому найчастіше іронізує із самої себе...) Мало того, що мама підкосила її раннім шлюбом із моїм тоді ще безвідповідальним татком — молодим спеціалістом із туманними перспективами на майбутнє, так старенькій (їй на той час було трохи за сорок) довелося мало не з пелюшок дбати про мене, і вона пішла на пенсію за вислугою років, щоб дати молодому подружжю займатися кар'єрою. («Тоді це слово перестало бути лайливим», — часом казала бабуся.)

Я не пам'ятаю вихідного, у який би ми сиділи вдома. Моє естетичне виховання почалося з лялькового театру. Цирк бабуся не любила (вважала його видовищем неінтелектуальним), тому вряди-годи мене туди водили батьки. Коли не сварилися «на все життя...».

Потім бабуся привчала мене до опери. Щоправда, так і не привчила. Мені було років сім-вісім, коли я побачила на сцені, замість Попелюшки чи Білосніжки, дебелу цюцю в декольтованій сукні, яка дуже роззявляла рота й просто верещала. Я, вихована в безпосередності, у голос засміялася. На нас поглянули з усіх боків осудливо. Бабуся почервоніла, схопила мене за руку та потягла до виходу. Як на зло, ми сиділи не скраю. Мені здалося, що зашипіло сто гадюк, доки ми переступали через чужі ноги. З переляку я так і не стримувала сміху. А бабуся ледве не плакала... Уже на вулиці докірливо промовила: «Хіба ти не зрозуміла, що це не вистава в дитячому театрі? Там герої часто звертаються до глядачів — і ті відгукуються. А оперний спектакль інший. Треба слухати музику...»

У той день ми невчасно повернулися додому, і я вперше стала свідком найграндіознішої сварки: мама затовкувала татові речі у дві старі валізи, вигукуючи щось про сільських хлопів, зацофаних і ще якихось. Сам тато курив на ганку й навіть не повівся на нас із бабусяю... Він, певно, розумів, що нікуди не нестиме цих валіз, бо йти немає до кого, окрім до старої самотньої тітки, яка мешкала на сусідній вулиці в хаті, подібній до літньої кухні. Він звідти й до нас прийшов...

Бабуся не любила тата, але співчувала йому. Бабуся любила мою маму, свою єдину доньку, але вважала її винуватою в сімейних сварках. «Жінка має такого чоловіка, на якого заслуговує...» Мама на ці бабусині зауваги спочатку навіть сердилася.

Я тоді не уявляла, що колись тато нас покине. І не могла зрозуміти всі мамині звинувачення в його бік. Чого їй не вистачало? Тато рано йшов на роботу й пізно повертався. Часом працював по суботах — на «шабашці». Приходив веселий, жартував, обіймав маму, підкравшись, коли вона ліпила вареники чи нарізала овочі. Мама вдавала, що їй таке не до вподоби, могла часом і борошном сипнути межі очі. Але потім витирала татове обличчя рушником і цілувала... Тоді я обов'язково підбігала до них, підскакувала, щоб тато підхопив мене на руки, та обіймала обох. Мені й зараз часом сниться, як мої молоді тато і мама цілуються біля вікна. І їхні щокі аж пахнуть...

Отак ми й жили до того часу, доки нам вистачало грошей, тобто доки тато мав роботу... А коли він її втратив, тоді сам зібрав речі й пішов до тітки. Мама його не зупинила. Бабуся провела до воріт і вибачливо спитала:

— Ти не погарячкував?

Тато махнув рукою і полегшено зітхнув, що нарешті йому ніхто в голові не робитиме дірок.

Він приходив щонеділі до мене, а мама перед самим його носом виходила з двору — гарно вбрана, намальована й нібито весела. Зараз я розумію: цим вона демонструвала свою непоступливість.

Тато згодом розкрутився, возив від німців секонд-хенд, непогано на тому заробляв і навіть допоміг бабусі грошима, коли наш приватний будинок (йому мало не сто літ) «потребував інвестицій». Так казала бабуся. Мама лише пирхнула у відповідь і згодом майнула до приятельки в Грецію. Та обіцяла прилаштувати її в пристойну родину покоївкою. Бабуся аж за голову схопилася: «З університетською освітою!..»

Так ми залишилися вдвох із бабусею на всі чотири кімнати, кухню та неопалювану мансарду. Мама надсилала нам щомісяця двісті доларів — цього вистачало, щоб у хаті було тепло, а в холодильнику повно (...).

СЕРЕДИНА ВЕРЕСНЯ

Мама телефонувала нам по ночах, бо так було дешевше. Я зривалася першою, хапала слухавку й кричала: «Мамо!» Мамин голос був завжди схвилюваний: «У тебе все гаразд? А як бабуся?» Ті кільканадцять хвилин були присвячені, як на мене, другорядній інформації. А хотілося сказати мамі зовсім про інше... Та хіба годиться в таку далечінь посилати меседжі про шкільні **трафунки** чи про мого (чи вже не мого?) хлопця!.. Звісно, ні.

Після нічних розмов нам із бабусею відлягало від душі й ми могли собі дозволити ворожіння на картах. (Бабуся приховувала це своє вміння, бо вся б вулиця бігала до нас, як по свячену воду.) «Задумуй бажання!» — казала мені бабуся і клала підряд чотири тузи... І завжди в неї все сходилося: моє бажання мало здійснитися. Цікаво, чи не вдається вона до дрібного шахрайства.

Але наступного дня, коли мені щастило «здерти» контрольну чи уникнути виклику до дошки, я переконувалася в бабусиній правдивості.

Я вже тиждень не розмовляла зі своїм хлопцем. На зло йому пішла на дискарю із сусідом — він навчається на ветеринара й кілька разів рятував нашого пса, як той розпанахував собі лапи. Печений домашній пес не передбачав, що на вулицю **файні** господині викидають скло...

Ми із сусідом ніколи особливо не товаришували, хоча колись однією дорогою ходили разом до школи. Я завжди була для нього малявка. Та й батьків він мав дуже пихатих: вони десь працювали в торгівлі, тому гнули кирпу. Одного разу я почула, як бабуся сказала татові, що вони такі від-

людькуваті, бо не хочуть нікому позичати грошей. А тоді були часи, коли всі сиділи без зарплатні...

Отож ми пішли із сусідом, на превелике здивування бабусі. Наші зібралися гуртом (...). Музика гриміла, як завжди, але танцювали тільки кілька дівчаток-підлітків, решта — тусувалися. Подруга моя пересмикнула плечима, побачивши мене із «собачим лікарем», бо теж мешкала на нашій вулиці, тільки в самому кінці.

— Ти звар'ювала! — прошепотіла вона мені на вухо, але я заперечливо хитнула головою. Не в тому гуркоті пояснювати, що два дні тому ми випадково здибалися в місті й ледве заохалися в маршрутку, яка довезла нас до наших загумінок. Хвилин двадцять ми їхали, притиснуті одне до одного, без будь-якої можливості вхопитися за поручні, тому він обійняв мене за плечі ще й штурхонував якогось неповороткого дядька, який нависав наді мною з іншого боку. Мені сподобалося мати охоронця. Вулицею ми йшли не в обіймах, але під руку — це вже я осмілила. Потім трохи постояли біля воріт. Прощаючись, він цюмкнув мене в щоку. Просто так, по-школярськи, як сестричку. І це мені чомусь сподобалося... А наступного вечора підійшов до воріт і гукнув мене. Обізвався пес, потім вийшла бабуса, а потім і я... Ось і все.

Наші хлопці невдоволено дивилися на мене, ніби я зрадила їх усіх гамузом. Дівчата, крім подруги, удавали, що їх ця рама не цікавить. Так я і повірила! Широкоплечий, під два метри юнак, від якого заносить дорогим одеколоном і дорогими цигарками, убраний у найкращі зразки англійської легкої промисловості — і він для них порожнє місце?! Мій колишній хлопець прийшов пізніше. Побачивши мене із сусідом (ми саме танцювали), він спокійно став біля наших. І тут йому з усіх боків почали щось казати, безпардонно тицяючи в мій бік пальцями. До нього дійшло, що я танцюю не з випадковим партнером, а з тим, хто призначив мені побачення. Він почервонів (що із цього приводу каже психологія?), рвучко розвернувся і пішов. Бай, бай, май лав!

А свого сусіда я вже майже любила! За все! За його високий зріст, за те, як він природно торкає мене за лікоть, як подає руку, як злегка притискає до себе в танці, як гаряче шепоче на вухо звичайні слова:

— Хочеш пити?

(...) Я була певна, що подруга мене задзьобає. Так воно й сталося. Вона налетіла, як шуліка, і за хвилину повідала мені, скільки в нього було дівчат. Ніби це могло мене зупинити.

— Ну, то й що! — сказала я (...).

Малюнок до повісті О. Думанської
«Школярка з передмістя»,
згенерований ШІ

Бабуся мені й раніше казала, що моя подруга має диктаторські замашки при низькому рівні айкю. Я гнівалася на таке: «Ти звідки знаєш, що вона немудра? З оцінок? Так сама ж кажеш, що шкільні оцінки — то ще не показник інтелекту!» Ось я і переконалася... Чого це вона так за мене хвилюється? Нехай про себе дбає!

Ми із сусідом не чекали останнього танцю, а перетнули тупцюючий натовп і вийшли з «акваріума» (так ми між собою називали це приміщення). Двадцять хвилин повільної ходи з розмовами про се, про те... Ось уже й на своїй вулиці. Сусід веде мене під руку, час од часу стискаючи її своїми гарячими пальцями. Я відчуваю, як у мені загорілося якесь вогнище й пече ізсередини. Щось дуже швидко ми підійшли до воріт. Світиться настільна лампа в бабусиній кімнаті. Загавкав у веранді пес. Сусід нахилив своє обличчя до мого. Я заплющила очі. Повіки тремтіли. Він легко поцілував мене в губи.

— Яка ти ще мала! — промовив із нотками жалю і зітхнув.

— Це такий гандж? — спротоглася я на іронію.

— Але ж мудра! — Засміявся сусід. — Добраніч!

Мимо нас протупотів гурт підлітків, за ним — моя подруга. Сама.

Коли я зайшла в дім, бабуся гукнула мене. Довелося показатися перед нею в такому ошалілому вигляді. Вона спокійно дивилася поверх окулярів.

— Добре повеселилася?

— Неперевершено!

— Щось ти дуже рум'яна...

Я заскочила в лазничку та поглянула на себе в дзеркало. Справді, щоки — як півонії. Умивалася під холодним струменем води й не відчувала, що гарячка відступає. І раптом я заціпеніла... Пригадала, як тулилася до тата і мами... Як пашіли їхні щоки... Значить, і в мене лихоманка від кохання!..

ПОЧАТОК ЖОВТНЯ

Сьогодні наша украля¹ надумалася перевірити, чи спроможні ми написати переказ, тобто не підглядаючи в ті потерті збірники, які щороку купують випускники за кілька гривень, щоб на іспиті вирвати потрібні сторінки, а залишок віддати своїм молодшим друзям. Для цього вона позичила урок в англійки й урок у математика та додала до свого.

Текстець був ще той. Ніякого сюжету, ніякої дії, лише «роздуми письменника над долею рідного краю». А що там письменникові роздумувати? Нехай пише щось захопливе й рідний край прославить... У кінці переказу — творче завдання: треба самому наплести щось таке, щоб пов'язати з лейтмотивом тексту. А якщо в тексті чужий мені лейтмотив? Бабуся справедливо зауважує, що нас і досі навчають не з того боку. Але то таке.

¹ Украля — учителька української мови.

Два уроки я шкробала чернетку й ніби вже й переказала «своїми словами, близько до тексту», як нагадувала украля, та ніяк не могла доштукувати до письменницьких роздумів свої. І вирішила піти навмання. «Про долю рідного краю зараз більше думають ті українці, що поїхали наймитами по всьому світу, бо якби вони сиділи вдома без роботи, то їхні родини пішли б жебракувати...» Подруга штовхнула мене в спину: «Дай списати закінчення!» Я посунула зошит на край парти, а сама почала шукати в заплічнику ручку. Подруга засміялася, за що отримала зауваження. Мені не шкода — нехай списує. Якщо її айкю так зреагувало на мої слова, значить, не все втрачено.

ЩЕ ЖОВТЕНЬ...

...Я заспокоїлася. І навіть перестала думати про сусіда. Та він нагадав про себе в суботу. Ми якраз із бабусяю тріпали хідники на своїй уже пожовклій галявині, як пес загарчав і полетів до воріт. Він так улупився грудьми у ворота, що міг би й завалити їх.

— Це до мене! — сказала я бабусі, згортаючи хідник.

— До тебе — то йди.

Бабуся, як завжди, дипломатична.

Пес нервувався, тому довелося його затягти на веранду. І вже потім я вийшла за ворота — у старих джинсах, маминому світрі й бабусиній камізельці. Краса незрівнянна!

Сусід стояв, обпершись на стовбур старої шовковиці, і тримав щось у руці. Ананас!

— Привіт! Це тобі — замість квітів! (...) Що в нас на вечір? — спитав він.

Я вирішила не вдаватися до образ. Урешті-решт, він мені нічого не обіцяв, то з якого дива мені його допитувати, чому ні разу не зателефонував.

— У нас те, що й у вас...

— Тоді я запрошую тебе в нічний клуб. Бабуся пустить? (...).

— А чому вона має мене не пускати?

— Не знаю... Тому що ти ще школярка...

— Юність — річ, яка швидко минає, — процитувала я репліку з кінофільму.

Він розреготався, як шалений. Так завжди сміявся мій тато, коли я в дитинстві співала «З ранку до ночі...»

— Ні, я серйозно, бо треба зараз замовити столик... — він підійшов ближче й узяв мене за плечі. Я ледве стрималася, щоб не кинутися йому на шию.

Звичайно, бабусю довелося вмовляти. Для неї наш нічний клуб — усе одно, що Лас-Вегас (...).

— Та це просто нічний танцмайданчик! — переконувала я. — Там є столики, де можна посидіти (...).

— А хто ще там буде? — відтягувала свою згоду бабуся.

— Такі, як ми... Люди... — я примусила себе всміхнутися. Насправді ж терпцю вже не було.

— А що ти одягнеш? — поцікавилася бабуся.

— Можу й так піти... — показала я на її стару камізельку. І ми обое з полегшенням засміялися...

СІЧЕНЬ—ЛЮТИЙ

(...) — Бачиш, — бабуся поглянула на мене, зсунувши окуляри на кінчик носа. — Мама поставила за мету дати тобі хорошу освіту за кордоном (...).

— Що? — аж скрикнула я. — Освіту за кордоном? То нащо ми з тобою мордуємося над тими ідіотськими тестами?

— На всяк випадок, раптом щось завадить...

Освіта за кордоном... Це класно! Але ж їхати звідси надовго! І полишати бабуся саму! І розлучатися з ним! Ось чому бабуся так плакала, коли мама збиралася в дорогу: вона вже знала, що й мені прийде час пакувати валізи... Може, її тиск — від передчуття розлуки?

— Але це — таємниця! — попередила мене бабуся. — Я тобі не хотіла нічого казати, доки все не виясниться...

— А що ще має вияснитися?

— То вже мама скаже...

Я чомусь не звернула уваги на ці слова, хоча з них зрозуміло, що бабуся знала все. Ошелешена новиною, я ніяк не могла заспокоїтися. Спочатку бігала з кімнати в кімнату, потім сідала поруч із бабусяю і тулила її голову до своїх грудей (...). Мені хотілося зразу ж схопити слухавку, та бабуся застерегла:

— Не поспішай! Я ж сказала: це — таємниця!

— І йому не можна?

— Нікому!

Нікому, так нікому. Треба звикнути до цієї новини, тоді відпаде потреба нею вимахувати, як прапорцем! Я засинала з таємним побажанням, щоб наснилося моє майбутнє. Воно мені уявлялося приблизно таким, як у прилизаних героїв серіалу про Беверлі-хілз. Звичайно, мешкати в котеджі не доведеться, але інша атрибутика «красивого життя» буде в наявності.

Другого дня я мала такий гарний настрій у школі, що не звертала уваги на керу й укралю, які переконували нас: випускний вечір розпочнеться в школі, а продовжиться в ресторані біля Опері, і це найдоцільніше рішення, бо власник погодився на знижки... Власником там був родич кері, і про те не знав лише лінивий. Та мені було вже фіолетово, не хотілося ніякого випускного з нещирими словами про шкільну дружбу, першу вчительку та широкий життєвий шлях, на якому нас чекають «злети й падіння». Саме останні слова мене доводили до сказу, бо їх дерік промовляв із бринінням у голосі на кожній святковій лінійці: що у вересні, що в травні.

Ішлося про гроші, які треба закласти в ресторані як завдаток, про гроші на випускний альбом, про гроші на останній ремонт класу... А я

натужно мізкувала, як уникнути бездарних витрат із бабусиної заначки, не сказавши нікому про мамині плани. Кера тримала в руках список учнів і допитувалася по-інквізиторськи, хто коли принесе свою частку. При цьому зауважувала, що цим буде займатися батьківський комітет, а вона лише допомагатиме «з окремих питань». Коли дійшла черга до мене, я промимрила щось про бабусину хворобу, і вона ковзнула поглядом повз мене, як мимо чогось бридкого. Ну й нехай! Мала я в носі їхню забігайлівку біля Опері!

Того дня, на останньому уроці, математик написав нам на дошці завдання, а сам кудись пішов, і дівчата кинулися гортати сторінки журналів мод, вишукуючи фасони випускних суконь. Усім чогось раптом захотілося довгих пишних кринолінів.

— Хіба ви цілий вечір танцюватимете один вальс? — поцікавилася я.

— А в чому будеш ти? — спиталася подруга.

— У чомусь коротенькому.

— Це негарно, — озвалася вічна відмінниця, — не святково...

— А для мене це — не свято! — я огризнулася, сподіваючись закінчити дурну балачку. І справді, якби воно було наше свято, то можна піти на якусь нічну дискарю і танцювати там до упаду, а не сидіти під наглядом учителів і батьків і жувати грильовані курячі стегенця із салатом із парникових огірків і помідорів. Пиво, горішки, чипси й драйвова музика — ось що нам потрібно! Та моїх однокласників не розвернеш до бунту... Вони слухняні діти своїх батьків. А в тих у голові зацементувався образ шкільного випускного вечора: вручення атестатів, концерт і п'янка на всю ніч із горланням дурними голосами народного пісенного репертуару, типу «Чому розплетена коса...» Я не проти пісень — я проти спітнілих масних пик, розчервонілих від алкоголю...

— Так це для тебе — не свято? — повівся на мої слова мій колишній хлопець, провокуючи мене на ще більшу відвертість.

— Ні!

— А чому? Ти вже така горда, що не потребуєш нашого товариства?

— Якого це — вашого товариства?

— Ну, класу, учителів...

— Класу — потребую, учителів і ваших батьків — ні! — затялася я.

І відчинила скриньку Пандори, з якої на мою голову посипалося стільки цікавого, що й згадувати не хочеться... Мовчала лише моя подруга з низьким айкю і дивилася на мене, як на збожеволілу. Нарешті я дізналася, як мене «люблять» у класі, що навіть бояться, аби я не зіпсувала їм випускної вечірки. І тоді мені нічого не залишалося, як спалити мости.

— Та чого ви всі так розрепетувалися?! Я все одно не прийду на випускний: їду навчатися за кордон! Мої діти теж житимуть у Флориді!

Вічна відмінниця остовпіла, бо завжди вважала мене не дуже мудрою, а тут таке щастя... Мій колишній хлопець скривився, почувши про Флориду... А решта просто вирячила очі. Прощавай, тасмнице! Завтра

знатиме вже вся школа, вулиця і половина мікрорайону. І немає на те ради...

Удома я покаялася бабусі, що язик мій підвів і її. Вона лише зітхнула... Зосталося пережити ранню Пасху у квітні, а в травні приїде мама, щоб після іспитів, у кінці червня, мене забрати на батьківщину Гамлета й Офелії.

Уже добре сутеніло, коли прийшов сусід. Він зміряв бабусі тиск, уколів ліки й залишився з нами вечеряти (...). Бабуся повідала сусідові про наші таємні плани. Він сприйняв повідомлення спокійно. Аж занадто спокійно. Сказав, що це нормально: коли є така можливість, нею треба скористатися. Це ж не кожному пощастить... І погладив мене по голові. Руки його — такі гарячі — злегка тремтіли. Мені хотілося плакати, бо ж не повезу його із собою в картатій валізі на коліщатках... І я, не криючись, обійняла його широкі плечі. Бабуся сприйняла цей рух як належить, тобто просто «не помітила».

ТРАВЕНЬ

Що ближче до червня, то нервовіші вчителі. Батьківські «культпоходи» в школу стали систематичними, бо ж обговорювалося все: від бажаних оцінок до розмаїтих канапок та їхньої кількості на столах опісля іспитів. Особливо запопадливі мами обіцяли спекти двометрові плячки й рулети зі свіжими полуницями. Кєра всьому давала лад, смикаючи за ниточки їхньої безпорадності в цей відповідальний час. Один тато-бізнесмен вирішив своїм коштом поміняти всі вікна в нашому класі — і тепер його доньку не зачіпали на жодному уроці.

Мене ж у цей час більше турбувало інше: ми з мамою пройшли майже всі інстанції та отримали практично всі дозволи на виїзд, але непевність у тому, що все це відбудеться, не залишала. Часом здавалося: зараз мама залетиться сміхом і повідомить... Що повідомить? Мовляв, перепрошую, я погарячкувала, мені не шкода ні часу, ні грошей. Та в той від'їзд уже стільки вкладено!..

Я також із здивуванням почала помічати, що якимось байдужію до свого сусіда. Ні, ми так само зустрічаємося (усе частіше в мене вдома), і я милуюся його гарним обличчям, і ніжуся в обіймах, але... Пропала інтрига... Чи, може, перспектива. Не знаю. Усе якимось перестало бути святковим. Кудись зникли мої потаємні бажання рвонути з ним днів на три подалі від людей, у забуту хату його далекої рідні... А ми ж планували це ще із зими! Щоб тільки ліс, річка та тиша... Він теж не згадує. Певно, змирився, що я вже думками давно перелетіла кордони.

Мамина мобілка дедалі частіше озивається, і вона цьому радіє. Розмовляє англійською швидко й упевнено, але мені вистачає інтелекту, щоб упіймати нотки кокетування з невідомим співрозмовником уже з перших фраз, а потім я чемненько виходжу з кімнати. Нехай щебече без свідків!

Нарешті настав час сказати мені правду... Мама зайшла перед сном до мене й сіла в кріселко, що колись було гойдалкою, а потім розсохлося і розламалося, а тато його відремонтував. Очі в неї були трохи сполохані, і мені теж стало тривожно.

— Ну, моя доросла донечко, мушу тобі зізнатися...

Мені подумалося, що зараз виявиться той «скелет у шафі». Так і сталося. Мама не їде гувернанткою до того Гамлета, а виходить за нього заміж. Вони укладуть шлюбний контракт, за яким данець виплачуватиме мамі гроші на витрати, а вона матиме право ними платити за мою освіту. Але не зразу... Спочатку я буду два роки адаптовуватися до данського способу життя, мешкатиму з ними під одним дахом, але в окремій кімнаті з окремим входом.

— Для служниць? — несподівано вирвалося в мене.

Мама здригнулася:

— Розумієш... Мені доведеться стати матір'ю двом маленьким діткам. Він вважає, що я занадто багато уваги віддаватиму тобі, а ними займатимуся лише про людське око. Тому тобі краще жити ніби окремо...

Бідна моя мама! Цей її шлюб — задля мене? Та не потрібно мені такої жертви й принижень!

— Ти справді цього хочеш? А ти поцікавилася, де поділася його перша дружина? Може, він її убив? І чому зразу ти цього не сказала, а обманювала мене: буду компаньйонкою, бо жінка не розуміє мови... — Я так сильно кричала, що в кімнату зазирнула бабуся. Але лише зазирнула... Мама, здавалося, була готова до такої моєї реакції.

— Ти ще так мало розумієш... Не можна все життя очікувати, що тобі випаде щастя. Треба самій його шукати...

— І ти його знайшла! Щастя, утілене в скупому лицарі! Він не боїться довірити тобі двох своїх доньок, але настраханий своєю дочкою із бідної держави! Бо вона крастиме їхні солодощі й одягатиме їхні сукні! Так я вже доросла! І не влізу в платтячка й шортики! — Мене ніби прорвало, і я не могла ніяк зупинитися у своїх докорах. Нетримання слів, як сказала б моя бабуся. Мамі було боляче вислуховувати моє волення, та вона терпіла.

— Почекай, не лементуй! Ну, так склалося... Мені цей чоловік подобається... Але він — з іншої культури. Треба на це зважати! Він міг узагалі поставити мені умову, щоб я тебе не привозила. Але це я йому ставила умову! Щоб ти була поряд і навчалася!

Ну, от, приїхали. Абзац і капець одночасно! Два в одному! Що таке — подобається? Це ж треба щодня його бачити, спати з ним в одному ліжку, спілкуватися не тільки про те, чим цілий день займалися його донечки, а й про... Про щось інше. Наприклад... Ні, моя голова не сприймала такого: думки плуталися в якийсь чорний клубок, й уява змальовувала жахливі картини майбутнього маминого шлюбу з розрахунку. А раптом він — прихований садист? Або їхній мафіозі? І його колись пристрелять на порозі котеджу, а дітей із мамою викрадуть?! І я стану свідком цього, бо дивитимуся з вікна свого автономного помешкання...

Я себе не контролювала й увесь цей коктейль уявного жахиття вилила на маму.

— Звідки в тебе стільки чорнухи? Надивилася нічних каналів? Та чоловік має легальний бізнес, його прибутки дозволяють йому все: подорожувати світом, літати на спектакль у Метрополітен-опера, жертвувати на сиротинці... — Мамі аж подих перехопило.

— І при цьому він боїться, що ти його обкрутиш кругом пальця, що скористаєшся його можливостями для своєї доньки!

— Та я перед ним не ховалася... Зразу ж сказала, що не прийму його пропозиції, доки не подбаю про тебе. Це нормально: у них перед шлюбом багато що узгоджується юридично...

Мама казала про це так спокійно, ніби все життя мешкала там, за кордоном. І перейняла всі їхні раціональні вчинки. Тому моє майбутнє обговорювалося, як купівля-продаж маминих почуттів. Ні, я такого не визнаю! Увесь час жити під чіпким поглядом іноземця-вітчима, який зразу ж відокремив мене від своєї родини й від моєї мами, для освіти в якомусь коледжі?! Та цього добра й у нас вистачає! Подумаєш, ніби моє щастя цілком залежить від диплома! Та захочу — поїду в академію зі своїм колишнім хлопцем. А якщо не вступаю, то влаштуюся на річні підготовчі курси! Бабуся підтвердить, що мені просто не вистачає систематичних знань, а так я доволі розвинена особа... Але цього я мамі не сказала.

— Ти розчарована? — Мама зазірала мені в очі.

— Та не дуже... Тільки мені здавалося...

— Донечко, світ тепер такий, що в ньому панує розрахунок. І це не завжди погано. Ну, що в тому особливого, коли двоє дорослих людей укладають угоду щодо свого спільного життя? Це для нас дивовижа, бо ми й зараз залежимо від сердечних порухів. А там — закон, право...

— А які я матиму права? Бідної родички?

— Ти будеш мати все, що забажаєш. Одна умова — добре вчитися.

— І не мозолити очі твоєму чоловікові?

— Не треба так гостро! Ми з тобою будемо разом снідати, обідати, вечеряти, а решту часу ти будеш готуватися до коледжу. І повір: не матимеш коли бити байдики! А в суботу-неділю будемо разом виїжджати за місто. Усі разом!

З маминих слів усе виглядає цивілізовано, навіть привабливо. А чи зможу я поплакати в неї на плечі, коли засумую за бабусею? Чи потрібно буде спеціально просити дозволу в того Гамлета?

Наша нічна розмова закінчилася знаком питання. Тобто мама пішла спати, так і не дізнавшись, чи переконала мене в доцільності своєї поведінки.

Я була ще в полоні багатьох романтичних мрій і не хотіла з ними розлучатися. Хоча десь у мізках прокльовувалися паростки довір'я до мами. Правда на її боці хоча б тому, що вона вже кілька років забезпечує нам добробут. І перший рік нелегально працювала в Греції, ризикуючи

бути затриманою і висланою з країни без копійки грошей. А потім її легалізувала стара жилава пані, яка так любила купатися в ранковому морі... А потім їй трапився цей данець... Скільки ж можна наймитувати? Їй самій уже хочеться якоїсь стабільності. Тим більше такої, з багатим чоловіком, який може забезпечити й мою науку...

НАСАМКІНЕЦЬ...

Мое пристосування до нового способу життя відбувалося дещо болісно. Мамин чоловік відверто не пресував мене й часом виявляв деяку зацікавленість моїми справами, але ми обоє розуміли, що все це для годиться. Два роки перебування у своїй-чужій сім'ї навчили мене стриманості — і це добре. Я тишилася за маму, яка вже не мокне в морі зі своєю грекинею, а їздить на різні зустрічі в шикарних вечірніх сукнях і влаштовує домашні вечірки для чоловікових друзів. Я теж виходила ненадовго до гостей разом із двома дівчатками, відповідала на кілька запрограмованих запитань і поверталася до своєї кімнати. Данець мав вигляд щасливого чоловіка, і це заслуга моєї мами.

А потім я переїхала в студентське містечко, хоча мене туди ніхто не випихав. Таким було моє рішення. Мама зазирнула мені в очі: мовляв, невже так погано...

— Ти не маєш цього робити, — переконував мене мамин чоловік. — Хіба тебе щось у нас не влаштовує?

Мене, звичайно, усе влаштовувало, але я хотіла самостійності в усьому, як вчила мене моя бабуся.

«Заможність часом сприяє лінощам, — писала вона в листі, — тому остерігайся звикати до багатства. У житті — як на довгій ниві...»

На Різдво й на Пасху я надсилаю вітальні листівки всім своїм однокласникам, татові, звісно, бабусі, моему колишньому сусідові (до речі, ще не одруженому з якихось причин) і навіть деріку, отримуючи від них вітання навзаєм.

Я лише двічі приїздила в гості, і тоді ми з бабусею добами розмовляли, надолужуючи все неказане в листах. Мама вибирається до неї частіше — двічі на рік, бо відчуває свою вину за бабусину самотність. Та бабуся на такі речі має свій погляд:

— Хто це такий мудрий сказав, що діти вічно в боргу перед своїми батьками?! Яка дурня! Мені особисто ніхто нічого не заборгував! Я маю те, що дав Бог. І дорікати Йому немає сенсу!

Звісно, вона сумує за нами, і тому тато приводить до неї своїх дітей щонеділі, особливо, коли забує трава

Малюнок до повісті О. Думанської
«Школярка з передмістя»,
згенерований ШІ

на нашій галявинці. Татова дружина приходить теж, і на Святвечір вони варять кутю в нас...

Наш невихований пес ледве волочить ноги й більше спить, ніж никає двором, але апетит має добрий. І його законне місце — під бабусиним диваном.

Бузковий кущ усох, а на його місці посадили інший, і він уже теж сягає вікна. Життя триває, бо ж воно не що інше, як спосіб існування білкових тіл... А це процес вічний — його не спинити. І хоч я вже зовсім не схожа на колишню школярку з передмістя, у мені часом прокидається оте неслухняне зухвале дівчисько. Тоді мама, буває, вдавано сварить і погрожує:

— Ось розповім про це бабусі!

Завдання.

- Оповідачем у повісті «Школярка з передмістя» є

А тато	В бабуся
Б мама	Г донька
- НЕПРАВИЛЬНИМ є твердження, що твір «Школярка з передмістя»

А за жанром — шкільна повість
Б написаний у формі щоденника
В має елементи фентезі та містики
Г поділений на частини за місяцями
- Увідповідніть літературних героїнь із їхніми словами.

Літературна героїня	Слова літературної героїні
1 головна героїня	А «Не можна все життя очікувати, що тобі випаде щастя. Треба самій його шукати...»
2 бабуся	Б «Ти звідки знаєш, що вона немудра? З оцінок? Так сама ж кажеш, що шкільні оцінки — то ще не показник інтелекту!»
3 мама	В «Твоя мама там заробляє гроші, а ми тут за копійки вчимо таких сиромудрих, як ти!»
4 кера	Г «А чому? Ти вже така горда, що не потребуєш нашого товариства?»
	Д «Жінка має такого чоловіка, на якого заслуговує...»

- Чому О. Думанська дала повісті «Школярка з передмістя» підзаголовок щоденник?
- Оповідачем у творі є головна героїня. Поміркуйте, чому авторка не наділила її конкретним ім'ям.
- У якому місті (чи регіоні) України та коли відбуваються основні події в повісті? За якими ознаками ви визначили місце й час подій?

7. Охарактеризуйте головну героїню через її ставлення (учинки, поведінка, репліки) до оточення.

8. Що таке *молодіжний сленг*? Знайдіть у повісті сленгові слова, выпишіть їх, розкрийте їхнє лексичне значення.
9. Хто з героїв / героїнь повісті уособлює мудрість? Проілюструйте свій вибір цитатами з твору.
10. О. Думанська вважає, що українській сучасній літературі для дітей дуже важливо звернутися до **реальності**. Як ви розумієте виділене слово? Чи вдалося авторці звернутися до реальності в повісті «Школярка з передмістя»?

11. Прочитайте слова матері головної героїні повісті.

«Донечко, світ тепер такий, що в ньому панує розрахунок. І це не завжди погано. Ну, що в тому особливого, коли двоє дорослих людей укладають угоду щодо свого спільного життя? Це для нас дивовижа, бо ми й зараз залежимо від сердечних порухів. А там — закон, право...»

Напишіть роздум, підтримавши або спростувавши слова матері. Наведіть аргументи на користь своєї позиції, проілюструйте їх прикладами з твору або власного життя. Завершіть свої міркування висновком.

12. Напишіть свій фінал твору: від того моменту, коли головна героїня повідомила сусідові-ветеринару про те, що вона збирається навчатися за кордоном.

13. Домашнє завдання.

1. Складіть із виділених у тексті слів короткий тлумачний діалектологічний словник (за потреби скористайтеся відповідним словником або інтернетом).
2. Випишіть 10 найбільш влучних фраз / думок головної героїні повісті О. Думанської «Школярка з передмістя».
3. Дайте письмову розгорнуту відповідь на запитання: «Які сучасні проблеми життя в Україні порушено в повісті О. Думанської «Школярка з передмістя»?».

Подумайте й розкажіть

- Хто з персонажів повісті вам найбільше імпонує? Чим саме?
- Чи виникло у вас бажання прочитати повну версію повісті «Школярка з передмістя»?
- У чому секрет успіху повісті «Школярка з передмістя»?

§ 40–42 УКРАЇНЬСЬКА МІФОЛОГІЯ ТА МАГІЯ В РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ «ГОНІХМАРНИК»

Про що ви дізнаєтеся?

- Що таке міське фентезі?
- Хто такий Гонихмарник, або Градобур?
- Чи може дівчина або жінка стати характерницею?

1. Прочитавши текст про Дару Корній, виконайте завдання.

Дара Корній

нар.
1970 р.

Сучасна українська письменниця *Дара Корній* (справжнє ім'я та прізвище *Мирослава Замойська*) народилася 20 вересня 1970 р. в с. *Секунь* Волинської області. Вищу освіту здобула в Українській академії друкарства на журналістсько-редакторському відділенні.

Першу книжку авторка написала «на замовлення» власної доньки. Та дуже любила читати вампірські саги Стефані Маср і часто переказувала матері сюжети. Майбутня письменниця не могла змиритися з тим, що українським підліткам подобалася чужа міфологія, адже вони навіть не здогадувалися, яким потужним є пласт української. Тому Дара Корній написала роман «Гонихмарник», який здобув третю премію літературного конкурсу «Коронація слова», а також відзнаку «Дебют року» від сайту «Друг читача».

Наступними її творами, пов'язаними з міфологією, стали «Зворотний бік світла», «Зворотний бік темряви», «Зворотний бік сутіні» та «Зворотний бік світів». У них авторка піднімає із забуття праслов'янську міфологію та робить її простою і доступною для звичайних читачів. За словами Дари Корній, щоб задум вдався, їй довелося збирати матеріал для першої книжки дев'ять місяців.

Також письменниця написала романи й для більш дорослої аудиторії. Таким твором є «Тому, що ти є», ідея якого з'явилася через зустріч із чоловіком, який утратив дружину внаслідок хвороби. Але він не міг це прийняти, неначе жив в іншому світі, де вона була досі жива. Авторка поставила перед героями роману багато моральних дилем, наділила їх коханням і розділила смертю, прийняти яку й було потрібно головному герою, попри всю трагічність історії стосунків із дружиною.

У Дари Корній є багато кумедних випадків, пов'язаних із творчістю. Наприклад, під час одного з радіоінтерв'ю до студії зателефонував чоловік,

який сказав, що письменницю потрібно разом із книжками спалити привселюдно на площі в Києві, тому що її твори не подобаються церкві. Або ж після виходу у світ роману «Тому, що ти є» прихильники фантастики надсилали їй листи з обуренням про те, що це звичайна плаксива любовна історія, а вони чекали фантастику (*із сайту «Книгарня Є»*).

- Створіть план за змістом тексту, дібравши до абзаців заголовки. Випишіть із кожного абзаца ключові слова / словосполучення. Перекажіть текст, використовуючи записи (*усно*).

2. Прочитайте роман Дари Корній «Гонихмарник» (*скорочено*).

ГОНИХМАРНИК

*Роман
(Скорочено)*

Розділ I

1. АЛІНА

Вже надходить ніч, заснуло місто,
Ти стоїш одна біля вікна,
І тремтять на шибах краплі чисті,
Ти на себе дивишся з-за скла...

К. Москалець

Аліна любила вдаватися до провокацій. Це означало бути недосконалою (для світу), потайною (для однолітків) і незрозумілою (для батьків). Навіть у рідній Художній академії серед диваків, якими вважає цей світ майже всіх художників, вона залишалася дивовижею, білою вороною. Ні, чорною вороною серед білих ворон. Їй подобалося дратувати незнайомих людей, дражнити батьків і знайомих. Ходити по лезу бритви, робити речі завжди на грані...

У такий спосіб вона випробовувала себе на міцність. Правда, світові здавалося, ніби це Аліна його випробовує. Дівчина могла вдягнути національний стрій, а на ноги футбольні бутси або перефарбувати волосся в салатний колір чи постригтися налісо. Вона це робить мимоволі — просто сьогодні такий настрій, саме такий. І весь світ до цього начебто не має жодного стосунку. Ну, хіба що трішечки.

Аліна частенько впадає в різні крайнощі. Захоплюється макраме й орігамі, витинанкою, має другий розряд зі стрільби з малокаліберної гвинтівки, знає напам'ять всього «Кобзаря» Шевченка й шаленіє від Гомера та Жака Лакана¹. Вона закінчила курси крою та шиття, курси екстрасенсів, деякий час ходила на курси гри на гітарі й, на жаль, не знайшла у Львові курсів гри на трембіті.

¹ Жак Лакан — французький психоаналітик і психіатр XX ст.

Тато вважає, що він її розуміє. Виправдовує всі доньчині вчинки, навіть найбезглуздіші. Тому завжди беззастережно підтримує кожне захоплення. Можливо, у часи молодості, коли соцреалізм був єдино «визнаним» і можливим творчим методом, він не зміг розкритися повністю. Із соцреаліста стати монументалістом — невелика честь для художника. Василь Петрович завжди був заслабким для того, щоб перестрибнути через рамки соцреалізму. Комфорт і пільги спілчанського членства пересиливали потяг до правдивого джерела натхнення. І саме тому він давав своїй єдиній доньці стільки волі й простору. Усе це списувалося не на розбещеність чи свавільність юної душі, а на прояв неабиякого таланту. Траплялося, що його погляди на виховання доньки не збігалися з поглядами мами Ірини. Через це подружжя періодично сварилося. Коли дружина погрожувала розлученням, Василь завжди здавався, однак тихцем усе-таки допомагав доньці.

Коли Аліні було три роки, тато застав її за «малюнням», так вона називала малювання. У випадково залишеній на письмовому столі «Енциклопедії мистецтва» дівчинка завзято й натхненно виводила власні шедеври. Замість розгніватися, тато, навпаки, відчув гордість: у його дівчинки неабиякий талант і пречудовий смак. Вимальовувала вона свої «шедеври» не абиде, а поряд із «Данаєю» Рембрандта та «Жінками в саду» Моне. Ці жахливі каракулі він береже й досі як найдорожчу сімейну реліквію.

Мама. З нею Аліні нелегко, як і мамі з Аліною. Як це терпіти та приймати вічну імпульсивність доньки й так звані творчі заскоки майбутнього генія? Нізащо! Ось недавно Аліна перекроїла новісінькі штори в спальні батьків на спідницю та маринарку¹. Але розсердило маму Ірину найдужче не те, що гардини зіпсовані, а те, що сталося це пізно ввечері. Бо серед ночі не підеш купувати нові. «Як це на ніч вікна залишати “розхристаними”? Що про нас люди подумають?!» Ага, четвертий поверх, навпроти ніяких будинків, лише сквер зі старими тополями, хоча ні — ще зорі на небі та місяць уповні. Мама навіть відмовилася спати в спальні й постелила собі в батьковому кабінеті на розкладному кріслі.

Ірина, звісно, вирішила провчити нечемну доньку, яка «не цінує зовсім батьківської опіки та материнського тепла» і т. д. Тож і покараннячко відповідне підшукала. Ех, батьки-батьки! Ніяк не можуть звикнути до думки, що їхня мала Аліна вже виросла.

Тато має дві майстерні. В одній він зберігає свої «мотлохошедеври», так він критично називає власні полотна. Друга — майже як квартира. Величезна вітальня-кухня-спальня плюс туалет-ванна, і, що найголовніше, майстерня розташована над дев'ятим поверхом. Таке собі гніздечко-мансарда! Пологі стіни під конфігурацію нахилу даху створюють надзвичайно невимушений романтичний стиль. Зазвичай «нові люди», уперше потрапивши до цієї майстерні, не можуть ніяк звикнути до химерно викривлених стін. Однак ця незначна незручність (як для кого,

¹ *Марина́рка* — піджак або жакет (польськ.).

зрозуміло!) повсякчас компенсується прекрасним краєвидом із вікна — на дахи, хмари, сонце, вітер і навіть дощ. Житлова мансарда займає лише половину площі над дев'ятим поверхом. Інша половина залишається банальним дахом. Отаким собі трішки похилим «балконом», тільки без перил. Можна спокійно прогулюватися, уявляючи себе принцесою з казки Андерсена «Кресало» або Карлсоном, що живе на даху. Сусіди в тебе — птахи, небо, місяць, зорі, сонце й хмари. Батько їй дозволив користуватися цією майстернею скільки завгодно. О, ця дивовижна майстерня! Аліна часом там почувала. Була просто закохана в музику дощу, який весело дріботить по даху зовсім поруч, майже над вушком, або вдавано-сердито тарабанить, зачіпаючи в серці неспокійні струни.

Тепер Аліна, здається, знає, як Вівальді написав свої «Пори року». Він просто слухав оцей кайфовий деколи тупіт, деколи рясний біг чи кроки дощу. Вереск, жебоніння чи стогін вітру. Весна — небо, дощ, який будить до життя все живе. Літо — гроза й блискавки в косах ночі. Зима — жалібне завивання чи то від болю, чи то від утіхи. Осінь — прекрасна у своєму смутку й у своїй байдужості, летить назустріч світу на крилах барвистого листя. Інколи це помаранчево-пурпурові крила надії, інколи крила брунатного відчаю. Усе має свою барву, усе: сльози, сміх, біль, журба, навіть гріх. І все це частинки білого, які дбайливо зібрані в розкішному букеті веселкового спектра фарб.

О, так! Творець — художник, геніальний митець. Як ти думаєш, що отримаєш, коли змішаєш усі барви веселки? Правильно, білий колір. Напевне, Богові стало нудно, і Він узяв і розділив білий колір на спектри. Тобто подарував людям веселку. Хороший задум, справді божественний. Проте люди, як завжди, зуміли й тут напартачити: узялися змішувати фарби, не завжди вміло. Змішали червоний, зелений та синій — зродилося сіре марево. Так, лише сіре, бо чорне — це лише відсутність потоку світла, тобто немає що псувати (...).

Мама через так звану принциповість дала дитині спокій. Була впевнена: донька й тижня не витримає без домашнього комфорту та прибіжить назад, благаючи прощення. Тато ж, навпаки, вважав, що це навіть корисно — спробувати пожити самотійно в дев'ятнадцять років (...).

Ці два місяці Аліна не ходила, а пурхала, наче метелик, почувавши власну значущість, принаймні для себе.

Сьогодні Аліні не хотілося нікого ні вражати, ні шокувати. Одягла сіру безлику блузку й чорні джинси — «відсутність потоку світла». На ноги — сірі кросівки. Звичайна дівчинка, яка «легко» загубиться в барвистій юрбі. Коли б лише не колір волосся — яскраво-зелений. Для цього є бандана. Усе, заховалася.

На першу пару вже спізнилася. Бог із нею. Можна зробити собі приємність і піти до кафе. Це так класно — на сніданок випити горнятко духмяної чорної кави зі сніжно-пихатою горою вершків і шоколаду та

*О. Шкаврон. Ілюстрація
до роману Дари Корній
«Гонихмарник». 2024 р.*

заїсти це щастя яблучним штруделем. Аліна сиділа в студентському кафе, попиваючи каву, і читала. Кафку. Добре, коли ніхто не пхається тобі в душу й не мусиш вдавати, ніби тобі цікаво, що хтось там говорить. Відтоді, як її найкраща товаришка Марта переїхала з батьками мешкати до Києва, Аліна так і не змогла знайти спільної мови з навколишнім світом. Мала кілька приятелів в інтернеті. Вони завжди уважно слухали, не перебиваючи, давали слухні поради, ніколи не наполягали на власній правоті чи значущості.

Крім того, в Аліні були ще інші друзі, найвірніші. Книжки. Лише там усе здається справжнім. Тому що з перших сторінок інтуїтивно розумієш: хоче тебе автор збити з пантелику, тобто надурити, чи, навпаки, готовий привідкрити свою душу й упустити

до неї хоча б на мить (200 чи 300 сторінок — залежно від обсягу). І ти навшпиньки, міцно тримаючись за руку провідника, крокуєш буквами-сходінками, потім реченнями, загортаючись в одежу чужих думок, примірюючи на себе переживання та роздуми автора.

Отак розмірковуючи та смакуючи кавою, Аліна сиділа в кафе. Аж раптом відчула на своїй спині чийсь чіпкий, наче реп'ях, погляд. Вона завжди досить чітко реагувала на такі речі, безпомилково могла визначити, добра чи лиха вдача у власника погляду. Називала це доволі просто — інтуїцією. Тато частенько брав на кпини такі метикування доньки. Однак мама одного разу досить серйозно сказала татові: «Нічого смішного, Василечку! Ви це називаєте чоловічою логікою. А в жінок — інтуїція».

Аліна озирнулася. У кафе, крім неї та парочки закоханих студентів, які бачили лише одне одного, нікого не було. «Здалося», — подумала дівчина. Спробувала заново зануритися в читання, однак слова чомусь розліталися, не складалися у речення і безладно блукали. Це дратувало. Травневий ранок, який так гоже розпочався, перетворювався на суцільне непорозуміння. Аліна різко розвернулася, і знову — нікого. За п'ять секунд картина не змінилася. Відтак дівчина зрозуміла: прийомному ранку гаплик.

Ні, параноїком вона себе не вважала. Швидше за все, реалістом. Почала читати рано — у чотири роки. Коли в шість тато застав її у своєму кабінеті за читанням Мопассана, то не надто здивувався. Лише від гріха подалі заховав на найвищій полиці «неблагонадійні», на його думку, книжки. Однак Аліна була хитрою. Вона, наче прудка мавпочка, усе-таки видряпувалася на вищі полиці, а з роками — на найвищі.

Брала книжку, ретельно замаскувавши своє «втручання», і, прочитавши, повертала назад. Тато ніжно називає доньку буквогризуном.

Звісно, крім хорошої серйозної літератури, у квартирі знайшлося місце й для жіночих романів. Вони стосами лежали в спальні батьків — мамин пунктик. Аліні було бридко їх навіть до рук брати. Вона не розуміла мами. Як така розумна жінка може захоплюватися таким читивом?! Коли дівчині виповнилося п'ятнадцять, мама майже силоміць примусила почитати її найулюбленіший жіночий роман «Віднесені вітром» Маргарет Мітчелл. Про нього не чув хіба що глухий. Аліні книжка не пішла, м'яко кажучи (...).

Батько вважав, що це мамина вина.

— Колись Алінка відчує потребу й у таких романах, а поки що не треба силувати. Будь ласка, Ірино, не втручайся і не вказуй, що читати та коли.

Однак мама відбила напад:

— Коли люди починають тренувати тіло, Василю, розпочинають із меншого, щоб не надірватися. Це ти винен, перестарався. До Вольтера вона, бач, доросла, а до нормальних книжок — ні?

— Що ви називаєте нормальними книжками, а що — ні, шановна? Ми ж говоримо про душу, — не вгавав тато, — а не про біцепси. Хай сама вирішує, що та як читати. Тобі ж ніхто не вказував?

— Ти знаєш, що мені не було кому радити, — відбивалася мама. — Тому й читала все підряд.

Слово за словом — от і сварка.

Батьки не розмовляли тиждень. Звісно, тато першим пішов на перемир'я. Після цього, правда, мама більше на радила їй, що читати.

Аліна рвучко підвелася з-за столу, сердито закинула книжку у свій наплічник, розрахувалася за каву й вистригнула на всіяну сонцем вулицю. Дівчина вийшла на Студентську алею і закрокувала нею, мружачись від сонця. Якийсь момент здавалося, що все гаразд, ніякого дискомфорту. Однак через пару хвилин тривожне передчуття, ніби за нею хтось шпигує, повернулося. Вирішила не зупинятися і не озиратися. До дідька. Хай буде, як є. Маніяки не нападають серед білого дня в центрі міста.

Вирішила йти на пари. На другу й третю встигає. Приклеєний до спини погляд допровадив Аліну до дверей Академії. Урешті цікавість перемогла — і вона озирнулася. Погляд сполохано вдарився об темні скельця окулярів незнайомця. Юнак, одягнений у все чорне, стояв за кілька метрів од неї, підпираючи плечем стовбур акації. Дерево сипало на його чорне волосся, котре сягало ramen, сніжні пелюстки. Аліні здалося, що хлопець дивиться на неї. Хоча, можливо, це домалювала її уява, бо юнак вправно ховав очі за темними скельцями окулярів. Про всяк випадок, сердито змірявши незнайомця поглядом, дівчина сховалася за дверима.

Пари пройшли, як завжди, конструктивно. Цього разу в гарячих дебатах на лекціях з історії мистецтва. Вона мала звичку чіплятися до

викладачів, доводячи їх у кращому випадку до появи рясної роси на чолі та бордового обличчя, а в гіршому — до таблеток валідолу. Сьогодні Аліна погоджувалася з твердженням пана професора (а чому тільки сьогодні — майже завжди!), що Фройд на творчість Далі мав більший вплив, ніж його Ґала. «Тільки чоловік може мислити так однобоко, навіть коли він майже академік», — бурмотіла собі під ніс Аліна.

Після лекцій так приємно вийти на вулицю із затісних для просторої думки художника стін Академії! Ранкові перестороги минулися. День прекрасний, настрій кайфовий, а незнайомець у темних окулярах видавався не таким уже реальним. Очевидно, нафантазувала зайвого. Аліна весело крокувала майже літньою вулицею. Біля кінотеатру в Стрийському парку зупинилася. Вдало оформлена афіша притягувала погляд. Може, сходити в кіно? Тривалість сеансу — дві з половиною години. Але ж це «Троя»! Цікаво подивитися на мазунчика Бреда Піта в ролі Ахіллеса. Лише п'ята година. До восьмої закінчиться, а це ще фактично день.

Телевізор Аліна майже не дивилася. Її дратував навіть сам вигляд цього технічного пристрою. Оскільки вона мала власний погляд на всі речі, то думка інших, у штучному відтворенні того, що хотів сказати автор казки чи книжки, її не цікавила, подекуди навіть нервувала. А що казати про світ політики та розважальний жанр для мас — суцільний острів Невезіння чи Країна Дурнів. Пхе!

Уперше ворожість до телевізора відчула, коли передивилася звичайнісіньку казочку «Червона Шапочка». Мала тоді шість чи сім років. Дорослі дяді та тьоті старалися за допомогою кривляння, можливо, і талановитого, переконати дітей, що тільки так, а не інак виглядають Вовк, Червона Шапочка, Бабуся, добро і зло. Згодом були «Попелюшка», «Білосніжка» — враження не змінювалися в кращий бік. Аліна майже перестала дивитися телевізор. Відтоді, коли її цікавить чиясь думка про події чи книжку, вона шукає гідних співрозмовників. Та найчастіше знаходить відповіді в книжках.

От халепа! Ледве досиділа до кінця сеансу. Фігня повна. Хороший настрій змінився паскудним відчуттям огиди. Ніби шарлатан художник вирішив переплюнути самого да Вінчі й переписав його «Мону Лізу», зробивши її блондинкою із силіконовими губами. Та найгірше, що він був упевнений: це в нього шедевр, а в да Вінчі так — туфта. Такі невеселі думки лізли в голову Аліні. Ех, та що там казати — поема в сто разів краща. Набагато цікавіше спробувати зрозуміти думки мудрого старого сліпого Гомера, який 10 років писав своє творіння, ніж старатися не заснути під дурнуватої розмови красунчиків Піта й Блума.

Щоб скоротити шлях, дівчина вирішила піти стежкою через парк. Так їй не доведеться робити гак і вона вийде навпроти свого будинку. Аліна сердилася на себе через даремно згаяний час. Ну хіба можна так по-дурному вестися на рекламу та білосніжну посмішку голлівудського красеня?! А ще себе вважає інтелектуалкою! Вона часто розмовляє із

собою, розставляючи думки в певному порядку, щоб непотрібне чи зайве тишком-нишком не вигулькувало зненацька. Тому відразу й не запримітила постаті чоловіка, добре припасованої до стовбура сосни. Побачила її лише тоді, коли та заворушилася. Від несподіванки аж сахнулася. Темний силует кинувся до неї. Дівчина позадкувала. Та несподівано вперлася тілом у щось м'яке, що огидно гиготіло, схопивши її сталевую хваткою за рамена. Те, що стояло перед нею, було бридке. Воно тхнуло перегаром, кліпаючи своїми вицвілими булькатими очима (...). Молодик, убраний у «Прада», з гачкуватим носом, мов у Фредді Крюгера, забубонів:

— Ну шо. Тіпа, привітики! Хі-хі, яка дивна краля (...).

Сум'яття холодними цупальцями заповзає під шкіру дівчини (...).

Він гидко витріщався на худеньку постать Аліни. Голий череп і відсутність шиї робили його квадратною лисою горилою. Аліна, стоячи перед ним, здавалася відчахнутою вітром гілочкою. Зима в очах монстра промовляла: справи кепські. Дівчина старалася навіть випадково не перетинатися з такими суб'єктами, відчуваючи завжди цвинтарний морок і мерзенний холод, яким віяло від них. Тип міцно вчепився в її руку, штовхаючи доволі грубо перед собою. Аж поки Аліна не відчула, що задкувати нікуди.

Ноги вперлися в товстий стовбур дерева. Безліч хвої під ногами говорила: це сосна. Їй так хотілося злитися з деревом в одне, стати його частинкою. Лещата монстра міцно тримали Аліну. Монстр зневажливо свердлив дівчину очима та хижо шкірився. Булькатокий, похитуючись, підійшов до них. В одній руці тримав пляшку горілки, у другій — пластиковий одноразовий стаканчик.

Страх стукав у скроні, шматував дівчину зсередини. Нічогенько собі вкоротила дорогу (...). Аліна відчуває, що світ перед очима починає гойдатися. «Треба покликати на допомогу», — стукає думка, та голос кудись пропав і вона лише безпомічно плямкає губами. Ще мить і...

— Ей, пацани, — раптом озивається з-за дерева, до якого припечатана спиною Аліна, чийсь спокійний голос, — дайте дівчині спокій. Може, я буду кращою компанією?

Монстр перестає шкіритися та відпускає руку дівчини. Його погляд із хтивого й масного стає знависьлим, немов у розбурханого хіття бика, якого силою відірвали від найприємнішого заняття. Другий тип, похитуючись і не до кінця розуміючи, що до чого, здивовано витріщається на «Ей, пацани!». Аліна чує біля вуха шепіт: «А ти біжи швидше вітру й не озирайся».

Двічі повторювати не треба було. Аліна дременула чимдуж. У вухах свистів вітер, вона його випереджала. Позаду тельнював звук розбитого скла, почулися відчайдушні крики. Але хто він, хто врятував її? Цікавість переважила здоровий глузд. Відбігши на безпечну відстань, дівчина зупинилася. Над конаючими в траві парку мацапурами стояв

юнак. То був той тип, якого вона зустріла вранці біля дверей Академії. Той, що носить чорне. Аліна знала: вона в безпеці, її ніхто не наздожене. Однак, про всяк випадок, не стала чекати незнайомця, щоб подякувати. Була впевнена: нагода це зробити ще трапиться.

Розділи II–III

...Аліна знайомиться з Петром, що мешкає на нижньому поверсі. Із часом у них зав'язуються товариські стосунки. Пізніше з'ясувалося, що юнак, який урятував Аліну в парку, — Сашко, він же Кажан. Його батько облаштовує для нього майстерню під тим самим дахом, що й Аліна. Хлопець приділяє їй знаки уваги.

Далі розповідається про юність і молодість Ірини — матері Аліни. Про те, як вона після закінчення вишу приїхала до поліського села, де мешкала її бабуся Орина. Матір Ірина втратила дуже рано, коли тільки народилася. Ірина працює в сільській школі, закохується в Ігоря, який, як згодом виявилось, є дводушником: у ньому живе Гонихмарник, він же Градобур. Баба Орина знає про надприродні здібності Ігоря та про чорну силу (сутність), яка живе в хлопцеві. Тож намагається врятувати закохану онуку, дає їй талісман, що має в собі Силу Землі й здатен захистити Ірину від Гонихмарника. У цей час до села приїздять молоді художники розмальовувати місцевий храм. Серед них Василь — майбутній батько Аліни. Ірина виявляє до нього симпатію, хоча закохана в Ігоря-Гонихмарника. Коли в один момент розкрилася перед Іриною (у лісі) друга сутність Ігоря, вона ледь урятувалася від його сили (завдяки Ориному оберегу, який висів на її шиї).

Баба Орина допомагає врятуватися онуці від Градобура. Перед смертю вона просить Ірину повінчатися з Василем і після цього якнайшвидше покинути з ним село. Але на дорозі стоїть Ігор-Гонихмарник. Він обіцяє знищити Василя. Щоб відволікти Градобура, вони вдаються до певних магічних дій. План спрацьовує. Ірина з Василем покидають село, переїжджають до Львова.

Розділ IV

1. ДОРОГА

Залишу вдома свій годинник, втечу від справ і від погоди,
Усе забуду, все покину, і ніц мені не буде шкода.
Нехай мій гаманець порожній, моя дорога невідома,
Я стану вільним подорожнім, найголовніше — вийти з дому.

М. Чапінська

На рахівський потяг чекало чимало людей. Навіть забагато. Зараз спека, тому всім кортить утекти з міста в гори.

Ледве впросила Петра поїхати з нею. Упивався, посилався на різні справи. Але він ще не знає, яка Аліна вперта. Вона його просто «відпросила» спочатку в Марти, а потім у його мамі. Загнаний у кут упертими жінками, Петро капітулював. Згодом з'ясувалося, що він жодного разу не був у Карпатах. Тому й упивався, бо соромно. Хоч Аліна й бувалий турист, однак речей назбиралося чимало, здебільшого Петрових.

Свою маму вмовила напрочуд легко. Боже, аж не віриться! Тільки-но почула, що донька їде з Петрусем (так мама ніжно називає хлопця),

то відразу погодилася. Ірина познайомилася з Петром і тепер Аліні торочить, як той нагадує їй молодого Василечка — добрий, увічливий, надійний, уважний, і ще там щось...

На них уже давно чекають. Кажан знервовано поглядає на годинник і ходить пероном, махаючи руками, мов вітряк крилами. З вагона час від часу вигулькує білява голівка неперевершеної Міс Гламур. Надуваючи вдавано ображено губенята, вона кокетливо говорить: «Кажанчику, любий! Може, вони не прийдуть, передумали. Мені так сумно без тебе. Ну, будь ласочка!»

Хлопець не звертає на неї жодної уваги й далі нервово позирає то на годинник, то на добігаючо-відстаючих. Нарешті помічає тих, хто так нахабно запізнюється:

— Давайте швидше, а то поїдемо без вас... Черепахи сонливі!

Й ось вони в потязі. Здатність загальних вагонів завжди вміщати більше людей, ніж туди може запхатися, постійно вражає. Люди висять, сидять, лежать. Компанія підбралася непогана. Перезнайомилися. Петра знав тільки Кажан, і то візуально. Одногрупник Аліни, той самий Данило, що вибачався за всіх. Його дівчина — майбутній журналіст — симпатична шатенка, дуже схожа зачіскою на пуделя. Навіть колір очей юнки заледве проглядався під густою стріхою кучериків, які постійно спадали їй на очі. Дівчину звати Морва, можливо, через чорний колір очей, який на сонці аж мерехтить фіолетовим блиском. Ім'я чи прізвисько, але їй пасує.

Данило сидить зніяковіло, уперто уникаючи Аліниного погляду. Йому некомфортно поруч із дівчиною через ту сцену в кафе. Нічого, це мине. «Пробачати чужих людей набагато легше, ніж рідних», — думає про себе Аліна. Білявий хлопець із сірими добродушними очима та гарним почуттям гумору (це Аліна зрозуміла вже потім, коли він цілу дорогу тішив їх анекдотами в сольному виконанні) — Сергій, Аліна його вперше бачить. Він, як і Кажан, майбутній скульптор, його одногрупник. Коли нарешті розмістилися, трішки затісно одне біля одного (...). Світлана лагідно огорнула руками голову Кажана й ніжно зазирає йому в очі. Йому, безумовно, це подобається. А ще більше його тішить реакція чоловіків, які із заздрістю витріщаються на таку милу картину. Петро, здається, також упав у транс. Он і рот відкрив (...). Аліна сердито штовхає його в бік. І тільки одногрупник Кажана Сергій здається байдужим до вистави, продовжуючи вправно розважати громаду анекдотами та різними небилицями й бувальщинами. Згодом стане зрозумілою така неувага хлопця до красуні. Вона — його двоюрідна сестра. А то Аліна вже почала хвилюватися за хлопця, чи все в нього гаразд з орієнтацією, бо на вигляд абсолютно нормальний.

Отак вони подорожують. Сергій розважає розмовами, Світлана щось муркоче на вушко Кажанові, а той солодко їй усміхається своїми смолистими очима. Аліна бачить, як у тих очах пробивається час від часу

щось лихе, навіть хиже, безсоромне. Від цього стає не по собі. Однак, коли наступного разу вона зиркає на хлопця, то розуміє, що хижак в очах кудись зник. Натомість аж наче винувато поглядає в бік Аліни... Ніби хоче сказати, що він не винен, то Світлана сама до нього липне. Ага, сама. Цікаво тільки, для чого чи для кого ця комедія. Ой, Аліна, здається, здогадується, для кого. Контраст різкий — зеленокоса худюща художниця та супермоделька. Аліна чогось такого від Кажана й очікувала. Нічого, гори не подіум, побачимо, хто зможе втриматися на їхніх «високих підборах»!

На Ворохтянському вокзалі правдивий мурашник. Не гірший від львівського. Юрми туристів уперемішку із циганчуками. Усі кудись поспішають, щось вишукують... Група Кажана, так їх обізвав Петро, чекає на маршрутку. Хоча Сергій у групі найстарший, бо знає ці гори, мов свої п'ять пальців, але радиться в усьому з Кажаном. Вирішують їхати маршрутною до Шибеного, а там трохи пішачком... Потім через Дземброню і вранці на Смотрич.

Нарешті приїхав «пазик-тазик», так ніжно називає автобус Сергій. З пазика сиплеться пилюка чи то від дороги, чи то від старості. Водій дуже чемно попередив пасажирів, що вхід через передні двері, бо задні нібито ще при других совітах зламалися. Та ліпше б він того не говорив, бо-таки більша частина пасажирів зателепалася до салону пазика через задні двері, уключаючи гоп-компанію Кажана. Запакувалися, поїхали.

Краса Карпат завжди вражала Аліну. Їй здавалося, що тільки тут вона може дихати на повну силу. Це так, ніби у твоїх легенях відкриваються незвідані плюзи й туди щедро, разом з ароматом сосен, вливаються ці гори — сильні та величні, красиві й неповторні. І ти відчуваєш, що ти тут не лише гість чи не просто гість... Ти — частина того, що люди називають природою, і гори вже давно жили в тобі, снили, марили тобою чи ти ними. Ти можеш тільки прийняти їхні щедрі обійми, навчитися жити в них. Але в жодному разі не старайся пручатися, бо тоді вони тебе задусять в обіймах.

То вгору, то вниз біжить гірська дорога. Гори, красвиди, люди, села, худоба. Наразі їдуть мовчки.

Біля мосту через річку Дземброню зійшли. Світланка починає скиглити. Босоніжками намуляло ногу, іде шкутильгаючи. Хлопці розділили немаленький багаж красуні. Починається підйом до гори, файна робота для ніг і легенів. На дорозі досить багатолюдно. Одні — угору, інші — униз. Правда, через черепахуватість Світлани гурт Кажана всі обганяють. Сергій і далі продовжує вперто всіх тішити різними історіями, уже із життя гуцулів. Додибали до полонини, трішки перепочили. Світлана мало не плаче. Нога розпухла, косметика на обличчі сповзла. Вигляд у дівчини кецький. Ось тобі й початок падіння!

— Якого дідька Кажан потягнув її із собою, — зі злістю говорить Морва. — Я його попереджала. Для такої цяці — море, пальми, пісок

згодиться, та не гори! Тільки всіх затримує. Це ж тобі не подіум, щоб дефілювати. От, блін горелий. Прийдеться-таки ставати на ночівлю ще завидна.

Ой, здається, Аліна знає, для кого ця вся вистава, що мала стати мелодрамою чи принаймні драмою, але цього разу результат, здається, буде геть неочікуваним для режисера. Тому що те, як поведе себе жінка, хай навіть найпередбачуваніша, в екстремальних умовах, спрогнозувати важко. Бо це — жінка!

З такою ногою вона далеко не зашкандибає, це факт. Завернули до лісу, вирішивши тут заночувати. Сергій насправду добре знає цю місцину. Поблукавши хвилин двадцять, вийшли на гарну, простору галявину. Й ось вправними руками хлопці ставлять намети. Петро, який цього не вміє, — сам так сказав, бо вперше в горах, — допомагає, чим може.

— Йой, як то можна жити у Львові й не бути ні разу в Карпатах, — здивовано раз по раз вигукує Морва.

Узагалі Петро поводить себе мов мала дитина, тішачись із кожної дрібнички, фотографуючи кожную комахку й кожную ромашку на свій цифровик. Що вже казати про краєвиди та гори! Усіх тільки тішить така радість хлопця, і всі стараються вибрати для його майбутніх світлин найкращу тему.

Світлана манірно вмостилася на свій переповнений усякою всячиною наплічник. Закотивши карі очі до неба, безперестанку скиглить, нарікаючи на занадто криві дороги, нерівні гори, комахню, яка лізе в очі... Світланина нога насправді сильно розпухла, мабуть, туди потрапила інфекція. Кажан витягнув аптечку й заходився біля пораненої пташки.

— Ой, у тебе такі сильні, мужні руки, сонечко. Мені вже від одного твого дотику стало легше, — щебече кокетливо Міс Бенефіс.

Аліна з Морвою презирнулися, пирснули від сміху й заходилися виймати з наплічників харчі. Усі дуже голодні. Морва зізналася, що стерпно готує. Данило розпалив багаття. Сергій показав місце, де тече холодне, цілюче джерело із солодкою, смачною водою. Він насправду чудово знав ці місця. Вода в казанку вже починала булькати... Кажан досі панькався зі Світланою. Та наполягала на масажі ступні й була категорично проти вливання на її рану зеленки чи, борони боже, йоду. Оскільки ці засоби псують шкіру, а їй як моделі це зараз ні до чого. Аліну, яку спочатку навіть тішила така кокетлива поведінка красуні, це починало дратувати.

— Кажанчику, солоденький! Ну, будь ласочка, не йди. Потримай свою долоньку в моїй, мені так ніжка болить.

Не витримує Морва:

— Слухай, Свет! А якого дідька ти з нами в гори попленталася, щось я не второпаю? Я ж тебе попереджала: гори не подіум.

— Як це? Я люблю гори. А тобі що до того?

— Та ніц. Любиш гори? Уперше чую! Тільки ось у таких пантофлях, — і вона тикає пальцем у розшиті бісером дуже дорогі босоніжки Світлани на височезній шпильці, — і по львівській бруківці ходити небезпечно, не те що в горах.

— Отакої! — надула губки Світлана. — Тебе не спитала? Справжня жінка має залишатися жінкою за будь-яких обставин. Навіть в ось таких нестерпних умовах, дикунських.

— А яка, по-твоему, справжня жінка? — Узавши руки в боки, Морвалюто дивиться на Світлану.

— Кажанчику, вона кричить на мене. — Світлана театральньо обвила руками голову хлопця. — Захисти мене від цієї фурії. Моя нога, ой-ой-ой!

— Ну все! — не витримує Аліна. — Вона й мене дістала! То таки спецом зроблено, Кажане, дістати всіх!

Дівчина підходить до свого наплічника, витягує з нього мамину аптечку. Без неї в поході, як без рук. Відкриває пластикову коробочку. Звідти дістає маленьку скляну баночку з-під дитячого харчування. Баночка вщерть заповнена якоюсь сірою однорідною масою.

— Ану посунься, санітаре, — говорить до Кажана. — Де болить? — питає Світлану.

— Що ти будеш робити? Кажанчику! Мені болітиме, хай вона не чіпає, лише ти, — вередує, увійшовши в роль жертви, Світлана.

— Слухай! Це те саме, що помазати ногу кремом. Ніяких опіків чи зміни кольору шкіри: гарантую.

І, не слухаючи далі волянь і зітхань Світлани, відкриває баночку.

— Міцно тримай її за ногу, щоб не смикалася, — шепоче до Кажана.

Той хапає Світлану за ногу, а Аліна вправно накриває пошкоджене місце товстезним шаром мазі.

Світлана навіть не встигає до кінця зрозуміти, що трапилося. За процедурою спостерігають усі. І коли Аліна відходить від Світлани, усі схвально аплодують.

— Тільки спробуй сказати, що це не допомагає. — Показує Аліна на баночку. — І не думай це витирати руками. У склад мазі входить одна травичка, сильна отрута. Попаде тобі на пальчики, затреш очка — і ку-ку.

Звичайно, Аліна каже неправду, але це тільки на благо.

Приголомшена Світлана замовкає, і на галявині нарешті лад і спокій. Принаймні тимчасовий.

Вечеря чудова. Куліш із тушонкою виявляється неправдивою смакотою. Свіжі огірки, помідори, цибулька — гарний додаток. Усі із задоволенням їдять, вихваляючи кухарський талант Морви. Світлана, сердита й знервована, залізає в намет і відмовляється вечеряти зі всіма, оскільки в неї чергова дієта. Чомусь видається, що не через це. Її шарм суперкрасуні раптом побляк. Та й не дуже її припрошують: схоже, дістала дівчина всіх конкретно.

Сергій продовжує тішити товариство веселими розмовами. Здебільшого згадує кумедні історії про гірські переходи. За цікавими балачка-

ми вечір поволі перебігає в ніч. Час од часу Аліна ловить на собі зажурений погляд Кажана. Еге ж, демарш із таємною зброєю, на ім'я Світлана, не вдався, так йому й треба. Жінки — це тонка матерія: одного шарму та ласки іноді замало.

Багаття горить потріскуючи. Так любо й мило на душі в Аліні. Цей вогонь і заспокоює, і водночас вабить, пробуджуючи в душі такі давні, майже забуті, первісні чи що, почуття. Так із нею завжди в горах, де час дихає вічністю. Чи не вперше в житті вона розуміє, що спілкування із чужими людьми може стати приемним. Чи до цього люди їй траплялися непевні, чи справа в ній? Швидше за все, і перше, і друге. Вона немов довго та тривожно спала й раптом прокинулася від маячні, якою відгородила себе від світу. Ось вони зараз не ведуть високоінтелектуальні бесіди про філософію Ніцше чи важку долю Ван Гога. І виявляється, слухати про те, як Іван Мацьо спалив свої мешти, задрімавши біля ватри, а тоді мусив босим їхати до Львова, не менш цікаво, аніж читати Коельйо чи Маркеса... Люди. Вони різні, як і книжки, написані ними.

Як файно. Нічне небо рясно всіяне зорями. Тут, у горах, воно видається і близьким, і далеким водночас, а ти — зерниною в чорному полі вічності чи порошинкою. Але важливою, такою потрібною, без якої вся ця безкінечність — лише пустка, ні, не пустка — вакуум.

П'ють чай. Петро хотів усіх напоїти чаєм у пакетиках — «порохом доріг». Аліна не дозволила. Бути в горах, у чистому лісі й пити казна-що. Фе! Аліна виймає свої запаси — мамин чай. Сама була не певна, що там намішано. Барбарис, терен, шипшина, астрагал для солоду, бузина (зовсім трішки), шафран, віночки квітів первоцвіту — це зрозуміло. А решта — на мамин смак. Там немає звичних м'яти, ромашки, чебрецю, деревію. Мама любить повторювати: є трави-ліки, їх варто вживати лише під час хвороби, а то навіть нашкодити можна, а є трави для щоденного задоволення, для чаювання. От саме таким чаєм пригостила всіх Аліна. Сергій навіть пожартував, що їм вартувало б започаткувати сімейний бізнес «Чаї українських Карпат».

— Та ні, — заперечує Аліна. — Уже краще «Чаї України». Моя мама з волинського Полісся, тому трави не лише з Карпат для своїх чаїв привозить, а й із поліських лісів.

Усі погоджуються і просять ще.

У Петра несподівано озивається мобільний. Аліна й решта, крім Світлани, свої повимикали. Тепер виявляється, що не тільки крім Світлани. До Петра телефонує Марта.

«Ого! Настільки все серйозно». Аліні від цього чомусь не зовсім радісно. Хижий, сердитий звір сидить у ній і шкребе зсередини: Кажан не дурень, одразу все зрозуміє. Марта передає Аліні привіт і перепитує, чому та не відповідає. Телефони ж вимкнені! Теревенять із Мартою про се, про те...

Час іти спати та добряче відпочити, тому що завтра мандрівників жде підйом на Смотрич. Їх у команді семеро: троє дівчат, четверо хлоп-

О. Шкаврон. Ілюстрація до роману Дари Корній «Гонихмарник». 2024 р.

можуть стати сонцем для Світлани. Аліна співчутливо дивиться на красуню. Невже вона не розуміє, що програла, бо важко сперечатися з горами? Тут твої босоніжки на високих підборах і помада від «Оріфлейм» чи туш від «Нівеа» виглядають по-дурному. Светка того не розуміє і розуміти не хоче, а чи не може. А от до Кажана, здається, це вже дійшло. Тому що втрачений він якийсь, розгублений. Видно, усе пішло не за його сценарієм.

Завжди перебувати в центрі уваги — Светине кредо. То Аліна добре знає, як і здогадується, чому так рознервувалася красуня. Світлана переходить на звичну для себе риторику — благання, кокетство, сюсюкання. Морва тягне Аліну за собою:

— До дідька! Пішли у свій намет, а то нам підсунуть цю усі-пусю. Нагло займемо намет — і баста. Хай там самі розбираються! Брат бачиш-но хропе, і вона з ним не може спати. Тьху на тебе! Уже краще з Кажаном. От дурепа. Та йому на неї начхати. Знаєш, що він відповів на закидони Данила про «любовь-морковь» зі Світланою. Що гарні речі, штани від кутюр чи золоті брязкальця, навіть геніальні полотна чи фантастичні скульптури можуть тільки подобатися. Але як їх можна кохати? Холера, не хотіла б я, щоб мене порівнювали зі штанами чи зі скульптурою, навіть фантастичною.

Вони розкладаються в наметі. Класна дівчина Морва: добродушна, відкрита, щира. З вулиці долітає роздратований голос Світлани й ледь чутні голоси хлопців.

— Думаєш, вона перепре Кажана? Ні фіга. Вона цього пацана добре не знає. Жінки, яких він уже мав, його далі не цікавлять, — веде своє Морва.

— А що, вони вже... — поки Аліна шукає відповідне слово, Морва відповідає.

ців. Розклали три намети. У кожного свій спальник, крім Світлани. У тої пухова ковдра й ортопедична подушка. Сергій неохоче чимчикує спати до Світланиного намету. Брат усе-таки! У найбільший намет мають намір заселитися Петро, Кажан і Данило. Морва тішиться, мов мала дитина, бо їй не доведеться спати в одному наметі з «тією лярвою», так вона, не церемонячись, обзиває Світлану.

З намету виповзає набурмосена Світлана. Очевидно, чула розмову про порядок укладання на ніч. Вона нарешті дала лад своєму обличчю: і на ньому знову ідеальний макіяж. Однак у темряві всі коти сірі, тож досконало розгледіти вроду й належно оцінити всі присутні не можуть. Ніч внесла свої корективи. Бліді відблиски догоряючого багаття не

— Канешню, але то лише секс, розслабуха. Не вона перша й не вона остання.

— Чого ж він її із собою притарабанив? — дивується Аліна.

— Що, не розумієш? По-перше, бігає за ним, мов цуцик. От і причепилася реп'яхом. А по-друге, це вистава для тебе, Аліно! Бо ти йому справді подобаєшся. А я все думаю, якого це дідька наш шалапут почав грати на флюярі, за місто їздить, польові квіточки збирає. Хі-хі! Попервах я ходила в шоках! Знаю його п'ять літ. Дах поїхав у хлопця чи що? На вокзалі, мов на голках, стояв, вас виглядаючи, і дивний якийсь останнім часом, надто правильний. Хе, виявляється, навіть такі, як Кажан, можуть змінюватися.

Морва робить загадковий вираз обличчя і майже пошепки промовляє:

— Може, то кохання, Аліно? Як думаєш?

— Перестань, Морво, мені байдуже. Якщо те, що ти кажеш, правда, то мені Світлану шкода. Не думала, що колись таке скажу, — говорить Аліна, витягуючи з наплічника спальник. — Дівчат такого штибу завжди зневажала, вважала їх пустими манекенами, вішалками для одягу. А вона? Жертва власної вроди...

— Угу! Дав бог красу, та не дав розуму. Не все й не всім. Та ти її не жалій. Вона вміє переступати через людей, коли це їй потрібно, не сумнівайся. Я цю пташку файно знаю. Вона не пропаде, бо лайно не тоне. Сорі, за таке негламурне порівняння! Аліно, розслабся. Коли ми домовлялися в кафе про нашу мандрівку, та лялька заявила, що не поїде в Карпати, коли поруч буде «оте начитане зеленоволосе опудало». Це вона тебе так обізвала. А я відразу подумала: значить, класна дівчина, якщо наша краля так каже. І, здається, вона тебе навіть побоюється. Розумію тепер її. Класний макіяж, Алінко, бо вроду маєш від природи, гламуренький прикид, високі підбори — і ти за пояс заткнеш Світлану. А от розуму не купиш і не намалюєш — факт. У тебе він є, а у Светки — катма. Ну от, Светік надув, значить, губки, коли почув, що ти теж їдеш. Знаєш, що їй Кажан відрубав? Що то вона може залишатися вдома, від того Карпатам буде тільки спокійніше, а «зеленоволосе опудало» таки поїде зі своїм хлопцем, бо то — його друзі. Світлана надула губки, почала вдавати, що рюмсає, але такі концерти бувають сто разів на день. Ніхто вже уваги не звертає.

Вони лежать у спальниках.

— Аліно, ти що? Спиш?

— Та ні. Думаю.

— А хто тобі Петро? Я ж бачу, що не хлопець. Хоча Кажан нас так палко переконував. Чоловіки! Вони, мов сліпі кошенята, поки носом не ткнеш... Марти йому всякі видзвонюють, стріляє оченятами направо-наліво. Не закоханий він у тебе — факт! Швидше, приятель.

— Ну так. Ми лише друзі. Він подобається моїй колежанці, от і все.

— Так, ситуація. А тобі?

Захоплена запитанням зненацька, Аліна мовчить.

— Не мусиш відповідати. І так видно, що ні, бо ти за нього не борешся. І справа тут не в колеганках! То як, спробуємо заснути?

Аліна міркує над сказаним Морвою. Але не над словами: «Хто тобі Петро?», а над: «От ти йому справді подобаєшся». Десь удалині чути легкий гуркіт грому.

— Чуєш, Аліно, грім гуркоче. Певно, дощ буде. От фігня. Якби пройшов стороною. Ти знаєш, коли ми йдемо в похід із Кажаном, дощі ніколи не падають. Так що одна надія на його везіння, — говорить Морва.

З вулиці долітають волення та істеричні крики Світлани. Як тут заснеш?

— Морвочко, хочеш послухати казку про грім? Тобто майже про грім. Ми її з татом придумали, коли в горах нас гроза застукала, — запитує Аліна.

— Звичайно, хочу. Через Світланин концерт не закимариш! Давай! Уже ліпше казку слухати, аніж модельні завивання.

— Стоять коні на припоні...

— Ей, дівчата, — лунає ззовні голос Данила, — ви спите?

— Уже, ні! Заснеш тут. Людей у лісі більше, ніж дерев. Залазь. Чого там стовбичиш? — кокетливо промовляє Морва.

У намет заповзає Данило. Ліхтар, прикріплений угорі, світить йому прямисінько в очі.

— Светка зовсім із глузду з'їхала. Зібралася до Львова серед ночі, бо тут її ніхто не любить, не поважає, не цінує. То я втік, — виправдовується хлопець. — Можна перебути з вами? Чуєте, який там гармидер? Светка верещить сильніше грому, може, дощ злякається і поверне.

— А давайте її прив'яжемо до верхівки сосни, хай своїм вереском хмари відлякує, — жартома пропонує Морва.

З вулиці долітають дівочі ридання. Таки дуже весело.

— Залазь, Данилку, до мене, — пропонує Морва. — Алінко! Мусиш потерпіти тимчасового біженця.

Морва підсувається до Аліни, Данило лягає поруч із нею.

— Данилечку, хочеш послухати казку? Аліна мені на ніч казку збиралася розповідати, — говорить ніжно хлопцеві Морва. — Аліно, продовжуй.

Збентежена Аліна не встигає нічого відповісти, бо поли намету розходяться в різні боки й вигулькує чиясь голова.

— Дівчата, ви ще не спите? Слава богу! — Це Петро. — Там Содом і Гоморра. Можна у вас перечекати? Той лемент усе одно вам спати не дасть.

— От маєш тобі — цілий ліс біженців! Та вже коли прийшов, то не виженеш, — починає хіхикати Морва. — Знаєте, що я подумала. Ми мов у рукавичці з казки. Цікаво, хто прителіпається наступним. Може, ведмідь? Петре, сідай у ногах, отак упоперек. І думаю, що мусимо вимкнути

світло в наметі, а то позбігаються на вогник люди зі всіх Карпат, а наша рукавичка більше нікого не вмістить.

Аліна вимикає ліхтарик, і вони якусь мить сидять мовчки, слухаючи безглузду колотнечу на вулиці:

— Якого дідька, Свет! — верещить Сергій. — Ти хоч і сестра мені, та, слава богу, не рідна.

М-да, навіть надспокійного Сергія довела.

— Ой, не можу, ой, мені так боляче! Знову ногу підвернула...

Озивається Морва:

— Фу! Таку фігну слухати — можна посивіти. Аліно, давай свою казку. І щоб усі були тихіше води й нижче трави, а то підете в намет до Светки почувати!

Аліна сама не знає, де в ній знайшлося стільки сміливості та натхнення. Ще вчора вона й не подумала б розповідати задаваці Данилу казочки, а сьогодні...

2. НЕБЕСНІ КОНІ

...столочили зажурені маки вчора
голубі-голубі лошата.

Г. Чубай

(...) Аліна тільки тепер відчуває, що таки втомлена. Добре вгортається у свій спальник і засинає.

Прокидається від дивного гуркоту. Спросоння заледве добирає, що то грім. Десь зовсім поруч. Замість надто яскравого ліхтарика, щоб не розбудити Морву, умикає світло мобільного. Морва у своєму спальнику не сама. Міцно й ніжно обнімаючи кохану, поруч спить Данило. Аліна навпомацки натягує на себе теплі штани, куртку й висувається з намету, щільно заслонюючи за собою його стулки, щоб не напустити досередини вранішній холод і комарів.

Сіріє, незабаром світанок. Аліна підходить до залишків багаття. Притуляє руку. Зола ще тепла. Раптом десь у гущавині лісу, між деревами, помічає якесь срібliste мерехтіння, ніби світло від мобільного. Напевне, ще комусь не спиться в цю переддосвітню пору.

Видається — це не так уже й далеко. Аліна рушає на вогник, хоча знає приказку, що цікавій Варварі за її цікавість відірвали. По-зрадницьки потріскують під ногами сухі галузки, хрумкає неперепріле старе листя. Нарешті в димних сутінках, які через годину стануть світанком, поміж деревами дівчина може добре роздивитися людську постать. Дівчина підкрадається ближче, ступаючи чомусь поволі й обережно.

«Так-так, учора ввечері ми там збирали хмиз для багаття. Невеличкий зруб утворює галявинку», — пригадує Аліна.

Посередині галявини стоїть зовсім голий чоловік. Стоїть до Аліни спиною, тому вона не може добре розгледіти його. Стоїть, розставивши широко ноги, піднявши вгору руки та задерши голову до неба. У руках

щось тримає, і те щось сріблясто мерехтить. То не мобільний. Воно нагадує лискучі змійки, які похапцем шарпаються, ніби мріють вирватися з міцних обіймів того, хто затис їх. Другий бік зміюк губиться у високості. Людина тримає на прив'язі летючого змія.

Але то не змій, ні! То... хмари, важкі темні хмари. Аліна закриває на мить очі та трусить роздратовано головою, наввижається ж таке спросоння. Кілька секунд стоїть, приходячи до тями, тоді спокійно відкриває очі й торопії від жаху. Видиво не розвіялося. Стало ще гірше, бо то зовсім і не людина стоїть там, вірніше, людина, та не одна. Їх двоє. Вона добре може розгледіти перекошену грізну фізіономію істоти, волохате, пооране чорними зморшками, дике, хиже, люте, знавісніле обличчя. І поруч ще один, в одному тілі — двоє. Того другого розгледіти несила, бо то, видно, не його клопіт отаке чудернацтво з небом витворяти.

Примара! Господи! Цього не може бути! Так, Аліно, спокійно, ти ж не параноїк. Це лише гра світла. О, так, те видиво — лише гра тіней та світла. Гра світла, гра тіней? Що ти варіякаєш, дівчино, якого світла? Яке о такій порі світло та які там достобіса тіні? Раптом істота озивається. Голосом то не назвеш. Якись гортанні випльовуючі звуки. Але не стогін і не крики. Це мова, бо має свою, хоч і жахливу, мелодику, ритм. Але мова чужинська, незнайома. Аліна дивиться на це все широко розплющеними очима, ноги мовби вросли в землю, і ні поворухнутися, ні тим паче відірвати їх від землі не в силі. Страх і цікавість паралізували волю. Дівчина старанно заштовхує в себе крик. Нарешті істота вмовкає і випускає зміюк у небо. Вони губляться у високості, слідом за хмарами, які маревом розчиняються вгорі. Хмари розтанули, і стало світліше.

Раптом істота люто шкіриться. Аліна розуміє: він відчув її. Якось незбагненно, спиною. Дівчина перелякано починає задкувати, перечіплюється через гілку й боляче гепається на землю. Почвара обертається до дівчини і... Аліна впізнає в істоті Кажана. Це висмикує її із заціпеніння, і вона, миттю схопившись із землі, утікає. Думка набридливою мухою стукає в шибку свідомості: «Хай то буде сон! Хай то буде тільки сон!» Та чи можна на такій швидкості мчати в сні, ударятися так боляче, дряпати до крові руки? То не сон, бо болить! То не сон!

Уривається в намет, застрибує відчайдушно в спальник, пірнаючи в нього з головою, ніби це може якось урятувати від тільки-но побаченого. У голові Аліни все переплуталося. Здається, що зараз її мізки вибухнуть, тисячі молоточків зчиняють там жахливу бучу. «Але чому побачене видається ніби знайомим? Деся вона те вже бачила. Де? У снах? Гроза, блискавка, ніч, чорна фарба... Боже, на картині, на своїй картині. Тільки там замість покруча була вродлива жінка, а не моїстр із двома личинами в одному тілі. Ще мама налякалася тієї жінки на полотні. Стоп, мама! Чому вона так настрахалася, випитувала... Тому, що вона її впізнала, ту жінку. О Боже! Мама і є ота жінка. Ні, маячня, маячня. А якщо не маячня? Якщо мама знає. Чому ж нічого їй не розповідала? А хіба в усе, що

вона тільки-но побачила, можна повірити? От тому й не розповідала! А ще її сон. Той, хто наздоганяє її у вежі. Вона сьогодні його зустріла та впізнала. То він, він».

Аліна перебирає в голові всі можливі варіанти, які б підходили під логічне пояснення тільки-но побаченого. Нічого з реальності. Усі пояснення перестрибують у бік міфології. «Та яка до дідька міфологія? Ти ж не печерна людина, Аліно, що тільки-но злізла з пальми чи сосни?»

На вулиці чути чийсь легкі кроки. Аліна обережно визирає з намету. Біля згарища стоїть Світлана, загорнута в теплу ковдру. Трусячись від холоду та від тільки-но пережитого, Аліна підходить до красуні. Навіть компанія Світлани зараз видається приємнішою, аніж власні думки:

— Доброго ранку, Світлано! Чому так рано схопилася? Не спить-ся? — увічливо цікавиться Аліна.

Світлана повертає голову на голос, й Аліна аж торопіє від побаченого. Косметика на обличчі красуні розмазана. Чорні доріжки, уперемішку з чимось сірим і рожевим, на носі, на щоках. Під очима синці. Обличчя підпухло. Дівчина плакала.

— А, це ти? Що витріщилася? Ніколи не бачила заплаканих людей?

— Світлано! Я просто увічливо запитала! Я...

— Та ну, не парся. Ти так, під руку попалася. Що йому треба, скажи мені, що йому треба? О, ти в нас розумна: мудрі книжки читаєш, інколи такими словами перевертаєш, що я і не чула ніколи й, дай боже, щоб не почула. Глянь на мене: я в нашому модельному агентстві найкрасивіша та найперспективніша. І це не лише заслуга природи, що ти! 90 % успіху — це все я. Тренажерні зали, басейни, безкінечні дієти, косметика, інтрижки. Ти навіть не уявляєш, якими бувають заздрісними люди! Особливо найкращі подружки. Так, подружки. Це все Лерка, вона, сучка руда, око на мого Кажанчика поклала. Даремно я його запросила на ту презентацію, так хотілося похизуватися перед подружками. — І Світлана починає схлипувати.

Аліна здивовано кліпає очима й тільки тепер розуміє, що вся ця словесна абракадабра — то вихлюп душевного пориву неприступної феї.

— Він був завжди таким ніжним, уважним, мені ніхто ніколи таких лагідних слів не говорив. А який він у ліжку. То шедеврально, камасутра відпочиває. Та ти не червоній, Аліно, я ж не про тебе. От усе ти знаєш про Бісмерка.

— Про Бісмарка...

— Дідько з ним! А от про найважливіше анічогісінько не знаєш. Справжній мужчина, повір моему досвіду, у нашому світі — величезна дивовижа, а такий, що знає, чого хоче жінка, і це ставить на перше місце, а не свої навколостатеві інтереси, то взагалі на цій планеті один. От мій Кажанчик такий. То все Лерка... Познайомила їх на свою голову. А вона хвіст розпустила віялом, кішка драна. То на танець запросить, то коктейлику принесе, очками кліп-кліп. Що то дивлюся останніх три

тижні справ у нього море, типу сесійні хвости, ще місяць тому йому на них наплювати було. А то ось у майстерню переїхав, представляєш. Чотирикімнатний особнячок на Погулянці з усіма вигодами, садок під хатою проміняв на халупку, якусь там мансандру чи щось таке! Дурдом! Та хата його стоїть пустою, його старий там рідко з'являється! Он, Морва знає. Її бабка — Кажанова сусідка. Батько Кажана все по закордонах роз'їжджає, суперскульптор, нарозхват. То термінове замовлення, то виставка, то фестиваль, то бієнале... Що ще треба? Та і я під бочком. Представляєш, мій брат Серж, Морвин Данило й Кажанчик — однокласники! Ще зі школи дружать. Та мені завжди було начхати на голомозу компанію брата, до того ж різниця у віці — шість років. Наші мами рідні — моя і Сержа. З Кажанчиком ми познайомилися на вечірці в Ельки... Вона представила його, як типу свого хлопця. Ага, ще чого! Та він цілий вечір із мене очей не зводив, не те, що зараз. — Світлана надто голосно, як не подобає красуні, сякає носа.

— Пропав на цілу ніч! А я сама вклякаю. Мені страшно, грім гуркоче, комарі дожирають. Вам добре: вас там багато. А я залишилася однісінька.

— Та ти ж начебто із Сергієм мала ночувати? — ніби виправдовується Аліна.

— Що? Я із Сержем. Він із твоїм Петром у наметі спить. Узнаю, хто переманив мого Кажанчика, — уб'ю. — Света кілька секунд мовчить, тоді вже не так ображено додає: — Ні, не вб'ю! Посадять. Там перукарень і солярію немає. А ось кислота — те, що треба. Хай живе з тою кікіморою. Усе одно до мене повернеться.

Говорити Світлані щось про душу Аліна не стала — це мов горохом об стінку.

— А ти думаєш, що в нас, моделей, усе так просто. Це вам, каракатицям, ну, тобто сірим мишам, легко, залишається єдина відрада — учитися і...

Аліна не встигає дослухати тої тріскотні, бо Світлана, скинувши з плечей ковдру, кидається з криком уперед.

— Коханий! Любий! Де ти ходиш? Чому мене однісіньку залишив на цілу нічку? Ти мене більше не любиш?

Кажан сердито кидає на землю хмиз, запитально зазираючи в Алініні очі. Та відводить похололиво погляд і нахиляється над хмизом. Потрібно розпалити багаття.

— Що ти мовчиш? Сонечко моє! Скажи хоч що-небудь своєму світлячкові. Де ж ти блукав цілу нічку? — ніжно й трішки награно щебече Світлана.

«З відьмами на Лисій горі!» — бурмоче під ніс Аліна. Цікаво, якби Світлана побачила Кажана отаким покрученим, якої б заспівала.

— Світлано, ти зараз найменше схожа на світлячка. Іди приведи себе в порядок. А то своїм виглядом он Аліну перестрашила. А що, як хлопці попрокидаються?

Напевне, згадка про те, що її можуть побачити такою непривабливою представники сильної статі, і, що найжахливіше, саме про відсутність порядку на мармизі нагадує коханий, приводить Світлану до тями:

— Ой, а де тут можна вмитися?

— Іди візьми рушник, ну й ще щось там для миття, а я покажу тобі джерело. Та й заодно води принесемо.

Світлана стрімголов біжить до намету. Аліна продовжує чаклувати над багаттям.

— Аліно, ти не хочеш мені нічого сказати? — Кажан бере Аліну за руку.

Дівчина сердито висмикує її і люто шипить на хлопця:

— Забери свої руки від мене, мерзотнику. Чи скільки вас там насправді? Не хочу я знати, що ви таке! Для мене ти навіть гірше від покруча чи яничара.

— Нам треба поговорити. Ти багато чого не розумієш. Це довга розмова. І тому...

— Коханий, я готова! Пішли! — З намету випурхує яскравим метеликом Світлана.

Аліна аж замилювалася поставою дівчини, граційною і майже бездоганною. І раптом згадала слова Морви: «Гарні речі, навіть геніальні полотна чи фантастичні статуї, можуть тільки подобатися. Але як їх можна кохати?»

«Ох, не хотіла б я, щоб мене порівнювали зі скульптурою», — додає подумки Аліна.

Кажан бере в праву руку казан, на другій руці звисає Світлана. Аліну чомусь розбирає така лють від побаченого, що вона перепсовує пів пачки сірників, поки запалює один.

Розділи V–VI

Коли Аліна повернулася до Львова, мати розповіла історію, яка сталася в її молодості. Вона мешкала з бабусею в поліському селі. Саме тоді й закохалася в Ігоря, у якому жив Гонихмарник. Аліна дізналася, що талант розумітися на травах її мати мала змалку. Багато чого її навчила бабуса Орина. Саме знахарка Орина й передала Аліній матері талісман, який захищає від Гонихмарника. Тоді чудом їй вдалося обманути дводушника Ігоря-Гонихмарника та виїхати із села до Львова.

З Києва до Львова повертається Марта — Алінина подруга дитинства. Головну героїню ошелешує страшна звістка: Марта осліпла. У Марту закохується Алінин сусід Петро. Марта в депресії, у якийсь момент вона навіть намагалася покінчити життя самогубством, стрибнувши з даху дев'ятиповерхового будинку (з майстерні, у якій мешкає Аліна). В останню мить її рятує Гонихмарник, схопивши дівчину за руку.

Аліна розуміє, що закохана в Сашка. Вона з ним зустрічається, малює його портрет. Потім придумує план, аби вигнати Гонихмарника з тіла коханого Сашка. У спільники бере Марту й Петра.

3. ПАСТКА

Ті, хто кохають Сонце і Радість,
Одружуються на тінях.
Щоб не розчаровуватись у промінні...

К. Мордатенко

Обідня пора. Тато чаклує у своїй майстерні. Має термінове замовлення. Ірина й Аліна сидять на кухні. Аліна не навчилася і досі спілкуватися з мамою дипломатично, тому все починає, як завжди, зопалу:

— У мене до тебе прохання, мамо. Чи не змогла б ти позичити мені на вечір свій оберіг? Будь ласка. І ще мені потрібні оті трави, які можуть уберегти житло від втручання до нього, сама знаєш чого чи кого. — Аліна не опускає очі додолу, вона знає: має бути все чесно.

Сказане донькою — просто відро криничної води на голову Ірини. Аж подих перехопило. Вона кілька секунд приходить до тями, чуючи, як її тілом шалено швидко забігали мурашки. Ірина в один момент перетворюється на примару: уся фарба з обличчя втікає, навіть із губ. Нарешті здатність дихати повертається:

— Господи! — голос тремтить, мов осиковий лист на вітрі. — Алінко, доню! Як це? А Петрусь? Я тебе нікуди не пущу. Чуєш? Залишайся вдома. Зараз я зателефоную татові. Усе, ти їдеш навчатися до Англії.

Ірина схвильовано схоплюється з місця. Треба діяти, щось робити.

Аліна хапає Ірину за руки й садить перед собою:

— Мамо! Стій! Я вже не маленька. Знаю, що роблю! Я не збираюся нікуди тікати. Чуєш? Будь ласка, дай мені те, що прошу. З твоєю допомогою чи без я це зроблю. Звичайно, можу сама спробувати створити оберіг. Але, боюся, що він буде недосконалим, як і поки що мої знання про це. Будь ласка, мамо!

Ірина через силу заштовхує в себе ридання, голос тремтить:

— Обереги? О, так. Їх важко робити й довго. Я позичу тобі свій. А трави? Звісно, я тобі дам трави. — Ірина раптом починає кричати. — Градобур був у твоїй майстерні, ти дозволила йому зайти? Що ти наробила, дитино? Хто він? Божевілля, знову те ж саме, укотре те ж саме! Господи! — Думки матері хаотично перестрибують одна за одну. — Є такі трави, що можуть його трішки стримати, але не дуже довго, день-два, бо сила їхня невелика. Доведеться кожного вечора обсипати кути. Що ти задумала, Аліно? Я піду з тобою, бо маю досвід спілкування з отакими.

Ірина вдруге робить спробу встати, Аліна знову перехоплює її руки й майже силою садить жінку на місце:

— Ні, мамо! — майже кричить Аліна. — Заспокойся! Це не твоя війна! Якщо хочеш, щоб усе було зроблено правильно, треба робити самій. Ти вже один раз начудила. Перепрошую за грубість. Я буду не сама. Обіцяю! Петрусь завжди поруч.

Ірина сполохано дивиться на доньку. Навіть тоді, коли ставала на герць зі своїм Градобуром, менше боялася. Тому що вона потерпає тепер не за себе. Господи, що ж це коїться?

— Ти не знаєш, із чим маєш справу, Алінко! Навіть я добре не знаю! Благаю тебе, дитинко, відступися! — Ірина перелякано хапає дівчину за руки. — Скажи, що замислила.

Юнка заперечливо хитає головою. Вона не скаже. Ірина бачить майже металічний блиск в очах доньки, Аліна однаково зробить по-своєму.

— Донечко моя! Ми з татом тобі змогли б допомогти. Поміркуй добре, я прошу, любя! — Ірина благає, Ірина просить. — Ми із цим уже мали справу, розумієш. У нас є досвід...

Ірина пригортає Аліну до себе. Несамовито засильно стискає її до хрускуту, цілує, мов прощається з донькою. Аліна не витримує:

— Гаразд, мамо! Я прийду сьогодні додому, до вас ночувати. Ми сядемо вкупі на таку собі нараду сімейну й усе обміркуємо. А зараз я мушу рятувати Петруся, ти ж знаєш: він у небезпеці. — Аліна вдається до хитрощів. А що залишається робити? — Тільки пообіцяй мені, мамо, не шпигувати за мною.

— Якщо о шостій ти будеш вдома — обіцяю. На, візьми мій оберіг, дай його Петрусеві. Так-так, ще трава, також бери, хай Петрусь у себе вдома пообсипає всі кути. Не смій заходити у свою майстерню! Чуєш? Біжи, попередь Петруся і відразу додому.

Аліна ствердно киває головою, схрестивши пальці на руках у себе за спиною.

Ірина вже більш спокійно додає:

— Хто тобі допоможе, Аліночко, як не батьки?

Аліна стоїть за дверима квартири й шепоче:

— Той, що носить біле, мамо! Той, що носить біле...

В Аліни в запасі кілька годин до шостої, поки мама не почне «діяти».

Повертається до тата в майстерню. Треба позичити й у нього оберіг. Майже все розповіла татові. Нічого не випитував. Знав, що марна справа перечити дочці: усе одно зробить, як замислила. Такі заперечування чи втручання можуть лише нашкодити. Аліна майже благає батька якимось чином затримати маму до ранку вдома. Василь погоджується. «Коли не можеш допомогти, тоді ліпше не заважай, не пхайся» — то його життєвий принцип. Здається, саме в тему. Василь зараз на замовлення робить герб одному аптекарю, тож дістати ліки «для сну» не проблема. Трав'яним чаєм дружину не надуриш.

Сутінки кволо спадають на місто. Вони безвільно запускають свої прохолодні руки в липкий гарячий асфальт. Аліна сидить у кімнаті, зосереджено продумуючи кожну деталь. Не вмикає світло. У кімнаті ще трохи видно. І хоча речі вже втратили свої кольори, та не втратили різкості, не набрали розмитості. Світ у майстерні ставав сіруватим. Марта вже в Петра. Усе складалося поки що добре. Мама Петра на дачі, зателе-

О. Шкаврон. Ілюстрація до роману Дари Корній «Гонихмарник». 2024 р.

фонував тато — Ірина спить, йому вдалося її вкоськати. Сашко має повернутися з аеропорту. Його батько поїхав на місяць до Італії по роботі, син проводить. Знайомитись із Сашковим батьком не мала ніякого бажання, принаймні поки що. Поставила чайник. Аліна має напоїти Сашка чаєм. Мама Марти заснула від кухлика такого ж через п'ятнадцять хвилин. Засвистів чайник, хату наповнив аромат духмяних трав, навіть запах заколихував.

Аліна підійшла до вікна. Сашко лежав на дахівці й рахував зорі.

— Привіт, Алінко! Чому не підійдеш? — не підводячи голови, говорить Сашко. — Почув тебе вже давно.

Вона навіть не помітила, як він з'явився, настільки заглибилася в роздуми. Голос хлопця звучить досить кволо. Це трішки непокоїть

Аліну. Може, здалося чи спека?

Аліна сідає поруч. Сашко навіть не повертає голови в її бік. Він дивиться на зорі. І здається, що зараз важливішим, аніж спостерігати за тим, як засвічуються на ще не зовсім темному небі зірки, ніщо не може бути.

— Привіт, коханий! Як справи? Провів батька? — питає Аліна, стараючись надати своєму голосу вдаваної буденності.

Сашко ніби й не чує цього запитання.

— Мені сьогодні приснився дивний сон, Алінко! Відколи познайомився з тобою, дивні сни вже стали звичними. Але цей-таки насправді дивний. Мені наснилося, ніби я помер. І моє тіло лежить кволе й усіма покинуте на Вершині світу. Я загубився там. Гонихмарник бере мене на руки, вірніше, моє тіло, пригортає до себе й плаче. Гонихмарники не вміють плакати, Алінко. Як ти думаєш, що означає той сон і чому тебе не було поруч? Не відповідай. Звідки тобі знати? То ж мій сон і тільки мій, чи не так? І все ж, Алінко?

Сашко різким рухом сідає, стискає своїми руками аж до болю зап'ястки дівчини й просто впирається в неї очима. Але то не Сашко, вірніше, то не тільки Сашко, то Гонихмарник. Тінь. Він старається прочитати хоч однісіньку думку в її голові, хоч малюсінький натяк на страх чи збентеження. Аліна з маминого досвіду знає: він може бачити в темряві та він не в силі читати її думки, бо в неї є те, про що львівський Гонихмарник і не здогадується. Авжеж, вона лише чергова здобич для всесильного повелителя хмар.

Стільки історичних віх прошуміло тим містом із того часу, як він тут оселився. Він колись знав про ті різні штуки-обереги, замкнені для зчитування душі. Але хіба то тепер актуально, у тому урбанізованому світі. За пару століть звук до німої покори, легких перемог. Такі й лише такі

жінки траплялися на його шляху. І тут раптом ця дівчина. Із самого початку був проти того, щоб зв'язуватися з нею. Ой, не дарма підсунув її Юрко, не дарма. Відчував: у ній забагато світла. Це те саме, що людськими очима без пуття дивитися на сонце. Можна осліпнути. От той бовдур Сашко й осліп. Так, у ній забагато світла та ще чогось такого, про що він раніше ніби й знав, та із часом забув. Найгірше інше: вона наглухо зачинена для нього. Це так, ніби мати в руках дорогу красиву книжку. Усередині з прекрасними ілюстраціями-оздобами, навіть кожна буква в тій книжці дбайливо виплекана в надзвичайному узорі. Хай навіть ти тримаєш ту книжку біля серця, можеш покласти її на стіл, на полицю, та не в силі прочитати з неї ані слова, бо написана вона чужинською мовою. Ти не розумієш жодної думки, не розпізнаєш жодної букви.

Халепа! Як ти в неї не вчитуйся, воно, стерво, дивиться на тебе своїм ніжним волошковим поглядом, і навіть ти, пень трухлявий, мимоволі починаєш забуватися-закохуватися.

От і зараз спершу начебто наполохано піднімає та опускає вії... І все, Сашко очманів і вже готовий за неї померти, Гонихмарник це відчуває. А от на що ладна вона заради нього? Чому не питає? То ніц. Захотів Сашко нову цяцьку — стане дівка йому коханою дружиною, тільки б до її тіла добрести, а там... Скільки ж у ній сили, справжньої, не лише жіночої. Він відчуває ту силу й водночас боїться її. Одне тішить: оте дурне емансиповане дівчисько навіть не здогадується про це, переводячи такий дар на свою мазанину-писанину. Нічого, він терпляче жде свого часу, бо коли вона народить йому сина, то яким великим і сильним він стане, дякуючи своєму новому рабу. Новий раб! Тільки те єдине й тішить у цій халепі, бо Кажан правдивий тобі не король ночі, а баран, коли на неї дивиться.

— Алінко, де ти була? — перепитує вже Сашко.

Аліна бере його голову у свої руки, цілує його очі, промовляє ніжно-ніжно:

— Я завжди поруч, коханий! Бо він урятував твоє тіло, а хто врятує душу?

Гонихмарник уважно слухає ту дурну бесіду. До чого тут душа?

Вони лежать на теплій дахівці. Голова до голови. Права рука Сашка й ліва Аліни заплетені у вузол.

— Коли я дивлюся в небо, інколи згадую Маленького Принца? Чи був він насправді? Як ти думаєш, Сашку?

— Звичайно, був! Принаймні у світі Екзюпері. Письменник відкрив для нас свій світ, познайомив із Маленьким Принцом. Важко, напевне, наважитися відчинити чужинцю двері у твій світ, твій вимір. Відкрити й боятися, що тебе не так зрозуміють чи засміють. Знаєш, більшість людей так і живе. Маючи в серці страх, що тебе не так сприймуть. Не за канонами чи скрижалями вигаданої кимось моралі. Живуть за замкненими дверима, виряджаються в однакові маски. Тільки одиниці наважуються ходити без масок. «Диваки», — безнадійно гукає вслід світ,

коли має паскудний настрій. «Ненормальні», — верещить юрба, глибоко в душі заздрячи. А ті, кого той світ називає диваками, вони й рухають землю, не даючи їй затхнутися, як старе болото, що заросло ряскою і перетворилося на суцільний сморід. Диваки, люди без масок, без личини. Вони, мов ті живі струмочки, що наповнюють драговину з моралістики, марноти й маргінесу, удаваного гламуру цілющою водою. Ти мій струмочок, Алінко, із живою водою. Дякую, що ти є.

Небо стає темним-темним, мов найтемніший агат, і лише свічки-зорі мерехтять у ньому, місяця сьогодні немає.

— На канікулах або у відпустці, — жартує Сашко.

Аліна відчуває: час.

— Коханий, уже пізно. Мені завтра рано вставати. Творчі справи. Хочеш чаю, мама передала, новий рецепт. Кажуть, після нього сняться тільки веселкові сні.

— Можна, — говорить Сашко.

Аліна приносить чай. Сашкові й собі. У неї геть інший. Сашко відразу випиває свій.

Чай насправду дуже смачний, хлопець просить ще. Аліна про всяк випадок приносить ще один.

— Сашку, любий! Скажи, можна в тебе в майстерні поставити свій етюдник. Завтра вранці прийдуть майстри ремонтувати кондиціонер, а в мене й так тісно, щоб його часом не потовкли.

Сашко переносить у свою майстерню мольберт та етюдник із картиною. Страшна важкість у ногах ледве тримає хлопця на плаву. Він відчуває: його очі майже злипаються. Літня спека, напевне, дає так про себе знати. Сон навалюється на нього дев'ятим валом. Як добре, що в нього є Алінка. Ось і зараз: уклала в ліжечко, приголубила. І він уже не Сашко й не Гонихмарник, він — світ...

Чай подівав швидше, ніж сподівалась Аліна. Вона й сама не знала, якого дідька примусила притягти сюди мольберт із полотном «Двері». Діяла майже інтуїтивно, коли Сашко згадав про розчинені двері. Чомусь тоді подумалося. Так-так, але ж привідкриті двері можуть виявитися не тільки входом. У тюремній камері також є двері. Вхопилася за ту думку, як за щось важливе, і вже не відпускала її. Вона глянула на сплячого Сашка, тоді на годинник.

Пів на одинадцять.

Тепер до себе й чекати. Неквапом, щоб не сполохати Гонихмарника, виходить через вікно майстерні. У свій обсипає всі кутки, уздовж стін аж до вікна тим зіллям, що дала мама. Коли це робить, відчуває, як на грудях під футболкою пульсує її оберіг. Він насправді живий, наче частинка її серця, і навіть струмує в його ритмі: чітко, мов годинник на стіні зі своїм цоканням. Пульсація стає чіткішою, нарешті Аліна відчуває, як у якийсь момент із нього вихлюпуються сила та тепло, уливаючись у кожну клітинку її тіла. Стоїть зачудовано та слухає, як та сила чи то енергія струменіє руслом її тіла, просочується і в руки, аж до кінчиків паль-

ців, і в ноги — млосно лоскоче п'яти. Ота сила-тепло влітається в кожну волосинку на голові, завмираючи насторожено на кінчиках. І, борони боже, комусь зі злими намірами зачепити її — одного дотику до цієї сили вистачить, щоб спопелити нападника.

Аліна розбудила ту прадавню силу, що, як видається, завжди жила в ній, ще до народження, пестливо передаючись із покоління в покоління материнською ниткою, і врешті опинилася в її руках. Отже, бабусі, прабабусі, усі жінки з родини десь на підсвідомому рівні знали про цю силу, але боялися її. То була небезпечна сила, вони змусили її дрімати, і вона чомно ждала свого часу, лише інколи кволо даючи знати про себе.

І дочекалася.

Аліна сидить у темній кімнаті біля заштореного та зачиненого вікна, через шпаринку позираючи на дах. Упевнена: Гонихмарник сьогодні все ж вийде із Сашкового тіла. Після ось таких філософсько-важких розмов він завжди вилітав із тіла хлопця на кілька годин, подихати. Приблизний його розпорядок вже вивчила. Час від часу Аліна зиркає на електронний годинник, що блимає на кухонному столі.

00:45.

Ніби легкий вітерець пролітає дахівкою, шкрябаючись об неї. То Градобур. Вона його бачить. Як тоді, у Карпатах, зуміла розгледіти. Ніч на мить стає ще темнішою, потім той морок розсіюється. Знову звична нічна тиша. Аліна ще п'ятнадцять хвилин сидить у тиші, прислухаючись до ночі. Чи, бува, не надумав повернутися? Нічого не змінюється. Бере мобільний, телефонує. Через мить двері її майстерні розчиняються, у помешкання заходять дві німі постаті, які рухаються навмання. Вища підсвічує собі дорогу мобільним, веде за руку меншу. Двоє простують до Аліни, яка бовваніє незворушно на тлі вікна.

Це Петро та Марта.

Петро натягує на шию Василів оберіг. Руки хлопця тремтять, це помітно в блідуватій підсвітці від мобільного, усе робить мовчки. Аліна відчуває і Мартин страх. Сама вона напрочуд спокійна. Мовчки перебираються через вікно, тоді на дах, й от вони в майстерні Сашка. Світла не вмикають. Доведеться все робити швидко, наосліп, невідомо, коли істота надумає повернутися. Підсвічують собі мобільними. Марту Аліна садить біля мольберта. Відкидає вбік шмат тканини, який недбало прикривав полотно на мольберті. Тоді обсипає травою квартиру попід стінами й перед дверима. Лишає необсипаним простір під вікном — безпечний вхід для Градобура. Там вона обсипле згодом, коли пастка зачиниться. Виймає з кишені мамин оберіг і вішає його на шию сплячому Сашкові. О, так. Тільки людині оберіг не може завдати болю, навпаки, боронить його від втручання зайд. Вони з Петром розвертають за рухом сонця небом тіло Сашка, голова хлопця тепер на місці ніг, ноги на подушці. Петро стає біля вимикача, усе заздалегідь продумано. Коли Аліна крикне, він має його ввімкнути. Про всяк випадок Аліна «виписує» сухою травою довкола нього ще й захисне коло.

Друга година ночі. Сидять мовчки. У темряві й напруженні, здається, чути, як калатає серце в кожного. Дріботить у Марти. Вона звикла до темряви, однак передчуття незворотного змушує кров шумувати швидше тілом. Петрове серце гукає набатом, бо страх, затиснутий у лабетах відчаю, ударає в тім'я. Лише Аліна не відає, що з нею. Бо те м'яке тепло, яке влилося в неї, зробило її на диво спокійною.

Раптом ніч стає ще темнішою, морок за вікном густішає, робиться в'язким, мов гаряча смола. Щось залітає в майстерню, зачепивши її своїм вогким плащем-вітром. Аліна добре бачить його, не він один такий зрячий у темряві. Вона має все робити швидко. Аліна цілими жменями вивалює на підвіконник трави-обереги, потім обсипає простір під вікном, з'єднуючи його з обсипаним щедро простором кімнати. Знає: Гонихмарник уже добре розгледів людей, які чекають на нього в кімнаті. Усіх, крім Аліни. І це його відволікло, як і думала. Ті, що стояли-сиділи перед ним, для нього не цікаві зовсім, і його страшенно дивує їхня присутність. Що вони тут роблять посеред ночі й у темряві? Це й дало можливість Аліні закінчити роботу. Краєчком ока вона помічає білу пляму, що промайнула дахівкою. Юрко дотримав слова.

— Петре, умикай світло, — несамовито горланить Аліна.

Загоряється світло. Погляди Аліни й Градобура зустрічаються.

Аліна зловісно всміхається:

— Привіт, любчику! Ти — у пастці!

У кімнаті здійснюється жахливий вітер. Гонихмарник не тільки не може потрапити в тіло Сашка, тому що хлопець лежить неправильно. Він не в силі навіть доторкнутися до входу в тіло. При кожному доторку його обпікає вогнем, несамовито-боляче відштовхує. Страх заповнює все єство. Поранений звір набагато небезпечніший від просто ситого, задоволеного життям хижака.

Петро сидить у своєму колі, обхопивши обличчя руками. Він не може дивитися на те, що відбувається в майстерні, бо такого не буває. Це все сон, моторошний сон.

Марта відчуває, як мокрий вітер ширяє над її головою, крісло разом із нею перекочується кімнатою. Щоб не злетіти, до болю в руках вчепилася за нього. І тільки Аліна стоїть, дивлячись напружено на свою картину, ніби не помічає рейваху, що панує довкола.

Двері на картині починають рости, вони заповнюють увесь простір полотна. Двері привідкриті. Градобур розпачливо виє, він хоче вирватися на волю, бо відчуває, що вже знесилений і, якщо зараз не потрапить у чийсь тіло — загине, пропаде вічна душа. Бо вічні також колись помирають. Його душа розпадеться в тій кімнаті на тисячі холодних росяних крапельок.

О, тут хлопець на підлозі, немає, правда, зовсім часу питати в нього дозволу на те, чи згоден він прийняти у своє тіло ще одну душу. Але то такі дрібниці порівняно зі смертю чи тим, що його чекає після неї чи не чекає. Одного разу він уже порушив обітницю, коли в тому селі, назву

якого зараз і не пригадає, за злочин стратили його раба, у тілі якого він жив. Мусив рятуватися і вселився в тіло пра-пра-прадіда Кажана. Невже історія повторюється? Вихор розганяється і знову завиває від болю — ще один пекучий удар отримує від хлопця чи від того, хто його стереже-оберігає. Від люті його танець стає ще безжалісним. Аліна хапається руками за підвіконня, щоб не впасти від того смерчу, що витанцьовує в центрі кімнати. Марту зі стільцем утиснуло в стіну між шафою та холодильником, мольберт із картиною перевернуло. Але картина-двері не впала на підлогу, вона лежить майже в ногах Марти. Гонихмарник бачить тільки один вихід — утеча через вікно. Знову невдача. Він перелякано вдаряється об щось м'яке та таке ж пекуче, як і сили, що обороняють Сашка та хлопця в колі. Градобур знесилено сповзає додолу й тільки тепер помічає, що вся кімната замурована, усі стіни наглухо замкнені.

Пастка.

А посеред усього цього жаху стоїть вона, люто дивлячись на нього. Вона його бачить, бачить і хоче вбити.

Відьма!

І то не була проста собі дурнувата відьма-побрехуха з картами. Прадавня сила живе в отій дівчині. Він це давно відчував. Виявляється, що про це знає і вона. Обвела навколо пальця. Він уже одного разу зустрічався з тією силою. У тому селі, звідки втік, жила така одна. Вона його тоді також заледве не вбила, бо порушив правила, захопив невинну душу, тобто без дозволу захопив її. І та, сільська, була така ж сильна, але не така мудра. Він тоді втік. Та не тепер. Ця не дасть утекти.

Градобур майже мертвий, знесилений од боротьби, змалілий. Він повзе долівкою квартири. Якщо вже розсипатися росою, то подальше від її очей. І раптом натикається на двері в підлозі, справжні привідкриті двері. Вони його не обпекли й не відкинули. Ось де він заховається. За дверима. Хоча двері здаються доволі знайомими, та згадувати, де він їх бачив, немає часу, як і роздумувати про те, чи бувають двері в підлозі.

Відьма рушає зі свого місця. Вона стискає в одній руці те лихо, що висить у неї на шиї, а іншою перед собою держить пекучо-ядуче зілля, яке так гидко пахне. Ще пів кроку, і вона кине його на майже добитого Гонихмарника, і тоді смерть. Він, не роздумуючи, падає у двері й...

Аліна нахиляється над картиною і трішки недбало кладе пучок трави на двері. Звір у пастці.

У хаті жахливий розгардіяш: потрошені меблі, друзки посуду, розкидані книжки, одяг. Аліні до цього байдуже. Вона сідає перед картиною.

Аліна чомусь озирається на вікно. Біла постать бовваніє на даху, і їй здається на мить, що вона там бачить ще когось, мов у тумані. Та про це думати й довго розглядатися немає часу, скоро третя. Гонихмарник може загинути. Убивати нікого, навіть Градобура, вона не збиралася.

Вона не ловець душ, навіть вічних. Як казав Юрко, не вихлюпнути з водою дитину...

— Що ж, тепер давай поговоримо, любчику! Ти, напевне, зрозумів, що потрапив у пастку. Тепер упізнав картину? Лише творець дверей здатен вирішувати, куди вони ведуть. — Аліна поблажливо посміхається. — У тебе залишилося мало часу. Убивати тебе не збираюся. Поки що! Звичайно, якщо ти пристанеш на мої умови — житимеш далі. Тобі для животіння потрібне тіло смертної людини. Сашка ти не отримаєш, він зрікся тебе, Петро не погодиться. Та є хороша альтернатива — це моя колежанка Марта. Так-так. То жінка, одна з тих, які для тебе в житті так багато значать, правда, лише мов паливо чи їжа. Тебе не вчили, що за все на світі треба розплачуватися? Рано чи пізно. Спробуй стати жінкою. Можливо, тобі й сподобається. І цього разу я пропоную стати рабом у тілі жінки. Така собі плата за життя. Попереджаю, без вивертів, тому що я поруч і слідкую за тобою. Ага! Деякі формальності. Марто, ти згодна?

— Так, я згодна! — говорить тремтячим голосом дівчина.

— От бачиш, як класно. Усі ритуали збережено. Вона згодна! Сашко від тебе відмовився. Тепер чекаємо від тебе згоди або помреш. Вибирай! Аліна бере Марту за тремтячу крижану руку.

Марта сповзає з крісла на підлогу.

— Ну, що ж, я зараз відкрию твої двері й відійду вбік, щоб тебе не шандарахнуло цього разу від мене. Коли ти перебував у тілі Сашка, то не міг це відчувати. Тіло людини як громовідвід, а так хто знає — можливо, без людського тіла сила землі тебе відразу вб'є.

Аліна забирає з картини пучечок трави й відходить до вікна. Якусь мить нічого не відбувається. Час спливає.

Усе, ніхто йому не допоможе. Він у пастці. Це її картина і її двері. Це темниця! Як він благав усі сили, що жили в тому місті, на допомогу — ніхто не прийшов. Точніше, їх хтось тримав, не допускав до цієї кімнати, хтось могутній і сильний. Через нього ніхто не пробився.

Безвихідь.

З картини виливається на волю тонюсінька цівочка світла. Вона мерехтить від блиску лампи, на якусь мить зависає в повітрі й починає наближатися до Марти, до того місця, де в людини сонячне сплетіння. Це триває лише кілька секунд. Усе. Промінчик згас, він у Марті.

Гонихмарник став жінкою, чи жінка вперше стала Гонихмарником.

Петро зривається з місця, підбігає до Марти, допомагає їй піднятися на ноги. Марта стоїть збентежено.

— Марто, розплющ очі, — чи то наказує, чи просить Аліна.

— Господи, як багато кольорів і світла! Алінко, я бачу! Я знову бачу!

— Звичайно, бачиш, — говорить Аліна. — Я знала.

Лікарі ж попереджали, що шанс прозріти в Марти таки є, щоправда, лише примарний один відсоток... Будемо вважати, що то він. Стрес, переживання і все таке. Хе! Бо як по-іншому те людям і собі пояснити?

Розділ VII

Аліна потрапляє в позачасся з метою повернути до життя ослабленого Сашка (навігатором у той край послужив дубовий листок, який передав їй вічник — ангел Юрко). Вона долає різні перешкоди, щоб дістатися до любого Сашка. Нарешті Аліна біля нього, проте хлопець напівживий, він марить. Тут вона зустрілася з Дідом — її далеким прашуром. Він сидить під деревом, нагадує козака Мамаю з відомої народної картини. Дід сповіщає Аліні, що вона від народження наділена великою силою, що він навчить її характерництва, але то буде потім. А зараз вона має вирішити: залишитися із коханим Сашком у позачассі, чи повернути його до реального світу й повноцінного життя, проте ціною за це буде втрата коханого, який із цього моменту забуде Аліну. Аліна жертвує своїм коханням, рятуючи Сашка. Дівчина повертається в майстерню Сашка, де на неї чекають Марта з Петром. Вона забирає свої речі й покидає хлопця.

ЕПІЛОГ

(...) Аліна сидить у вікні University of the Arts London, у ногах валяється тайстра. Звичний наплічник вона в Лондоні замінила тайстрою. Минув майже рік, як вона тут. Якось воно так вийшло зовсім поступово, тут, на чужині, просто з усіх дірок полізла її українськість. Тайстра замість звичного наплічника. Сорочки оздоблені вишивкою, навіть джинси, і ті з орнаментами, літні футболки з писанками... Кожен орнамент — не просто малюнок. То мова, мова вічності. Навіть вічність має свою мову, вона не німа. Дід навчив її читати символи: і вишитий рушник або автентична писанка бувають інколи цікавішими від Вольтера чи Ніцше.

Ех! Вона тут, на чужині, уже задихається. На всіх творчих роботах у неї виписується журба. Тато відправив її сюди вчитися на два роки, точніше, сама відправилася. Сама ж напросилася! Свідомо не поверталася додому, у Львів, навіть на Різдвяні свята та Пасху, відчувала, що не зможе. Не зможе глянути в очі місту, яке плаче з неба сльозами Гонимарника, у якому лавки в парку, дахи, квіти й навіть хмари будуть нагадувати про Сашка.

Мама каже, що час і відстань — найліпші лікарі. Аліна знає: то не для неї. Віль не став меншим, час не розмив обрисів, душа ще й досі тужить, бо він її доля, якщо не в цьому житті, то в наступному точно. Що ж, вона зачекає. Ось улітку вона приїде на канікули додому й залишиться. Досить із неї мандрів! Ще до всіх бід — туга за Батьківщиною. Уже не витримує.

Аліна знає, що змінилася. Виутрішні зміни завжди впливають на нас і ззовні. У неї зараз довге руське волосся, аж за пояс. Як мріяла колись мама. Навіть не знала, що то так приємно може бути — мати такі розкішні коси. Аліна зовнішньо стає дуже схожою на молоду Ірину, принаймні про це говорять її дзеркало та старі мамині фотографії, але це не дратує, зовсім ні. Вона ж її мама. А мама в неї красуня!

Після львівської плаксивої погоди лондонська не здавалася дуже паскудною, хоча трішки подібною. Тут усе чуже: люди, мова, місто,

культура... Та людина до всього звикає, до погоди й навіть до незнайомої культури. Щось подібне Аліна відчувала, коли їздила з батьками на відпочинок у Крим. О, ні, її не тягне в Крим — їй хочеться додому, вона сумує за Карпатами, холодною водою за графіком, за львівською бруківкою. За мамою, татом, за Мартою, Морвою і навіть за Гонихмарником. Та найдужче за Сашком. Хоча він для неї табу! Вона пообіцяла не шукати з ним зустрічі, а слово звикла тримати.

Звичайно, тут, у Лондоні, дуже цікаво. І Ковент-гарден, і Трафальгарська площа, Сент-Джеймс-парк, Грін-парк, Букінгемський палац, Оксфорд-стрит... Так, це пізнавально, але воно не зігріває.

Невеселі думки лізуть у голову. Аліна дивиться через шибу вікна на сонце, воно в цьому місті завжди таке журливе, ніби закіптюжене. Так і хочеться його помити. І воно майже завжди сумне, а це не відмивається, на жаль. Сумне, майже таке, як вона. І зачасто плаче, навіть частіше, ніж у Львові. А будеш тут веселим: онде надходить велика чорна хмара, яка його проковтне. Що її жде сьогодні? Безкінечні години праці в майстернях, лекції, практичні. Аліна схрестила ноги, майже як Дід. Слава богу, тут, у тому розмаїтті мов і культур, усім байдуже до неї. Аліна, утиснувшись лобом у шибу, дивиться на сонце, яке з останніх сил променями старається відбитися від наполегливості чорної хмари. Дарма. Зараз буде дощ.

— Привіт чи хелло! Думаю, що привіт! Я — українець. Ти також з України? Правда? Судячи з твого зовнішнього вигляду — так! — за спиною Аліна чує знайомий голос із відтінком іронії.

То вже глюки в неї починаються. Вона озирається.

Навпроти стоїть Сашко й чемно всміхається. Її Сашко. Він підстригся, незмінний чорний колір светра та джинсів залишився, грайливість глибоких смоляних очей також незмінна.

— Я не помилився. Ти озирнулася, отже, розумієш українську, а ще до всього — твій одяг, — утішено продовжує юнак. — Знаєш, тільки українки мають такі гарні очі й розкішне руське волосся. Можна з тобою познайомитися?

Компліменти робити також не розучився. Хлопець для вітання простягає чемно руку. Авжеж, він її ще чи вже не знає.

— Мене звати Олександр, можна Саша, Сашко. Майбутній скульптор. Приїхав сюди на три місяці, на стажування!

Аліна автоматично тисне його долоню, м'яку й сильну, клубок, змішаний зі сліз і радості, застрягає в горлі, та вона щосили заштовхує його всередину:

— Дуже приємно. Аліна.

Юрко стоїть під вікном кафе на Оксфорд-стрит. Він і вона, щасливо всміхаючись, розмовляють.

— Він упізнав її, він знайшов її. Вона не порушувала клятви, Діду. Бачиш, Аліна не шукала його. Це він в отому чужинському місті серед мільйонів мешканців віднайшов її, єдину. Я не втручався, чесне слово,

Діду. Лише дозволив їм зустрітися. Шанс був мізерний. І ти будеш мені казати, що це — не кохання?

Аліна стоїть біля вікна в темній кімнаті спальні й дивиться на нічний Львів. Падає дощ. Ззаду її обхоплюють сильні та дужі руки Сашка. Він цілує її у шию, а на вушко ніжно шепоче:

— Чуєш, кохана, як гарно й рівно плаче дощ! Спокійно та тихо, майже радісно.

Аліна всміхається — чи то дощеві, чи то чоловікові. Дощ змиває з вулиць міста бруд, хто знає, можливо, і бруд із чийхось душ. Дощ рівний. Ніби кожна доріжка його до землі дбайливо випещена. Аліна знає: у Марти й Гонихмарника також усе гаразд...

О. Шкаврон. Ілюстрація до роману Дари Корній «Гонихмарник». 2024 р.

3. Заповніть прогалини в літературному паспорті (усно).

Літературний паспорт

Авторка	Дара Корній (справжні ім'я та прізвище Мирослава Замойська)
Назва твору	«Гонихмарник»
Літературний рід	...
Жанр, жанровий різновид	Роман, міське фентезі
Тема	Історія кохання земної дівчини Аліни й дводушника Сашка-Гонихмарника
Ідея	...
Проблематика	Добро і зло; батьки і діти; дружба; ... ; ... ; ...
Герої / героїні твору	Аліна, ... ; ... ; ... ; ... ; ... ; ... ; ...
Композиція	У творі 7 розділів, кожен із яких містить по чотири глави, що мають назву й починаються з епіграфа. Роман закінчується епілогом. Дві сюжетні лінії: 1) Аліна й Сашко; 2) Ірина й Ігор. Розповідь ведеться від ... особи. Твір наповнений казками, притчами, легендами, фрагментами з пісень, снами.

4. Прочитавши рецензії (із сайту avtura.com.ua) на роман Дари Корній «Гонихмарник», виконайте завдання.

До речі...

Рецензія — це стаття, що аналізує та оцінює який-небудь літературний твір, концерт, виставу тощо.

Авторка рецензії: Тетяна Бубало.

Рецензія на книжку Дари Корній «Гонихмарник».

У літературі тема кохання — вічна. ХХІ століття так само, як і епоха Відродження, не знає випадку, коли б цей феномен (хімічна реакція, звичка, хвороба — кому що більше до вподоби) залишався поза увагою митців. Але не поспішайте розчаровано перегортати сторінку: «Гонихмарник» — не банальна любовна історія, бо...

Мабуть, те, що авторка — львів'янка, надає книжці шарму шляхетного міста, його атмосфери таємничості з містичним присмаком. Вам сподобається галицька говірка й обов'язково наснитися форум голубів на площі Ринок, бо, вочевидь, кохання Дари Корній та її міста взаємне.

Давньоукраїнські вірування, замасковані під християнські традиції, продовжують жити з нами. Вам цікаво, хто такі характерники, травниці, відьми? Чи знаєте ви, наскільки потужний пласт культури, звичаїв і традицій містить у собі магія? У книжці йдеться не про нинішніх «ворожок у сьомому поколінні», які окупували сторінки газет, а про божий дар, даний як нагорода чи як кара.

Не можна сказати, що Дара Корній створила довершену сучасну історію Ромео та Джульєтти: децю поверхово змальовані характери, трохи пафосу, часом — аналогія з казкою. Однак красива лексика, інтригуюча розповідь, щирість, віра в легенди плюс реалії нашого життя — і ви, як і головна героїня Аліна, повірите в існування надприродного. Та бережіться дводушників, «істот із двома личинами», Гонихмарників, Градобурів: вони вміють зваблювати. І в кожному з нас, як і в цілому світі, одвічно є місце для добра і зла. Вибирайте...

«Гонихмарник» — лауреат конкурсу романів, кіносценаріїв і п'єс «Коронація слова-2010». Щоб до кінця зрозуміти українську ментальність, силу, закладену в людині, не полінуйтеся прочитати цю книжку.

16.12.2012

Авторка рецензії: Наталія Аношина.

«Гонихмарник» Дари Корній.

— Коли я дивлюся в небо, інколи згадую Маленького Принца. Чи був він насправді? Як ти думаєш, Сашку?

— Звичайно, був! Принаймні у світі Екзюпері.

Сюжет маємо ще більш-менш: головна героїня мусить урятувати свого коханого від його другої душі — Гонихмарника, яка є демонічною, лихою, але фінал — відстій, особливо в плані введення персонажа якогось Діда, який героїні наче дійсно й дід, а, по суті, має божественне начало й на вигляд — як козак Мамай. А ще якась долина, якісь загадки, каміння,

що витягає душу. Ну до цього ж читача треба було підготувати, а то потім читалося як глюк. Люди століттями не знали, як це зробити (розділити людину та Гонихмарника), а героїня от настільки кльова, що зазирнула в себе й знайшла всі відповіді та методи. А що ви взагалі хотіли? Перша жінка-космонавт і жінка-характерниця. Міфологічна частина, як на мене, також не дуже, можна було ввести більше етнографічного матеріалу. А зважаючи на те, що авторка сама із Херсонщини, то спроби імітувати мову Західної України не дуже вдалися, тому що часом специфічні слова використовувалися невдало, інколи дуже рясно, а інколи не використовувалися взагалі. Отака біда. Це моє велике розчарування, очікувала чогось дійсно цікавого та захопливого. Хоча, звісно, на українські «Сутінки» не розраховувала :)))

• **Питання — відповіді.**

1. Хто з рецензенток використав неправдиву, неперевірену інформацію? Яку саме?
2. Чия рецензія більш емоційна? Обґрунтуйте свій вибір.
3. Хто з рецензенток розчарований романом Дари Корній?
4. Чия рецензія, на вашу думку, більш об'єктивна? Чим саме?
5. Що означає вислів «на українські "Сутінки" не розраховувала»?

• **Факт чи судження?**

Інформація (з рецензій)

1. ...авторка — львів'янка...
2. ...дещо поверхово змальовані характери, трохи пафосу, часом — аналогія з казкою.
3. «Гонихмарник» — лауреат конкурсу романів, кіносценаріїв і п'єс «Коронація слова-2010».
4. ...фінал — відстій, особливо в плані введення персонажа якогось Діда, який героїні наче дійсно й дід...
5. Сюжет маємо ще більш-менш...
6. У книжці йдеться не про нинішніх «ворожок у сьомому поколінні», які окупували сторінки газет, а про божий дар, даний як нагорода чи як кара.

Завдання.

1. НЕПРАВИЛЬНИМ є судження

- А** роман складається із семи розділів
Б основні події твору відбуваються у ХХІ столітті
В Сашко, Кажан, Градобур, Гонихмарник — один персонаж
Г основні події твору відбуваються переважно в Карпатах

2. Прочитайте рядки.

«Думка набридливою мухою стукає в шибку свідомості: "Хай то буде сон! Хай то буде тільки сон!"»

В уривку НЕМАЄ

- А** метафори
Б порівняння

- В** риторичного оклику
Г художнього паралелізму

3. Упізнайте літературних героїнь за їхніми портретними характеристиками.

Портретна характеристика	Літературна героїня
1 «бездоганна зачіска, дбайливо зачесане світло-русяве волосся... і обов'язковий атрибут — босоніжки на високих підборах»	А Світлана
2 «ніжно-світле, ідеально доглянуте волосся красуня розпустила»	Б Марта
3 «колір волосся — яскраво-зелений...»	В Морва
4 «симпатична шатенка, дуже схожа зачіскою на пуделя»	Г Аліна
	Д Ірина

4. Поміркуйте над значенням псевдоніму Мирослави Замойської — Дара Корній.
5. Згадайте, які ознаки має жанр фентезі. Які твори цього жанру ви читали раніше? Що таке *міське фентезі*?
6. Які події твору фантастичні?

7. Розподіліть між групами по одному епіграфу до глав роману. Дослідіть епіграф; проілюструйте його (фото або картина з інтернету), розтлумачте й розкрийте роль у творі.
8. Наділіть кожного з наведених персонажів якнайбільшою кількістю прикметників, що їх характеризують.
- Аліна — ...
 - Сашко — ...
 - Ірина — ...
 - Василь — ...
 - Марта — ...
 - Петро — ...
 - Світлана — ...
 - Морва — ...

9. **Вільний мікрофон.** «Якби я був / була характерником / характерницею, то...».

10. **Гра «Слово не горобець».** Випишіть десять яскравих (промовистих) реплік літературних персонажів і запропонуйте впізнати їх іншій групі.
11. Напишіть роздум на тему «Чи треба вірити в магію». Використайте приклади із життя та роману Дари Корній «Гонимарник».
12. Напишіть рецензію (для соцмережі) на роман Дари Корній «Гонимарник».

13. **Домашнє завдання.**
- Напишіть анотацію до роману Дари Корній «Гонимарник» (5–7 речень).
 - Підготуйте мультимедійну презентацію або повідомлення про карпатських мольфарів за матеріалом «Карпатські мольфи і мольфари: таємниці, факти, припущення» (сайт spadok.org.ua).
 - Створіть буктрейлер до роману Дари Корній «Гонимарник».

Подумайте й розкажіть

- Який епізод роману Дари Корній «Гонимарник» вас найбільше вразив? Чим саме?
- Кого з героїв / героїнь роману ви зіграли б у кіно?
- Чи виникло у вас бажання прочитати повну версію цього твору?

§ 43–45

ЗМАЛЮВАННЯ МАНДРІВКИ ДО ЕКЗОТИЧНОЇ КРАЇНИ В РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «МЕКСИКАНСЬКІ ХРОНІКИ»

Про що ви дізнаєтеся?

- Що таке тревелог?
- Які вони — сучасні мексиканські джунглі?
- Які пригоди переживає Макс Кідрук — головний герой твору?

1. Опрацювавши текстову інформацію про письменника М. Кідрука, перетворіть її на хронологічну таблицю.

Макс Кідрук

нар.
1984 р.

Макс Кідрук народився 1 квітня 1984 р. на Рівненщині. За освітою — інженер-енергетик. Навчався в Національному університеті водного господарства та природокористування (м. Рівне) і в аспірантурах Київського політехнічного інституту та Королівського технологічного інституту (м. Стокгольм). Але обидві аспірантури покинув, вирішивши присвятити себе письменницькій діяльності.

М. Кідрук відвідав 35 країн: Танзанію, Мексику, Еквадор, Перу, Китай, Чилі, Бразилію, Анголу, Намібію, Нову Зеландію, Індонезію та ін.

Враження від подорожей було взято за основу перших книжок, серед яких тревелог *«Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії»* (2009). Протягом наступних років молодий письменник друкує три автобіографічні тревелоги: *«Подорож на Пуп Землі»* — про острів Пасха; *«Любов і піраньї»* — про Бразилію та *«На Зеландію!»* — про єгипетську революцію, Сирію і Нову Зеландію. 2012 року виходить друком перший художній роман М. Кідрука — науково-фантастичний трилер *«Бот»*. Цей твір зажив неабиякої популярності: за десять років витримав дев'ять перевидань!

У подальшій творчості письменник переходить від технотрилерів (*«Твердиня»*, *«Жорстоке небо»*) до драматичних і психологічних романів, серед яких бестселери *«Заирни в мої сни»* (2016) і *«Де немає Бога»* (2018). 2017 року автор організував тур ста містами України. У ньому він презентував роман *«Не озирайся і мовчи»*, який став лонгселером¹ (загальний наклад книжки нині становить близько 50 тисяч примірників).

¹ Лонгселер — книжка, що стабільно продається протягом тривалого часу (місяців, років або навіть десятиліть).

ків!). 2019 року виходить друком роман «Доки світло не згасне назавжди» з доповненою реальністю: окрім інтерактивної обкладинки, до книжки розроблено мобільний додаток, що містить фотографії місць, у яких відбуваються події твору, щоденник однієї з героїнь, а також чат, у якому читачі мають змогу поспілкуватися з персонажами.

2022 року М. Кідрук разом із дружиною Тетяною заснував видавництво нон-фікшену та наукової фантастики «Бородатий Тамарин». А 2023 року світ побачив науково-фантастичний роман «Колонія» — про колонізацію Марсу.

Письменник володіє українською та англійською мовами, захоплюється авіацією, американським футболем і творчістю рок-гурту «Iron Maiden». Мешкає зі своєю родиною в Рівному (з офіційного сайту М. Кідрука).

До речі...

Тревелог (подорожній нарис) — літературний жанр, що розповідає про подорож і включає описи людей, подій, краєвидів і враження автора, які з'явилися під час мандрівки. Твори цього жанру часто супроводжуються ілюстраціями й географічними картами.

2. Прочитайте кілька розділів із тревелогу М. Кідрука «Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії».

МЕКСИКАНСЬКІ ХРОНІКИ

Історія однієї Мрії

(Уривки)

Є одна цікава штука про життя: коли ви відмовляєтеся приймати ніщо інше, тільки найкраще, дуже часто саме його й отримуєте.

В. С. Моем

Відомими ми зростаємо в мріях. Усі відомі люди — мрійники. Вони бачать речі крізь імлістий серпанок весняного дня або ж у червоних відблисках вогню довгого зимового вечора.

Хтось із нас дозволяє цим мріям загинути, однак інші плекають і захищають їх, викохують у найтяжчі часи, допоки вони не приведуть до сонця та світла, котре завше осяє тих, хто щиро вірить: мрії збуваються.

В. Вільсон, 28-й президент США

...якщо не мрієш, то час стоїть на місці.

О. Памук

Усі події та люди не є вигаданими. Я навіть не змінював імен.

Однак я хочу, щоб ви відразу зрозуміли, що це не звичайна книжка про Мексику, не туристичний довідник, не збірка порад для самотніх мандрівців і навіть не життєпис. Це не розповідь про те, як якийсь хлоп

з України, ідучи за безумним покликом серця, одного спекотного літа рвонув на інший континент за дванадцять тисяч кілометрів від дому й перетнув *Estados Unidos Mexicanos*¹ від західного до східного узбережжя. Зовсім ні... Це історія про зухвалу й абсурдну Мрію, яка завдяки безладній суміші віри та впертості, подекуди рясно приправлених справжнім безумством, урешті-решт утілилася в життя.

V. ТЕОТІУАКАН: ТУТ НАРОДЖУВАЛИСЯ БОГИ

Од звичайного погляду скрите
відкривається лиш дивакам.
Прочитай золоті манускрипти,
подивися у вічі вікам.

Л. Костенко

Мехіко... Смог, галас, такос², маріачос³, пальми. А ще — строкаті вивіски, невичерпні затори, ультрасучасні хмарочоси, бідацькі халупи, барокові церкви й, звичайно, гарні жінки.

ХАОС!

Перші враження зухвало просотувались у свідомість. Я почувався зануреним у наскрізь інший світ, світ безперебійної гуркотняви та гелґання.

Практично все в Мексиці — не таке, як у нас, і навіть не таке, як у Західній Європі. Не те щоб краще чи гірше, просто інакше. Зовсім інші, незнані дерева та рослини, інші машини на вулицях (особливо яскраві вантажівки й автобуси з довгими носами-капотами — таких ніколи не бачив), по-іншому сплановані будови, незвичайні дорожні знаки та розмітка. Навіть небо над головою, вічно засотане олов'яною плівкою смогу, і те здавалося чужим і незнайомим.

До чого воно подібне? До Мексики. І крапка.

Усе достоту нагадує кіно: водії, котрі неспинно сурмлять із приводу й без, несуться на захмарній швидкості вулицями, широкими, як Ніл, устигаючи при цьому лопотіти з пасажиром і лаятись із сусідніми шоферами. Опришкувата й імпульсивна мексиканська музика ненастанно долинає невідомо звідки: то з вікна суміжного авто, то з ресторану, повз який проїжджаєш. Кострубаті будинки, що ліпляться один до одного, графіті на кожному вільному шматку бетону, пістрявий люд, чорноволосий і засмаглий, який безперестанку щось вигукує і зятято жестикулює; на перехрестях — голосисті полісмени-регулювальники, котрі, замість твердих і розмірених рухів, недбало розмахують кистю, наче дами на гульках, іншою рукою ще й тримаючи часом запалену цигарку.

¹ *Estados Unidos Mexicanos* — Мексиканські Сполучені Штати, Мексика.

² *Tácos* — страва мексиканської національної кухні. У Мехіко продається на кожному кроці.

³ *Mariáchos (исп.)* — мексиканські менестрелі, колоритний вуличний оркестр.

Коротше, бедлам у найколеритнішому його прояві.

Однак після прильоту я не дуже звертав на те увагу. День 13 липня завдяки тому, що летів я наваздогін за сонцем, з дванадцяти годин розтягся аж до вісімнадцяти. Додайте до цього фешенебельні умови, у яких я скоротав пройдешию ніч у Мілані, і ви зможете чудово уявити мій стан, коли купно з усіма іншими пасажирами я виборсався з упрілого «jumbo jet».

Продершись крізь митний, паспортний і ще бозна-який контроль, я вийшов на вулицю і свиснув таксі. Притьмом до мене над'їхав накачаний «Dodge», чимось схожий на африканського носорога, увесь жовтецький у фіолетову смужку. Водій, ще навіть не спинившись, загорлопанив із вікна:

— A donde va, señor?¹

Замість відповіді, я відвісив рівно половину того, що знав іспанською:

— Por favor. — І тикнув пальцем у роздруковану мапу Мехіко. Другу половину іспаномовного запасу я притримав на той випадок, коли цей чорнявий товстун завезе мене не туди, куди я показав. Хоча непокоїтися не було причин: мій хостел містився прямо на Зокало.

Щоб ви знали, Зокало (El Zocalo) — це головна площа, історичний і культурний центр будь-якого мексиканського міста. Як правило, кожне пристойне Зокало, окрім простонародного El Zocalo, має ще якесь специфічне ім'я. У Мехіко El Zocalo офіційно іменується La Plaza de la Constitucion, тобто площа Конституції, прийняття першої іспанської конституції 1812 року. Усе, що я знав про цю площу перед прибуттям до Мехіко, — це те, що вона квадратна, входить до двадцятки найбільших плац-парадів світу й десь поряд із нею розташований мій хостел.

Усю дорогу я не відліплював свого п'ятака від замураного скла таксі, роздивляючись і запам'ятовуючи кожну дрібничку Мехіко, доки слова таксиста не спонукали мене відклеїтися від вікна.

— Esta aquí², — хвацько ляпнув він.

Таксі спинилося просто на Зокало. Я подякував, розрахувався і вийшов із машини.

Площа справила на мене капітальний ефект. Високо над головою майталачив на вітрі здоровенний, наче аеродром, мексиканський прапор, підчеплений на височенному патику в самому центрі еспланади, пооддалік розбухали барокові колони й пілястри кафедрального собору, повну назву якого — Catedral Metropolitana de la Ciudad de Mexico — я ще довго не міг запам'ятати, а за ними проступала ціла купа інших імпозантних будівель, які гармонійно поєднували ознаки ренесансу, бароко та неокласичної архітектури. Майданом повсюдно гасали брунатні продавці з усіляким дріб'язком, а по периметру через кожні сто-двісті метрів товклися чистильники взуття, галасливо пропонуючи натерти ваші шкарбунки чорною ваксою всього за десять песо.

¹ A donde va, señor? (Icn.). — Куди їдемо, сеньйоре?

² Esta aquí (icn.) — це тут.

Собор «Metropolitana» вкупі з юрмиськом запопадливих чистильників додавали Зокало виняткового шарму, наповнюючи його фарбами давно минулих часів, коли Мексика була ще зовсім юною, але вже неслухняною іспанською колонією. На хвилю мені навіть здалося, що з-за рогу от-от вигулькне на вороному коні іспанський гідальго з гнотовою аркебузою на колінах, закутий у сталеву броню.

Крім того, було ще дещо, розчинене в повітрі, закуте в стінах будівель. Щось тремке, приховане і... грізне. Це «щось» не гнітило, як бува пригнічує духота перед грозою, а лише зрідка мелькало, мерехтіло перед очима розпливчастими цятками. Проте, щойно я пробував сконцентруватися на химері, видіння вмить розчинялось у порожнечі над площею, згасало, наче іскра, що холодне на вітрі. Подумалося: це через утому та безсонну ніч.

Я не став чекати на гідальго з-за рогу, бо зрозумів, що зараз звальюсь і засну просто під вимпелом посеред еспланади, якщо продовжуватиму отак стовбичити на площі. Хтось показав мені на мій хостел, що виявився відразу за кафедральним собором.

Хостел «Mundo Joven Catedral», моя домівка на три майбутні ночі, займав п'ять поверхів старої помпезної будівлі, за пором Catedral «Metropolitana». Збудований він у характерному іспано-мавританському стилі: відкрите патіо посередині (воно побіжно слугувало за ресторанчик для постояльців), приймальня на протилежній від входу стороні та безліч спалень на вищих поверхах, вікна яких виходили на патіо.

Перед подорожжю я трохи побоювався мексиканських хостелів, бо навіть у Європі, яку всі вважають взірцем світової чистоти й порядку, хостели бувають, м'яко кажучи, не надто чепурними. Однак чистотою та охайністю «Mundo Joven Catedral» міг переплюнути всі разом узяті європейські хостели, які я бачив до цього. Сходи, двері й навіть стіни виблискували стерильною чистотою, під кожним вікном теліпалися вазони із живими квітами, а персонал виявився напрочуд привітним і завжди готовим стати на поміч.

За прийнятною стійкою мене зустріла пишна мексиканка з пишними чорнявими косами, але зі звичайним слов'янським ім'ям Таня.

— Hola! Я можу говорити англійською? — поцікавився я в неї, несамохіть цілячись очима на... ні, вас це не стосується.

Таня лукаво глигнула на мене:

— Що, зовсім ні бум-бум іспанською?

— Знаю два слова...

— Тоді справді краще англійською, — засміялася дівчина.

— Я бронював у вас кімнату на три доби, — кажу.

Хостел «Mundo Joven Catedral»

— Ваше ім'я?

Я розім'яв язика й гонорово відрекомендувався:

— Максим Кідрук.

Мексиканська Таня ні бельмеса не розібрала, усміхнулась і зашарілася. Я повторив ще раз, ретельно пережовуючи кожну букву. Не допомогло.

— Ма... Мадрук Кісім? — перепитало дівча й ще більше зашарілося.

Я тут же вималював собі в голові бородатого моджахеда, підперезаного в'язкою динаміту, який шкварить верхи до американського посольства, розмахуючи над головою оберемком гранат. Потім прикро махнув рукою і, поки мене була ще якість не спалюжили, поспішив сунути їй свій паспорт. Дівчина довго глипала на тризуб, наче вгадувала, з якої планети я приперся, потім подлубалась у паперах і зрештою прощбетала:

— О, так. Є такий! Хі-хі! З... з Ука... Укаранії! — Таня ображено скривила губки. — Ох, але й назви у вас, amigo! Будь ласка, ось ваші ключі...

Близився вечір. До ресторанчика помалу стягалися «бекпекери», знайомилися, обмінювалися враженнями. Хтось приволік стару, пошарпану гітару, і в одному з кутків патіо почулася пронизлива пісня про якогось самотнього пілігрима й дорогу. Скоро її підхопили в іншому кутку.

Мені дуже кортіло приєднатися до яскравого гурту, але втома брала своє. Я обмежився стислим «hello to everyone¹», кілька разів заперечно тіпнув головою на заклик прилучитися до компанії і, прошмигнувши крізь патіо, задріботів нагору у свою кімнату.

Загальна кімнатка, або «dormitory²», як її прийнято називати серед «бекпекерів», виявилася не дуже просторою, зате чистою та обставленою навіть із деяким смаком. Під стінами стояло трійко двоповерхових ліжок, ліворуч від входу притулилася духова й вікно на внутрішній скверик, патіо. З-за стулених ставень продирався веселий шум і галас. Прямо навпроти входу глибочіло ще одне вікно, крізь яке проступав шмат собору та залітав запах вогкого асфальту, долинали скигління машин і бджолиний гул велелюдної площі. Кімната стояла порожня.

Я хотів спати, як ведмідь глупої осені, і вже ладнався влягтися, аж двері розчахнулися — і в кімнату ввалився добродушний товстун років тридцяти. На вигляд він був як усі добросердні товстуни: посмикана колюча стрижка, глибоко посаджені карі очі, набрякле двопалубне підборіддя.

— Хелло, чуваче! — пальнув він із порогу, відсапуючись, ніби морж.

— Привіт! — відсалютував я, однією ногою вже стоячи на ліжку.

— Я — Франциско. — Товстун усміхнувся. — Це як Сан-Франциско, тільки без Сан.

— А я Макс. Це як Максиміліано, тільки без усього отого сміття в кінці.

¹ Hello to everyone (англ.) — привіт усім.

² Dormitory (англ.) — спільна спальня, дортуар.

Ми потисли один одному руки. Рука у Франциско була непропорційно маленькою порівняно з пухким тулубом.

— Ти звідки? — питаю.

— Я народився у Венесуелі, але вже одинадцять років живу в Штатах, у Далласі. А ти?

— А я причвалав з України.

Мовчанка. Франциско обережно помацав моє плече, чи була не мара перед ним, а потім бурхливо відреагував:

— Holy shit!¹ Це ти аж звідти приперся?!

— Ага! — гордо пхикнув я. — Тридцять годин дороги!

— Мати Божа! І на лихо воно тобі здалося?

— Це моя Мрія!

— Тю! — І Франциско розреготався.

Важко було переконувати венесуельця в тому, що можна все життя мріяти про подорож до Мексики.

— Що збираєшся робити? — зрештою спитав товстун, кумедно гойднувши пузом.

— Знаєш, — сонливо просопів я, — я щойно прилетів, утомлений, хочу...

Він не дав мені договорити.

— Тю, чуваче! Ти хіба не знаєш, що нагорі в хостелі роздають два пива за ціною одного?

— Та я чув про цю промоцію, — відказую. — Але зрозумій, я ж тільки-тільки приїхав, тому...

— Чого сидиш, недотепо? У нас чудова компанія! Чи ти думаєш, що в цій халупі того пива цілий вагон?

Я зняв ногу з койки й трохи повагався, бо після від'їзду зі Стокгольму не спав майже сорок годин. Але переді мною стримів добрий центнер венесуельського сміху та веселоців, який дружньо ляскав по плечу, термосив черевом і вже збирався силоміць волокти мене нагору. Тому я розсудив, що таки, мабуть, краще не опиратись і пристати на пропозицію.

— Якби ти знав, як я хочу спати, — бурчав я, поки шнурував кросівки.

— Оце ти летів з іншого кінця планети, щоб улягтися та хропти? Не патякай зайвого й узувайся хутчій, — бурчав у відповідь Франциско.

Удвох ми піднялися нагору. Шостого поверху як такого не існувало. П'ятий поверх кінчався похилими неоковирними дверима, за якими простирався звичайнісінький плаский дах, перероблений під кав'ярню. Над столиками й плетеними кріслами полоскався натягнутий тент, місцями з його країв звисали листи непрозорого целофану, не даючи дощовій воді з імпровізованого даху скапувати на голови відвідувачам.

Щойно я просунувся на відкриту веранду, останні мої сумніви розвіялися: попри страшенну знемогу, я не пожалкував, що пристав на пропозицію Франциско. З тераси постав чарівливий краєвид на Зокало й елітні

¹ Holy shit! — неперекладний зворот староанглійською мовою.

Бар на даху «Mundo Joven
Catedral»

«Corona»¹ й потюпали до одного зі столиків, де вже сиділа компанія із шести чоловік.

Франциско лунко задекларував мене як новака з їхньої палати, після чого по черзі представив кожному. Як виявилось, у моїй кімнатчині, окрім венесуельського американця, знайшли притулок швейцарець Андре, високий хлоп приблизно мого віку, худючий як швабра, і ще зовсім юний мексиканець із Півдня, на ймення Хорхе, присмаглий та лисий італієць років сорока (я не закарбував його імені, бо наступного ж дня він поїхав), а також Том О'Коннел, уже зовсім літній австралієць із проникливими очима та посивілим до самих коренів волоссям. Андре гарував на фармацевтичному заводі в Гельвеції², лисий італієць тривалий час трудився викладачем економіки, поки не накопичив трохи грошей, смачно плюнув на все й майнув світом, а Том мав власний бізнес в Австралії. Ким був Хорхе, я так і не допитався. Жовторотий піло³ весь час сидів тихо та, хай не сприйме за образу, не вельми відрізнявся від табуретки під ним. Окрім моїх безпосередніх сусідів, за столом сиділи бельгієць Тім Мусше з дружиною Інге. Тіму на вигляд можна було дати років двадцять п'ять. Низенький і випещений, він мав одухотворене, мов у поета, обличчя, строго зачесане назад чорне волосся і кострубату борідку. Його любка була ще нижчою, зате втричі ширшою за чоловіка.

— ...і я кажу їй, що то не мої проблеми, — щось затято переповідав Андре, — бо я заплатив за квиток із Тукстепека у Веракрус, і мене ніхто не попередив, що я мушу робити пересадку на півдорозі в якомусь задріпаному селі між горами! А вона мені: «Вас мусили попередити». А я їй: «Але автобус прибув у те aldea⁴ на пів години пізніше за відправлення мого рейсу у Веракрус, і що, по-вашому, я мав наздоганяти його верхи, ніби ломова кобила?» А вона мені...

¹ Corona — марка мексиканського пива.

² Гельвеція — інша назва Швейцарії (від латин. *Confederatio Helvetica*).

³ Піло (ісп.) — хлопчик.

⁴ Те алдеа (ісп.) — село.

Я неуважно дослухався до балачки, позираючи з даху вниз, на Мехіко, де на покручених *calles* у *avenidas*¹ займалися вуличні вогні й мурашками копошилися невисокі мексиканці...

Я знову перевів погляд на подятковане вогнями місто та задумався про те, наскільки ця купка несхожих один на одного пройдисвітів різниться від шаблонів далекого рутинного світу, де кожен женеться за зовнішніми проявами й ніхто не зважає на суть. Поміж «бекпекерів» не мають жодного значення вік, зовнішність, посади. Тут нікого не цікавить, ким ти є в тому прилизаному світі за тисячі миль звідси, ніхто ніколи не випитує, скільки ти заробляєш, усім абсолютно байдуже, чи ти топменеджер чи, може, звичайнісінький сміттяр. Важливо одне: яка ти людина, звідки прийшов і куди направляєшся...

Навпроти мене, спершись ліктями на стіл, сидів Том О'Коннел. Том, який мав власний бізнес в Австралії, достатньо великий бізнес, аби відпочивати нині в люксовому номері п'ятизіркового готелю, бути оточеним армією медоточивих покоївків і камердинерів, роз'їжджати довкруги на розкішному авто. Натомість він сидів на даху дешевого хостелу в допотопній картатій сорочці, вигорілому до жовтизни на сонці смішному кепі, із цікавістю слухав мої теревені про становлення української державності після розпаду СРСР. Австралієць міг поринути в готельне вариво бундючності та пишноти, однак віддав перевагу затурканому мандрівному гуртожитку, промінявши розкоші на безпосередність і щирість, те, чого нізащо не купити за папірці й чого ніколи не зустріти в готелях із кількістю зірочок, більшою чи рівною трьом.

— Днів десять блукав по Чіапасу, — розказував Том про свої походеньки Мексикою. — Сан-Крістобаль, Туксла, Паленке. Думаю, ти ще дістанешся туди, пізнаєш Паленке... Так, Паленке тобі сподобається. Щоправда, там непролазні хащі, а комарні більше, ніж кролів в Австралії. Але тобі сподобається.

— А до того?

— Трохи митарствував по Гватемалі, перед тим поневірявся Південною Америкою. Ось уже вісім місяців я без передиху блукаю світом.

Його слова не викликали в мене подиву, радше повагу й, може, трохи заздрості. Але так, по-доброму.

Ми підісла ближче один до одного й наче з гнізда зиркали на сліпучі вогні мегаполісу. Над головами мерехтіли вміті зорі, унизу, у світлих латках під ліхтарями, сірів асфальт.

Зненацька тент над нашими головами затріпотів, а столи захиталися, брязкаючи посудом. Здалося, що навіть підлога заходила ходуном від потужного пориву вітру. І тут знову нахлинуло оте приголомшливе відчуття, яке охопило мене тоді, коли я тільки зіскочив із таксі на площу. Щось непевне та лячне затопило простір. Тривкий порив, залетівши з площі, полишив над верандою шлейф чогось загадкового, давнього й

¹ *Calles y avenidas* (ісп.) — на вулицях та авеню.

водночас страхітливого. У голові забурували клапті незбагнених образів, але розум відмовлявся чіпляти й осмислювати їх. Я відчув це настільки ясно, що готовий був закричати, утім за мить усе пройшло, і ще до того, як синій брезент, що правив веранді за покрив, перестав ляскати на вітрі, я вже думав, чи не примарилося мені все.

Загалом я вельми далекий від містицизму, однак того вечора мене відчутно огортала непоясненна нервозність. Я крадькома глипнув на Тома. Старий австралієць ніскільки не перемінився на лиці й не виказував занепокоєння, принаймні ззовні. Схоже, люди, які пробули в Мехіко хоча б кілька днів, уже не відчували того, що оце допіру насунуло на мене.

«Дурня. Я просто невиспаний. — Я труснув головою. — До всього ще й зміна звичного клімату, місцевості».

Я вже збирався йти, коли Том озвався до мене:

— Чув, ти збираєшся на піраміди Теотіуакану.

(Я якось згадував про це в розмові.)

— Угу, — кажу, — усі шляхи ведуть до пірамід. — Й усміхаюся.

— Не всі. Більшість понаїжджала сюди просто позабавлятися у нічних клубах і гарно поїсти у фешенебельних ресторанах. — Том на хвилюку примовк, а тоді продовжив: — Назавтра на ранок я та ще кілька «бекперів» із цього хостелу рушаємо до Теотіуакану. Приєднуйся, якщо хочеш.

Я кивнув:

— Залюбки. О котрій відбуваємо?

— Виїжджаємо о дев'ятій ранку від воріт хостелу.

— Я буду там.

Відтак я побажав усім доброї ночі й скотився вниз до своїх покоїв. Плутаючись та оступаючись на кожному кроці, позіхаючи, як бегемот, я ледве доповз до ліжка, щоб почитати мертвецьким сном...

(...) Будильник послужливо вирвав мене зі сну рівно о 8:00. За ніч Морфей здушив мене у своїх обіймах так сильно, що я геть-чисто забув, де перебуваю. Роззяпивши очі, я добрих дві хвилини отетеріло періцився в стелю і розтумкував, де я і як сюди потрапив...

Я швидко вмився, одягнувся, натяг на вуха свого ковбойського «каптура» та спустився вниз. У ресторанчику заправився яєчною із чотирьох яєць, чашкою молока й апельсином, після чого разом із Томом вибрався на вулицю.

На площі стояло чотири вантажівки кольору хакі, набиті солдафонами в брудно-зеленій уніформі. Вояки спритно виплигували з кузовів на плац і хутко шикувалися по відділеннях. Мексиканське знамено мляво теліпалося, приспущене ледь не до землі.

— Що, нова революція? — спитав я Тома, низько опустивши криси ковбойського капелюха й по-ковбойському тримаючи в зубах дерев'яну зубочистку.

Том закрив руки за спину. Сонце, зараза, усе одно пролазило під криси та лупило мені точно в око.

— Ні. Тут так щодня, на підняття прапора зганяють заледве не батальйон.

Щойно солдафони підняли прапор, з-за рогу хостела викотився білий мінівен «Toyota». Наш гурт, до якого, крім мене й Тома, входили Тім з Інгою та ще троє «бекпекерів», з котрими я ще не мав можливості познайомитися, забрався всередину мікроавтобуса, і ми поїхали.

Зокало, блискучі хмарочоси з аквамаринового скла, химерні палади, парки, сквери та фонтани за пів години щезли: від центру столиці залишилися тільки суета й галас. Натомість розпочалися низенькі халупки, зведені де заманеться та абияк. Вони пхалися, напірали на дорогу, вилазили одна на одну. Що далі ми їхали, то меншими ставали будиночки, однак кінця-краю їм не було, і я зрозумів, що містияни не дарма називають Мехіко «містом, яке ніколи не закінчується».

Вражаючи більшість усіх отих кучих халабуд стояли недобудованими. Кожна мала незакінченою веранду, пів поверха, а то й ціле крило. Часом траплялися навіть досить шикарні вілли, що світили голими самановими стінами.

— Це щоб не платити податок на житло, — пояснював Гектор, наш водій. — Недобудована хата — не хата, значить, і платити нема за що. — При цьому він поблажливо всміхався до нас, білошкірих прибульців, а про себе, мабуть, думав: «Ну й тупаки, це ж елементарно, можна самому розкумекати».

По дорозі я кілька разів заглядався на храми ще іспанської доби, які проступали цинамоновими родимками на тілі модернового бетонного Мехіко. Католицькі святині, здавалося, аж стогнали від старості. Їхні стіни, змуровані з якогось темно-коричневого каменю, більше походили на стіни тюрем, аніж на божниці. Лише золоті хрести на банях і вітражі на вікнах свідчили про справжнє призначення похмурих будівель.

Проїжджаючи повз одну з таких церков, я встиг роздивитися кілька каменів на фронтальній стіні. То були не прості камені — на них проступали невиразні знаки. Один я розгледів дуже добре: він був умурований прямо посеред стіни на висоті метрів десять над землею. На гладкій бурій поверхні красувалися закручені символи, обплетені змією, а під ними — чудовисько з роззявленою пащею...

Я подумав, що то могло бути що завгодно, але тільки не християнський знак...

Останні будинки нескінченного мегаполісу розтанули в дзеркальці заднього огляду пів години тому. Ми просувалися розбитим ґрунтовим манівцем, лавіруючи між кактусами та колючою купиною.

Мене добряче розтрясло, і я вже почав куняти, коли нараз над дорогою зринув височенний дерев'яний стовп із гігантським плакатом «The

Теотіуакан

Teotihuacán Archeological Site» і ще якоюсь дрібнішою писаниною. Серце застукало частіше. Я прикипів до вікна, але поки не бачив ніяких пірамід чи навіть сліду якихось давніх цивілізацій: навкруг стелилася незмінна рівнина, обрамлена горами та поцяткована кавалками чагарів. Дорога плавно вигиналася дугою, наш мінівен видряпався на

невисокий пригірок, і тут мені мов хто жару за комір насипав. Буквально нізвідки, наче з неба, упала велична й таємнича піраміда Місяця.

Мікроавтобус загальмував. Я вискочив назовні, ледь не виламавши відкидні дверцята, і помчав до руїн, висолопивши язика. Том заледве поспівав за мною.

З розгону я вилетів на невелику височину прямо навпроти квадратної площі біля підніжжя другої за величиною піраміди Теотіуакану. Колосальна чотириступінчата будова вимальовувалася ліворуч від мене. Площу під нею зі сходу та заходу обступили два ряди трохи менших пірамід, по п'ять у кожному ряді. Акурат посередині того майдану стримів прямокутний кам'яний приміст для обрядів і церемоніалів, а трохи далі, справа від нього, розпочиналася Дорога мертвих. Її затерте полотно, зіцплене з обох боків рівними рядами добротних, зовсім крихитних пірамід, пролягало на п'ять кілометрів на південь. Звідти, де я стояв, кінця її не було видно. Але найголовнішою за Дорогою мертвих, спереचाючись у величі з піком Сьєрро-Гордо, що темно-мареновим громадям бовванів на обрії, була найбільша культова споруда Мезоамерики — п'ятирівнева піраміда Сонця. Навіть із такої відстані вона розчавлювала мене, дробила й перемелювала на шматки своєю величчю.

У грудях під враженням її величавості, наче маятник, розхитувалася давно забута жага свободи та простору. Пристрасть, яка, скоцюрблена й приглушена, роками не давала спокою за партами університету, за засаленим монітором у запиленому офісі, у дискобарах, заповнених ущерт' сірою масою, раптом прорвалася нагору із силою дикого вільного звіра. Ви навіть не уявляєте, що воно таке — стояти віч-на-віч із пірамідами й розуміти, що це саме ті монументальні споруди, які безліч разів передивлявся на світлинах в інтернеті в такій далекій тепер Україні чи Швеції, навіть не сміючи тоді помислити про те, щоб побачити все на власні очі.

Я торжествував! Хотілося кричати й плакати водночас, а простір навколо мене кришився від надміру небувалого могуття та величі.

— Пішли, — захекано пролепетав Том із-за моєї спини...

І ми подерлися на піраміду Місяця, з головою занурюючись у таїни Теотіуакану.

Про людей, які звели ці піраміди, ніхто нічого не знає. Мая в тутешніх місцях зроду-віку не було, а ацтеки прийшли за століття після того, як із долини Мехіко зник останній теотіуаканець. Нам невідомо практично нічого про те, як зародилася цивілізація Теотіуакану, яких богів ушановувала, з ким воювала, а з ким вела торгівлю, хто й для чого навчив їх будувати такі грандіозні споруди. А головне: ніхто не відає, куди та чому вони зникли. Навіть сама назва Теотіуакан — несправжня.

Коли ацтеки спустилися з півночі в долину Мехіко, вони, либонь, отетеріли від побачених колосальних пірамід і храмів, а ще більше сторопіли від того, що не застали нікого з їхніх творців.

Ацтекська ватага здавна славилася чванькуватістю та пихою в усьому, що стосувалося їхніх власних, ацтекських здобутків і звершень. Однак таке вихваляння не мало під собою підґрунтя, бо майже все, чого ацтеки досягли в науці та мистецтві, вони поцупили в сусідніх племен, яким (певне, щоб не скиглили про авторські права) завбачливо перед тим дали добрячого прочухана. Протягом усієї історії основним ремеслом ацтеків була військова справа, а головною наукою — тактика та стратегія війни. Попри це, ще до того, як поселитися в долині Мехіко, цей хвацький задерикуватий народ вважав, що саме їхні архітектори зводили найвеличніші у світі піраміди та найбундючніші храми. Хто був не згоден, тих били та відправляли на побачення з праотцями. А тут — от халепа! — ацтекські розбишаки надибали посеред плато таке-от неподобство, що сягало ледь не до небес та яке ніхто з них не міг не те що побудувати, а навіть вигадати в довбешці, неважливо, чи то насправді, чи ввісні, чи після порядної порції пульке. І, як на зло, бити не було кого. Піраміди стояли покинуті.

Проте треба віддати їм належне: ацтеки не розгубилися. Імперська пропаганда запрацювала на повну силу, і ще зовсім маленьким ацтеняткам у підготовчих класах почали втовкмачувати, що коли ті піраміди є справою не ацтекських рук, то, значить, більше нічиїх. Мовляв, жодне людське плем'я не могло такого витворити. Із чого робили справедли-вий висновок про те, що піраміди звели боги. А якщо піраміди звели боги, то немає чого там лазити без діла, гнівити вельмишановних богів і накликати неприємності на цілу націю. Для більшого ефекту місцину так і назвали: «Місце, де народжуються боги», що мовою науатль¹ звучить як «тіо-ті-у'вакан».

Піраміда Сонця, піраміда Місяця, Дорога мертвих — це також ацтекські назви. Як нарікали ці місця їхні творці, ми вже ніколи не дізнаємося.

Я видерся на вершечок піраміди Місяця та обдивився навкруги. З усіх боків до Дороги мертвих тягнулися сліди давно поруйнованих вулиць, прямих і ретельно розпланованих, що чітко розмежовували квартали давнього міста. Колись тут проживало щонайменше 150 тисяч мешкан-

¹ *Науатль* — основна мова ацтекських племен, якою досі користуються 1,5 млн осіб у Мексиці.

ців. Історики твердять, що за часів найбільшого розквіту їхня кількість сягала аж 250 тисяч. Якщо це правда, то Теотіуакан — найбільше на планеті місто своєї епохи.

...Хоч би як там було, але приблизно в 750 році н. е. теотіуаканці безслідно зникли. Ні з того ні із сього якогось дня зруйнували храми на вершинах пірамід, засипали гробниці й подалися геть, поклавши край одній із найчільніших цивілізацій давнього світу. Усе, що від них залишилося, — це нез'ясовні таємниці та загадки, а ще ось цей приголомшливий і неймовірний привид колись могутнього та квітучого міста.

XII. REMBO STUFF¹

Хоробрість не завжди гарчить.
Іноді хоробрість — це той тихий голос
в кінці довгого дня, який промовляє:
«Завтра я спробую знову».

А. Ханнінгейк

Справжніх шукачів пригод завжди було обмаль. Людство знало немало ризикових та авантурних людисьок, яким ніколи не сиділося на місці, але вони зроду не стали б шукати неприємностей на свою голову просто так, заради гострих відчуттів. Для того щоб устроїти свою макітру в коловорот пригод, потрібен хороший стимул. У всі віки для різношерстих джентльменів удачі такими стимулами були слава, багатство й усякі інші, супутні їм товари. А за відсутності вищезгаданого навіть найвідважніші пройдисвіти вважали за краще дати драла перед небезпекою, особливо якщо були впевнені, що ніхто не застукає їх за таким безславним діянням.

Ви вже, мабуть, устигли подумати, що зараз я почну чергову хвалебну оду жменьці людей, насправжки відданих її величності Пригоді, котрі тільки те й роблять, що по три рази на день стрибають на линві з мосту, дряпаються без страховки на найкрутіші бескиди й лізуть обніматися з левами. А потім, ударивши себе кулаком у груди, розказуватимуть, як із високо задертим носом я помарширував підкорювати тропічні ліси на півдні Мексики. Нічого подібного, панове, бо насправді не все так елементарно в цьому житті. Не тільки ті, хто полював за багатством і славою, опинялися втягнутими в справдешні пригоди: чимала частка найзапекліших авантюристів надibuвала свої пригоди не за власним бажанням. Комуś щось недоказали перед дорогою, хтось переплутав рейс, інший повернув не туди на роздоріжжі, а дехто просто-на-просто не відав, на що йде. Останнє — це про мене.

Оплачуючи триденний тур по руїнах мая в Сан-Крістобалі, я ненароком помітив у журналі реєстрації те, що інші мандрівники платили

¹*Rembo stuff* (англ.) — у стилі Рембо — так влучно охарактеризував мої походи в джунглях Пітер Лампе, коли ми випадково зустрілися з ним через два дні після мого повернення в лоно цивілізації.

лише за одnodенний вояж до руїн Паленке. Ніхто, абсолютно ніхто не їхав далі.

— А що після Паленке? — спитав я в огрядної жіночки-оператора.

— Після Паленке... кгм... е-е-е... там екотур... екотур по джунглях. Бонампак, Яхчілан, ночівля в готелі в джунглях, а потім... ну, трохи погуляєте по тропічному ліску.

— І все?

— І все.

— Давайте.

Отак просто й легітно я підписався на одну з найбільших авантур свого життя, завуальовану милим *palabra*¹ «екотур».

— Вас підберуть у Паленке, — кинула жіночка мені навздогін після того, як я розрахувався і вийшов із контори.

Якби ж то знаття, що насправді ховалося за цим, на перший погляд невинним, словечком. Але тоді я нічого не знав про давній мексиканський звичай називати кепські штуkenції хорошими словами.

Я визирнув надвір крізь позовкле й потріскане скло мікроавтобуса. Ми щойно в'їхали на круглу галявину, вирубану в хащах. По периметру її оточувала непрохідна стіна, сплетена із зелених ліан, сірого чагарнику, коричневого пагілля та коренів. То була стіна в прямому розумінні слова: без мачете людині крізь неї нізащо не продертися. На прогалину можна було втрапити лише через прорубану стежку, яка вела від основної дороги й через яку щойно протиснувся наш замизганий карапуз-автобус.

На галявині стояло пів дюжини крихітних бунгало з москітними сітками, замість стін, стягнутими нагорі на кшталт балдахіна, і покрівлею з висушеного пальмового листя та очерету. У кожному бунгало тулилось одне ліжко й табурет. Більш вишуканих номерів мені не довелося бачити за все життя.

Між бунгало ліниво проходжувалися свійські індички, подзьобуючи траву. Неподалік виднілися дві більші будівлі з глиняної цегли, вимазані вапном. Одна з них, як виявилось, правила за їдальню, а в іншій містилися душові, туалет і спільний умивальник. Таким було наше останнє пристанище перед походом у джунглі, останній форпост цивілізації перед лицем незвіданого, який у буклеті безсоромно величали «готелем у джунглях».

Коли ми в'їхали на галявину, просто в її центрі, куди не сягала тінь від окружної стіни дерев, сиділо п'ятеро мандрівців, понуро схиливши голови. Нагадували вони котів, яких насильно викупали у ванній із шампунем, — такі самі мокрі, заліплені й максималістсько ображені. Навкруг них валялися недбало розкладені під сонцем усі їхні речі, починаючи від

¹ *Palabra* (ісп.) — слово.

капелюхів і закінчуючи шкарпетками та носовими хустинками. Речі були такими ж мокрими й потріпаними, як самі мандрівники.

Їх було п'ятеро — попередня групка сміливців, котрі погодилися спуститися в нетрі. Зараз наш автобус мав підібрати їх та одвезти назад у Паленке, у місця, де слово «цивілізація» ще зберігає якесь значення, а на зміну їм полишити нас трьох.

Хтось із того похнюпленого гурту першим помітив наш мікроавтобус. Одразу за тим він видав із горлянки такий приголомшливий і дикий звук, що з ідальні в другому кінці галявини посипалася штукатурка, а кілька мавп із довколишніх бавовняних дерев¹ перелякано кинулися навтьоки. Потім вони всі разом зірвалися на ноги й побігли, спотикаючись і лементуючи, до нашого автобуса. Нещасні приборкувачі нетрів неслися з простягнутими вперед руками, роззявленими ротами та розчепіреними пальцями, ледь не плачучи від щастя. Здавалося, вони ладні цілувати наш мінівен (повірте, я ніскільки не гіперболізую).

Я дивився на те все з подивом. Нарешті повернувся до Френка, штрикнув його ліктем під бік і мовив:

— Глянь, ну й дурні! Вони щойно побували у феєричному екотурі по джунглях, а біжать за автобусом, наче за ними женуться всі демони пекла.

— Еге, — тільки й сказав Френк.

За якихось п'ять хвилин ми помінялися місцями. Групка пожмаканих подорожніх набилася в автобусик, а ми втрьох — я, Френк і Крістіна — опинилися на відкритій галявині під палючим сонцем Чіапасу, покидавши на купу наші наплічники.

Водій відсалютував нам, побажавши удачі, зношений мінівен захарчав двигуном, розвернувся і крізь отвір у зеленій стіні посунув назад. Допоки зелень не заковтнула мікроавтобус, я дивився йому вслід і встиг розгледіти русявого хлопа, який прикипів обличчям до заднього вікна. По-моєму, це він першим побачив, як ми в'їжджали на галявину. Молодик оглядав наше тріо потухлими впалими очима з таким переляком і розпачем, наче лишав нас почувати в середньовічному замку з привидами, при цьому ще й скрушно хитаючи головою з боку в бік.

— Диваки, їй-бо! — ще раз сказав я Френку.

— Ага... — сказав Френк.

Хачі спочатку глитнули автобус, потім розчавили шум його двигуна, немовби джунглі квапилися витравити зі своєї плоті вульгарні нагадування про цивілізацію, що так безцеремонно вдерлася до віковичного царства незайманої природи. Незвично було усвідомлювати, що тут немає інтернету, телевізорів, свіжих газет і холодного пива, а єдиний привілей цивілізації — електричне освітлення — забезпечує маленький і смердючий дизель-генератор.

¹ *Бавовняне дерево* — тропічне дерево *Seiba pentandra*.

Я обернувся і ледь не зойкнув. На галявині акурат за нашими спинами стояв старий низенький індіанець. На ньому була зелена футболка з коротким рукавом, аж посіріла від бруду, коричневі полотняні штани й гумові чоботи. Ніхто не чув і не бачив, як він підійшов до нас. Старий мая скидався на лісового демона, який щойно вигулькнув із-під землі.

Індіанець помітив, що я витріщаюся на нього, й ошкірився кривою посмішкою, оголивши криві, жовті зуби. Я пересилив себе, щоб не скрипитися. Його зморшкувате обличчя було б потворним, якби не виразні та колючі очі кольору темного граніту. (Потворним, як на європейські мірки, але серед мавп він був би, без сумніву, першим хлопцем на селі.) Мая щось сказав до мене своєю гортанною говіркою. Ага, так я і зрозумів. У відповідь я пальнув у нього кілька слів англійською, ну так, про всяк випадок, а раптом зрозуміє. Але мої слова відскочили від його плаского лоба й загубилися в шумі цикад.

Після невдалої спроби навести вербальний контакт із прибульцями, індіанець узявся щось показувати на мигах. Довгий час безрезультатно, поки зрештою Френк не пробубнів:

— Я зрозумів. Він хоче показати нам, де ми спатимемо.

З Френком і Крістіною я познайомився по дорозі до цього відлюдкуватого пристанища в хащах (називати його готелем язык не повертається (...)).

Френк був на рік старшим від мене, на голову вищим і значно кремезнішим у плечах. Крістіна, тиха й спокійна дівчина, порівняно з її дебелим бойфрендом виглядала зовсім крихітною, але це тільки додавало їй шарму та привабливості. Я так і не зміг зрозуміти, що таке тендітне створіння робить у цій глухомані. І хлопець, і його подружка мали вугільне волосся, смагляву шкіру й темні очі. Я спочатку навіть подумав, що ця парочка — мексиканці або принаймні з іспаномовної країни. Але вони виявилися жителями Нью-Йорка, через що, як і я, ні бельмеса не тямля іспанською.

Ми відразу заприятелювали. Ми не мали іншого вибору: попереду нас чекали два непростих дні в самому серці мексиканського тропічного пралісу.

Старий мая показав нам, хто де спатиме. Моє бунгало ховалося під самою стіною в дальньому кінці просіки. Я притяг до нього наплічника й розлігся під москітною сіткою. Робити не було чого. Просто лежав і дивився на очеретяну стріху. Над сіткою гули москіти, під дахом повзали різнокольорові гребінчасті ящірки, завдовжки з мою долоню, а ще мурахи та маленькі павучки. Знадвору долинав хрускіт гілляччя і вереск мавпочок. Я прикинув, скільки ще різноманітної живності вибе-

реться зі схованок із настанням темряви. І серед усього тутешнього звіринцю мені доведеться ночувати.

Зненацька звідти, де знаходився будиночок із душовими, долинув істеричний, заливистий вереск. Верещала Крістіна, аж захлиналася, бідненька. Я чомусь не здивувався. Ще раз повільно обдивився свою стелю, де якраз запекло лупилися дві бокасті ящірки, порахував павуків і ліниво підвівся: пішов з'ясовувати, що там скоїлося.

Біля мазаної халабуди вже стояв Френк і заспокоював мокру Крістіну, закутану в рушники. Дівчина так швидко белькотіла англійською, що я ледве добирав, про що вона торочить. У її надричній розповіді раз-по-раз проскакувало «damned wasps». Я став поряд, діловито заклавши руки в кишені.

— Що, побачила павука? — спитав я таким тоном, яким чоловіки зазвичай промовляють: «Ох уже ці дівки».

— Зайди всередину й подивися, — грубувато відрубав Френк.

Я зайшов і тут-таки кулею вилетів назад. Причому вилетів, мабуть, утричі швидше, аніж заходив. Під стелею хатинки, над жіночою душовою кабінкою, висіло чимале осине гніздо. Але не так наганяло страху те гніздо, як його господарі. Оси були завдовжки з мій указівний палець і зовсім не поступалися йому товщиною.

— Ну як? — спитав Френк.

Навіть знадвору було чути, як смугасті монстри зловісно гудуть над гніздом. Я спочатку трохи помовчав, аби показати, що аніскільки не переполохався, тоді заклав руки назад до кишень і діловим тоном (мовляв, та що мені ті осі) мугикнув:

— Я помиюсь у Сан-Крістобалі...

Зранку за нами приїхала бура халабуда, у якій насилу вгадувався черговий «Dodge», випущений ще десь у кудлатих 1950-х. За кермом сидів огрядний індіанець із масивними золотими перснями на пальцях. Бонампак та Яхчілан знаходяться на індіанській території, ніхто, окрім індіанців, не має права туди в'їжджати; катаючи поодиноких туристів на своїх допотопних фургонх до руїн і назад, багато нащадків мая непогано заробляють собі на життя.

Власне, машина виявилася не в надто поганому стані. Мені особливо сподобалися старомодні диски на колесах, гладенькі й блискучі, які до цього бачив лише в старих фільмах. Усередині нас чекали м'які шкіряні крісла старого фасону, між яких витав приємний запах лаванди та звуки мексиканської музики.

Перед від'їздом старий індіанець, який учора зустрів нас, мигами показав нам, щоб ми взяли із собою репелент і воду. Я махнув, що все в порядку, і ми рушили.

До Бонампак втрапили швидко й без пригод. Водій висадив наше товариство там, де закінчувалася розбита ґрунтова дорога, після чого ми ще мусили пройти кілометр чи два, аби дістатися до руїн.

Щойно ми вискочили з фургона, як серед місцевої комарні рознеслася радісна звістка про те, що підвезли свіжу українську кров. Ненажерні кровопивці накинулися на мене, наче їх до цього спеціально тиждень не годували, я ледве встигав відбиватися та намащувати відкриті частини тіла репелентом.

Бонампак порівняно з іншими виявився скромним стародавнім містом. Увесь археологічний сайт складається з розчищеної галявини, посеред якої стримлять кілька високих стел із маянським різьбленням, укритих від дощу розлогими навісами. На одному з кінців галявини здійсмається вгору розчищена від зелені чималенька піраміда. Від галявини до її вершини веде круте полотнище сходів, тоді як протилежний бік піраміди ховається в хащах. На плескатій вершині масивної кам'яної будови ліпляться один до одного чотири напівзруйновані храми, кожен не більший за звичайну кімнату; дещо нижче від них піраміду підпирають два святилища, до яких тягнуться окремі сходи. Ліворуч і праворуч проглядалися останки ще якихось споруд, але джунглі встигли добряче попрацювати над ними, залишивши нечисленним відвідувачам лише покриті мохом фундаменти.

Це був найменший археологічний сайт із тих, що мені довелося побачити. Попри це, Бонампак вельми відомий завдяки тому, що в одному з храмів збереглися стародавні фрески мая. Давні малюнки покривають стіни трьох кімнат, майстерно відображаючи священників і знать під час парадних святкувань, воїнів і полонених у бою, а також танцівників у масках богів і розкішно вдягненого Чаан Муана, властителя Бонампака, який потопав в оздобах на пишному троні.

Я спочатку роздивився фрески, зробив пару знімків, а потім видерся на вершечок прим'ятої часом піраміди. Роззиринувся. Довкола, скільки сягав зір, стелилися здичавілі непролазні тропічні ліси. Жодного просвіту чи хоча б якогось натяку на людське житло. Один лише набухлий матрац зелені під яскравим тропічним сонцем. І так до самого виднокраю.

— Оце то в глушину ми забралися, еге? — бовкнув Френк, який і собі видерся нагору.

Я мотнув головою на знак згоди. Унизу під нами — жодних місць для паркування, кіосків із сувенірами, асфальтованих доріжок. Жодних розбещених туристів. Лише вузька галява, румовище, віковичний ліс (...).

Побувши десь із годину в Бонампаку, наша компанія повернулася до фургона й продовжила шлях на південь.

За годину чи півтори водій привіз нас у невелике селище. Кілька глинобитних мазанок, одна комора й тісний ресторанчик сором'язливо купчилися на березі річки, що мала ймення Усумасінта та слугувала кордоном між Мексикою та Гватемалою. Трохи далі за будівлями маячів замшлий причал із припнутими кільканадцятьма плоскодонками.

Наш водій довго перемовлявся з одним із човнярів. Ми з Френком терпляче чекали його під палючим сонцем. За кілька хвилин мексиканець повернувся і роздав нам рятувальні жилети.

— Беріть із собою побільше води, там її не буде, — проказав він останнє напуття. — Он там вас чекає човняр. Хай щастить!

Ми кивнули йому та спустилися до причалу. Через спеку говорити не хотілося. Цинамонові води мляво хлюпали вздовж плескуватих берегів, полискуючи брунастими спалахами. Плоскодонки ліниво погойдувалися на хвилях. Кожен човен був метрів десять завдовжки й не більше метра завширшки, а посередині мав навіс із пальмового листа для захисту від сонця. Френк підстрахував Крістіну, а за дівчиною на хистку палубу заплигнув я. Останнім до човна зайшов стерновий, гарно збудований юнак у чорних штанах і чистій, хоч і заправній білій сорочці. На розхристаній шиї в нього теліпалися дерев'яні чотки з хрестиком, а до сплющеного носа приліпилися модні спортивні окуляри. Усе разом надавало йому доволі екстравагантного вигляду.

— *Estamos listos?*¹ — голосно спитав він і, не дочекавшись відповіді, завів моторчик.

Човновий двигун трохи попручався, але незабаром таки загарчав, випустивши над собою грибок сірого диму. У повітрі добряче засмерділо соляркою. Човняр побожно перехрестився і спрямував плоскодонку вниз за течією.

Розмаїта зелень із покотистих берегів заповзала в грязьку воду, повністю скриваючи надбережжя. Деякі дерева підхоплювалися буквально з води. Ми славно шкварили між ними розплавленою каштановою течією, затиснуті з обох боків пухнастими малахітовими заростями й прикриті згори блакитним полумиском неба. За нами метляв іскристий шлейф бризок і сизий димок двигуна.

За одним із вигинів річки я побачив військовий пост на правому березі. І то, знаєте, геть такий, як у фільмах показують: купа навалених один на одного мішків із піском, між ними кілька кулеметів і міномет, а поодаль — командна будка під навісом із пальмового листа. Між кулеметами проходили засмаглі військові в кепі з коротким козирком і сорочках із закачаними рукавами. Вони проводжали нас поглядами, а ми проводжали їх, поки наш човен не зник за наступним вигином Усумасінти.

— Там Гватемала? — спитав я човняра, тицьнувши пальцем на протилежний берег, туди, де щойно зник прикордонний пост.

— *Sí, señor.*

Я не знаю, що він там собі надумав, але за хвилину після мого запитання наш опецькуватий шкіпер круто повернув плоскодонку в напрямку зелених заростей на гватемальському березі. Через кілька секунд ми проскочили центр річки й запливли в територіальні води Гватемали.

¹ *Estamos listos? (Icn.)* — Ви готові?

— *Estámos ya en Guatemala, señor.*¹

Я кивнув. За два з половиною тижні я більш-менш освоївся з іспанською, аби розуміти, що мені кажуть. Я, звісно, не зрозумів, нащо той піжон таке виробив, але, подумалося тоді, нехай дитя побавиться. У разі потреби, припускав я, ми поспіємо втекти на мексиканську територію, якщо, звичайно, гватемальським прикордонникам не пощастить накрити нас першим мінометним залпом.

Один із стародавніх храмів
Яшчилана

Так що формально за цю поїздку я побував у двох країнах Нового Світу — Мексиці та Гватемалі.

Яшчилан порівняно з Бонампаком виявився величезним культовим центром. Стародавнє місто складалося з кількох різних частин, розкиданих на узвишсях над брунастою Усумасінтою. Це була найбільш дика й неприступна місцина з усіх, які мені довелося навідати в Мексиці. Мені лестило, що я, простий пересічний українець, дійшов до такої чортової глушини, де навіть туристів зі Штатів чи Британії не часто можна побачити, а що вже казати про співвітчизників з України. До Яшчилана не було жодної дороги по суші, асфальтової, кам'яної чи ґрунтової, біля нього не було поселень ні з боку Мексики, ні Гватемали. Дістатися туди можна лише водою — на човнах по Усумасінті.

Усе навкруг стояло заросле, запущене, ущерть обвите в'юнкими ліанами; у Яшчилані ніколи не проводили розкопки. Мабуть, саме через це Яшчилан найбільше припав мені до душі. Зовсім не через сувору велич, витонченість чи екстравагантність архітектури.

Просто... Яшчилан справжній. Яшчилан має те, чого не має жоден інший археологічний сайт: атмосферу первозданної дикості, не підпертий бетонними дорогами, не звульгаризований всюдисущими продавцями непотребу, язикатими гідами та полчищами роззявуватих туристів. Він зберіг дух великих мая — дух своїх творців. Там усе по-справжньому: справжні джунглі, справжні індіанці, справжня спека, що розтопленням плавом летиться з розжареного неба. І піраміди там справжні. Таких більше немає ніде...

Тієї ночі ми знову ночували в «готелі», на який звідусіль насувалися первозданні нетрища: він був ще більш дикий, ніж той, у якому провели ніч напередодні. Я довго не міг склепити очей, дослухаючись, як за сіткою, за якихось кілька метрів від мене, копошаться і перегукуються невідомі тварюки.

Другого ранку ми знову піднялися на зорі. Молодий худорлявий провідник з очима, як у ящірки, чекав надворі. Ще один типовий мая.

¹ *Estámos ya en Guatemala, señor (icn.).* — Ми вже у Гватемалі, пане.

Він мало чим відрізнявся від давніх, намальованих на стінах храмів у Бонампаці: такий самий високий лоб, довгий приплюснутий ніс, витягнута вперед нижня щелепа. Я дивувався, як за стільки століть його предкам удалося зберегти власну кров від іспанських домішок. Інцест? Чи, може, їх, нащадків мая, значно більше в цих диких пущах, ніж показують офіційні дані?

Після сніданку ми вишикувалися перед ним із готовими наплічниками. Він навіть не оглянув нас. Не спитав, чи є в нас вода й репелент. Узагалі нічого не спитав, лише коротко буркнув:

— *Vamos!*¹

Потім розвернувся і почимчикував до похмурого тропічного бору, заклавши півметрового мачете на плече.

Він мені відразу не сподобався. Голос у нього був, знаєте, як котлета в шкільній їдальні, — твердий і несмачний.

За провідником, цявкаючи наліво й направо, теліпався його дворняга, а за ним чеберяло наше тріо, поки що радо перемовляючись і крутячи головами навсібіч.

Пройшовши кілометрів зо два, ми повернули з обходженої дороги й зайшли в душний праліс. Нас миттю накрило спекою.

До останнього моменту я ще вірив, що «екотур» — це «екотур», тобто така собі мила прогулянка протоптаними стежками тропічного лісу, адаптована під розніжених туристів. Але що далі ми йшли, то щільнішими ставали довколишні зарості, загущуючи ядучі випари. Духота напосідала, улилася крізь вуха, ніздрі й рот, плавила очі. З кожним вдихом шматки блювотно теплого повітря липкими кавалками скочувались у легені. Скоро крони тропічних дерев зімкнулися над нашими головами непроникним панциром, а ми продовжували йти, прокладаючи дорогу в монолітних сутінках.

Останні сумніви стосовно того, що чигає на нас попереду, розвіялися, коли наш маленький загін опинився перед мілким, хоча доволі широким потічком. Ширина струмка сягала метрів чотирьох-п'яти, хоча в найглибшому місці діставала ненабагато вище колін. Вода була чистою. На дні в піску проглядалися великі круглі камені.

Молодий мая, не задумуючись, перетнув прудку течію вбід і вичікувально спинився на тому боці. Його ящіркові очі загадково полискували з того берега.

— Ми що, маємо йти за ним?! — вирячився на індіанця Френк.

Я не був надто шокованим, але мені це теж не сподобалося.

— У тебе є інші варіанти? — кажу.

— Нам... нам ніхто не казав про таке, — по-дитячому ображено прогудів Френк.

Провідник нетерпляче махнув нам із того берега, мовляв, давайте ворушіться, і знову з незворушним виглядом утупився в простір над

¹ *Vamos! (Ісп.)* — Ходімо!

нашими головами. На якусь секунду я намацав його погляд і схопив лукавий полиск крихітних очей. Присягаюся, він знущався з нас. Я так і сказав Френкові:

— Цей макака з ножем із нас збиткується.

Я наче чув, як макака глумливо промовляє: «Що, не сиділось удома? Захотіли джунглів, грінго? Ось вони, ваші джунглі! Насолоджуйтеся!»

Френк, Крістіна та я так і стовбичили на місці, збараніло переминаючи із ноги на ногу. Молодий мая нарешті розтулив рота й уперше з якимось гортаним акцентом проказав більше одного слова заразом:

— *Rápido, por favor!*¹

Я опустил очі на свої кросівки. Славні шкіряні кросівки, куплені під час різдвяного розпродажу в «Kista Galleria» в Стокгольмі. «Ех... файні були кросівки, — подумав я і зайшов у воду. — На, мавпо, найжся...»

Струмина накотила холодом і трохи остудила розпашілі кінцівки. За мить, чвакаючи розбухлим від води взуттям, я видряпався на проти-лежний берег. За мною у воду обережно вступив Френк, після нього, ошаліло кліпаючи очима, пішла Крістіна.

Подолавши переправу, ми продовжували йти вперед, насилу встигаючи за індіанцем. Хапці вурдилися і густішали. Здавалося, зелень росла із самого повітря. Звідусіль капало за виворіт, лізло в очі, штрикало під бік, чіплялося до рюкзака. Денне світло непомітно зникало з простору, вивітрювалося, наче якась невідома сила висмоктувала його з-під дерев, заміщаючи слизьким малахітовим гасом.

Крістіна постійно відлипала від гурту, тому зрештою ми змінили порядок процесії, бо ще, чого доброго, загубимо її в цьому смарагдовому пеклі. Тепер уже я замикав групу.

Усе було якимось гіпертрофованим: траплялися листки папороті завбільшки з креслярський стіл, дерева ховали чубаті шапки так високо, що й не розгледіти, жуки могли накрити пів долоні.

Миршава стежина, якою нас вів індіанець, щодалі ставала миршавішою, а небавом зачухла, геть припиніла серед чагарів і густого шару згнилого опалого листя. Саме тоді я напрочуд чітко усвідомив: коли щось трапиться з індіанцем або коли він покине нас, ми ніколи не виберемося із цього смарагдового тартару. Я сказав про це Френкові, але молодий американець байдуже знизав плечима: джунглі почали сповивати його клейкою апатією. Під час одної з нечастих передишок я спитав про це в похмурого мая, енергійно помагаючи собі жестами:

— Тут деє є дороги, стежки? Чим ти керуєшся, коли ведеш нас?

— Це і є дорога! — Провідник ткнув мачете перед собою.

Там, куди він тицьнув, проглядалося таке ж плетиво з галузин, шипів і ліан, як праворуч і ліворуч від мене. Крутіть мене кілька разів навколо себе, і я не зможу показати, звідки щойно вийшов. Я втратив відчуття часу й напрямку, я вже не знав, де схід, а де захід, де верх і де низ.

¹ *Rápido, por favor! (Icn.)* — Швидше, будь ласка!

Навкруги — тільки одноманітний простір, по самі вінця заповнений дикими джунглями.

Я байдуже стеновав плечима. Індіанець кілька разів майстерно махнув мачете, обрубавши ліани та гілля, а тоді повторив:

— Ось це і є дорога.

Він уникав мого погляду, спритно ховаючи відполіровані камені своїх очей.

За хвилину він підняв нас на ноги й примусив продовжити путь.

Я мав слабку надію, що сюрпризів більше не буде, але через пів години трапився новий струмок, який уже сягав майже до пояса. Довелося мочити шорти. Вода вдруге приємною прохолодою огорнула тіло, однак змила з ніг увесь репелент. Поки шкіра не обсохне, бризкати нову порцію було марною тратою часу й дорогоцінної протимоскітної рідини. А де ж воно висохне в такій вологості? І от, не встиг я висунутися з води, як на мене з радісним верещанням налетіла ціла хмара голодних москітів. До спеки й мокрого взуття додалася тепер ненаситна комарина зграя.

Індіанець не збавляв темпу. Я починав ненавидіти його. Він просто убивав нас. Більше морально, ніж фізично. Ми задихалися, наковтавшись глеккого повітря, ми обливалися потом, ми стогнали від комарів, а він собі знай бадьоро чимчикував, розмахуючи мачете. Його погляд, постава, усі його рухи наче промовляли до нас: «Це мої джунглі».

Кілька разів я гукав йому, щоб він трохи пригальмував або й узагалі спинився. Він не реагував. Нарешті я гарикнув на нього так, що його дворняга аж підскочив на місці. Лише тоді провідник обернувся і щось сердито відказав мені, затято жестикулюючи.

— Що він лепече? — роздратовано спитав я.

— По-моєму, — невпевнено відповіла Крістіна, — він каже, що якщо ми хочемо сьогодні повернутися до людей, то повинні йти так само швидко, як і він, інакше ночуватимемо в джунглях.

Не знаю, чи правильно вона його зрозуміла, але після того я припнув язика й тихо трюхикав назирці за індіанцем.

Години тягнулися повільно, ніби торішній мед, а ми йшли та йшли вперед. Дворняга, провідник, Френк, Крістіна і я. Ніхто вже не дивився ні навсібіч, ні перед собою, ніхто не клацав камерою. Ми крокували мовчки, схиливши голови, утупившись під ноги.

Швидкі потічки й далі траплялися на кожному кроці, та я перестав звертати на них увагу. Однак, коли ми опинилися перед справжньою бурхливою річкою, я не стримався і вилаявся. Річка була не така вже й широка, зате в глибину сягала добрих півтора метра. Це означало: замочити доведеться все. Але іншого вибору не було. Мовчки я відщепнув від пояса сумку з документами, підняв її над головою на витягнутій руці й слідом за Френком і Крістіною ступив у воду.

Через брід хтось завбачливо перекинув мотузку, за яку доводилося триматися, аби не шугонуть вниз за течією. Ми повільно брели, обережно ступаючи по слизьких каменях, борючись із напором води, апатією та мок-

рими рюкзаками. Подекуди вода сягала горлянки. У таких місцях Крістіна безпомічно теліпалася на вірьовці, не дістаючи ногами дна. Тоді я на якусь мить випускав із рук мотузку й підпихав дівчину вперед, де її ловив Френк і підтягував за собою. Якось не задумувався тоді, що трапиться, коли я раптом не втримаюся на ногах і бурхливий потік поволочить мене донизу.

Якимось дивом нам удалося переправитися без утрат. Якщо не рахувати того, що Френк таки примудрився замочити пакет із власними документами. Відсапуючись, ми лежали на протилежному березі прямо на корінні дерев і вогкому листі. Індіанець стояв поряд і ліниво длубався мачете в корі якогось дерева. Москіти цілими тоннами напосідали на наші мокрі тіла. Важко дихаючи, захлинаючись від власного поту, закусуючи піт москитами, обкусаний, подряпаний, мокрий і вимучений, я тригадав ту чорнопику корову в Сан-Крістобалі разом із її словами: «...Трохи погуляєте тропічним ліском».

Після тієї річки я перестав рахувати переправи. Який сенс? Я і так був мокрий як квач. Наскрізь промокли всі мої речі. Ціною нелюдських зусиль вдалося зберегти сухим лише паспорт.

Пополудні я вже не усвідомлював, що роблю і куди йду. Спека напхала мозок ватою. Піді мною — чавкання мокрого взуття, наді мною — гул москітів, попереду — скрипіння цикад і власне уривчасте дихання. Потім чергова водна перешкода. Підіймаєш пояс із паспортом, перебираєшся на протилежний берег, принагідно за щось тримаючись, аби не звалитись у воду, чіпляєш пояс на місце, і знову чавкання мокрого взуття, москітний гул, скрипіння цикад...

Усе тіло свербіло, кортіло чухатись в усіх місцях і відразу. Через кожні дві хвилини хотілося пити, та варто було зробити кілька ковтків, тіло миттю покривалося краплинками поту, а після наступних двох хвилин, скільки б не випив, хотілося знову. Протягом одного того дня я скинув п'ять кіло чистої ваги. Джунглі миттєво забирали з організму все зайве.

Під час однієї з нових переправ, вилазячи зі струмка, я простягнув уперед руку, щоб учепитися за грубу гілляку й допомогти собі вибратись із води. Лише якимось дивом я підняв очі, перш ніж схопитися за гілку. Прямо на тому місці, куди я тягнувся долонею, сидів величезний волохатий павук. Дрож від неймовірної відрази пройняв мене до кісток. Я голосно зойкнув і відсмикнув руку, ледь не поточившись у воду.

На мій зойк підійшов індіанець і побачив огидну ворсисту потвору. Він кілька разів легенько штрикнув кошлате павучище кінцем мачете. Одначе павук, схоже, зовсім не боявся і навіть не рушив із місця, загрозливо піднявши передні лапи. Волохатий монстр наче показував, що саме він є господарем джунглів, а ми — лише чужаки. Індіанець, не довго думаючи, підчепив зухвальця мачете та скинув у воду.

— Він отруйний? — спитав я провідника.

Той лиш мигцем зиркнув на мене агатовими очиськами й холодно проказав:

— Vamos!

Ми потюпали далі. Час перестав для мене існувати. Уже не існувало реальності, лише безконечна задушлива зелень і дивний шум у голові. Відчуття таке, наче торкнувся до вічності...

(...) Надвечір, зробивши величезне коло, нагодувавши донесхочу кров'ю добру половину всього чіапаського виводка москітів, ставши схожими на привидів, зморені й охлялі, ми повернулися до «готелю», звідки почали свій похід у диявольську глушину десь на півдні мексиканського штату Чіапас.

— От, чорт... — буркнув я собі під ніс і всоте подивився на циферблат годинника.

Від того, що я так часто зиркав на свій масивний «Tommy Hilfiger», час, здавалося, спинився зовсім. Мій наручний хронометр із лискучим синім циферблатом та елегантними сріблястими стрілками ось уже майже рік слугував мені вірою та правдою. Я надібав його в duty-free магазині на поромі між Стокгольмом і Хельсінкі й майже відразу, не вагаючись, придбав. Добротний, практичний годинник, у якого на циферблаті виведено: «Водонепроникний. 50 метрів». Я приймав із ним душ, плавав у фіордах Норвегії, купався в Акапулько, киснув у басейні Оахаки, не маючи ні найменшого приводу, щоб нарікати на його роботу. І лише в джунглях Чіапасу, після трьох днів в атмосфері зі стовідсотковою вологістю, під скельцем з'явилися краплинки вологи (...).

Я знову, мов зачарований, глипнув на спітнілі стрілки. За три хвилини шоста.

— Чорти б їх забрали, — глянув на Френка. — Мабуть, щось сталося.

Френк мовчав. Лежав і не рухався, тільки тяжко дихав, роздуваючи груди й живіт, мов ковальський міх. Час од часу він силувало піднімав обгризену москітами руку та ломакою поправляв свої кросівки, перекладаючи їх іншим боком до сонця, наче смажив на вертелі якусь дичину. Поруч із Френком напівлежала Крістіна. Теж нерухомо. У мене одного ще зберігалися бажання і сили відбиватися від обридливої комарні.

Я всією на пеньку посеред галявини поодаль від американців, уперши лікті в коліна, похнюплено опустивши голову на схудлі руки. Поруч валялися безладно розкидані всі мої речі: мокрі шкарпетки, мокрі майки, мокрі шорти й шкіряні кеди, які ввібрали в себе стільки вологи, що тепер сохнутимуть, певне, цілий тиждень. За спиною гілками та колючками щетинився непрохідний зелений мур. Індіанець, вивівши нас із нетрів, одразу кудись зник, полишив нас напризволяще в цьому маленькому світі. У мініатюрному безіменному світі, загубленому всередині безіменної країни, позначеної на картах великою зеленою плямою.

— Коли вони мали приїхати? — кволим голосом проскиглила дівчина.

Френк німував. Утома наповнила його тіло свинцем, а джунглі роз'юшили мозок.

— О п'ятій, — відказав я замість нього.

І знову нестерпна мовчанка...

Раптом із-за стіни пробився ледь відчутний підозрілий звук. Я весь підібрався, наче пантера, що готується до стрибка. Невже їдуть? А може... може, мені почулося? Напружився та уважно дослухався до кожного шереху, який залітав на розчищену в хащах галявину крізь невидимі щілини в зеленому кільці стін. Але хрускіт цикад, шарудіння вітру серед крон і віддалене погукування мавп затирили всі інші звуки.

— Та де ж вони? Де? — безутішно повторював я сам до себе.

Примарилося... Я зітхнув та опустив голову. Френк укотре з відсутнім виразом на обличчі перевернув свій черевик. У цю мить я знову виразно почув той звук і вже не міг його сплутати: із-за живого частоколу доносилося скреготливе дикання автомобільного двигуна! Присягаюся: у той момент це був найприємніший звук у Всесвіті!

— Ye-e-a-a-ah!!! — я ніколи не думав, що можу так кричати. Від стіни їдальні відколовся черговий шмат штукатурки, а кілька мавп попадали із частоколу й кинулися навітікача, подумавши, що за ними женеться кугуар.

За якусь хвилину, безтурботно гуркочучи мотором і розтинаючи низькоросле галуззя, на галявину ввірвався сріблястий мікроавтобус. То був зовсім інший фургон, ще старіший від того, що привіз нас сюди, і зовсім інший індіанець-водій, але я готовий був зацілувати їх обох до смерті, так наче вони були мені рідні.

— Автобус, Френку! Автобус! Вони приїхали за нами! — заволав я нелюдським гласом і чимдуж поїсся до фургона. Френк, кремезний і дужий Френк із Нью-Йорка, розмахуючи палкою для перевертання кроків і задираючи покарлючені ноги ледь не до вух, що духу кинувся за мною.

Я гицав там, як дурний, верещав, як мавпа, і час од часу любовно обіймав теплий капот старенького «Форда», а із салону на мене витріщалися чотири пари здивованих очей. «Нехай витріщаються, недоумки!» — думав я. Мені не було жодного діла до того, що про мене подумають четверо нових сопливих грінго, котрі завтра затягнуть на собі зашморг «екотуру» й підуть по наших слідах штурмувати зелені нетрища.

А Френк... Френкові, схоже, було не зовсім байдуже. Американець відчинив дверцята «Форда», просунув у салон змарнілу чорняву голову та зловтішно просичав:

— Ласкаво прошу до пекла, dummies!¹

Мавпа-ревун — мешканка джунглів Яшчилану

¹ Dummies (англ.) — бовдури.

XIV. ДВАДЦЯТЬ ЄВРО, П'ЯТДЕСЯТ ЦЕНТІВ
ТА ОДИН АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОЛАРThe best things in life aren't things...¹

(...) Мексиканська столиця зустріла мене мирною теплістю та одвічним смогом. Після м'якої посадки, петляючи заплутаними гілками метро, я доїхав від аеропорту до хостелу, а потім до пізнього вечора безцільно тинявся околицями столичного Зокало.

...Я люблю аеропорти (міланський Лінате не беремо до уваги). Щось у них є виняткового й знадливого, чого немає в жодних інших будівлях. Люди, які потрапляють усередину, одразу відчувають себе трішечки вищими, наче більш значущими від тих, хто залишається ззовні стін аеропорту, адже за кількадесят хвилин вони з колосальною стрімкістю піднесуться високо в повітря, набагато вище хмар, а за кілька годин питимуть каву за тисячі кілометрів звідсіля. Ніхто з тих, хто знаходиться за межами кришталевих акваріумів-терміналів, не сміє навіть помріяти про таке.

Я полюбляю приходити завчасно до свого вильоту, сидіти в залі очікування, роздивлятися білосніжні сигари-літаки, розглядати людей, які вовтузяться біля величезних саквоаяжів, чекають на прибуття своїх кривих чи просто поспішають пересісти на інший рейс.

За чверть по п'ятій я вигулькнув із приміщення станції метро «Terminal Aerea» та відразу потрапив до подібного до величезного напівпрозорого шатра міжнародного терміналу аеропорту ім. Беніто Хуареса.

Саме тут, пригадую, уперше відчув, що моя мексиканська казка наближається до кінця.

Уживаючись за вказівниками з великими жовтими стрілками та багатомовними підписами, я прийшов до павільйону, де проходила реєстрація пасажирів на рейси авіакомпанії «Air France». Зала видалася неосяжною, у периметрі, певне, не менш як 100 × 100 метрів. У правому крайньому від входу кутку проступали стійки реєстрації «Air France», зліва, навпроти них, височіли столики компаній KLM, «Copa Airlines» і «NovaAir». Кілька масивних колон підпирали високу стелю по центру павільйону. Ну й зрозуміло, у цілком мексиканському стилі, жодного стільця навкруги, через що посеред зали складалося враження, ніби стоїш у центрі футбольного майданчика. Люди, що товпилися в чергах, зморено спиралися на стіни, на невисокі стовпчики, до яких кріпилися шлейки загорож, навіть один на одного, не припиняючи бідкатися через відсутність такого незамінного атрибуту цивілізації, як стілець. Черг, як завжди, було дві: ближче до мене стояли ті, хто летять першим класом (про себе я називаю їх «першокласниками»), а за ними — усі інші пасажирі.

¹The best things in life aren't things... (Англ.) — Найкращі речі в житті — це не речі...

Ретельно обдивившись навколо себе, я переконався, що ні стільців, ні лав немає і, мабуть, ніколи й не було, тому без зайвих роздумувань усівся на холодну блискучу підлогу, недбало поскидавши мій нечисленний багаж поряд з однією з колон.

Акурат за мною до павільйону запхалася чимала компанія світлоголових молодиків і дівуль, які зовнішнім виглядом скидалися на дикуватих бродячих панків і, схоже, теж летіли до Європи разом з «Air France». Обмацавши очима колони, реєстраційні столики та стрічки багажних конвеєрів, вони хутко пересвідчилися, що цивілізовано тут присісти не вдасться. Однак уже наступної миті галаслива ватага запримітила мене в незворушній позі Будди посеред напівпорожньої зали, відтак веселе товариство прудко наслідувало мій приклад, усівшись на підлогу й накидавши поряд себе цілу кучугуру рюкзаків і сумок. Люди довкола, на вигляд сановиті та респектабельні, стомлено переминалися з ноги на ногу, нудились у черзі та з латентними заздрками, а дехто навіть з осудом зиркали на нас, але ніхто не ворухнувся і не приєднався до нашої сісти.

Порозсідавшись кружком, «панки» привітно кивнули мені. Я махнув головою їм у відповідь, і ми перекинулися кількома трафаретними фразами англійською. Судячи з вимови, вони були чи то голландцями, чи то бельгійцями, а може, швейцарцями.

Потім мою увагу відволікла куца черга «першокласників», від вершечка якої долітали звуки безладного вовтузіння та нестримні гнівні покрики. Біля самісінької стійки, під пильним поглядом чорнявої фігурної мексиканки, працівниці аеропорту, над огрядною купиною поклажі схилилася вкрай роздратована, усипана золотом і неприродною засмагою жіночка, яка ще кілька років тому була, певне, неабиякою вродливицею, а біля неї — огузкуватий голомозий чоловік. Я порахував їхні сумки й чемодани — усього одинадцять штук. Одинадцять! Причому найменша з тих торб була чи не вдвічі більшою від мого наплічника, з яким я протинявся Мексикою майже місяць.

Я думав про ту прірву, яка тепер розділяла мене від когорти тих, котрі стояли за шлейкою обори, усього за три метри від мене, про ту зіркову плеяду розніжених, удавано імпрезантих, але без міри пихатих і... гнилих, у середовище яких колись, ще в Києві, мріяв потрапити. Ці люди, щойно привезені в шикарних седанах зі стерильних п'ятизіркових готелів, ніколи не дряпалися, замучені москітами, крізь непролазні джунглі, ніколи не напивалися до напівпритомності в чудовій компанії на запальній гулянці в самому серці Мексики, ніколи не заводили собі справжніх друзів під час відпочинку (...). Усе, що вони спізнавали, — лише холодні вітрини коштовитих готелів, наповнених несправжнім повітрям із кондиціонерів та улесливими офіціантами з несправжніми посмішками на лицах. Наступного року їх чекали такі ж люксові пансіони та вичищені пляжі в Єгипті, Таїланді чи Арабських Еміратах —

увесь світ на один кшталт. Так ось, ці люди були зовсім близько: я міг підвестись і торкнутися будь-кого з них, але разом із тим нас розділяла колосальна відстань. І річ навіть не в грошах...

Я сидів долі й усміхався, бо щойно в магазинчику одного з терміналів прикупив чудову модель літачка, точну копію «Boeing-737» з атрибутікою мексиканської авіакомпанії «AeroMexico». Я був щасливий, бо уявляв, як він стоятиме в мене в кімнаті на столі, і кожний бачитиме його й знатиме, що я привіз його з Мексики. Цього було достатньо: я радів і всміхався. Підсмівувалися «панки» (чи то голландці, чи то швейцарці), зморено порозкидавшись на своїх наплічниках поряд зі мною. Усмішка не сходила з їхніх облич. Часом, згадавши якусь украй веселу пригоду з тих, через яку натерпілись у Мексиці, вони гучно реготали й ляскали долонями. Цілком імовірно, що в кожного з них на той момент у кишені не було й сотні євро. А може, не було навіть сотні євро на всіх, і наступної ночі вони почуватимуть гуртом у тісній кімнаті найдешевшого європейського хостелу. Але вони всміхалися, бо навіть із сотнею євро в кишені смакували життя на повну.

У той же час салонна парочка з одинадцятьма сумками, гарикаючи й бризкаючи слиною, наче тупорилі ротвейлери, шалено гризлася між собою. П'ять з одинадцяти лантухів вони вирішили брати із собою як *hand luggage* (з ними було ще двоє дітей), однак інші шість не вкладалися в ліміт ваги. Тож блаженне зоряне подружжя хвацько повзало навкарачки, гарячково перекладаючи багаж із більших сумок у менші. Чоловік злостиво покрикував на дружину, жінка істерично огризалася до нього, а в повітрі між ними мигтіла нескінченна кількість пар взуття, глянцевої журналістики й вишуканий святковий одяг, який миттєво змакався та абияк пхався в найближчий рюкзак.

Дивлячись на них, я не міг стримати посмішки. Перехопивши мій погляд, тихенько реготнули «панки». За колоритною парочкою спостерігали й «першокласники», стійко тупцяючи у своїй осібній черзі, однак їм було не до сміху: за хвилину чи дві вони мали зайняти місце тих клоунів.

«Вони зовсім інші, — знову й знову думав я. — Їхній світ — наче стерильна безмовна пустеля, і що найгірше: ні в кого з них не вистачить духу зізнатися собі в цьому».

А ще вони ніколи не дізнаються, як це класно — сидіти в самих шортах на прохолодній підлозі зали реєстрацій з одним рюкзаком, меншим від подушки, чекаючи на свій літак, коли всі інші годинами нудяться в черзі (...).

(...) Тепер, продираючись заліпленими імлистими ранками крізь бруковано-бетонні хащі Стокгольма, я вже мав про що думати, життя знову набуло сенсу — народилася нова велика Мрія. І зветься вона...

Проте давайте не будемо поспішати — усьому свій час. Нехай воно йде своїм плином, як кажуть, без вереску й штурханини.

20 липня 2008 — 5 січня 2009

3. Прочитавши рецензію, виконайте завдання.

Автор рецензії: Антон Санченко — український письменник, перекладач, видавець.

Назва твору: «Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії».

Автор: Максим Кідрук.

Видавець: «Нора-друк».

Рік: 2009.

Сьогодні на годину відключили інтернет, і я нарешті дочитав «Мексиканські хроніки». Читати їх (кілька розділів) я починав ще в інтернеті, а коли надумав продовжити, автор прибрав тексти із сайту. Як потім виявилось, тому що надіслав рукопис на «Коронацію слова», де він і став лауреатом 2-ї премії. Із чим усі віртуальні знайомі вже давно його привітали, і я не виняток.

Уже те, що я шукав цю недочитану в мережі книжку, має свідчити на користь неї. Але одна справа — уривки в електронному вигляді, інша — папір, завжди чекаєш на це перевтілення з певними сумнівами. З прикольних електронних черв'ячків не завжди вишпугуються гарні паперові метелики.

Утім, побоювання виявилися даремними. Те, що сподобалося в уривках, не втратилося і при переносі в досить грубий том на 301 сторінку, ще й збагатилося фотоальбомом із краєвидами Мексики, стилізованим під якогось Кортеса середньовічною мапою, на якій годі розібрати, де Південь, де Гватемала, і яку пропоную наступним шеренгам читачів розглядати вже після прочитання книжки, і всіма іншими ознаками книжки подорожніх щоденників, нонфікшн.

У літературі такого роду, утім, на самих пейзажах, як не дивно, не виїдеш. Навіть якщо пейзажі більшості читачів геть незвичні й поки екзотичні, як ось ацтекські піраміди чи місто мая, загублене в джунглях півострова Юкатан. Найцікавіше в таких нотатках — автор, чиїми очима читачеві пропонується поглянути на маршрут, наскільки його пристрасний погляд виявиться цікавішим за прикладені ним же світлини чи рекламні проспекти туристичних агенцій. Фотографи в агенцій зазвичай кращі. А ось оповідачі, на щастя, не завжди.

Оповідь Максима жвава, енергійна, з гумором, іноді аж занадто емоційна. Мова гарна, та ще й не одна. Окрім української в тексті присутні обов'язкова для мандрівника міжнародними аеропортами англійська, шведська, іспанська, яка вивчається вже в ході подорожі, і мови індіанців, об які і язик зламаєш без тренувань. Громадянин світу, та й годі. Іноді він знає, як називається англійською «археологічний сайт», і не

знає, як українською. Це не те, що ви подумали, — це місце розкопок. Це цікаво читати, текст затягує, як дорога.

Начебто й композиція, і сюжет таких подорожніх нотаток раз і назавжди визначені. Підготовка до подорожі, подолання різноманітних перешкод на шляху до її здійснення. Якщо читач тримає в руках книжку, значить, перешкоди ті якимось чином подолано. Якщо обгоріла на пляжах Акапулько мармиза автора прикрасила собою обкладинку, значить, додому він усе ж таки щасливо повернувся.

Усе інше, що трапилося на шляху, залежить лише від авторової натури й здатності потрапляти в незвичайні ситуації та із честю з них виходити.

Але мені тут один фантаст кілька дописів тому пояснив, що таке спойлер, тому про самі ситуації між цими двома моментами писати не буду. Кого зацікавило, прочитає.

Мрія Максима Кідрука збулася. Побажасмо йому нових мрій (*із сайту sumno.com*).

Гра «Так — ні»

1. Макс Кідрук прибрав «Мексиканські хроніки» із сайту, щоб надрукувати твір і заробити з його продажу кошти.
2. Антон Санченко віддає перевагу паперовим виданням книжок.
3. Авторів рецензії не сподобалася якість оформлення паперового варіанта «Мексиканських хронік».
4. Антон Санченко визначає жанр «Мексиканських хронік» як путівні нотатки з дорожнім пейзажем.
5. Рецензентові більше сподобалися не екзотичні пейзажі, а «автор, чиїми очима читачеві пропонується поглянути на маршрут, наскільки його пристрасний погляд виявиться цікавішим за прикладені ним же світлини чи рекламні проспекти туристичних агенцій».
6. У характеристиці «оповідь Максима жвава, енергійна, з гумором, іноді **аж занадто** емоційна» виділені слова мають позитивний відтінок.
7. Макс Кідрук, на думку рецензента, — громадянин світу.
8. Автор «Мексиканських хронік» вільно володіє англійською, шведською, іспанською та мовою індіанців.
9. «Археологічний сайт» — це місце розкопок.
10. Текст М. Кідрука нагадує рецензентові дорогу.
11. Слово *спойлер* рецензент ужив із значенням «аеродинамічний елемент автомобіля».
12. Антонові Санченку сподобалася книжка Макса Кідрука.

Завдання.

1. Населення Мексики переважно спілкується

А англійською	В іспанською
Б шведською	Г мовою індіанців

2. «Першокласниками» автор називає
А п'ятизіркові готелі
Б учнів першого класу
В пасажирів першого класу
Г автобуси підвищеного комфорту
3. «Мексиканські хроніки» мають усі наведені композиційні особливості, ОКРІМ
А розповіді від першої особи
Б поділу тексту на розділи
В епіграфів до розділів
Г відсутності пейзажів

4. В одному інтерв'ю М. Кідрук зауважив: «У місті почуваюся, як у кріслі колісному, а в мандрівках я живу». Як ви розумієте ці слова? Проілюструйте свої думки конкретними прикладами з «Мексиканських хронік».
5. Чому, на вашу думку, у другій частині заголовка М. Кідрук слово *мрія* пише з великої букви?
6. Що М. Кідрук у «Мексиканських хроніках» назвав «стерильною безмовною пустелею»? Як ви розумієте цю характеристику?
7. Випишіть власні географічні назви, ужиті у творі. Знайдіть їх на карті Мексики.
8. Охарактеризуйте оповідача М. Кідрука. Проілюструйте свої характеристики цитатами з твору.
9. Який основний меседж М. Кідрук дає читачам «Мексиканських хронік»?

10. Знайдіть в інтернеті статтю Габрієли Жекецької «Жанрова та стилістична специфіка творчості Макса Кідрука». Законспектуйте ту частину статті, яка стосується тревелогу «Мексиканські хроніки».

11. Складіть маршрут і кошторис семиденної подорожі до Мексики. Скористайтеся відомостями про вартість: 1) проживання в готелі «Mundo Joven Catedral» (на сайті booking.com); 2) автобусних та авіаквитків від вашого міста до Мехіко (на сайтах shop.flixbus.ua та kiwi.com). Презентуйте свій маршрут і кошторис у класі.
12. Напишіть есе на тему «Моя Мрія». Доповніть роздум своїми думками про Мрію оповідача «Мексиканських хронік».

13. Домашнє завдання.

1. Випишіть із «Мексиканських хронік» по два-три приклади пейзажів, портретів та інтер'єрів.
2. Створіть мультимедійну презентацію «Місця, які відвідав оповідач «Мексиканських хронік»».
3. Опрацювавши на офіційному сайті М. Кідрука (<https://darkages.maxkidruk.com>) інформацію про його твори (обкладинка, анотація та ін.), підготуйте мініпрезентацію тієї книжки, яка вас найбільше заінтригувала та яку ви запланували прочитати.

Подумайте й розкажіть

- З якими кольорами асоціюється тревелог М. Кідрука «Мексиканські хроніки»?
- Що в мандрівці М. Кідрука вас найбільше вразило? Чим саме?
- Чи прочитаєте ви повну версію «Мексиканських хронік»?

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК

Алегорія — спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями (алегоричний образ Бджоли в байці Г. Сковороди «Бджола та Шершень»).

Алітерація — зумисно надмірне повторення однакових приголосних звуків з метою створити звуковий образ зображуваного або посилити інтонаційну виразність мови.

Алюзія — художньо-стилістичний прийом; натяк, відсилання до певного літературного твору або історичної події.

Амфібрахій — трискладова стопа з наголосом на другому складі.

Анапест — трискладова стопа з наголосом на третьому складі.

Анафора — єдинопочаток; уживаний на початку віршових рядків (глав у прозовому творі) повтор слів чи словосполучень (рідше — речень).

Антитеза — протиставлення протилежних явищ, образів, понять.

Асонанс — зумисно надмірне повторення однакових голосних звуків для посилення милозвучності мови.

Балада — ліро-епічний сюжетний пісенний твір, за основу якого взято подію легендарно-історичного, родинно-побутового змісту з описами незвичайних ситуацій, людей, учинків.

Бурлеск — жанр гумористичної поезії, комічний ефект у якій досягається тим, що героїчний зміст викладено навмисно вульгарно, грубо, знижено або ж, навпаки, про «низьке» говорить піднесено, урочисто.

Віршування — мистецтво складання віршів, вираження автором / авторкою думок і переживань у віршовій формі.

Гіпербола — троп, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак певного предмета або явища з метою увиразнення їх (*виплакати море сліз*).

Дактиль — трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Драма — літературний рід, характерною ознакою якого є розкриття явищ життя та характерів героїв і героїнь через розмови дійових осіб (діалоги, монологи). Драматичні твори призначені для постановки на сцені, класичній драмі також властива єдність дії, часу й місця. В основі сюжету драматичного твору — конфлікт. Основні жанри драматичного твору: власне драма, трагедія, комедія, трагікомедія.

Елегія — один із жанрів лірики медитативного, журливого, меланхолійного змісту.

Епітет — троп; художнє означення, що підкреслює характерну ознаку, визначальну якість певного предмета й передає емоційне ставлення до нього (*золота душа, світлі почуття*). У фольклорі поширені постійні епітети (*битий шлях, ясні зорі*).

Епіфора — повторення однакових слів, словосполучень у кінці віршових рядків чи строф.

Епос — літературний рід, характерними ознаками якого є змальовання життя у формі авторської розповіді про людей та події. Епічні твори розповідні, у них широко й багатогранно відтворено життєві явища, події подано, як правило, у минулому часі, як такі, що відбулися. Основні епічні жанри: оповідання, новела, повість, роман, казка та ін.

Звукonasлідування — відтворення звуків, що існують у реальному житті.

Зорові (візуальна) поезія — синтетичний різновид мистецтва, у якому текстовий символ (літера, слово, знак, речення) є елементом зорового образу завдяки специфічному його розташуванню в зображенні чи об'єкті.

Інвектива — пряме, гостре засудження влади.

Іронія — засіб гумору, заснований на називанні супротивного, коли про щось мовиться ніби в позитивному плані, але прихований підтекст свідчить про протилежне.

Історичний роман — твір, у якому відображено конкретну історичну добу, певні історичні події, історичних постатей, які жили й діяли у визначений період.

Композиція — побудова художнього твору.

Карикатура — сатиричний малюнок загостреного критично-викривального характеру.

Класицизм — художній стиль і напрям у європейському мистецтві в XVII — на початку XIX ст.

Лірика — літературний рід, характерними ознаками якого є віршована форма (іноді — прозова); зосередженість на розкритті внутрішнього світу людини, відтворенні емоційного відгуку автора (ліричного героя) на життя; безсюжетність.

Ліро-епос — художні твори, у яких органічно поєднано принципи епічного зображення з ліричним вираженням.

Літературний напрям — конкретна частина літературного процесу, породжена творчістю представників одного художнього методу, яка характеризується спорідненістю стилевих ознак та існує в межах однієї епохи й нації.

Метафора — це троп, у якому ознаки одного явища переносяться на інше явище за подібністю між ними.

Метонімія — троп, заснований на перенесенні значення одного слова на інше за суміжністю (*перекладати Байрона, заснуло село*).

Мистецька (художня) течія — спорідненість творчих принципів митців на підставі подібних естетичних засад.

Мотив — тема ліричного твору.

Новела — епічний жанр; невеликий за обсягом прозовий твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, напруженою та яскраво вимальованою дією.

Оксиморон — троп, заснований на сполученні логічно не сумісних понять, протилежних за значенням слів, унаслідок чого створюється несподіваний експресивний ефект (*дзвінка тиша, лихо сміється*).

Оповідання — епічний жанр; невеликий прозовий твір, сюжет якого побудовано на одному, рідше кількох епізодах із життя одного або кількох персонажів.

Паліндром — невеликий твір, під час читання якого зліва направо й навпаки зберігається той самий зміст.

Пародія — комічне або сатиричне наслідування, що відтворює в перебільшеному вигляді характерні особливості оригіналу; карикатура.

Повість — епічний жанр; середня форма епічної прози (більша за оповідання та новелу, але менша за роман), яка характеризується однолінійним сюжетом, що за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їхнього розкриття займає проміжне місце між романом та оповіданням.

Поетика — це особливості художньої форми фольклорного чи літературного твору, тобто особливості його будови (композиції), художніх засобів, віршування та ін.

Поетичний (художній) паралелізм — художній засіб поетичної мови, коли явища з різних сфер життя або природи зображено паралельно.

Пригодницький роман — роман, сюжет якого динамічний і насичений незвичайними подіями, а також характеризується несподіваним поворотом.

Псалми — пісні релігійного змісту. 150 пісень релігійного змісту, які під назвою Псалтир увійшли до Святого Письма, стали навчальною книгою для вірян, 73 псалми належать біблійному царю Давиду.

Реалізм — літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ. Якщо романтики ідеалізують героя, то реалісти зображають його таким, яким він є насправді.

«Розстріляне відродження» — літературно-мистецька генерація 20-х — початку 30-х років ХХ ст.; репресована більшовицьким режимом.

Роман — великий за обсягом епічний твір, для якого характерні панорамне зображення дійсності, багатоплановість сюжету, перепле-

тєння сюжетних ліній; у романі відображено великий проміжок часу, багато подій, задіяна чимала кількість персонажів.

Роман-хроніка — роман, у якому змальовано історичні події в хронологічній послідовності.

Сарказм — їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті й гнівного презирства.

Сентименталізм — ідейно-художній напрям у європейській літературі другої половини XVIII ст., якому властиве звернення до переживань і почуттів простих людей, до їхнього внутрішнього світу.

Синекдоха — троп, заснований на кількісному зіставленні предметів та явищ; уживання однини в значенні множини, частини замість цілого, видового поняття замість родового (*на нашу землю нога ворога не ступала, по дорозі йшли хустки й борода*).

Стиль доби — ідейно й художньо зумовлена єдність художніх засобів певної епохи; найзагальніші погляди, традиції, переконання, смаки певної доби.

Сюжет — подія чи система подій, у яких розкриваються характери персонажів і розв'язуються суперечності між ними.

Сюжетні елементи — експозиція, зав'язка, розвиток подій, кульмінація та розв'язка.

Тєма художнього твору — коло подій, життєвих явищ, представлених у художньому творі в тісному зв'язку з проблемами, які з них постають і потребують осмислення.

Тревелог — літературний жанр, що розповідає про подорож і включає описи людей, подій, краєвидів і враження автора, які з'явилися під час мандрювання.

Троп — слово, ужите в переносному значенні для характеристики певного явища; до тропів належать метафора, іронія, гіпербола, епітет, порівняння та ін.

Шістдесятники — молоде покоління митців, яке заявило про себе в 60-х роках XX ст., у період «відлиги».

Хорей — двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Ямб — двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

ЗМІСТ

Від автора	3
------------------	---

ВСТУП

§ 1–2.	Зміст і форма, художність у мистецтві	4
	Григорій Сковорода. Орел і Сорока	9
	Микола Вінграновський	
	«Вологий запах, запах паші...»	10

ЛІТЕРАТУРА МОДЕРНІЗМУ

§ 3.	Модернізм як стиль доби й мистецький напрям.	12
§ 4–6.	Риси неоромантизму й символізму в поезіях	
	Олександра Олеся	19
	Чари ночі	23
	«О слово рідне! Орле скутий!...»	25
	«Коли б ми плакати могли...»	26
§ 7–9.	Ознаки імпресіонізму в новелі Михайла Коцюбинського	
	«На камені»	30
	На камені	33
§ 10–12.	«Бояриня» Лесі Українки як зразок неоромантичної драми	50
	Бояриня (<i>Скорочено</i>)	53
§ 13.	Особливості літературно-мистецького	
	життя 1920–1940-х років в Україні	89
§ 14–15.	Мотиви та пафос лірики Володимира Сосюри	98
	«Так ніхто не кохав...»	101
	Васильки	102
	Сад	102
§ 16–18.	Пригодницький роман Івана Багряного «Тигролови»	107
	Тигролови (<i>Скорочено</i>)	111

З ЛІТЕРАТУРИ ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

§ 19.	Національне відродження на початку 1960-х років	128
§ 20–21.	Мотиви лірики Дмитра Павличка	133
	Два кольори	135
	«Ти зрікся мови рідної...»	136
	«Я стужився, мила, за тобою...»	137
§ 22–23.	Своєрідність «тихої лірики» Володимира Підналого.	140
	Тиха елегія	142
	«Бачиш: між трав зелених...»	143
	«Мамо, було, покличеш...»	144
§ 24–25.	Світ природи й людини в повісті Віктора Влизнеця	
	«Звук павутинки»	147
	Звук павутинки (<i>Уривки</i>)	148

З КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

§ 26–27.	Художня майстерність Ісмаїла Гаспринського в оповіданні «Арслан-киз»	160
	Арслан-киз (Дівчина-левиця) (<i>Скорочено</i>)	164
§ 28–29.	Трагедія депортації в оповідання Ервіна Умерова «Чорні ешелони»	176
	Чорні ешелони (<i>Скорочено</i>)	177

ПАНОРАМА СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ

§ 30–31.	Україна у ХХІ ст.	190
	Олександр Ірванець. Уроки класики	192–194
§ 32–33.	Поезія з війни	198
	Борис Гуменюк «Стара шовковиця під Маріуполем...»	199
	Соняхи	200

СУЧАСНА МОЛОДІЖНА ПРОЗА

§ 34–36.	Ідея збереження «родинного всесвіту» в повісті Олександра Михеда «Котик, Півник, Шафка»	204
	Котик, Півник, Шафка (<i>Скорочено</i>)	209
§ 37–39.	Тема школи й родинних цінностей у повісті Оксани Думанської «Школярка з передмістя»	235
	Школярка з передмістя (<i>Уривки</i>)	236
§ 40–42.	Українська міфологія та магія в романі Дари Корній «Гонихмарник»	252
	Гонихмарник (<i>Скорочено</i>)	253
§ 43–45.	Змалювання мандрівки до екзотичної країни в романі Макса Кідрука «Мексиканські хроніки»	289
	Мексиканські хроніки (<i>Уривки</i>)	290
	Літературознавчий словник	322

Навчальне видання

АВРАМЕНКО Олександр Миколайович

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей».

Для оформлення підручника використано матеріали,
що перебувають у вільному доступі в мережі «Інтернет».

Редакторка *Н. Забаштанська*
Художня редакторка *Н. Антоненко*
Комп'ютерна верстка *С. Груніної*
Коректорка *І. Барвінок*

Над технічним оформленням електронного додатка (е-додаток)
працював *О. Ситник*,

Формат 70 × 100/16.
Ум. друк. арк. 26,65. Обл.-вид. арк. 23,41.
Тираж прим.
Зам. №

Видавництво «Грамота», вул. Паньківська, 25, оф. 15, м. Київ, 01033.
Електронна адреса: info@gramota.kiev.ua.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано в ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115, від 29.03.2018 р.

ЛІТЕРАТУРНІ НАПРЯМИ, СТИЛІ, ТЕЧІЇ

Термін	Ознаки	Приклади	Термін	Ознаки	Приклади
Бароко XVIII ст.	пишність, урочистість, складність, динамічність композиції, мінливість; цьому стилю властиве поєднання релігійних і світських мотивів, образів, тяжіння до різноманітних контрастів, метафоричності й алегоричності	«Іхав козак за Дунай...» С. Климовського	• експресіонізм	«нервова» емоційність, ірраціональність, позбавлення прикрас, схильність до контрастування барв, гіперболізація; герой експресіоністичного твору повсякчас відчуває біль, переживає страх за майбутнє, перебуває в межовій ситуації (життя чи смерть)	«Камінний хрест» В. Стефаника
Класицизм XVII ст. (в Україні — XVIII–XIX ст.)	увага до античних зразків, до духовної та матеріальної культури; суворе дотримання єдності жанрів, засобів художньої виразності; оспівування «сильних світу цього»	«Енеїда» І. Котляревського	• символізм	художнє осягнення за допомогою символів сутності явищ, що перебувають за межею чуттєвого сприйняття; до основних ознак символізму належить заміна думок, понять відповідними знаками-символами, що мають прихований зміст; захоплення витонченою поетикою; увага до позасвідомого, містичного з метою вирватися за межі буденного життя	«Чари ночі» Олександра Олеся
Романтизм XVIII ст. (в Україні — XIX ст.)	возвеличення особистості (сильний, яскравий герой), зображення виняткових героїв у незвичайних обставинах, неприйняття буденності, культ почуттів, захоплення фольклором, увага до історії, інтерес до екзотичних картин природи та ін.	«Сорочинський ярмарок» М. Гоголя, «Причинна» Т. Шевченка, «Дивлюсь я на небо...» М. Петренка	• неокласицизм	поміркованість у світогляді, гармонія та рівновага; використання античних, міфологічних і ренесансних тем, образів і сюжетів; культ вишуканих форм (сонет, рондель та ін.); відстороненість від прози життя, буденних проблем	«У теплі дні збирання винограду...» М. Рильського
Реалізм XIX ст.	правдиве й усебічне відображення дійсності на основі типізації життєвих явищ; соціальна зумовленість життя людини; змалювання згубного впливу антигуманного світу на вчинки й долю людини; гуманізм, співчуття, протест проти всіх форм соціального й духовного поневолення	«Я не співець чудовної природи...» П. Грабовського, «Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького	• неоромантизм	увага до неповторного внутрішнього світу людини; прагнення поєднати ідеал із дійсністю; гострий конфлікт між добром і злом; культ героїзму, активності, боротьби, сильної, волевої особистості; ліризм, звернення до фольклору, міфології, біблійної, давньої історії, екзотичних тем	«Бояриня» Лесі Українки, «Тигролови» І. Багряного, «Так ніхто не кохав...» В. Сосюри
Модернізм XX ст.	термін, яким позначають сукупність літературних напрямів, стилів, течій XX ст.		Постмодернізм кінець XX — початок XXI ст.	гра зі словом; змішування стилів; приховане або явне використання чужих текстів; наскрізна іронічність (де плачуть модерністи, там сміються постмодерністи); закодованість тексту	«Уроки класики» О. Ірванця
• імпресіонізм	передавання безпосередніх вражень; зосередження уваги на психологічних мотивах учинків персонажа, на його внутрішньому стані; прагнення відтворити найтонші відтінки настрою, схопити миттєві враження; тяжіння до лаконізму прози, її ритмічності; увага до слухових і зорових образів	«На камені» М. Коцюбинського			

ISBN 978-617-559-060-7

9 786175 590607 >